

„Aforismele lui Marin Voiculescu sînt vii, autentice, țîșnite din viul și autenticitatea existenței obișnuite a oamenilor."

Ion Dodu Bălan

„Pornind de la maxime și cugetări celebre, Marin Voiculescu, utilizînd el însuși un stil aforistic, ne oferă un adevărat comentariu, plin de ritm și culoare, pe marginea celor mai neașteptate teme, de la acțiune, artă, curaj, democrație, flori și libertate, pînă la confidențe, amor, naivitate și pasiune."

Dumitru Ghișe

„...și celelalte lucrări ale lui Marin Voiculescu... vădesc aceeași înclinare a spiritului său pentru expresia concisă, uneori fulgurantă, cu accent aforistic reținut."

George Munteanu

„Marin Voiculescu reabilitează cu competență aforismul."

Emil Manu

Lei 11

MARIN VOICULESCU

REPLICI

MARIN VOICULESCU

REPLICI

Cartea Românească

1983

Coperta de *Done Stan*

CUVÎNT ÎNAINTE

Continuînd, în parte, tematica lucrărilor *Răgazul gîndirii* (Editura Scrisul Românesc, 1979) și *Lumea în gîndire* (Editura Junimea, 1980) cartea de față își propune să dea relief aforismului, cugetării, maximelor „cuibărite" în opera unor prozatori ori poeți, eseiști ori dramaturgi, critici literari de ale căror nume sînt prin excelență legate în epoca românească actuală domeniile amintite.

Așadar, nu e o lucrare de critică literară, nici o antologie care ar trebui să țină seama mai mult sau mai puțin de toți reprezentanții domeniilor în cauză. Ea își propune altceva. Își propune să facă scurte comentarii asupra „stîlpilor de rezistență" ai construcțiilor literare : aforisme, cugetări, maxime, postulate, metafore-nucleu, căutînd a contura profilul mai puțin cunoscut al autorului consacrat în proza, eseistica, poezia ori critica literară actuală.

Pentru mai buna situare a fiecărui autor la care ne referim în orizontul restrîns al genului și totodată în cel al literaturii și culturii române am încercat să menționăm pe parcursul materialului aprecieri la adresa creației unora dintre ei, ale unor personalități în materie și îndeosebi acele aprecieri care evidențiază liantul operei fiecăruia cu reflecția filozofică, cu gîndirea aforistică.

Se cuvine să precizăm de asemenea că autori precum : Eminescu, Arghezi, Blaga, Călinescu, Victor Eftimiu, Goga, Ibrăileanu, Iorga, Maiorescu, Sadoveanu, Vianu și alții nu sînt cuprinși aici fiindcă analiza tezau-

rului lor de gîndire filozofică, aforistică a făcut deja obiectul lucrării *Răgazul gîndirii*.

Cititorul va găsi, cel puţin aşa ne-am străduit noi, nu un simplu comentariu asupra celor scrise şi extrase între ghilimele de la un autor sau altul, ci o încercare de dezvoltare a gîndului, prin formularea altor aforisme, cugetări, întrebări. În ce măsură am reuşit vor constata autorii avuţi în vedere şi, desigur, cititorii.

IOAN ALEXANDRU

„Poezia este expresia fericirii omului în comunitatea celorlalţi."

Arta se face cu smerenie. Aşa mi se pare că procedează şi Ioan Alexandru. El se apleacă pios pe fiecare cuvînt aşezat fie în poezie, fie în vreo tabletă sau într-o cugetare. Continuînd filonul filozofic şi estetic al unor „faruri" semeţe din cultura noastră precum Eminescu, Blaga, Labiş, Ioan Alexandru doreşte să arate neamului nostru că rădăcinile nu se usucă.

*

De la sugestivul şi timpuriul său volum de versuri *Cum să vă spun* şi pînă la creaţiile din ultimii ani care, după opinia profesoarei Zoe Dumitrescu Buşulenga, a ajuns „la acel înalt prag al poeziei antologabile", blajinul poet a urcat cote înalte în poezia românească. Aceeaşi exegetă aprecia în cuvîntul său introductiv la volumul *Imne* maturitatea timpurie a poetului. Căci, zice domniasa : „Fireşte, se poate spune poezia se scrie devreme. Dar nu orice poezie este Poezia. Şi Ioan Alexandru a făcut de la început dovada că opera sa este într-adevăr Poezia." Potrivit aceleiaşi autoare, nici poeţi precum Blaga n-ar fi scris la vîrsta acestui tînăr „bălai şi sfios" o poezie mai îndrăzneaţă şi mai pătrunzătoare. Şi, parcă pentru a nu dezminţi nimic şi pe nimeni, poetul devine treptat tot mai mult un poet al neamului nostru întreg.

*

După o lectură îndelungată a creaţiei trimisă de el în lume ajungi să-i distingi şi versul şi gîndul, şi semnele

de punctuație. El este atît de absorbit în sine, cu sine, e atît de dăruit sieși încît nimic nu e confundabil. Identitatea proprie scriiturii sale o dă, cred eu, oboseala gîndului clar, curat, angajant.

*

Se remarcă la Ioan Alexandru, gîndește îndrituit Zoe Dumitrescu Bușulenga, „o înrudire certă cu adevărul și frumusețea. Un univers poetic se închează în versurile lui simple și puternice. Întrebări înfrigurate, de ființă, de esență, se nășteau din imaginile limpezi, puține, dar cu articulații cosmice, despre izvor și sensul lui, și despre moartea și plînsul luminilor (*Cîntec*), despre ieșirea în lume și despre începutul dialogului cu pămîntul și lumina la mînzul nou născut (*Mînzul*)". Am putea spune că la poetul aici descifrat poezia nu e nicicum juxtapusă gîndirii, ci, dimpotrivă, ele se suprapun, se contopesc într-unul și același aluat.

*

Poetul gîndește despre cetate ca un membru fidel al ei. Cu bucuriile și necazurile ei, cu interogațiile și răspunsurile ei. Cu poezia și drama ei. Cu esențele și aparențele ei. Cu valorile și nonvalorile ei.

*

Cugetarea filozofică irumpe peste tot în opera sa. Fiecare vers al său exprimă un gînd, intuiește o întrebare. De aceea, mergînd pe filonul lui propriu vom urmări a da relief, din varii unghiuri, fondului de cugetare inoculat atît în reflecțiile lui, cît și în marea sa Poezie.

*

„Scriitorul, consideră poetul, mărturisește o epocă, anume epoca în care viețuiește. Chiar dacă evocă alte vremi și persoane, o face pentru că vrea să-și întărească și limpezească arzătorul său mesaj ce simte că trebuie făcut cunoscut semenilor săi." Pornind de aici, Ioan Alexandru se străduiește, parafrazînd pe Blaga, să nu lase

știința în pace. Adică să pună ceva nou în concluzii, pornind de la premisele date.

*

Originalul poet este convins că „În fiecare epocă, dacă nu generație, sînt anume greutăți, există un anume context istoric și social în care un grai și o comunitate, o țară și cultura ei trebuie să viețuiască, să asimileze și pînă la urmă să iasă victorioasă, nepierzînd nimic din cîștigurile plătite cu atîtea jertfe altădată, de-a lungul istoriei". Da. Jertfele s-au constituit pentru poporul nostru într-un izvor de autoînălțare, de semeție legitimă între alte neamuri, de înmugurire și în vremuri marcate de restriște.

*

Premisa postulat de la care pornește autorul în tot ce gîndește și scrie poetul este aceea că : „O biruință vrednică în prezent și care îl interesează pe scriitor este cea care nu umbrește biruințe reale de altădată, nu ciuntește din cîștigurile reale aduse într-o țară de jertfele și privegherea altor generații mai apropiate sau depărtate". Da. Continuitatea presupune luarea în calcul a jertfelor trecute. Ele semnifică acumulări valorice la trecutul spiritual al neamului. A nu prețui jertfele înseamnă a le trece, conștient sau nu, în rîndul nonvalorilor, al lucrurilor inutile. Erorile se plătesc totdeauna scump.

*

Revelînd un adevăr demult nemaipus sub dubiu, Ioan Alexandru formulează aprecierea : „Există o legătură organică în sînul luptei unui popor pentru dreptul său de a exista în istorie cu chipul său specific, numai al lui, care nuanțează corul popoarelor". Evident. În corul popoarelor, cum atît de unic se exprimă el, fiecare popor își are soliștii săi. Nota sau notele personale stau mai mult în forma de expresie, identitatea travaliului comun — în coincidența mesajului.

*

„Prezentul nu-și poate fi hrană sieși decît acolo unde un popor se află în zorii apariției sale în istorie." Totul este ca zorii vizați să ni-i descifrăm cît mai repede și astfel, *prin* și *peste* ei să dibuim măsura. Măsura stă în a nu face abstracție de trecut, în a nu îngroșa prea mult prezentul, în a nu împinge viitorul prea în viitor.

*

Ca poet Ioan Alexandru conchide în verbul lui sigur : „Noi, scriitorii, avem o mare datorie față de poporul nostru milenar : de a-i readuce în lumină experiența lui de-a lungul istoriei, vitejia lui, tenacitatea lui, spiritul de jertfă, puterea de luptă și de răbdare, noblețea și adîncimea lui sufletească". Într-adevăr, aceștia sînt ochii minții. Sînt însemnele puterii creației. Cu ele au intrat în istorie marii bărbați ai țării. De la aceste raze s-a conturat „soarele" poporului român.

*

În aceeași notă a mesajului gîndul poetului-cugetător continuă : „Scriitorului trebuie să-i fie limpede că magma ce trebuie s-o modeleze este energia vie omenească, suflarea contemporană lui. Numai în acest fel se poate adeveri ca o profeție în timp așa cum au fost în sînul acestui popor un Neagoe și un Brâncoveanu, un Dosoftei și un Neculce, un Cantemir și un Budai Deleanu, Bălcescu, apoi și marii noștri poeți Alecsandri și Coșbuc, Eminescu și Goga, și-n zilele noastre Sadoveanu sau Galaction, și Voiculescu, și Blaga." Da. Orice popor își are romanul său. Orice roman își are prefața sa. Prefațarea unei opere de cultură presupune tăinuite chinuri. Numele de mai sus au ctitorit prefața culturii românești.

*

„Nimic, ne îndeamnă poetul, nu trebuie să ne fie mai scump decît a ne ști unde am fost noi adevărați și

minunați de-a lungul istoriei, unde am ars cu toată facla și tăria, unde a fost încordarea noastră vrednică și de neuitat, și această față slăvită a noastră să nu ne găsim astîmpăr pînă nu o vom evoca la modul convingător și vecinic, tăindu-i vad în stînca cea dură a prezentului." Nimic mai legitim, Prezentul începe în trecut și nu se termină decît în viitor. Prezentul nu urmează doar trecutului, ci izvorăște din el, „cară" din el, din trecut, valorile perene, le urcă cu brațele și fruntea lui în „loja viitorului". Și e firesc să fie așa ! Și e demn să nu fie altfel !

*

Nu, poezia nu este simplu exercițiu mintal psihoafectiv, nu este o emanație empirico-sentimentală. Ea este un act de metacunoaștere, de pătrundere a nepătrunsului. Poezia este o cărăruie luminată în întuneric. Ioan Alexandru simte acest „amănunt", este pătruns, mai mult, copleșit de el. „În poezie se întîmplă ca în matematici — trebuie să alegi, din toată știința ta, cifra, semnul algebric potrivit ca să dezlege toată povestirea. În poezie trebuie ales acel cuvînt și imagine cea mai potrivită, care deschide drumul spre inima lucrurilor și a lumii." Inima lucrurilor și a lumii. Cîtă precizie în intuiția frumosului. Cîtă înălțare spre adîncimi. Cîtă trudă spre cheie !

*

Parcă vrînd să probeze că poezia este un act de cunoaștere, o carte de învățare și descifrare a lucrurilor, a vieții, poetul ne spune în poezia sa, sugestiv intitulată *Zorii* : „Ca o bombă cad zorii în sat. / Pe toate drumurile se împrăștie viața ; / spre cîmpul de lucru urcă / precum spuza din vetrele cu jăratec, / ard mîinile în jurul pruncilor strînși lîngă umăr, / în ulcioare apa duce un gol plin de arșiță. / Uneltele curg și urma lor lasă dîre / aburii de sare asudată." Ce poet nu și-ar dori o asemenea dîră în priceperea și simțirea umană !

*

În a sa poezie intitulată *Prietenilor mei,* parcă vrînd să ne amintească de un Coşbuc, Stancu, Beniuc sau Ion Gheorghe, mai tînărul poet probează nu numai „ars poetica" dar, deopotrivă, o construcţie de templu în versurile : „Prietenii mei înjugaţi la plug / desculţi şi însetaţi / şi eu la coarne la fel / însetat şi desculţ / şi cineva din univers cu o coardă de bou / ne biciuie însetat pe rînd. / Desţelenisem un pămînt bătrîn bătucit / peste care roţile plesnite ale anilor / au trecut hurducînd / cu saci învărgaţi şi cu piatră şi cai morţi / spre abatoare / şi turme de mistreţi spre pădurile tuturor, şi îngheţuri, doamne, şi trăsnete de ploaie." Generaţiile mai vechi îşi făceau complexe a mai scrie poezie după Eminescu. Aceste sentimente vor dăinui, probabil, şi de-acum încolo după un Labiş, Nichita Stănescu, ori de ce nu după Ioan Alexandru.

*

E greu de descifrat cu exactitate întregul tîlc conţinut în versurile-judecăţi ale lui Ioan Alexandru din *Oedip* : „Înainte de-a mă naşte eram vinovat / însă prea a fost tîrziu ca să se mai poată îndrepta ceva, / mult mai devreme trebuia să mă dezmeticesc / înainte de-a se fi hotărît întîia seminţie de profeţi / să-şi depăşească stinsa nefiinţă". E greu de descifrat. Dar poate aici este şi farmecul mesajului său. Nici un poet nu poate spune tot într-un vers. Şi nici nu e nevoie. Căci poetul trebuie să dea cheia, nu clanţa cu totul. Niciodată într-o educaţie, într-o formulă şi cu atît mai mult într-un vers nu pui totul. Îţi mai păstrezi şi ţie din gînd, din sudoare, din răsad.

*

Puţină melancolie, puţină tristeţe, mult adevăr. Iată cum aş prefaţa mărturisirea din *Amintirea poetului* : „Despre poeţi moartea poate vorbi, / singură moartea ştie despre ei cîte ceva".

*

Ne ducem cu toţii dar să nu ne ducem de tot. Ne tragem din înaintaşi dar nu le-am luat tot. Însă alese nestemate le-am mai lăsat. Aşa, să nu rămînă istoria fără oxigen, adică fără urme. Căci, cum zice poetul, fără sfială, în *Cu trudă şi sfială* : „Cîte rînduri de viţă n-au îmbrăcat dealul / din miile de neamuri, şi toate s-au uscat pe rînd. / Pămîntul e cu rîie-n rădăcină." Rîia aceasta mi se pare o înţelepciune reţinută ; un dar simţit, nu oferit, cu care pămîntul ne răsfaţă pe rînd. Măsura e discutabilă.

*

Culmile sînt rare aiurea. În artă şi mai rare. În *Toamna* descifrăm una în poezie : „Se descarnează lumea. / Frunza îşi trage din copac măduva gălbuie / şi se urcă-n lună. / Cresc casele în temelia caselor / pe deal, ca dinţii pruncilor / în gingia de lapte. / Arătătoarele s-au dezlipit de pe / cadranul vieţii..." Iată de ce e dificil a cocheta cu poezia după Ioan Alexandru. Aşa cum dificil bănuiesc că e a face sculptură după Brâncuşi sau muzică după Enescu.

*

Că noaptea e un sfetnic bun e lucru ştiut. Nevoia de noapte e folosită însă diferit. Poetul asupra căruia zăbovim aici este modest. În *Am nevoie,* el ne mărturiseşte doar atît : „Am nevoie de noapte / cum leul de cuşca civilizaţiei / pentru a-şi dovedi sieşi măreţia libertăţii".

*

Este un act de adevăr şi mîndrie să constaţi, cum o face şi poetul, că : „Între natură şi sufletul românesc s-a ajuns la o înfrăţire ce transpare în cele mai profunde opere de artă româneşti, de la *Mioriţa* la *Mai am un singur dor*, de la *Poarta maramureşeană* la fresca Voroneţului". Aceste acte probatorii ale virtuţilor, ale gîndului, ale efortului confraţilor noştri, acte intrate

de mult între monumentele naturii și care ar fi socotite, deopotrivă, monumente ale Omului, ale tradiției, ale culturii române.

*

„Avem o străveche civilizație, pe măsura omului orînduit, deschis naturii și seamănului, rămas în dialog profund și continuu cu toate creaturile", ne încunoștiințează Ioan Alexandru. Poetul este refractar oricărei imagini robinsoniene asupra culturii noastre. Nu opunerea culturilor, ci interferența lor, împrumutul lor reciproc. Acestor aprecieri li se adaugă concluzia : „Fără asimilarea culturii altor popoare în amănunt ne va fi mai greu, dacă nu imposibil, să apărăm, să impunem și să iubim propria noastră cultură națională".

*

Sprijinit pe adevăr crescut din fapte, cu mîndrie nelimitată, poetul repetă, fiindcă gîndește că trebuie, „amănunte esențiale" : „Sîntem un popor statornicit locului de vremi imemoriale, ne știm aici într-un legămînt de taină cu acești munți și ape, cu vietățile pădurii, cu fluturii fînețelor și ciocîrliile cerului de cînd lumea : n-am rîvnit ale altora, am crescut o măsură a noastră care nu se vrea mai mult decît este, știind că în delimitare se află deplinătatea, în puțin se așează cale de durată". Fără dubii, aci în spațiul carpato-dunărean poporul nostru s-a întrupat întru sine, s-a afirmat întru sine, și-a creat sieși rațiunea sa suficientă.

*

„Cade în puterea cuvîntului, șoptește poetul, de a cultiva pe mai departe aceste virtuți de aur ale poporului nostru afirmate și dezvoltate în viața societății noastre de astăzi, virtuți care au consolidat și păstrat intacte Familia și Patria, socotite sacre, fără a se împuțina deschiderii experiențelor altor popoare." Este aci notată sintetic o concepție amplă și corectă a autorului ei. Naționalul nu se afirmă în planul său dacă într-un fel sau altul nu se interferează cu universalul. Sîntem mari prin noi, dar măreția ne este evidențiată prin raportare la marile etaloane ale lumii, ale culturii și istoriei tuturor popoarelor. Are miez, are suflet, are căldură aserțiunea sa potrivit căreia : „Cine are un acasă al său știe să-l respecte și pe al altora".

*

Cine nu reține ca pe un crez demn de un mare patriot, de un înalt grad de sensibilitate, de neostenită dăruire concluzia la care ajunge Ioan Alexandru : „Ca poet mă socot profund dator să pot strămuta în cuvînt firea omului patriei mele de ieri și de azi, acest om blînd și muncitor, senin și dornic de progresul țării, locuitor al acestei guri de rai a originilor noastre". „Guri de rai a originilor noastre". Ce poate fi mai plastic, mai sugestiv exprimat ? Metafora vine la blajinul poet cu nebănuită dezinvoltură. Ea curge firesc ca ziua după noapte, ca zîmbetul după suspin.

*

Cu aproape un deceniu în urmă, în *Convorbiri Literare* Ioan Alexandru formula înalte judecăți de valoare privitoare la Steaua literaturii române din toate timpurile : „Aveam nevoie vital în secolul trecut de Eminescu. Vremea se încetinise și trebuia din nou să ne afirmăm într-un grai curat român. Poetul apare acum, într-un crez de slăvire a coordonatelor lăuntrice, pentru a scoate din nou rezonanțe tainice și profunde, pentru ca poporul nostru să poată viețui și nădăjdui." Voind sau nu, poetul reia aici o expresie cunoscută : epoca avea nevoie de titani și și-a creat titanii săi. Fiindcă Eminescu a venit la timp. Nici mai devreme, nici mai tîrziu. Atunci cînd Luceafărul trebuia să-și ia zborul. Și l-a luat. Sigur și pentru totdeauna. Așa cum mai făcuseră un Goethe, un Heine, un Baudelaire, un Pușkin sau un Petőfi.

*

„Omul în poezie se vede în slava lui cea mai de preț, e înălțat și constrîns într-un fel, de bunăvoie, a trăi pe culmile cele mai minunate pe care, ca om, este chemat să viețuiască." Incontestabil. Numai că în slavă se înalță fiecare cum poate. Unii reușesc, alții nu. Culmile în artă trebuie nu numai cucerite, ci și păstrate.

*

Ca și în alte domenii, și în artă a te menține pe culme e un act de performanță. Mărturisirea lui Ioan Alexandru este pilduitoare : „Poezia cheamă pe un om să fie mereu la înălțimea înaltei sale misiuni istorice". La înălțimea misiunii istorice, pe măsura dîrei trasate de înaintași. Acest lucru pare a-l fi avut în vedere Ioan Alexandru atunci cînd ne asigură : „Eminescu... s-a străduit să viețuiască pe măsura marilor săi înaintași".

*

„Au fost opinii că omul de artă poate să fie amoral, boem etc. Că arta n-ar avea nimic de a face cu o viață exemplară a celui care o face. Celui care crede așa ceva, cred că poezia mea are puțin să-i spună." Da. Dar cei ce gîndesc în chipul mai sus încriminat nici nu prea se întreabă asupra a ceea ce le spun alții. Căci de la amoralitate la imoralitate pasul se subînțelege.

*

Pornind de la convingerea că arta constrînge pe creator să fie mai bun, poetul transilvănean își mărturisește astfel idealul său : „A scrie, eu socot că înseamnă a crea o literatură a acestei patrii române". Să fie aceasta puțin, să fie mult, să fie tot ? Iată care mi s-ar părea a fi întrebările obsedante pentru orice creator român.

*

Definiții asupra patriei s-au dat multe. Dar orice definiție e limitată. Fiecare relevă doar un aspect, o

relație, o trăsătură. În opinia lui Ioan Alexandru „Patria este toposul de unde ne strigăm părinții. Noi sîntem înscriși în zodia părintelui, a paternului, sîntem fiii unei patrii". Ca tuturor fiilor, mama noastră comună ne cere ascultare, devoțiune, cinste și respect, muncă și insistență.

*

Legătura cu trecutul, cu strămoșii, cu valorile înălțătoare ale înaintașilor este o sursă de înțelegere a viitorului. E convingerea aceluiași poet că : „Nu putem face ceva astăzi, și mai ales nu putem avea perspectiva viitorului dacă nu ne înconjurăm de suflarea eternă a strămoșilor".

*

Futurologii din toate timpurile s-au caracterizat adeseori prin viziuni optimiste mai mult sau mai puțin îndrituite. La Ioan Alexandru optimismul este presupus, implicat. Și, totdeauna motivat. El circumscrie viitorul în parametrii largi, din care cei de natură afectivă nu lipsesc. Căci : „Dacă istoria se face adesea cu lacrimi, cu durere și suferinți pe lîngă zile de pace și îndelungată lucrare, a scrie despre istoria neamului tău trebuie s-o faci întotdeauna cu entuziasm, să ai viziunea întregului, să te pătrunzi de acel plins lăuntric al bucuriei în ordinea căruia șesurile se urcă, dealurile se pogoară, cețurile se topesc și transpar colinele de aur sub sandaua vestitorului".

*

La puțini, la extrem de puțini slujitori ai condeiului liantul : artă — istorie este atît de evident ca la Ioan Alexandru. Pentru el „Istoria unui popor se cîntă, nu se discută, unde am plîns și-am muncit adînc se cuvine să cîntăm și mai mult și mai mult". Aici cîntul pare a avea în raționamentul său semnificația muncii, a continuării sale. Cîntul este măsura insistenței.

*

Într-o expresie de rigoare filozofică demnă de invidiat, poetul sesizează legături de esență între patrie, pămînt, suflet, trup. Ele nu-i apar lui precum cu sute de ani în urmă îi apăruseră lui Empedocles, ca izolate, ca dezmembrate. Dimpotrivă : „Între Patrie și pămînt ca între suflet și trup este o legătură profundă și perenă, timpul, istoria pleacă din spațiu și topos, primordial fiind acesta din urmă".

*

Motivarea, legitimarea, condiționarea sînt liniile-forță ale gîndirii socio-cultural-estetice ale lui Ioan Alexandru. Raționamentele sale sună ca enunțurile lui Tudor Vianu sau D. D. Roșca în fața iubitorilor de înțelepciune. În acest sens am exemplifica aci următoarea apreciere : „Este important de amintit acest lucru pentru că relativizarea spațiului, subordonarea lui timpului a dus în alte culturi fie la expansiuni peste alte neamuri, fie la idealizări nefructuoase, din care ființa omenească a ieșit împuținată. A te întinde cît îți este viețuirea, a exista într-un spațiu delimitat, pentru că numai prin delimitare omul poate fi liber în cele din urmă, sînt date arhaice ale poporului nostru, din care a izvorît pe de o parte această solidaritate ancestrală cu pămîntul, ce o împărtășesc toți înaintașii noștri, cronicarii și rapsozii, cum ar spune Eminescu, pe care o putem numi dragoste de glia strămoșească, de moșie, de vatra strămoșilor, de ființa concretă, vizibilă a Patriei, iar pe de alta, grija păstrării acestor moșteniri."

*

Rosturile poetului, rațiunea lui de a fi, a gîndi, a spune, a îmboldi, a înălța sînt sacre. În forumul său interior, Ioan Alexandru este deplin convins că : „Poetul care oficiază în slujba cuvintelor, în adevărata sărbătoare a poeziei, a creației, sacre, aspiră spre adevărurile ultime, spre lumină. De fapt, acestea sînt atributele eterne

ale marii poezii care ambiționează să devină res sacra, res universalis, din știrea poetului, el însuși un vates după statornicele modele ale unui Vergiliu ori unui Dante."

*

La Ioan Alexandru se observă că de la prima plachetă de poezii *Cum să vă spun*, despre care Al. Piru avea să recunoască în a sa *Poezie românească contemporană* că „a avut un puternic ecou", explicînd aceasta prin aceea că „străin de orice convenție și ocolind cu grijă lozincile, poetul revenea la limbajul frust, inocent, al adolescenței și chiar copilăriei, fără cea mai mică afectare", o sensibilitate aparte. El parcă s-a născut în incinta poeziei, în miezul ei. Ce promitea încă de pe atunci : „Cînt bucuria aspră ce-o poartă un țăran / Venit în școli înalte direct de pe ogoare", a devenit un crez, un legămînt în întreaga sa prolifică și probă creație.

*

Ca un leit-motiv revine la Ioan Alexondru ideea osmozei culturilor, interpenetrația lor. Recent el declara că : „Fără asimilarea culturii altor popoare în amănunt ne va fi mai greu, dacă nu imposibil să apărăm, să impunem și să iubim propria noastră cultură națională". Într-adevăr, propria cultură se naște în familia largă a culturii universale. Ea este o fiică a propriului neam, dar și a umanității.

ALEXANDRU BALACI

„Un creator nu se izolează în turnurile alienării."

Fiecare popor își are fiii săi de seamă. Printre ei se numără Alexandru Balaci. Pentru el „Cultura românească a prezentului își are rădăcinile înfipte adînc în istoria acestor pămînturi. Caracteristica sa umanist-revoluționară implică o continuare a creației spirituale a trecutului, o desăvîrșire, în forme adecvate noilor condiții sociale, a tot ce a produs umanitatea mai valoros de-a lungul secolelor." Da ! Cultura unei generații reprezintă un moment în cultura generațiilor. Fiecare generație își are purtătorii ei de ștafetă dar și detonatorii ei originali. Altfel generația nu are coloana ei vertebrală.

*

„Totdeauna noi am înțeles cultura drept o expresie plenară a capacității creatoare a poporului, ca o valorificare a disponibilității sale de a primi și prețui adevărul și frumusețea artei și literaturii, pe spiralele ascendente ale modelării sale spirituale." Cultura, și națională și universală, mi-o închipui ca pe un tablou al lui Mendeleev. Locurile goale își așteaptă substanța.

*

Este convingerea de maturitate a academicianului Balaci potrivit căreia : „Cultura a dinamizat marile mișcări sociale și politice iar istoria adevărată este, în realitate, suma operelor de cultură și civilizație create de un popor, mai mult decît înșiruirea cronologică a unor

evenimente ori date". Marea cultură și de ieri și de azi, adevărata cultură, a fost și este cea implicată în viața social-politică a epocii. Dealtfel, o cultură atemporală și aspațială nu există. Cele care au dorit a se sustrage acestor coordonate au rămas surogate.

*

„Cultura, în concepția noastră, este o imensă operă comună, iar aceia care se află în slujba ei, deschiși unul către altul și în mod necesar solidari, își pun în slujba colectivității umane întreaga lor energie spirituală, forța morală, ardoarea de a înțelege, de a ști, de a crea." Iată trei verbe ce ar trebui să stea la rădăcina fiecărei ramuri de cunoaștere, de evaluare, de prognozare.

*

Academicianul Balaci conchide firesc : „Poporul român, în decursul milenarei sale istorii, a creat, în contact strîns cu ambianța geografică înconjurătoare și cu condițiile sociale și istorice în care s-a format și dezvoltat, un impresionant patrimoniu de valori culturale care i-au exprimat sufletul și existența, aspirația sa permanentă către libertate și justiție socială". Or, ce popor nu a avut și nu are nevoie de aceste valori sacre ? Flacăra lor i-a luminat urcușul, iar știința dobîndirii lor i-a ușurat pașii. Nimic și nimeni nu le-a retezat voința, nu le-a curmat mersul. Deși obstacolele nu au lipsit.

*

Într-un raționament de elocință și limpezime carteziană academicianul Balaci consideră : „A trăi cu intensitate viața acestui pămînt, cultivînd studiul științelor umane, într-o atitudine eroică față de existență și de încercările ei, a supraviețui cu ajutorul operelor, în transfigurarea comportamentului etic în creație, este o altă caracteristică a operelor creatorilor culturii românești. În ele se descoperă marile adevăruri, măreția exempli-

ficatoare a istoriei poporului, speranța și voința de reînnoire a contemporaneității." „Comoara" marilor adevăruri din cultura oricărui popor se deschide greu. Lacătele sînt puternice. Intrările și ieșirile sînt bine ferecate. Dar pentru cei chemați de focul sacru „muntele magic" s-a deschis. Obstacolele s-au micșorat pe măsura sporirii voinței, îndrăznelii, neliniștii căutătoare.

*

Pornind de la premiza că : „Orice operă de artă de valoare este în osmoză cu viața unei lumi în perpetuă mișcare și transformare, o lume care se reînnoiește mereu pe drumurile sale ascensionale", cel care a adus atîtea servicii culturii române conchide în termeni categorici : „Orice operă de valoare este, de aceea, și o lecție de elevație spirituală și morală, o lecție de comportament existențial și de demnitate umană. Orice operă de valoare nu este altceva decît o interferare a vieții generale cu cea individuală, o mărturisire în care realitatea este transfigurată de artă." Nimic mai firesc. Orice operă de virtute artistică este o introspecție. O introspecție în sinele autorului și, implicit, în sinele lumii. Orice operă nu e o parte a lumii, ci un unghi de reflectare a ei.

*

Lăsîndu-ne parcă a înțelege că un creator se află în laboratorul lui individual și social într-o continuă stare de veghe, Al. Balaci ne avertizează, apelînd desigur și la propria-i experiență : „Aplecat în permanență asupra uneltelor atît de greu de mînuit, meditînd la «marile lucruri» pe care le ridică viața și pe care le trăiește cu intensitate, creatorul de artă răsfrînge razele talentului său și ale experienței sale existențiale asupra personajelor operei pe care o lansează omenirii, asupra întregii vieți contemporane". Aș putea spune că avantajul este reciproc : personajele sînt create și trăiesc prin autor, iar autorul, la rîndu-i, se regăsește, se prelungește în

personajele sale. Traiectoriile existențiale ale creatorilor se interferează cu cele ale creațiilor.

*

„Examen al conștiinței scriitorului, reflectare în apele de lumină ale verbului, opera, ne asigură distinsul om de cultură, reduce universalul la unitatea psihologică umană a creatorului, el însuși om viu, ancorat adînc în realitate, înțelegînd arta ca acțiune și datorie de împlinit, ca victorie a rațiunii și a frumuseții." Este firesc. Opera unui om e oglinda lui, diagrama gîndului său. Cartea reprezintă omul care i-a dat naștere. Să nu onorăm cu coperți frumoase gînduri nătînge. Să dăm altora ceva din frumusețea noastră.

*

Dintre reflecțiile de profunzime asupra locului creatorului în societate, asupra legăturii lui cu locul din care-și trimite razele sale spre lume reținem și pe aceasta : „Un creator nu se izolează în turnurile alienării. El nu se abandonează visului care să-l separe de oameni, nu aspiră spre plutiri singulare pe mări necunoscute, ci tinde să poarte cu sine întreaga încărcătură a umanității spre un viitor armonic, rațional."

*

În prelungirea aceleiași idei el notează : „Înscris în epoca și în structurile colectivității de care este legat prin miile de fibre ale marii sale sensibilități, el încearcă să fie o vibrație profundă a unui spațiu și timp determinate, transfigurînd istoria concretă. El exploatează unghiurile cele mai îndepărtate ale istoriei țării și poporului său, căutînd să se lumineze cu fosforescența artei, să releve celor mulți legile raționale ale lumii și creației, pentru dobîndirea cunoașterii care acordă libertatea spirituală."

*

Legile raționale ale lumii și creației... Dar cîte trepte, cîte maluri, cîte stînci se cer escaladate, căci pentru toate o viață cu toții avem.

*

Într-un anumit fel, toți creatorii tind să atingă *summumul*, să devină muchii de hotar. Ei vor să devină artizanii lumii. Să devină un început de rînd, de coloană în calendarul lumii. Al. Balaci exprimă astfel năzuința în cauză : „Modelînd istoria trecută sau prezentă în tiparele fluide ale artei, un creator de cultură dorește ca fiecare rînd al său să fie înscris în marea carte națională a țării". Să nu infestăm această sacră carte.

*

Creatorul rămîne debitor epocii sale. Ea îi cere mereu mai mult. Ce-i dă el rămîne totdeauna mai puțin. Dar și opera dă mai mult sau dă mai puțin creatorului. Împărtășim întru totul concluzia balaciană potrivit căreia : „Un creator de cultură, în spiritul umanismului contemporan românesc, pune în centrul operei sale problema demnității omului, respectarea integrală a persoanei umane, denunțînd tot ce ar putea știrbi din armonia omului și a realității contemporaneității sale. El se ridică pentru libertatea spirituală care acordă sigiliul său nemuritor tuturor operelor create în numele său. Drumul lui aspru este luminat de marile speranțe pe care le poartă în sine conștiința de a servi patria, încrederea nestrămutată în mutațiile pozitive ale condiției umane." Atenție ! Sigiliul în cauză se găsește greu. A nu renunța la *ceva* înseamnă a renunța la mai multe.

*

Mulți au încercat să justifice tensiunea creației, a mesajului umanistic al acesteia în timpurile noastre. Al. Balaci o face mai convingător, mai argumentat. Și aceasta fiindcă : „Inimă din inima poporului său, ecou sonor al conștiinței sale, tensiunea spiritualității creatorului de cultură se descarcă sub sensurile umanismului contemporan românesc, fiind un elogiu adus omului, neliniștii și frumuseții sale, energiei și inteligenței sale, trecerii sale pe arcul existențial caduc, dar care încearcă

să lase o urmă durabilă în univers". Ai senzația că odată ajunsă aici cultura trece printr-un Arc de triumf al ei, acela al umanismului. În spatele Arcului de triumf stă tot Omul. Omul cu toate năzuințele, speranțele și virtuțile sale.

*

Caracterizări ale creatorului găsim în opera multor critici literari, psihologi sau dascăli iluștri. Al. Balaci reușește, se pare, să meargă spre esențe. Pentru el : „Afirmator al adevărului integral, transfigurat de harul inefabil al artei și talentului său, creatorul de valori spirituale este o voce clară a umanității, exponent al coralității sale, un mesager al ei, încărcat de frumusețe, pe deplin conștient că un creator nu poate evada din istorie. El îl reprezintă pe om drept cea mai vie și mai conștientă dintre toate ființele care trăiesc, singura făptură care se opune, prin creație, labilității și trecerii universale." Voce caldă a umanității, exponent al coralității sale, mesager al umanității. Ce altă carte de vizită își poate dori, visa, revendica un creator, orice creator ?

*

Postulatul propriu de la care pleacă umanistul român este acela că, în istorie, oamenii de cultură adevărați au colaborat pentru salvarea demnității umane. Continuînd firul acestui crez, el mărturisește, ca rapsod nu numai al culturii neamului nostru, dar și al celei aparținînd poporului italian, și nu numai italian, căreia i s-a dăruit o viață de om : „Consider că este sarcina cea mai responsabilă pe care o poate exercita un om, aceea de a prezenta tiparele de frumusețe în care intră întreaga fluiditate, toată plasticitatea unui suflet tînăr, însetat de frumos și de cunoaștere. De aceea am căutat ca totdeauna să rămîn un vînzător cinstit de frumusețe, în calitatea mea de profesor de literatură străină." Am putea spune, pentru a nu-l nedreptăți prea mult, că luminatul om de cultură n-a intrat în istoria culturii și literaturii lumii numai ca „vînzător cinstit de frumusețe", ci și ca unul

dintre cei mai prolifici creatori de frumusețe. Căci gîndul clar, curat, argumentat s-a refuzat oricînd urîtului. Prin toate aceste calități Balaci se alătură firesc unor cărturari luminați ai noștri cum ar fi Mihai Ralea, Tudor Vianu, D. D. Roșca.

*

Ca un adevărat urmaș în cuget și simțire al unui Xenopol, Iorga și Pîrvan, Balaci gîndește că „istoria adevărată nu e altceva, și nu va putea să fie, decît suma operelor de cultură pe care generațiile și le-au transmis succesiv ca o torță nemuritoare în jocul lampadoforilor", că „în istorie, oamenii de cultură adevărați au colaborat pentru salvarea demnității umane". În trunchiul acestei concepții stă adevărul. În vîrful ei mugurele frumosului. La rădăcina ei simțul realității.

*

„Am considerat, precizează cu evlavie gînditorul renascentist, totdeauna că trădarea intelectualilor nu există și că intelectualii, în toate epocile omenirii, în evul mediu, în renaștere, în epoca contemporană, colaborînd pentru salvarea demnității umane, s-au dovedit a fi și germenii unei mișcări și transformări perpetue înnoitoare". Da. Intelectualii ce-și merită acest titlu, nu cei care și-l pretind, n-au fost niciodată părtași la trădări, la înjosiri. Mărirea nu le-a permis contactul cu micimea. Eul lor nu l-au coborît pînă la nimicul altora.

*

Fără a fi „omologat" ca un eminescolog, lui Al. Balaci nu putea să-i scape observației Steaua poeziei române. „Exegeza eminesciană demonstrează existența, niciodată finită, a magnificului spirit, a eternului neliniștit, a celui care s-a ridicat împotriva soartei adverse a propriei ființe sau a patriei sale. Nimeni nu s-a izbit mai dureros de dogmele contemporane ale unei societăți strîmbe, decît liberul și nonconformistul spirit eminescian. Nimeni

mai mult decît el nu s-a ridicat împotriva limitării orizontului și cunoașterii umane, aspirînd totdeauna spre zonele sublime ale deplinei libertăți, de gîndire și de viață. Chinuit de întrebările fundamentale pe care și le pune omenirea de veacuri, el le-a dat răspunsuri în consonanță cu întreaga sa sensibilitate care se înfiora la orice vibrație a universului." Eminescu a fost și rămîne inegalabil și prin operă și prin vitregia epocii, și prin talent și prin caracter, și prin libertatea spiritului, și prin rigoarea autoimpusă.

*

Eminescu este supranumit Luceafărul poeziei românești nu numai datorită *Luceafărului*, ci și nenumăratelor lumini ce țîșnesc din întreaga sa creație : „Necunoscînd starea senină, dar cunoscînd în profunzime pe contemporanii săi, apreciază Al. Balaci, el a putut trasa scheme de gîndire precisă relative la transformarea formelor existenței, la construirea unei noi societăți umane. În efortul constant, quasieroic al poetului și, simbolic, al omului, de a învinge timpul și trecerea și de a fixa în zonele pure ale frumuseții și adevărului, cititorii prezentului pot afla o constantă a spiritualității lumii." Oare despre cîți fii ai literelor românești se poate gîndi astfel ? Cîți și-au propus lupta cu timpul ? Și, mai ales, cîți au reușit ?

*

Reflecția : „Eminescu nu este doar poetul «pădurii și izvoarelor», al minunii armoniei pămînturilor românești, al iubirii și melancoliei romantice, ci un însetat primordial de absolut" ne umple inima de mîndrie nu numai prin adevărul, ci și prin aleasa ei expresie, prin tonusul ei afectiv.

*

Avînd ca punct de plecare adevărul-axiomă că : „...Mihai Eminescu este o înaltă treaptă a conștiinței

poporului român și a spiritualității sale...", că el a semnificat „...o voce gravă a conștiinței umane, totdeauna prezentă în mintea și sufletul nostru doritor de frumusețe și absolut", exegetul Balaci ajunge la concluzia că : „Timbrul absolut unic al acestei voci fundamentale are rezonanța intransigenței etice, a pasiunii estetice, a înaltelor tensiuni și descărcări intelectuale". Toate acestea au făcut din fiul Ipoteștilor un poet al românilor, al lumii.

*

Talentul, ușurința exprimării, formația enciclopedică, logica impecabilă sînt dublate, însoțite, sprijinite la academicianul Balaci de profesia sa de dascăl, de profesor universitar de care el a fost și este atît de mîndru. Căci, mărturisea el lui Nicolae Pop în *Perimetrul sentimental*, „am socotit întotdeauna esențială meseria de profesor căreia m-am dedicat. Și aceasta deoarece nimic nu mi se pare mai responsabil decît actul acestei profesiuni în care tu porți un dialog cu tineretul însetat de adevăr și cunoaștere, cu tineretul dornic să se modeleze cu toată plasticitatea, cu toată fluiditatea lui în tiparele care i se pun în față și care trebuie să fie tiparele frumuseții și rațiunii." Am putea spune că dacă formația sa ca om de litere, de cultură a fost fericit completată de vocația sa universitară, la rîndu-i, aceasta din urmă se datorează mult sensibilității lui artistice, artizanatului său creator.

*

Distincția personalității de excepție a academicianului Balaci stă în adevărul, simplitatea și logica judecății sale. Motivația, expresă sau subînțeleasă, nu lipsește din nici o apreciere a sa. Probăm aici una dintre ele : „Să nu uităm niciodată că omenirea trebuie să fie profund recunoscătoare poporului care a dăruit miracolul Renașterii, grație căreia epoca aceea a putut fi denumită era redescoperirii omului și a lumii". Într-adevăr, cum notam și noi cu ani în urmă în *Istoria doctrinelor politice*

„...în timpul Renașterii se urmărea scoaterea omului de sub influența religioasă a dogmelor religioase... se urmărea găsirea unor soluții pentru asigurarea posibilității de afirmare a personalității umane pe plan economic, ideologic, politic, cultural. Or, aceasta presupunea repunerea Omului în drepturile sale."

*

Scriitorul, profesorul, cugetătorul Balaci, fiu al Olteniei, nu și-a uitat niciodată obîrșia. Dimpotrivă. Pentru că, gîndește el : „În humusul Olteniei există toate osemintele strămoșilor noștri, de sute de ani". Mult adevăr, mult bun-simț, multă cumpănire.

*

Ca distins cărturar, profesorul Al. Balaci a nutrit totdeauna un puternic sentiment de respect, venerație pentru intelectualii noștri de seamă. În acest sens, el aprecia cu dreptate : „Totdeauna intelectualii noștri de frunte, marii noștri creatori : Eminescu, Iorga, au fost totdeauna legați de evenimentele istoriei poporului nostru". Aș adăuga nu numai că au fost legați, ci mai puternic implicați în geneza și derularea istoriei vii.

*

Multe dintre reflecțiile de excepție ale lui Balaci sînt, deloc întîmplător, generate de, să-i zicem așa, fenomenul Brâncuși. De pildă, privitor la semnificația „Coloanei" el formulează judecata : „După părerea mea, *Coloana fără sfîrșit* a lui Brâncuși este un stîlp de cerdac oltenesc ridicat la plus infinit, legînd pămîntul de cer". Coloana — cerdac oltenesc. Poți formula alte metafore, alte comparații. Am mai putea înțelege „Coloana" ca un semn de mirare în fața lumii, ca un arc de săgeată trimis în univers. Dar toate acestea se vor adăuga celei balaciene fără a i se substitui.

*

În teoria culturii găsim numeroase definiții ale ei. Unele mai riguroase, altele mai puțin, unele mai bogate, altele mai lapidare. Teoretician al culturii, Al. Balaci ne oferă una mai interesantă din varii unghiuri de vedere : „Cultura... este un proces viu în curgere eternă, dialectică, și contradictorie de multe ori, dar ea niciodată nu se poate împăca cu formulele sclerozate, cu starea fermă. Este vorba de o curgere continuă, mereu spre mai sus, mereu spre mai frumos." Da. Am putea spune că noțiunea de cultură este (negeometric vorbind) tridimensională : orizontală, verticală și spre inima omului.

*

Evidențiind sensul și ritmul devenirii culturii noastre, inclusiv al culturii prezente, neobositul ei slujitor formulează aserțiunea : „Noi nu ne vom putea afirma în cultura mondială decît fiind foarte *noi*, foarte specifici. În coordonatele acestei țări, atît de frumoase, în coordonatele acestei orînduiri, care a permis o asemenea înflorire, într-adevăr nemaicunoscută într-un spațiu ca acesta, și într-un termen atît de redus, parcă ar fi de curba relativității einsteiniene cînd este vorba de durată". Este aici sesizat cu măiestrie adevărul că orice cultură și dezvoltarea oricăreia dintre ele sînt relative. Relative unele față de altele. Sînt interferente. Sînt complementare. Specificitatea culturii noastre, în cazul de față, se pune în evidență numai prin raportarea la altceva.

*

Reține atenția gîndirea scrupulosului teoretician și asupra revoluției ce se produce în cultură, ce însoțește și caracterizează era noastră socialistă. Astfel, ne asigură domnia-sa : „Ne aparține tot ce s-a produs mai frumos în lume ! Acesta este sensul revoluției noastre culturale, o revoluție care acceptă frumusețea și umanismul și care nu respinge nimic din ce s-a produs valoros și frumos în lume din îndepărtata antichitate și pînă să spunem

la Alain Robbe Grillet, sau Michel Butor." Este ideea pe care o mai regăsim în diverse analize ale sale : aceea că, aidoma altor culturi, nici a noastră nu s-a născut pe un loc gol, că ea se întinde ca o iederă din îndepărtate timpuri, și din variate regiuni ale civilizației materiale și spirituale.

*

După opinia exigentului scrutător al culturii : „se poate vorbi într-adevăr de un nexus, de o tradiție, de o linie continuă de forță, frumusețe, de... o încordată participare". Dacă de așa ceva nu s-ar putea vorbi, atunci s-ar putea ajunge la concluzia absurdă a unor culturi izolate, ostile între ele.

*

Gînditor umanist, cu largi deschideri spre multiple ramuri ce privesc Omul, cu contribuții întru relevarea virtuților dar și cu incriminarea viciilor, fiindcă tot omenești sînt, Al. Balaci declară contemporanilor săi : „Gîndesc că în deceniul care începe se va recunoaște oriunde în lume și în unanimitate rolul esențial al culturii, al literaturii și artelor în construirea armonioasă a omului, în dezvoltarea ideilor umaniste și a stabilirii unor trainice punți de legătură și înțelegere între popoare". Nu știu dacă nu va mai trece multă vreme pînă ce oriunde în lume și în unanimitate se va întîmpla ce crede autorul acestei concluzii. Nu mă îndoiesc însă că fără o revigorare a culturii, a civilizației, devenirea istorică va fi mult stînjenită.

*

Accedem pe deplin încheierii de autoritate potrivit căreia : „Adevăratele valori spirituale sînt expresia gîndirii, talentului și personalității popoarelor, cristalizarea în opere nemuritoare a capacității și geniului lor creator, a idealurilor de pace și înțelegere". Ideea culturii, a

creației ca opere colective. Nu vitregite de particularitate. Marile personalități ale lumii vorbesc aceeași limbă : a frumosului, a sufletului și a minții.

*

Misia social-umană a creatorilor este exprimată de gînditorul român în cuvintele grăitoare prin ele însele : „Oamenii de cultură, apărătorii demnității umane, modelatori ai opiniei publice, vor trebui să fie totdeauna germenii vii, stimulatori ai idealurilor de construcție creatoare, slujind cunoașterea, adevărul și frumusețea într-o lume pe care deceniile următoare să o vadă dominată de rațiune și umanism". Sperăm ca viitorul să nu contrazică această speranță. Ar fi spre binele omului ca Om, ca membru al Cetății.

*

Preocuparea profesorului Al. Balaci de rațiunea de a fi, a gîndi, a acționa a scriitorului este o constantă a concepției sale. Recent reluînd aceste idei obsedante, în sensul bun al cuvîntului, el reafirmă că : „Scriitorul este un martor credincios, o fibră sensibilă în consonanță cu universul contemporan, neizolat în turnurile înalte ale însingurării, înscris în structurile colectivității, încercînd să fie o vibrație profundă a timpului și spațiului românesc", că el transfigurînd istoria concretă „aspiră ca fiecare rînd al său să fie săpat în materia nemuritoare a artei", că receptiv la fluxul nou al ideilor, „el se străduiește, cu o profundă neliniște creatoare, să ridice o construcție estetică de înaltă coerență etică, ascultînd glasul, în permanență viu, al istoriei".

*

În opinia sa consecventă scriitorul „se ridică pentru libertatea spiritului care acordă încrederea nestrămutată în mutațiile pozitive ale condiției umane. El caută frumusețea și adevărul și fiecare pagină a sa vrea să demonstreze că valoarea umanistă a lumii este o ascensiune etică și estetică triumfătoare".

*

Una din notele caracteristice ale culturii este dinamismul ei. În această ordine de idei, opinează Al. Balaci : „Orice operă de artă de valoare este in osmoză cu experiența unei lumi în perpetuă reînnoire și transformare. Orice operă de artă este și o lecție de elevație spirituală și morală, o lecție de comportament existențial și de demnitate umană." Cîți dintre creatorii noștri își vor pune aceste chinuitoare întrebări ? Și, mai ales, cîți dintre ei vor încerca să probeze că in tot ce fac se înscriu pe firul transformator al devenirilor ?

*

Cel care a studiat cultura nu numai pe toate fețele, dar, am zice mai puțin academic, și pe muchiile ei observă pertinent : „Nici o cultură nu-și poate ajunge și salvarea contemporană a omului, pentru a fi îndeplinită, trebuie căutată într-o convergență unitară și o corespondență progresistă, dincolo de dimensiunile ori zonele existențiale și de creație". Ideea reluată aici este limpede : sîntem ceea ce sîntem prin noi, dar evidențierea identității se face prin raportare.

*

Cultura nu a fost și nu va fi un simplu amuzament, a fost, este și va fi un adagiu la mijloacele de replică împotriva răului, a ignorării, a refuzului așezat în calea omului. Academicianul Balaci relevă meritul intelectualului în acest lanț necesar : „Totdeauna marii oameni de cultură au exprimat în operele lor realitatea vremurilor ai căror monștri credincioși au fost și, înțelegînd profund funcția intelectuală, au fost alături de masele populare, pe care le-au însuflețit in clipele de răscruce ale vastelor lupte pentru libertate, alături de alte popoare, sub semnul păcii și al colaborării internaționale".

*

Împrumutul culturilor se învederează la toate nivelurile. Și în cultura sofisticată, elaborată, dar și în cultura populară. Culturile își datorează reciproc urcușu-

rile, își reproșează la fel scăderile. „Într-o aspirație implicită spre universalitate, cultura contemporană românească este caracterizată de asimilarea, în mod creator, a tot ce se înscrie mai de preț în spiritualitatea întregii lumi." De la înălțimea omului de cultură omul vede legăturile joase, adică cele de la adîncime.

*

Vocația artei este aceea de a împinge lumea înainte. Ea favorizează respirația socială. Căci, așa cum zice cărturarul român: „Creatorii artei și literaturii române oglindesc în operele lor mișcarea înainte, care schimbă liniile istoriei și vieții individuale".

*

Lupta creierelor este superioară luptei săbiilor. Conlucrarea lor conduce la izbînzi nebănuite. Optimismul unora nu-i e străin culturii. Dimpotrivă: „Există, dominant, notează profesorul Balaci, sensul solidarității umane ca o replică dată disperării, solitudinii, încarcerării omului, imposibilității de a comunica".

*

Cultura care nu atinge universalul nu-și merită numele. Particularul vizează și aici generalul, universalul. Universalul se desprinde din culturile naționale numai prin confruntarea acestora, prin abstractizări de treptate esențe. Cu deplin temei atenționează Balaci: „Nu, universalul nu este monopolul marilor literaturi... iar literatura românească este orientată, în dilatarea cuprinderii sale generale, în direcția unei viziuni vast realiste..." O cultură care nu e realistă nu-și merită numele de universală. Cultura mare își cere oxigenul ei și acesta e dat de fapte în cruditatea lor.

*

Dacă ar fi să alegem o cugetare propice pentru profilul umanistului Balaci, pentru istoricul și teoreticianul

culturii timpurilor noastre Alexandru Balaci, am opta pentru aceasta: „Literatura este într-adevăr o parte fundamentală a civilizației umane, cuprinzînd totalitatea operelor artei verbului create de om pentru om". În adevăr, ea este inima pentru orice organism, dar pentru cel uman în speță, este verbul pentru literatură, pentru cultură în genere.

AUREL BARANGA

„M-am săturat de deștepți, caut martirii."

Ca unul dintre cei mai ironici dintre ironicii noștri, Aurel Baranga spune că : „Oricît ar părea de curios, inteligența omului stă în mîinile lui". Poate că mîinile chiar sînt un produs al inteligenței. Oricum, inteligența netrecută prin „mînă" rămîne la nivelul de latență.

*

În stilul său unic, Aurel Baranga notează scurt și caustic : „Ne mirăm de cîți oameni trec pe lîngă moarte, și nu se surprinde cîți trec pe lîngă viață". Într-adevăr, prima trecere ține de neputință, cea de-a doua de nevoință. Și totuși cît de dragă le este unora cea de a doua.

*

„Dacă natura s-ar conduce după legi raționale — raționează filozofic Baranga — n-ar respinge inimile grefate." De aceea, nici medicina n-a vrut să contrazică prea mult acest adevăr.

*

Într-un lanț de zale ironice „nașul" *Mielului turbat* notează : „Limbajul a luat-o razna : «X e profund superficial», «Y de o incultură enciclopedică», iar «Zed de o mediocritate genială»". Ce pune pe gînduri mai mult este că...

*

Cu o doză de blazare și resemnare, Baranga mărturisește : „Cînd ți-ai pus, pentru prima oară, problema : «Ce e fericirea ?» înseamnă că ai și început a fi nefericit". Din nefericire unii și-o pun prea devreme. Tot din nefericire, alții niciodată.

*

„Nu există bătrînețe, ci numai bătrîni. Și sînt bătrîni toți cei care s-au născut înaintea noastră." Ar fi frumos dacă ar fi adevărat. Căci, ce fericiți am fi dacă n-ar fi bătrînețea. Mai mult, dacă unii nu și-ar grăbi-o. Aceasta, pe de o parte. Pe de altă parte, mai trist este că unii mor spiritual înainte de bătrînețea fiziologică.

*

Ironie, dibăcie, putere de observare închide în sine constatarea : „Nu e greu să scrii, nu e greu să publici. Azi cel mai dificil lucru e să citești." Poate că la fel de greu, dacă nu și mai chinuitor pentru unii este să recunoască virtuțile superioare ale altor confrați sau neconfrați dedați scrisului.

*

După o constatare, de regăsit și ea între cugetările atîtor epoci : „Marile dureri sînt mute, norocul e orb, iar iubirea nebună", Baranga ne întreabă fără menajamente : „N-aveți impresia că trăim într-o lume mînată de prea multe infirmități ?". Dacă am avea numai impresia...

*

„Cunosc un plural mai sărac decît singularul lui. De aceea iubesc libertățile, dar ador libertatea." Nimic mai verosimil. Fiindcă, singularul menționat presupune nu

mai mulți singulari, ci orice singular. De aceea, nu reținem toți îndrăgostiții, ci dragostea, nu toți fericiții, ci fericirea, nu pe toți nechemații, ci nechemarea.

*

„De cînd știu că există moartea, bătrînețea mi se pare destul de suportabilă.“ Da ! Dintotdeauna omul a încercat să aleagă între două rele.

*

După o experiență de o viață distinsul om de spirit, beneficiarul multor onoruri, recunoștea oarecum sceptic că : „E ușor să fii om de onoare cînd ești acoperit de onoruri. Să te văd cum ai arăta dacă ai fi silit să dormi sub poduri.“ Nu e cazul lui Baranga. De-am ști și cinsti pe toți cei demni de onoruri, dar care au rămas în bezna anonimatului.

*

„Se încheie tratate de pace, nu s-a încheiat însă niciodată un tratat de război“, notează sec dramaturgul. Adevărat. Războaiele se recunosc după sau niciodată. Unele mari, altele mici, unele juste, altele nu și toate dureroase.

*

„Nu te poți apăra de dușmani decît făcîndu-ți-i prieteni. Cu amicii, recunosc, e mai greu“, mărturisește neuitatul analist al universului bunelor și mai ales al relelor umane. Ce am putea adăuga : o adeziune plină de regret.

*

Pornind de la premisa că cei ce declară că sînt de bună-credință își prepară justificarea pentru erorile viitoare, Baranga subliniază : „De aceea nu caut oameni de

bună-crednință. Cei de credință pur și simplu îmi ajung.“ Trebuie să recunoaștem : se mulțumește cu mult.

*

E greu de drămuit doza de optimism sau pesimism, de zîmbet sau persiflare din aprecierea după care „azi e mai ușor să fii un sfînt decît un om“. Judecată supărător de adevărată. Omul este un templu a cărui arhitectonică devine din ce în ce mai pretențioasă.

*

Și originalitatea își are gradul și maniera ei de afirmare. Poate că Baranga exagerează puțin : „Toată literatura lumii e un imens, neîntrerupt plagiat“. La fel de exigentă poate părea aserțiunea că de la regula de mai sus fac excepție numai „inepțiile grafomanilor“, pentru că numai acestea ar fi originale, dar exagerarea nu pătrunde mult în zona realismului.

*

Sigur, una din concluzii ar fi aceea că : „Granița între demnitate și orgoliu o asigură modestia“, dar această condiție *sine qua non* nu este la îndemîna tuturor și s-ar mai putea ca, izolat privită, să nu fie nici atît de infailibilă.

*

Hotărît lucru, Baranga pășește trepte apropiate de esență gîndind : „Dacă nu ești deasupra lucrurilor, nu poți fi nici înlăuntrul lor“. Iată un subiect de reflecție pînă la dramatism, nu numai pentru dramaturgi.

*

Cu recunoscutu-i simț al umorului, Baranga amintește : „Balzac a lăsat în urma lui unsprezece mii de scrisori, un tezaur inestimabil“. „Pe noi, ne-a nenorocit

telefonul.“ Mai în glumă, mai în serios, Baranga atrage atenția asupra unei realități dintre cele mai păguboase din cetatea literelor. Dar nu telefonul e de vină.

*

Un aforism ce satisface înaltele exigențe ale geniului : „A trăi ; a dori. Depinde însă ce, și contra cui ?“ Și mai ales de ce ?

*

Întristător de adevărat, întristător de frecvent aspectul intuit de scrupulosul Baranga : „Literatura proastă e singura pasăre Phoenix reală de pe pămînt : renaște permanent din propria ei mizerie. Literatura bună, în schimb, e ca șarpele din legendă : tăiat în bucăți, reînvie multiplicat“. O astfel de literatură e dată de marii patriarhi ai spiritelor. Da, dar pînă aici academiile obligatorii sînt multe : academia muncii, a curajului, a cinstei față de tine și față de cititori.

*

În ale sale *Opinii particulare* Baranga declară : „Oamenii au nevoie de mituri, altfel trec la droguri“. Discutabil ! În multe privințe chiar mitul e un soi de drog.

*

Puțină gingășie, multă dialectică și tot pe-atîta nostalgie în această cugetare : „În copilărie, o zi de vară dura șase luni. La douăzeci de ani șaptesprezece ore. Astăzi : o jumătate de ceas. Cînd va dura o clipă, știu ce va fi.“

*

„Nu-mi plac, mărturisește dramaturgul, cei ce iubesc excesiv animalele. Îi suspectez de indiferență față de oameni.“ Oricum, sînt de preferat celor ostili față de orice.

*

Făcînd haz de necaz, Baranga caută parcă a se amăgi. „Noroc că există lașitățile altora. Trec, de multe ori, drept bravurile noastre.“ De lașități mă îndoiesc, de bravuri nu sînt așa de sigur.

*

O cascadă de ironii, mai mult presupuse decît juxtapuse, au dat naștere unei cugetări celebre, care poate trezi la prieteni multă invidie. Căci, zice Baranga : „Unii fac eforturi să pară deștepți. Nimeni nu va ști, niciodată, ce eforturi fac eu să par prost. «Și reușești» vor spune amatorii de spirite. Consecvent cu mine însumi, le las satisfacția poantei.“ Spre a se răzbuna, ei nu o caută.

*

„Nu confundați istoriile cu Istoria“, scrie Baranga. Da ! E o chestiune de gramatică a esențelor.

*

Sentimentul, la bine și la rău, e udat cu lacrimi. Baranga puțin contrariat mărturisea : „Nu înțeleg de ce rîdem și plîngem cu aceleași lacrimi. Măcar culoarea lor s-ar fi cuvenit să fie, după împrejurare, alta. Observ în această lipsă o impardonabilă eroare a naturii.“ De ce să dăm vina pe natură că nu a generat lacrimi de culori diferite și să nu învinuim oamenii că nu disting gustul lor ?

*

Moralistul le cere confraților săi : „Nu-i judecați pe scriitori, fie și numai pentru faptul că sînt singurele ființe pe care le așteaptă, realmente, judecata de apoi“. Nu știu dacă aceea îi așteaptă. Sigur este însă că aceasta *de aici* îi așteaptă. De fapt, ei ar trebui să fie distruși pro-

fesionaliceşte şi sufleteşte cînd nu i-ar aştepta cea de pe pămînt.

*

„Unicul lucru cu adevărat trist pe lume e mediocritatea." Greu de spus dacă ultimul. Pura prostie s-ar putea simţi ofensată.

*

„Rîd ca să nu plîng, şi lumea spune că fac umor", murmură parcă decanul umoriştilor. Trebuie să recunoaştem, ca toţi marii sceptici, a ales calea cea mai grea.

*

Cu referire la una din tezele fundamentale ale antiteatrului care susţine că limbajul ar fi ajuns un instrument de comunicare tocit, inoperant şi că, în consecinţă, oamenii nu se mai înţeleg, Baranga scrie : „Ce mistificare tristă ! Dacă există o dramă actuală a limbajului, ea derivă din realitatea că oamenii se intuiesc, se presimt şi se ghicesc înainte de a deschide gura. De înţeles, ne înţelegem. Nu ne credem, dar asta e altceva."

*

Ideea apărării omului în nevoie, a unei apărări nezgomotoase şi permanente, nu este nouă. Baranga îi dă o formulare mai pertinentă : „Apărarea omului lipsit de apărare, a insului mărunt, a bunelor acte prin care se zideşte existenţa de toate zilele se face simplu, fără patetism retoric". De fapt, s-a probat destul în istorie că o astfel de apărare seamănă mai mult cu contrariul ei.

*

Îmbinarea suflului filozofic cu cel de poet este prezentă în mai toate cugetările lui Baranga, de unde şi savoarea lor. Iată încă un exemplu : „Omul este singurul animal care ştie că trebuie să moară. Şi asta i-a dat lacrima. Dar este, în acelaşi timp, şi singura fiinţă care

ştie că ştie acest lucru, şi asta i-a dat zîmbetul. Rîsul a fost ultima şi suprema achiziţie a omului, semnul desăvîrşirii sale." Ipoteza lui Baranga poate fi cea adevărată pentru că durerea este mult mai legată, probabil, de durerea fizică, în timp ce rîsul de durerea sau nepotrivirea spirituală. Poate.

*

În *Satiricele* sale apărute cu peste un deceniu în urmă în *Viaţa Românească*, Aurel Baranga descoperă, şi nu inventează, un nou soi de om : Omul zero-dimensional. Stările şi metamorfozele acestui personaj l-au obligat pe Baranga la o adevărată cursă de urmărire. Astfel notează el : „Coală sufletească virgină, omul *zero-dimensional* nu are visuri, idealuri, ţeluri de atins, nu cunoaşte drama eşecului, şi, în consecinţă, se înfăţişează eliberat de complexe şi de orice fel de traume psihice. Nu e ameninţat de nevroze, n-are coşmaruri nocturne, nu cunoaşte teroarea amintirilor, întreaga lui existenţă fiind exclusiv vegetativă, dirijată de cîteva reflexe, dintre care, primul, şi cel mai important, rămîne cel de apărare." Nu se apropie acest reflex mai mult de instinct ? Apărare împotriva cui ? Nu s-ar putea pune şi întrebarea *de ce ?*

*

„Spre deosebire, deci, de toate tipurile umane care l-au precedat — şi aici intervine mutaţia psihică esenţială —, *omul zero-dimensional* nu citeşte, nu iubeşte, n-are emoţii artistice, nu cunoaşte nimic din vechiul catehism al unei vieţi sufleteşti turmentate. Dorinţa, regretul, căinţa, dilema sînt pentru *omul zero-dimensional* categorii psihologice ignorate." Oamenii „tari" nu se încurcă cu „fleacuri". Sau nu depăşesc zona „fleacurilor".

*

Baranga realizează un adevărat scenariu al comportamentului subomului său. Fiindcă, la zero chiar fiind,

chibzuiala nu strică. Şi atunci : „A intrat şeful în birou, se scoală. A făcut şeful o glumă, omul *zero-dimensional* rîde, deşi n-a înţeles despre ce e vorba. S-a încruntat şeful, omul *zero-dimensional* simulează gravitatea şi chiar spaima. A murit şeful, omul *zero-dimensional* nici nu înregistrează evenimentul, singura lui grijă şi preocupare fiind să afle cine îi urmează." De fapt, el se pregăteşte pentru o nouă înregistrare. Şi, din economie, cîtă grijă, foloseşte aceeaşi bandă, prin ştergere.

*

Nu ne îndoim : cu simţul său ascuţit, Aurel Baranga distinge între mai multe orgolii. Fiindcă există, sînt convins de aceasta, şi un orgoliu pozitiv, justificat, întemeiat. El este contrariul slugărniciei. Nu cred că la acest soi de orgoliu se gîndeşte Baranga cînd zice : „Orgoliul, această eternă plagă a umanităţii, germinează cele mai felurite forme ale degradării morale".

*

O fi adevărat că : „Rudimentele de idei sînt mai periculoase şi mai dăunătoare decît ignoranţa ?" De aceea, să dorească unii să scape şi de rudimente ? Să fie aceasta o formă de eliberare a omului ?

*

Şi bunul-simţ şi simţul criticii îl conduc pe Baranga la concluzia : „Un ignorant poate fi educat şi atras la cultură, un mitocan suficient, claustrat într-un univers mental precar şi blindat, e definitiv pierdut pentru civilizaţie". Pierdut o fi ? Să nu semnifice aceasta şi un cîştig ?

*

Total de acord că : „Zbirul e o eroare istorică, un soi de brontozaur rătăcit în contemporaneitate, fruct abnorm al unei biologii capricioase", mă întreb : de

toate aceste păcate să fie răspunzător numai el ? De creşterea anomaliilor să nu fie vinovaţi şi oamenii normali ?

*

Este posibil să aibă parţial dreptate Baranga cînd zice că : „Utopia este o ipoteză precoce", dar numai parţial. Fiindcă e de preferat oricînd utopia, fie ea şi precoce, lîncezelii, mucegăirii spirituale.

*

„Omul a ajuns prea tare ca să fie şi rău", gîndeşte neobositul Baranga. De ajuns a ajuns, va mai înainta, dar nu pînă la nerăutatea completă. De unde concluzia că cele două stări nu sînt în raporturi de excludere reciprocă.

*

Nu ştiu cîtă ironie a dozat Baranga în aforismul : „E şi asta o meserie : a nu face nimic, şi o artă : să nu te clintească nimeni din inactivitatea ta sublimă", dar doza de adevăr este îngrijorătoare.

*

În toate antologiile de cugetări morale, cele despre nepăsare nu sînt dintre cele mai rare. Dimpotrivă. Mai toate cred că nepăsarea ar fi soră cu crima. Deşi unora le poate părea mai blîndă.

*

În consens cu intransigenţii, Baranga precizează : „Din toate păcatele omeneşti, cel mai detestabil rămîne, fără putinţă de tăgadă, *nepăsarea,* augusta indiferenţă

a omului față de suferințele și durerile omului de lîngă el". De fapt, eradicarea nepăsării ar trebui, probabil, să înceapă cu eradicarea inconsistenței față le propria persoană.

*

„Curajul, îndrăzneala, cutezanța creatoare au fost privite, întotdeauna, și prin microscopul măritor al admirației, și prin ochelarii mărunți ai scepticismului."

*

De la romani știm că eroarea e omenească. Baranga confirmă încă o dată adevărul : „Ce cutremur a surpat temeliile înțelepciunii, ce cumplită, apocaliptică, revărsare de ape a înecat, ca pe niște cetăți condamnate, meterezele onestității și ale onoarei ?" Nu, nu cred că temeliile înțelepciunii au fost surpate. Poate însăși manifestarea înțelepciunii a căpătat alte forme. Progresul în toate a sporit înțelepciunea.

*

„Toți marii creatori și-au mărturisit anumite complexe în raport cu anumiți predecesori." Fenomenul se întîlnește, cred, în toate domeniile. Cu mult mai evident în artă.

*

Shakespeare, Balzac, Tolstoi, Th. Mann, Eminescu, Sadoveanu, Arghezi, Preda au complexat și vor complexa. De aceea îl înțelegem pe Baranga : „Arta e posibilă grație unui fenomen de amnezie. Dacă m-aș gîndi tot timpul c-a fost pe lume Sofocle, n-aș mai pune mîna pe condei."

*

„Nu-l cert că scrie prost. E dreptul lui. Nu-l iert că scrie mult. E dreptul meu." Strașnic spus, vor spune unii și s-or întrece la scris.

*

Încercînd a tăia firul în patru ai fi tentat să crezi că și în aforismul : „Poezia era pe vremuri scrisă de unii și citită de toți. Azi e scrisă de toți și citită de unii" se exagerează. Poate că deliberat se exagerează. În esență însă el este și corect și adevărat.

*

Drept simbol pe o carte de înțelepciuni selectate din vasta operă a lui Baranga (lucru sigur meritat) aș așeza aforismul : „Oriunde se ivește moartea visului, apare visul morții". Pentru că rar adevărul poate fi șlefuit pînă la un asemenea luciu.

*

Păcat că viața — ironie a soartei — l-a confirmat încă o dată : „Viața e o lungă boală pe care n-o vindecă decît moartea. Moartea e un accident derizoriu, dezmințit de viață. Între aceste atitudini extreme, pendulează toate convingerile, în funcție de dispoziția noastră momentană."

*

E mai puțin important că : „Memoria prostului se numește ranchiună. Manifestarea ei este mult mai nocivă. Răspîndirea ei și mai îngrijorătoare."

*

Baranga ne-a părăsit cu o convingere : „Trecutul meu e în viitor". Să nu-l dezamăgim !

EUGEN BARBU

„Timpul, iată cine hotărăşte valoarea literară."

Istoria culturii, a literaturii deopotrivă, probează că personalităţile din indiferent ce epocă au fost vehement controversate. De multe ori însăşi controversele le-au sporit faima. Eugen Barbu e contemporan cu noi. Şi aprecierile cu totul contradictorii la adresa lui şi a operei sale sînt contemporane cu noi.

*

Lui Paul Georgescu, Eugen Barbu îi apărea în cronica sa la *Oaie şi ai săi* ca „...unul dintre cei mai interesanţi prozatori ai noştri..." Acestei aprecieri i se alătură aceea a criticului Ion Lungu, făcută cu prilejul apariţiei romanului *Groapa*: „Mergînd pe urmele lui Sadoveanu, Eugen Barbu pactizează raporturile patriarhale... pe care le confundă, poate inconştient, cu însăşi setea de viaţă a omului de rînd cinstit". În sfîrşit, pentru a întregi aceste prognoze confirmate în timp, nu o putem omite pe cea a lui Nichita Stănescu, care, prin generozitatea şi puritatea ei, ne aminteşte de lacrima copilului. Căci, zice poetul: „În ce-l priveşte pe distinsul nostru prozator Eugen Barbu, el. orice ar face sau orice n-ar face. este unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai literelor româneşti".

*

Cu simţul ironiei, al umorului dar şi al realităţii, Eugen Barbu ne avertizează că: „În literatură nu ajunge

numai să aplauzi, trebuie să şi conteşti. Asta face farmecul de fiecare zi al scriitorului. Pot fi şi erori, pot fi şi oameni supăraţi, dar nu sîntem la manevre galante." Cred că omul de litere trebuie să fie purtătorul unui mare curaj. El nu se luptă într-o arenă cunoscută, anterior pregătită. Armele sale nu se găsesc în rastel. La el toate ţin de neprevăzut.

*

„A avea iniţiativă în literatură este a accepta să înfrunţi noul, neaşteptatul, a nu fi invidios, a crede că şi alţii pot să te întreacă, atunci cînd tu ai vrut şi poate ai reuşit să întreci pe alţii." De spus e frumos. De înfăptuit mai greu. Pe unii îi înspăimîntă primul enunţ, pe alţii îi blochează celălalt. Din filozofia clasică germană ştim că: „Somnul raţiunii naşte monştri", din literatură şi din creaţie ar trebui să înţelegem că defetismul în lupta cu vechiul naşte de asemenea monştri.

*

Are deplină dreptate autorul *Gropii*: „Din tren nu poţi să ai decît impresii despre calea ferată". Problema nu e aceea de a nu merge cu trenul, ci de a nu rămîne la perspectiva ferestrei de tren.

*

Cultul muncii l-au avut mulţi cugetători. Eugen Barbu se înscrie printre aceştia. Căci trebuie să-i dăm tumultuosului Eugen Barbu ce este şi al lui.

*

Este credinţa causticului prozator că: „...în literatură... e greu să spui că biruieşti, adică poţi să biruieşti o dată, de două ori sau chiar de mai multe ori, dar fiecare carte este un examen, un meci dacă vreţi...". Nu atît reuşita comparaţiei ne interesează aici, ci adevărul scutit de fazele lui intermediare, dulcege.

*

La capitolul unor reușite cugetări aș așeza-o și pe aceasta : „O victorie într-adevăr este o carieră literară rotundă, prodigioasă în care reușești să faci din numele tău ceva care se poate rosti nu cu mîndrie, nici cu admirație, ci cu puțină spaimă zic eu". Spaima de care vorbește autorul aici nu este la îndemîna oricui.

*

„Oamenii care nu mă iubesc vor să demonstreze că pierd foarte multă vreme abătîndu-mi praștiile spre Paradisul literar în care Concordia ar trebui să fie la ea acasă. De acord, nu există o pace mai frumoasă decît a celor ce se află sub același steag literar, dar stau și mă întreb : ne îndreptăm noi spre aceleași sensuri, totdeauna ?" Îngrijorarea cărturarului român este legitimă. Dar să nu arătăm cu degetul numai spre alții. Am fi prea nedrepți cu noi.

*

E greu de negat *ab initio* convingerea lui Barbu că : „Natura umană, atît de diferențiată, a născut monștri cu zîmbet calin pe buze și războinici plini de duioșii". Aspectul și mai dureros este acela că sporirea acestora se face în proporție geometrică.

*

Între chinuitoarele întrebări ale prozatorului o întîlnim și pe aceasta : „Nu e dincolo de acest apel la pace și înțelegere numai o mică șmecherie care vrea să favorizeze un climat lînced, fără perspectivă, în care mediocritatea să se simtă la ea acasă și falsele valori să înflorească sub un soare călduț ?". Nesfîrșite sînt căile mediocrității. Nenumărați purtătorii ei. Ea are și avocați. Mai mult neplătiți. Fiindcă sînt recrutați din propria-i seră.

*

„Marii artiști nu sînt modești, înțeleg orgoliile numai dacă sînt bine betonate, dacă au un soclu." De ce să localizăm viciul numai în lumea artiștilor ? Sau, de ce să restrîngem sfera artiștilor ?

*

„I-am învățat pe cei din jur să fie întîi cinstiți cu arta lor, să se construiască pe sine, cu răbdare, cu umilință, cu spaima de a trișa." Sigur, un om de bună-credință se poate întreba : e intenție, e convingere, e posibil, e imposibil așa ceva ?

*

Nu știu ce întrebare ar fi mai legitimă, aceea la care a ajuns exigentul Eugen Barbu, potrivit căreia : „Poezia trebuie și gîndită, nu numai scrisă", sau aceea care ar suna aproximativ astfel : dacă mulți slujbași ai ei ar fi ajuns la o asemenea idee ? Cîți or fi conștienți de adevărul surprins de el în reflecția : „Poezia este o mină în care bagi mult și scoți puțin".

*

„Poezia are paraziți", gîndește aforistic Barbu. Poate unele poezii, poate mai multe. Aceeași reținere am formulat-o și față de tranșanta aserțiune : „Poezia te trădează, poezia te minte". Căci, mai degrabă unii din infidelii ei o pot trăda și o trădează.

*

Dificil de știut cine este flatat sau nedreptățit din aprecierea lui Barbu : „Avem mai mulți critici decît scriitori adevărați", criticul sau scriitorul. E foarte posibil ca amîndoi.

*

Sînt tentat să cred că îngrijorarea exprimată în cugetarea : „...timpul este cel mai apăsător duşman a ceea ce nu este etern şi nu ai certitudinea că tot ce scrii va putea confrunta viitorul“, este numai parţial îndreptăţită. Dacă aşa ceva ar fi posibil, unde ar mai fi căutarea, speranţa, febra, neliniştea ? Totdeauna lîngă grîu va fi şi neghină, mai multă sau mai puţină, şi numai timpul le distinge cu rigoare.

*

Reţinem ca îndreptăţită aprecierea : „Eu cred că un scriitor trebuie să se şi îndoiască din cînd în cînd“, cu o precizare : dacă îndoiala e privită ca o sinteză de întrebări, atunci nu din cînd în cînd. Fiindcă ea e o stare de permanentă întrebare.

*

Deşi cu un anume prilej Eugen Barbu îşi atribuia păcatul ori slăbiciunea de a se fi făcut totdeauna stegarul cauzelor pierdute, al disperaţilor şi înşelaţilor, el îşi recunoaşte şi o evidentă vehemenţă : „Se vorbeşte despre vehemenţa mea. Păi, fără vehemenţă, care-i haina de sărbătoare a pamfletului, ar mai fi fost posibilă o operă, o bună parte a operelor lui Eminescu, Caragiale, Arghezi, Cocea şi alţii, pe care n-aş vrea să-i enumăr aici ?“. Da. Vehemenţa e sarea în mîncare în orice operă mare. Aceasta ţine, cred, nu atît de scriitor, ci de scriere.

*

Mult optimism, prea mult pentru firea ironicului greu de depăşit, se găseşte în convingerea : „Ziua mult aşteptată nu va veni decît atunci cînd vom produce o generaţie de cărturari serioşi, care vor iubi fanatic literatura română, care o vor feri de editori şi de librari care vînd la cărţi cu preţ redus capodopere universale

şi româneşti pentru că nu ştiu să-l apere pe scriitorul bun de autorul de romane poliţiste“.

*

Un îmbărbător adevăr găsim în credinţa lui Barbu : „Scriitorul este un far de existenţă, el trebuie iubit“. Dar cîte becuri concentrează un far ? Căci, cum gîndeau luminiştii, luminarea altora presupune luminarea ta.

*

Cu peste un deceniu în urmă, poetul Eugen Barbu gîndea că : „Poezia română trebuie cunoscută prin oamenii şi gîndirea ce o precede“. Unii gîndesc că „nu se cade“ să mai deranjeze predecesorii. Predecesorii se amuză. Iar timpul, neavînd altceva de făcut, îi acuză.

*

În *Caietele Principelui* citim : „A medita înseamnă, înainte de toate, a fixa conştiinţa într-un singur punct“. Să nu uităm : nu e vorba de punctul geometric.

*

Semnificaţia, sensurile intuiţiei sînt multiple. Eugen Barbu ne asigură că ea ar fi egală cu „invenţia intelectuală“, că ea este „facultatea de a găsi un sens unui ansamblu de fapte“. Deci, intuiţia ar semnifica o esenţă a devenirii, un talveg al oricărei opere de artă. Dar pînă la talveg cîte valuri trebuie să înfrunţi !

*

Din înţelepciunea franceză ştim că a şti, a cunoaşte înseamnă a putea. În *Incognito*, autorul ne spune că : „A prevedea înseamnă a putea“. A putea semnifică aici totul. Căci a prevedea presupune o bătaie mult mai lungă. Mai lungă în lumea timpului. Mai înfiptă în spaţiul minţii.

*

Din *Foamea de spațiu* aflăm că: „Succesul nu înseamnă lucruri de valoare. După cum lipsa succesului nu înseamnă lipsă de valoare." Un aforism se face, nu se explică. Interpretarea lui cît mai diferită e spre lauda lui, a aforismului. Înseamnă că el are nebănuite tîlcuri la prima vedere, la cea de-a doua etc. Căci, un aforism are mai multe lacăte. Și ele se cer a fi descuiate pe rînd.

*

Prozatorul român strecoară în *Martiriul sfîntului Sebastian* cugetarea: „Veselia este o stare imediată și nu are durată. Cînd ține, cade în superficialitate." Aș avea o ușoară reținere: nu e nevoie să fii filozof *en titre* să știi că *orice* pe lumea aceasta are durată. Pînă și clipa. Dar, firesc, lucrurile, stările plăcute ni se par mai scurte.

*

Eugen Barbu își asumă riscul de a gîndi că: „A viza o mulțumire individuală compusă din aplauze celeste, acordate ție însuți, este la fel de egoist cu a dărîma". Alții și-l asumă pe acela de a dărîma. Și multe riscuri sînt molipsitoare.

*

A-i cere unui om să nu iubească înseamnă a-i cere să moară mîrșav. Căci a nu iubi înseamnă a renunța la mobilul speranței. Iată de ce rămînem recunoscători ideii că: „Nu există o stare mai nefericită decît aceasta: a nu iubi", exprimată în *Caietele Principelui.*

*

În *Jurnal* Barbu ajunge, gîndesc, la o constatare corectă: „Bunurile sînt aceleași și, în lume, dreptatea este o chestiune numai de distribuție". Sintagma: dreptate-distribuție a încurcat pe mulți. Corectarea ei se încearcă mereu.

*

În literatura noastră, Eugen Barbu încearcă în filozofia sa dragostea mării. În opinia sa, exprimată nu întîmplător în *Pe un picior de plai*: „Marea trebuie văzută în fiecare zi și în fiecare oră, trebuie pîndită pentru că are o viață intimă. În ceasul acesta al amiezii, mă simt nimicit. Astrul lichid mă înfășoară în jurul său. A gîndi în fața mării este o absurditate pentru că însăși marea are o gîndire a ei." Da. Marea mi-a părut adesea ca o filă de carte. Te apropii, îi vezi rîndurile mai bine, te depărtezi, încep să se împreune.

*

De neînchipuit este înțelepciunea mării. Răgazul ei vine din singurătate. Fiindcă, zice îndrăgostit poetul: „Marea este în permanență singură, nu poate fi altfel decît singură și, ca să nu se plictisească, își cîntă un cîntec surd, fermecător, neîntrecut". Muzica mării este la fel de originală ca și cea a păsărilor. „Trilurile" mării sînt diferite. Cantabilitatea ei nuanțată. Dar pe amîndouă le unește tăcerea. Pe amîndouă le înfrățește singurătatea. Lumea lor nu se interferează fizic, se întretaie spiritual. Stolul și valul sînt frați buni.

*

Hotărît lucru, Eugen Barbu ne-a dat despre mare o cugetare de excepție, antologică. Încă un exemplu: „La orele reci ale retragerii întunericului marea e pură, albastră în sensul cel mai adînc al acestei culori, limpezimea ei doare și strigă. La amiază, uneori e întunecată și aspră ca un obraz de bărbat. Are în valurile ei densități metalice. Izbită de alt corp puternic, masa lichidă ar scînteia. Trebuie să fie grea ca marmura sau ca plumbul, te miri cum fundurile ei nu se scufundă, cum miezul scoarței pămîntești nu este copleșit de

atîta forță." Firesc. Marea are note comune cu viețuitoarele, cu organismele vii. Ca și acestea, ea doarme. În corpul ei sîngele curge mai încet. Căci noaptea ei nu e o himeră. Noaptea e și pentru ea o măsură de protecție. Un răgaz pentru cele ce-o așteaptă din partea viilor, a morților, a cuvintelor și a necuvintelor.

*

Are dreptate sensibilul om de suflet să considere că : „Bătrîna vrăjitoare are vîrste ca oamenii. Lîngă țărm, acolo unde valurile se domolesc, pare o copilă vicleană. Dacă o străbați, o vei găsi bărbat, căutînd să te supună, să te facă să i te rogi. Pierdut, departe de țărm, în puterea ei, o vezi în focul vîrstei de aur, irezistibilă, înfricoșătoare." Poate, incredibil pentru mulți, dar marea își are legile, simțămintele ei, moravurile și năravurile ei. Vîrstele ei au un registru diferit al duratelor. Dar ele nu-i lipsesc. Ea, cum spune poetic Barbu, „nu are bătrînețe pentru că este neostenită".

*

Totdeauna invidia, egoismul, răutatea au prins mai bine pe un sol neîmbibat cu prea mult talent. Substituirea se explică, dar riscurile sînt mari. După opinia lui Barbu „...există o renunțare la plăcerile ordinare atunci cînd ai un mare scop, totul e să-l atingi. Foarte mulți au numai ambiție, dar mai trebuie și talent, mai trebuie acel curaj nebun de a te lăsa detestat, calomniat, fără ca asta să te tulbure. Totdeauna veghează niște cioclii la capul omului talentat." Istoria, inclusiv cea literară, nu reține zgura. O înlătură vînturile, ploile, iar istoria nu protestează.

*

„Generația literară, gîndește Barbu subtil, sîntem toți : și cei ce au dat «opere» și cei «ratați»." Ultimii, probabil, ca termen de comparație.

*

Cineva ar putea găsi, grăbindu-se, dorința prolificului Barbu „... vreau să fac din viața mea o capodoperă" lipsită de modestie. Alții, insistînd mai mult asupra nobleței obligației, o pot găsi chiar pilduitoare.

MIHAI BENIUC

„...Literatura se face cu risc.
Timpul decide."

Autorul a peste 60 de volume originale și-a cîștigat un meritat loc în Cetatea literelor românești. Despre el scriind, Vladimir Streinu găsea că dintre toți poeții noștri sociali, el, Mihai Beniuc, este „temperamentul poetic cel mai autentic și mai rafinat în același timp". Același recunoscut om de cultură îl apreciază pe autorul volumului *Țara amintirilor*: „Poet politic, M. Beniuc poate fi luat ca exemplu și, dacă e posibil, urmat; urmat însă, cum bine se înțelege, în capacitatea sa de a da unor împrejurări jurnalistice incandescența poeziei. Totul arde și, prin foc, totul se purifică, numai temperatura necesară să fie aceea a focului sacru." Focul mistuitor de impurități este la Beniuc focul creației. Poezia lui înalță, sensibilizează, interoghează.

*

Profesorul, istoricul literar și criticul Al. Piru aprecia cu peste un deceniu în urmă că: „În momentele sale de reculegere Mihai Beniuc e un mare elegiac", iar Adrian Păunescu relevă cu îndreptățire: „...nu trebuie să așteptăm ca Mihai Beniuc să fie o amintire pentru a spune că este un poet uriaș, un poet extraordinar, un poet care va bucura generațiile de patrioți ale viitorului și generațiile de îndrăgostiți ale viitorului". Da, fiindcă dacă avem în vedere poezia de dragoste a poetului amintit e greu să-i găsim prea mulți rivali în lirica mai veche sau mai nouă.

*

Spre amurgul vieții poetul ne șoptește: „...a tipări multe cărți înseamnă în realitate căutări". Căutare e orice cuvînt, căutare e locul lui potrivit în partitura cărții. Căutare e măsura deschiderii ei. Beniuc a experimentat literar cîți alți mulți confrați laolaltă.

*

La Beniuc însăși explorarea literară își are poezia ei. Conștientizarea necesității poeziei își are la el un intim resort lăuntric. Dealtfel, el recunoaște *expresis-verbis*: „...versurile îmi dau o satisfacție și, în acești mulți ani, de cînd scriu eu, cred că recompensa cea mai mare a fost cînd am descoperit o poezie". Trebuie să recunoaștem: a avut multe satisfacții. Și odată cu el, și noi.

*

Spre deosebire de mulți grăbiți, și graba mi se pare mai evidentă în poezie, Beniuc a mers încet dar sigur de la *Cîntece de pierzanie* scrise cu peste o jumătate de secol în urmă spre crezul-postulat: „Poezia însăși ca întreg este, în ultimă instanță, o revelație, care nu vine din cer, desigur, vine din niște frămîntări interioare, născute din contactul nostru cu viața. Versuri poți scrie în fiecare zi, poezie nu în fiecare zi." De aceea și poeții sînt de un deceniu, de două, și alții de o viață sau de mai multe vieți de-acum încolo.

*

Virtuțile marii poezii le-au sesizat numai marii ei creatori. Beniuc se numără printre cei privilegiați. Convingerea lui este clară: „În poezie poți să spui lucrurile cele mai intime. Apoi, poezia are un avantaj: niciodată o poezie nu este o demascare, ea învăluie ceva și-l prezintă într-o anumită formă." Dacă nu ar izbuti acest lucru ar fi altceva. Poetul nici nu poate, dar nici nu

este ispitit să spună tot. Ascunsul oprit generează noi lăstari.

*

„N-am crezut niciodată, recunoaşte Beniuc, că în poezie cuvintele îşi mai menţin valoarea lor. Ele exprimă însă un adevăr izvorît din viaţă". Cu toate acestea el a reuşit să nu ajungă la *necuvinte*. Cuvîntul e simbol şi, ca orice simbol, e relativ. În poezie relativitatea lui e mai mare. Împinsă la absurd, conduce spre nimic.

*

Dintre cugetările morale ale poetului ardelean o reţinem şi pe aceasta: „Pentru a fi om trebuie să ai consecvenţă în atitudine". Dacă, la sfîrşit de drum, fiecare om de litere ar putea să se declare mulţumit în forumul lui interior de consecvenţa probată şi legitim necontestată, somnul i-ar fi mai uşor.

*

Ca om de cultură şi, deopotrivă, ca om de ştiinţă, M. Beniuc a înţeles devenirea, dialectica socială în intimitatea lor. Cu peste două decenii în urmă el declara în *Viaţa românească*: „Dintre conflictele care străbat şi frămîntă viaţa în societatea omului, cel mai caracteristic este şi rămîne lupta, lentă sau violentă, între vechi şi nou". Fie ca această luptă să fie înţeleasă a se purta numai între idei, pentru idei, prin idei. În nici un caz împotriva Omului.

*

Pentru semnatarul sugestivului volum de versuri *Focuri de toamnă* nu încape dubiu că: „Drama omenească şi comedia umană, în ultimă instanţă, nu este decît această perpetuă luptă a noului cu vechiul. Iar conflictele care nu au nimic din miezul acesta de ciocnire a vechiului cu noul sînt neesenţiale, iar reflectarea

lor în conştiinţa oamenilor nu are durată." Durată n-o fi avînd, dar consecinţe da. Căci, înainte de orice, omul este un neîntrecut depozitar de sensibilitate.

*

Are cu prisosinţă dreptate Beniuc să considere că omul: „...dacă începe prin a fi om, trebuie să meargă înainte prin a deveni *mai om*, iar ca atare nu poate să nu ia poziţie şi să nu se angajeze". În adevăr, cum ne-am putea imagina un om şi cu atît mai mult un om de artă care să nu fie un militant pentru un ţel?

*

Aprecierea „Adevărata prietenie se bazează pe fapte, pe idei, pe sentimente care constituie miezul de foc al omeniei" nu ar putea fi pusă la îndoială. Şi, totuşi, cîţi nu încearcă. Alegerea lor aparţine oamenilor. Sămînţa omeniei stă în toţi, dar nu la toţi rodeşte.

*

Poezia patriotică a lui Beniuc — punte sigură între trecut şi viitor — nu e numai rodul unei fericite aptitudini. Ea dă glas unei concepţii clare. Ea e fiica gliei, a patriei, a ţării. Într-o manieră afectivă dar şi riguroasă poetul exprimă limpede gîndurile de mai sus: „Dorul de ţări e o realitate afectivă neistovită. Iar «Codrul frate cu românul» e mai mult decît o realitate geografico-istorică, e un destin!" Destinul acesta nu este însă o fatalitate precum atîtea ce pîndesc omul. Parafrazînd vechea înţelepciune, am putea spune că omul sfinţeşte codrul.

*

Ca veşnic exponent al ethosului românesc, al celui ardelenesc cu deosebire, distinsul nostru poet gîndeşte cu voce tare: „Cîntecele bătrîneşti, cele eroice şi haiduceşti, în mare parte, precum şi cunoscutele cîntece de cătănie din Transilvania, şi doinele de pretutindeni, au ca izvor tocmai dragostea de pămîntul natal şi dorul de

țară...". Dacă inspirația are mai multe surse, și are, atunci dorul de care amintește nostalgic poetul e fluviu pe lîngă învecinate rîuri.

*

Limba literară este și în opinia lui Beniuc o operă de legătură. La ea, generație după generație și-a adus prinosul ei. Mai exact : „fiecare albină lucrătoare a contribuit cu ceva, pînă ce s-a ajuns la magnificul edificiu eminescian". Astfel încît, marele Eminescu a oferit, după Beniuc, „... mîna demiurgică menită să le dea vraja marii poezii a epocii, la nivelul celorlalte țări". Această mînă a fost totul.

*

Incontestabil gîndesc eu, Mihai Beniuc a dat o poezie mare. De unde nu rezultă că n-a semnat și multe mici, rătăcite. Căci ce operă n-are și scăderi ! Oricum, la cele inconfundabile a cioplit mult. El a schimbat dălțile, nu operația în sine. Explicația ? Una singură : conștiința faptului că : „Fiecare poezie este un unicat, o floare ce nu se repetă și nu se reproduce".

*

Crezul prodigiosului Beniuc a fost unul de substanță. A fost unul de personalitate. Or, cum textual se exprimă el : „A fi personalitate înseamnă a te simți răspunzător nu numai în meseria ta, ci în relațiile cu oamenii, față de ei".

*

Poate e pretențios, poate nu, dar cel care slujește de peste 50 de ani literatura noastră, poezia românească probează că modelul lui în cîmpul poeziei a fost unicul Eminescu. Autorul Scrisorii a III-a îi apare lui ca cel mai mare om al lumii. El, precizează cu mîndrie contemporanul nostru : „Este un om de categoria lui Leonardo da Vinci, în sensul că nu a avut astîmpăr și multe lucruri nu le-a terminat...". Pe unele nu le-a terminat.

Pe altele le-a desăvîrșit. Pe altele le-a intuit. Pe toate le-a investit cu aura nemuririi.

*

Într-o însemnare a sa din *Convorbiri literare,* poetul „de mare forță de expresie, mîndru de originile lui țărănești, profetic ca Goga și întristat ca Esenin de trecerea tinereții", cum îl găsește Eugen Simion, conchide cu înțeleasă mîndrie : „Nici un scriitor român nu a lăsat o moștenire literară echivalentă cu a lui Eminescu". Așa se explică respectul nemăsurat, totdeauna pios față de fiul Ipoteștilor.

*

Cel cu carul poetic încărcat pînă în vîrf și ceva pe deasupra, cum îl apreciază același critic literar Eugen Simion, a penetrat puternic prin poezia sa în spațiul filozofic. Viața, moartea, devenirea, împlinirea, speranța sînt teme în care Mihai Beniuc se mișcă dezinvolt, dar, pe măsură, circumspect.

*

Fără pretenția criticului literar ci doar cu aceea de ucenic într-ale filozofiei vom face apel la cîteva exemple care conturează profilul de filozof al poetului. Bunăoară, în sugestiv intitulata poezie *Eu știu* citim : „Eu știu că dacă mor abia răsar / Că tot ce-i pieritor în mine trece / Și-atunci abia voi fi ceea ce par / Cînd ceasul e aproape doisprezece — / Nu, n-am să fiu un mal izbit de valuri / Ci creastă de cristale-n pisc de munte / Ce are doar azurul vast drept maluri / Și soare doar și nici un creț pe frunte". Un val : izbit sau neizbit de munte ! Alternativa e a vieții. Opțiunea aparține omului.

*

„În foc îmi voi spăla putreziciunea / Ce-am îmbrăcat-o-n limitatul drum / Să nu se vadă de sub ea minunea / Menită să s-arate doar din fum / Și tot prisosul care-am fost și sunt / S-o scufunda în apa fără fund". Ce poate fi mai izbutit. Poezia meta-

forei, metafora poeziei ? Melancolie și rigoare în fiecare vers. „Funinginea uitării nu s-o cerne / Pe candidele crînguri de cristal, / Zefirul melodiilor eterne / Din ele s-or nălța spre zări, coral / Cîntîndu-i vieții slavă ce se naște, / Ce numai dacă moare se cunoaște.“ Zefirul melodiilor eterne. Funinginea uitării — iată condiții pe care fiecare și le creează într-o viață. Dar cîtă amăgire sau cîtă îndrăzneală. Noroc că natura și le știe pe ale ei.

*

Amintindu-ne de mesajul poeziei populare, Mihai Beniuc realizează un fermecător blestem în poezia cu același nume : „Du-te dorule-n pustii / Numa-atuncea să mai vii / Cînd iară te voi chema / Și stîncile-or lăcrima / Și apele vor seca / Și codrii se vor usca, / Numa-atuncea să te-apropii / Cînd vezi popi în jurul gropii / Pregătiți de panahice / La sicriul ce te-nchide / Și cu bulgări de pămînt / Te acopăr în mormînt / Să fii vermilor mîncare / Cum ți-om fi noi fiecare“. Să fii mîncare viermilor. Metaforă dacă nu unică, atunci rară. Nu fatalism, nu resemnare, ci înțelegerea cursului vieții și, ca subsidiar al ei, cel al morții.

*

În *Cultiv singurătatea* poetul mărturisește : „Cultiv singurătatea-mi floare rară / Crescută de-ar putea umbri o țară / N-o ud cu lacrimi ci cu jale-amară / Cînd peste lume seara se coboară“. Sentimentul acestei sincere întristări există, bănuiesc, la toți. Beniuc o spune direct și frumos.

*

Moartea și dragostea — această împerechere de neîmperecheat — dau naștere unor versuri pe care cred a fi geloși poeți de înalt renume : „Păsările rînd pe rînd / Au plecat stol după stol/ Și-au lăsat cerul plîngînd / Și-a rămas văzduhul gol. / Tot așa-ntr-o primăvară / A plecat iubita mea / În a morții neagră țară / Ca să n-o mai pot vedea./ Păsările-n astă parte / Cînd li-i vremea iar s-arată. / Dar iubita de la moarte / Nu

mai vine niciodată.“ Atît adevăr, atîta poezie. Fiecare vers parcă plînge, fiecare cuvînt imploră un sprijin. Eugen Simion evidențiază la poezia poetului ardelean „O sensibilitate gîlgîitoare... fecundă ca o fîntînă, obsedată de istorie“. Am spune că versurile din *Toamna*, redate aci, îl confirmă deplin.

*

În spirit coșbucian, amintindu-ne de *Moartea lui Gelu*, Beniuc zămislește în *Sînt o verigă* versurile : „Sînt o verigă dintr-un lanț prelung / Ce n-a legat picioare, mîini ori gît / Și poate mare lucru n-am s-ajung, / Dar mulțumit voi fi că sînt atît. / Veriga mea să aibă piatră scumpă /Această caldă inimă din piept / În care raza stelei să se rumpă / Și-n ochii toți să se răsfrîngă drept.“ Mesajul filozofic nu e al unui pesimist, nici al unui revoltat. Dimpotrivă, el cade ca o explicație, ca un temei în valul vieții. Căci, ce este un poet dacă nu un strop din oceanul lumii ?

*

Tema morții, a justificării ei este prezentă într-o inimitabilă realizare artistică în poezia sa *Sfîrșit de an*. Puțină nostalgie și tot pe atîta resemnare, un imn închinat dorului, al dorului de țară, al dorului de lume prenat dorului, al dorului de țară, al dorului de lume presară el în versurile : „E ultimul ogor pe care-l semăn / Și cel din urmă seceriș ce-l cînt, / Făr'al vedea cu lutul reavăn geamăn / Și fără să-l mai văd de subt pămînt“. „Fii binecuvîntată, țară dragă, / Și rău nu-ți pară că mi-i dat să mor, / Tu să rămîi pe veci întreagă / Cu doina ta și cîntecul de dor.“ / „Ești mai bătrîn. Respiri mai greu. Ce faci ?“ / „Ne facem toți cu timpul mai opaci.“ / „Dar Eminescu ? Shakespeare ? Ori un Dante ?“ / „Merg unii vehement, alții *andante*“. / „Și fi-vor unii toți doar astre stinse ?“ / „Un timp. Apoi vor fi iar necuprinse.“ / „Și ce rost are jocul cu lumini ?“ / „Doar să te minunezi și să te-nchini.“ / „Și pînă cînd ?“ „Se poate, pentru veci. / Căci clipele-s cînd calde, cînd mai reci. / Și nu e cu putință să prevezi / Că se sfîrșesc și chiar de vezi nu crezi.“ Toate au un sfîrșit. Și omul

știe. Și pentru că știe vrea să-l mute mai încolo, să-l întîrzie puțin, prelungindu-și dansul cu viața. Căci, o fi sau nu un paradox. Oricît de grea ne-ar fi fost vrem să n-o lăsăm să ne regrete. Dacă n-ar fi așa omul nu și-ar merita numele.

*

În întreaga operă poetul rămîne soldat în lupta pentru libertate. Libertatea are pentru el multiple virtuți, varii semnificații. Ea poate fi în limbajul lui astfel tradusă : „Să stai în casa ta, la masa ta, / Să guști o pîne binemeritată, / Să bei licoarea vinului curată, — / Aceasta-i libertatea, nu uita. / Să crezi că asta-i ce ți se va da, / Ca să te bucuri cu mai mulți deodată / Chiar dacă nu cu omenirea toată, / Măcar cu partea ce-a muncit din ea". Cadența pașilor sporește libertatea, o grăbește, numărul sporește partea ce trudește pentru ea.

*

Spre amurg, amintindu-ne că toate-s trecătoare, Beniuc reia ideea în *Fier vechi* : „Mă simt ca un soldat bătrîn / Ce știe fronturile toate / Și-i singur cuc și e stăpîn / Pe amintiri neîngropate". Dealtfel, gîndesc că amintirile de răscruce nu pot, nu se lasă, nu vor fi îngropate. Căci lespezile de piatră, ori metrii de pămînt acoperă osemintele, nu amintirile. Ele cad pe altă aripă ce le poartă-n lume, în văzduhul memoriei.

*

Undeva, în volumul *Pe coardele timpului,* citim : „Ideile mari nu-s ale mele / Eu sînt al lor. / Sînt poate picătura de ploaie / Ce le răcorește frunza. /Sînt pumnul de țărînă reavănă / La rădăcina lor. / Ori poate numai pasărea ce-și face cuib / Între ramuri și cîntă. / Ideile mari / Sînt iubirea și pacea." Deci, o interesantă înțelegere a filiațiunii : om-idee. O îngemănare adîncă. Ideile mari nu-s ale lui, sînt, probabil, ale epocii, ale generației, ale lumii. Artistul, se poate deduce, e supusul lor. Desigur, omul nu este un simplu catalizator,

prin el trecînd chiar ideile mari îmbracă o haină aleasă, unică.

*

Ideea morții, a ceremonialului ei revine frecvent în poezia sa. Încă un exemplu îl dă și în *De-ar fi s-adorm* : „De-aș fi schilod, beteag, bubos ca Iov, / N-aș zice : Vino, moarte, și mă cară. / Iar de-o să vină ultimul meu of, / Apoi să fie-n plină primăvară ! / Nu frunzele să-mi cadă pe mormînt, / Ci viscol de petale să mă-ngroape, / Și-n loc de bocet să răsune cînt /Și șoapte de iubire de aproape." Iubirea, dragostea, florile, discreția — iată ce ar trebui să împodobească despărțirea sa de iubire, de dragoste, de flori.

În *Da sau nu,* poetul dă un clar răspuns afirmativ discreției ieșirii nezgomotoase din lumea viilor, fiindcă după ce ne spune răspicat că : „Nu intră-n calcul moartea, nici toate-acele-nfrîngeri / Pe care noi poeții, mai blînzi ca niște îngeri, / Le suferim în zborul spre stele, ca Icar, / Cu aripile arse căzut în hău amar". Beniuc ni se deschide precum o floare cochetînd la soare : „Preferi să creadă unii c-ai fost o stea cu coadă, / Iar alții — o-ntîmplare ciudată sau neroadă, / Și ții în tine taina, convins că nu-i cuvînt / S-o tălmăcești aievea celor de pe pămînt". Să ții în tine taina de teamă de a n-o compromite, de a n-o degrada. Căci, n-ar putea fi înțeles poetul ca omul cu tainele cele mai adînci ?

*

Mulți s-au străduit să-i găsească morții un nume mai de sărbătoare. Beniuc i-a găsit unul pe măsură : *Vacanță fără sfîrșit.* Astfel, în *Carnaval,* el ne asigură : „Vacanța fără de sfîrșit. / Unii și acolo se duc / Cu toată recuzita lor de carnaval / — Ce-i drept, gătiți de alții — / Dar uită să ieie cu ei, / Aceasta totdeauna, / Puțina simțire adevărată, / Firul îndoielii / Pe care-s trecute / Perlele certitudinii, / Bruma de aur a iubirii, / Păstrată din zgîrcenie / În lada ferecată a sufletului." Multă simțire, multă logică.

*

Hotărît lucru, bătaia poeziei lui Beniuc își prelungește ecoul în straturile adînci ale cugetării, ale filozofiei. Versurile lui întreabă, se întreabă, te chinuie. În poezii precum *Dorința* sau *Rost* el te pune în fața unor adevărate examene. Căci ce probe mai dificile de trecut ar fi aceste gînduri cu îndoite sau întreite sensuri din *Dorința*: „Să ne prefacem că sîntem vii, / Tu ce-ai dori atuncea ? / Eu aș dori, atunci, să mor. / — Eu aș dori să fiu strigoi, / Eu aș dori să-nvie altul. / — Eu n-aș dori nimic", sau cele ce urmează din *Rost*: „Sonetele vor arde-n ale uitării focuri, / Iar de-or mai sta din ele cuvinte, fi-vor jocuri / De vorbe ne-nțelese rostite de copii / Pe-a tale maidane, tu, timp ce va să vii ?" Cine și cîți se vor mai fi gîndit la arderile hărăzite timpului. Cine se vor gîndi de-acum înainte la hrana cuptoarelor cronosului ?

*

Demersului filozofic profund îi sînt subordonate și versurile-parabolă din cunoscuta sa poezie *Una singură*: „Un cîntec fără nume-n coadă, / Scutit de gloria neroadă, / Deci fără autor, ca luna, / Așa te vreau pe totdeauna. / Colindă fără frîu ca vîntul, / Și fără pașaport pămîntul, / Iar cui te-ntreabă, cin-te scrise, / Răspunde-i : Marea, pare-mi-se. / Căci marea, știe fiecare, / Nici n-are clasele primare. / Un adevăr să duci cu tine : / Că vremea trece, vremea vine, / Dar omul trebuie să știe / A lui cînd este dat să vie. / Eu o pierdui pe-a mea pe drumuri, / Pe lîngă stîrvuri și parfumuri, / Și cînd crezui că-mi vine ceasul, / Simții că nu mai mișcă pasul, / Și cînd crezui că-mi vine rîndul / Văzui crescînd în jur pămîntul / La glezne, la genunchi, la piept, / Și-atunci cu glasul înțelept / Mi-am zis : E timpul să te culci / În patul fără visuri dulci. / Mi-am zis : Dar nu uita să spui / Că-n lume altă viață nu-i." Și ironie, și artă și întrebare. Deci nu una singură.

*

În spiritul lui „Nu e nimic și totuși e"... filozoful Beniuc declară în *Vrăjitorul*: „A fost o clipă și s-a dus, / Ori poate-a fost părere. / Prăpăd e jos, prăpăd e sus, / Și-n jur e sfîșiere." Ca în fața multor gînduri ale sale, și în fața acestora trebuie să te distanțezi pentru a ți le apropia. Dar apropierea cere multă reflectare, îndoială, limpezime. Cheia lacătelor nu e ușor de găsit.

*

Nu știu precis în ce școli ori curente de creație l-or fi incluzînd ori alăturînd criticii sau istoricii literari pe Beniuc. Nu știu nici dacă așa ceva e absolut necesar. Simt însă că el nu s-a depărtat nici de poezia populară, nici de înaintași precum Coșbuc. Cîteva versuri din *Șovăiala* mi se par elocvente în această privință : „Cine mă sărut-o dată / Ar mai vrea viața toată, / Ca bețivul care cată / Băutura-nveninată. Fata care-o strîng la piept / În priviri îmi cată drept, / Parc-ar spune : Mai aștept ! / Iar eu, cum nu-s înțelept, / O sărut și-o mai dezmierd, / Pînă-n brațele-i mă pierd".

*

Aceeași dulce și înțeleaptă dojeneală se desprinde și din strofa : „Fata cea mai dulce, însă, / Stă la geam cu fața plînsă, / Iar de-ncerc s-o strîng în brață, / De grumaz nu mi se-agață, / Ci se duce și se-mbracă / Și-ar pleca și nu mai pleacă".

*

Un imn al nemorții în toate, deși ea insăși, legitimă fiind, ca un moment al vieții, nu iartă, realizează poetul pe spații mai largi și în *Nu moare nimic*: „Am spus-o și-o spun, / Moartea nu are putere, / Ea-i lipsă nu prezență. / Cum un sărut pe buzele iubite / Nu moare, / Cum strîngerea de mînă prietenească / Nu moare, / Cum cîmpul înflorit în zorii zilei / Nu moare, /

Nu moare nici omul." Omul consimte la un singur compromis : „Doar trece și nu mai revine, / Cum nu mai revin aceleași zăpezi, / Cum frunzele-s altele veșnic în codru, / Cum unda pornită din stîncă / Nicicînd nu se-ntoarce-ndărăt. / Toate-au plecat și s-au schimbat, / Mișcîndu-se în apa fără țărmuri / A marelui Timp. / Dar nu moare, nu moare nimic." Să nu aibă aceste ultime cuvinte subînțelesul contrar : moare, moare tot, pentru ca totul să trăiască ?

*

Tocmai fiindcă e firească, moartea e luată-n glumă. Dar sînt și glume serioase. Acest sentiment pare a-l sugera versurile sale din *Zbor* : „Ce frumos le șterge toate / Timpul fără nici o urmă / Din memorie, din piatră, / Din vrun astru ce se curmă, / Și se fac și vis și tină, / Joc etern prin ani-lumină. / Ai murit ? De ce să mori ?! / Ai zburat printre cocori". Și, mă întreb : nu ne naștem pentru a muri dînd rîndul altora și la una și la alta ?

*

Gîndesc că orice creator ar putea dormi liniștit în vacanța fără de sfîrșit dacă ar putea spune precum o face în *Inima cîntătoare* Beniuc : „Ca faurul în clește fieru-n foc, / Așa mi-o țin eu inima și-o joc / Fierbinte toată și scînteietoare, / Pe nicovala vîrstei viitoare. / În lacrimi au muiat-o cîteodată, / Să ne călească bine, ca o spadă ; / Cu flori am stăruit s-o-mpodobesc, / Și-am pus ici-colo cîte-un arabesc."

*

Fiind un fenomen ca oricare altul, moartea se pretează și la o abordare sub forma parodiei, a ironiei, dar amîndouă ascund un sens ce scapă simțului ori rațiunii noastre. Spre o asemenea judecată m-au condus și versurile din poezia sa *Merg* : „Cu pas mai încet, mai grăbit, / Pe drum petruit cu milenii, / Merg morții și viii, / Merg viii și morții. / Cîte-un viu se oprește din

mers, / Apoi reapare un mort lîngă tine / Și merge cu tine alături. / Uneori viii-s mai morți decît morții. / Alteori morții-s mai vii decît viii, / Dar cîntă cu toții / Iar morții mai vesel, / Căci nu se tem de moarte, / Iar viii mai tare, / Să-și facă curaj înainte de moarte." Morții mai vii, viii mai morți.

*

La vîrsta maturei înțelepciuni Beniuc ne încredințează în neîntîmplător intitulata sa poezie *Adio* : „De tine te desparți fără durere / În orice zi și-n fiecare ceas, / Și nici măcar nu spui la revedere / sau cum s-ar cuveni, un bun rămas". Nu, nu e nici un semn al egoismului, mai degrabă al contrariului. Sigur al discreției. Dar motivarea cea mai simplă o oferă însuși autorul în strofa următoare : „Și ești grăbit, căci alții te așteaptă / Și uiți în fuga-aceasta nencetată, / Că tot urmîndu-ți linia ta dreaptă / Nu te mai vezi cu tine niciodată".

*

Nostalgia codrului, a înțelegerii că el ne-așteaptă și că de la o vîrstă e „nepoliticos" a-l face să ne aștepte, este reluată în mai recenta sa poezie *Valahica pădure* : „Vlăsia mea, valahică pădure, / Tu veșnic verde, eu cu tîmple sure, / Tu te desfrunzi cu primăvara-n coapsă. / Eu subt dureri cu moartea drept pedeapsă ! / Am să mă pierd în tine printre mlaștini". Și, ca o rugă din urmă, răsună versurile ce se-nfrățesc cu primele : „Acolo unde Horea fuse prins / Și dat la domni, apoi pe țărnă-ntins, / Cu roata frînt și risipit în țară, / Să fie pildă la urmași, amară. / Vlăsia mea, primește-mă la sîn, / Moș tînăr încă și copil bătrîn, / Primește-mă, căci iată s-a ales / Din tine, codru drag, să nu mai ies."

*

Ca-ntr-o profesiune de credință, poetul ardelean ne spune în *Mai scrie* : „Ocnași mi-s gîndurile pe viață / În galerii de lacrimi și de ceață, / Și sare albă-mi scot

mereu pe creștet, / Pe fruntea mea cu relieful veșted. / Iar sarea lasă fruntea mai deșartă / Mereu mai încîlcită ca o hartă ; / Voi fi pînă la urmă pisc de sare / Cu vîrful strălucind pustiu în zare". Mai bine cu un vîrf vîrful în zare decît cu unul pustiit în vale.

*

Într-un fel de autoportret, cugetătorul Beniuc scrie în 1981 : „Nu, n-am dorit să fiu Arghezi, Blaga, / Iar Eminescu nici pe departe : / Cu primii doi îmi stă-n putere vlaga / Cu-al treilea nestinsul dor de moarte. / Sînt mulțumit să fiu Mihai Beniuc / Ce-ntr-un pustiu de gînduri mă usuc / Nu țin să spun nici cîte știu pe sfert / Și poate toți dușmanii nici nu-i iert. / Las toate mincinoasele istorii / Cum vor să le scornească viitorii / Eu voi tăcea ca stîncile din munți / Ca munții mei de-atîta sînge crunți / În lupte pentru adevăr cumplite / Și totuși pînă azi nebiruite." La sfîrșitul acestor reflecții ce am putea spune ? Un poet pe culme își analizează retrospectiv urmașul. Să recunoaștem : are ce vedea. Și în cazul său sita timpului va cerne. Oricum, va avea ce reține.

ANA BLANDIANA

„Nu e greu să fii nou, e greu să fii etern."

Puțini, foarte puțini poeți din ultimele 4-5 decenii au urcat atît de repede pe treptele afirmării. Puțini au sensibilizat atît de repede critica. De la *Persoana întîia la plural, Călcîiul vulnerabil, A treia taină* și pînă la mai recentele sale volume de versuri maturitatea, sensibilitatea, inima cunosc la poeta cu nume cîntat — Ana Blandiana — cote tot mai înalte.

*

Ca un adevărat medic ce ascultă cu respirația pacientului, profesorul Dumitru Micu, în urma unei riguroase examinări, remarca cu o vădită satisfacție, cu cîțiva ani în urmă, în *România literară* : „Examinînd critic drumul parcurs de Ana Blandiana de la debut pînă la *Somnul din somn,* se poate, fără îndoială, conchide că evoluția poetei n-a făcut decît să confirme întru totul așteptările celor ce au văzut, încă din primul moment, o reprezentantă de frunte a generației lirice ivite pe la începutul deceniului al șaptelea".

*

În *Poezia unei generații,* Ion Pop ajunge la convingerea : „Dacă poeta are în față un univers ce i se dezvăluie sub fețele sale complexe, în relația eului cu exteriorul apare cuvîntul, bun cunoscător al energiilor spirituale sau numai iluzorie deschidere spre lume".

*

Dacă „jocul“ pe terenul ei se bucură de note maxime, avem satisfacția să observăm că și în alt ogor, acela al cugetării filozofice, poeta nu are de ce să-și facă complexe. Am putea spune, și vom căuta a demonstra în continuare, că Ana Blandiana a înțeles mai adînc și mai repede ca alți slujitori ai literelor de la noi sau de aiurea că muza nu se refuză rațiunii.

*

Ana Blandiana trece totul, absolut totul prin creuzetul rațiunii. Ea probează o filozofie a meritelor și demeritelor omului ca om. Ține o evidență riguroasă a scadențelor, a obligațiilor omului artizan al frumosului. Ea e convinsă că : „Nimic în afara talentului nu se primește în dar, și nimic nu se plătește mai scump decît darul acesta“. Prețul numitului dar este munca. Munca chinuitoare, istovitoare. Căci în lumea creației talentul obligă.

*

Pornind de la premisa că „Singura scuză a existenței este faptul că e inevitabilă“, poeta gîndește că : „Poezia, ca orice artă, este și convenție. Un cod cu termeni bine stabiliți și întăriți de secole, uneori de milenii de comunicare“. Cred că acest cod mai trebuie citit. Desigur, și recitit, regîndit. Citit pentru a ști de la ce plecăm. Recitit, pentru a ști ce depășim.

*

Vîrsta poeziei, pare a ne sugera discret Blandiana, nu e străină de vîrsta creatorului. Astfel stînd lucrurile : „Foarte multe versuri nu sînt scrise de anumiți oameni, ci de anumite vîrste. Adolescența le aduce cu ea și tot ea le ia la plecare, fără menajamente, o dată cu strălucirea părului și lumina fragedă a obrazului“. Atenție, prin urmare, la ce oferim cu fiecare vîrstă. Căci fiecare poezie cu vîrsta ei. Cu zîmbetul ori încruntarea ei.

*

„Poezia, ne liniștește poeta, nu trebuie să strălucească, trebuie să lumineze.“ Nimic mai adevărat : dacă nu luminează nu strălucește.

*

Opinia Anei Blandiana este aceea că : „Poezia nu influențează decît pe cei dispuși să se lase influențați, nu sensibilizează decît pe cei sensibili“. Nu știu ce gîndesc confrații ei întru poezie. În ce mă privește, cred că poezia poate mai mult, ea sparge, cred, aceste membrane. Aici e rostul ei.

*

Cu simțul pătrunderii adînci al ironiei, reține că : „Oricît ar părea de paradoxal, marii poeți seamănă cu toții între ei, numai mediocritățile sînt pline de originalitate“. Sînt sau *pretind*. Căci a fi ce vor ține nu numai de voința lor, ci, în afară de orice, de talentul lor.

*

„Sînt prea orgolioasă, recunoaște orgolioasa Blandiana, pentru a-mi imagina că gîndurile mele ar putea fi cuiva mai de folos decît mie.“ Puțini orgolioși sînt de acest fel.

*

Nemaiîntîlnit de curajoasă mi se pare aprecierea : „Literatura copiază de atîtea milenii viața, încît, din cînd în cînd, viața își permite să copieze cu maliție literatura“. Curajoasă și angajantă opinie. Căci viața nu ar trebui dezamăgită.

*

Nu știu în ce măsură e scutită de orice dubiu opinia : „Niciodată, cred, n-o să pot spune prin ce se deosebește

o poezie de dragoste scrisă de o femeie (sau de un bărbat) de o poezie de dragoste scrisă de un poet". Descifrarea sesizării depinde și de poezia scrisă și de atmosfera poetică în care e citită. Poetul ţinteşte, sper, mai departe. El nu scrie numai despre dragostea unui cuplu, ci despre dragoste în general.

*

Un crez propriu se impune pentru orice om. El este funciarmente indispensabil creatorului. Cu atît mai mult crezul artistic este necesar poetului. Dînd relief acestei idei, Ana Blandiana observă : „Pentru un poet, crezul artistic are sensul pe care trebuie să-l aibă pentru un erou cauza luptei sale". Poetul este permanent izolat într-o luptă. El nu e un soldat lăsat la vatră. Arma lui de luptă este scrisul, cîmpul lui de luptă — pagina, inamicul lui? Mai mulţi : vechiul, rutina, meschinăria, urîtul. Aliaţii lui în luptă ? Mai mulţi : adevărul, cinstea, frumosul.

*

„Sînt momente în istorie, gîndeşte poeta, în care poezia nu este o artă, ci o posibilitate de a gîndi". Eu cred că momentul se extinde în cazul poeziei mari pe întregul proces al durării ei.

*

Este cu totul demnă de reţinut constatarea : „Unii sînt fericiţi pentru fiecare vers frumos pe care l-au scris, alţii sînt exasperaţi de fiecare nouă poezie". Şi unii şi alţii au dreptate. Pînă la urmă cercul „disperaţilor" se lărgeşte. Aici e însemnul progresului.

*

Pe cît de aluziv, pe atît de dur : „Sînt un poet, nu-mi pot îngădui să devin un autor de versuri". Iată două lucruri inconfundabile, adeseori confundate.

*

Într-o manieră ce ne aminteşte de Heraclit, eseista ne avertizează : „Nimic nu seamănă cu nimic. Nu există de la facerea lumii două mere identice, nici două versuri în istoria poeziei la fel". Nu există chiar în opera aceluiaşi poet două versuri la fel. Pot coincide două idei. Şi aceasta foarte rar. Dar chiar atunci haina artistică este alta.

*

„Inteligenţa, apreciază poeta, nu e materialul cel mai indicat pentru a face din el poezie. E adevărat, însă, că poate înlocui cu destul succes materiale nu mai scumpe, ci mai rare. Perlele false sînt la fel de frumoase ca şi cele adevărate, sînt doar mai uşoare. Durerea cîntăreşte greu." De unde nu rezultă că cu cît e mai departe de inteligenţă poezia e mai izbutită. Iar în durere atîrnă nu numai talentul, sensibilitatea, inspiraţia ei, poate înainte de ele doza de inteligenţă.

*

Nu numai binevenită, dar şi îndrituită mi se pare a fi constatarea : „De la alţii poţi afla, cel mult, cum se scrie poezia, nu poţi afla de ce s-o scrii". Da. Fiindcă una e tehnica, deprinderea, alta chemarea.

*

Părerea prodigioasei poete este aceea că : „Poezia este ceea ce rămîne după ce ai uitat tot ce-ai suferit". Poate după ce n-ai uitat nimic, după ce ai ferecat totul. După stăpînirea dozei de durere pe care poetul o acumulează.

*

„Nimeni nu va putea spune despre poezie mai mult decît poezia", gîndeşte Blandiana. Nu ştiu ce gîndesc criticii.

*

„N-am să înțeleg niciodată dacă poezia naște misterul sau misterul naște poezia." Nici eu nu înțeleg de ce să punem așa chestiunea. De ce misterul și poezia n-ar coexista și nu s-ar interinfluența.

*

„Acolo unde nimic nu se spune, totul se sugerează." Se sugerează puțin ?

*

Nu știu de ce ne-am păcăli odată cu poeta susținînd că : „Poezia se află întotdeauna dincolo, nu dincoace de literatură". Poate că poziția ei de prestigiu ar fi aceea de a se afla în miezul literaturii.

*

O cugetare demnă de atenție mi se pare a fi aceasta : „O poezie filozofică nu este una în care se spun fraze filozofice, ci una în care acestora li se preferă tăcerea". De cîtă poluare ar scăpa lumea dacă s-ar promova mai insistent acel gen de poezie.

*

„Elocvența poeziei nu se măsoară prin cuvinte, ci prin liniștea dintre ele." Da. Dar cîți pot alunga zgomotul ?

*

În urma unei experiențe pățite, cum ar spune Claude Bernard, Ana Blandiana se întreabă : „Ce este o călătorie dacă nu o încercare de a vedea cum, în alte condiții, sufletul nostru rămîne același ?" Acesteia i-am adăuga alta : ce satisfacție mai mare poate fi decît aceea să constați că da ?

*

„Există în noi o continuă tendință de amînare a împlinirii, ne place să împingem transformarea viitorului în prezent cît mai departe, pînă la limita în care, nemairămînînd destul timp, viitorul se tranformă direct în trecut." De reținut că verbele a amîna, a împinge au un sens puțin aparte : vor să semnifice graba de a nu amîna, de a nu împinge înfăptuirea prea mult, de a nu grăbi timpul. El, timpul, este apreciat aici mai mult în segmentul viitorului.

*

Contrar părerilor unor semeni că scrisul este o îndeletnicire confortabilă și o modalitate de supraviețuire comodă, Ana Blandiana formulează opinia că : „Scrisul nu este, totuși, un mod de a supraviețui, cît unul de a muri, un fel de a muri fără încetare, secundă de secundă, pînă cînd nu mai poți înceta vreodată să mori. Nemurirea nu este decît o moarte care nu se mai termină." Numai cine nu înțelege că o astfel de moarte este de invidiat nu trebuie s-o apuce pe drumul scrisului.

*

Credința fermă a poetei este aceea că : „...numai ceea ce nu există în planul vieții se realizează în planul artei". Poate. Poate că de aceea aceste două planuri se țin foarte strîns unul de altul.

*

Greu de contrazis, pur și simplu, opinia potrivit căreia : „O dragoste împărtășită nu naște poeme — mărturie stă întreaga istorie a poeziei lumii", mai ales cînd ea aparține unei reprezentante a sexului frumos. Dragostea are însă nenumărate sensuri. O știu și florile, și apele și munții.

*

Într-un raționament elocvent eseista ne asigură: „Inteligența poate fi uriașă, prostia este întotdeauna mică. Nu de geniul răului mă tem, ci de micii proști; nu de marele criminal, ci de insignifianții vicioși abstracți". Înțelepciunea este veche: lupta poate fi mai dîrză dar mai sigură cu dușmanii mari dar știuți.

*

Citind atît producția literară propriu-zisă cît și eseistica sa, aforistica sa, te convingi că Blandiana e captată de întrebare. Întrebarea *de ce?* îi devine obsedantă. Ea simte contrariul din viață. Pricepe simfonia mediului ambiant. Descifrează alfabetul contrariilor în unitate, a calmului în diversitate. Între ghilimele ea spune: „Nimic din ce e omenesc nu e simplu. Totul e contradictoriu și înlănțuit, fructul poartă în sine sămînța și viermele. În miezul tragediei de a fi singur trăiește ascunsă însăși nevoia de singurătate. Dacă totul s-ar crea vreodată din nou, nu aș implora o lume mai bună, ci doar una mai simplă." Nu ar prefera totul. Fiindcă ce poate fi mai greu decît simplitatea?

*

Cred că e îndreptățită ipoteza autoarei: „Înaintăm cu greu, dar destul de puternici pentru a purta pe scut, emblemă, răscolitoarea treime: analiza, îndoiala, criza". Triada nu e hegeliană, dar prin rigoare i se alătură. Cele trei momente nu sînt recomandabile poeziei, ci indispensabile. A exagera sau ignora una dintre ele înseamnă a părăsi perimetrul creației.

Ca orice cugetător moral consacrat, Ana Blandiana e sigură că: „Nenorocirea ne înfrînge nu pentru că este mai tare decît noi, ci pentru că am intrat în raza ei

fără voia noastră. Sîntem nefericiți nu pentru că ne lipsește fericirea, ci pentru că absența ei nu atîrnă de noi."

*

Cum dragostea nu se face cu sila, nici fericirea nu suportă același tratament. Fericirea nu e transmisibilă. De acest adevăr este pătrunsă și poeta. Ce altă concluzie am deduce din judecata: „O fericire impusă înseamnă mai puțin decît o nefericire aleasă". Măsura fericirii și-o stabilește fiecare.

*

Mai toți cugetătorii au făcut un crez din sintagma: natura e mama tuturor lucrurilor. Poeta crede că aceeași natură este și mama tuturor învățăturilor: „Pămîntul ne învață că trebuie să fim cu picioarele pe pămînt, apele ne arată că nu se poate curge în sus, vîntul ne silește să ne supunem". Sigur, agenții naturii sînt numeroși. Sigur însă celor din natură nu li se poate atașa nicicum: eroarea.

*

Dialectica bucuriei și a tristeții au sesizat-o mulți oameni de spirit. O face și Blandiana. Și o face într-o manieră convingătoare. După experiența ei: „Primul gest al unei bucurii este explozia, al doilea dorința de a fi împărtășită de cineva. O bucurie singură apune, se melancolizează, o bucurie are nevoie de mișcare și zgomot, cum focul are nevoie de spațiu și vînt. Numai tristețea este discretă, numai durerea are oroare de public." Fiecare cu particularitatta ei, cu rușinea ei. Cînd omul își împărtășește bucuria e un act de omenie. Cînd își împărtășește numai durerea e un act de lașitate.

*

Nu aş fi grăbit să ader la opinia poetei potrivit căreia : „Fericiţii sînt comunicativi şi naivi, taciturni sînt cei fără noroc". Şi primii pot fi absolut necomunicativi şi deloc naivi, şi cei din urmă pot fi destul de comunicativi, veseli, nonşalanţi. La fel de tranşantă mi se pare a fi poeta şi în aprecierea : „Fericiţii sînt egoişti, incapabili de atenţie, blindaţi pentru tot ce vine dinafară". Fericirea care nu provine din nefericirea altora nu are de ce să fie blindată. Istoria dovedeşte că numeroşi oameni fericiţi i-au atras şi pe alţii spre aceasta. Purtătorii fericirii sînt şi ei oameni.

*

Nici un dubiu nu cred că ar putea exista în legătură cu aforismul aparţinînd poetei şi cugetătoarei ardelene : „Libertatea şi — nu mai puţin — fericirea sînt noţiuni importante mai ales prin drumul pînă la ele". Prin drumul ajungerii la ele, drum zgronţuros, întortocheat, întins porţiuni întregi pe marginea prăpăstiilor, alunecos. Cîţi nu cad pradă şovăielii, îndoielii, disperării, Tocmai el, drumul, face trierile respective. Totdeauna dure, niciodată dezamăgitoare.

*

Dacă un om nu ar fi animalul cu conştiinţa unui scop, el ar rămîne în regnul precedent. Chiar dacă nu vede ţinta, el o presupune, o bănuieşte, crede în ea. Şi aşa, merge spre ea. Poate Blandiana se exprimă şi mai complet, mai convingător : „Pentru a tinde spre fericire trebuie să credem că fericirea este posibilă, pentru a ne apropia de adevăr trebuie să credem că adevărul poate fi spus. Şi credinţa nu i-a lipsit niciodată omenirii, îndoiala însăşi nu este decît o formă a ei, o formă strict necesară, dătătoare de viaţă." Cînd nu vom mai fi capabili să ne îndoim vom înceta a mai crea ceva de referinţă, sau ceva pur şi simplu.

*

Unii se trezesc la viaţă cînd nu mai au combustibil. Blandiana crede că : „Pustiul bătrînilor nu vine din spaima de moarte, ci din uimirea că au putut trăi atît..." Atenţie ! Să nu vină pustiul din petele prăfoase ale drumului parcurs.

*

Are motivele ei poate să discearnă între genii şi nivelul mediei culturale şi să dea expresie gîndului potrivit căruia : „...nivelul culturii unui popor nu e dat, paradoxal, de numărul geniilor pe care le-a născut, ci de nivelul mediei culturale". De unde nu rezultă nici la ea şi nici la toţi cei de bună-credinţă ideea dispreţuirii geniilor. Dimpotrivă, pe firul raţionamentului său, reţinem : „Talentele creează, geniul se mistuie pe sine însuşi. Talentele scriu, pictează, cîntă, înfrumuseţează ; geniul se zbate să se exprime, neajungînd niciodată la sentimentul că a reuşit." Mi se pare că nota caracteristică geniului este tenacitatea. Talentele mai trec, tenacitatea rămîne.

*

Mi se pare cam absolutizantă, cam mitizantă chiar, aserţiunea : „Nimic nu i se potriveşte geniului din ceea ce oamenilor li s-a dat". Poate că lor, geniilor, li s-a dat mai puţin şi li s-a cerut mai mult. Poate că ei şi-au rupt de la gura timpului lor o bucată de timp mai mare pentru alţii. Nu, nu poate, sigur.

*

În legătură cu ingenioasa constatare : „Talentele sînt cele care caută perfecţiunea, geniul abia porneşte de la ea — înspre moarte", s-ar impune unele rezerve, unele precauţii. În primul rînd, ar fi poate o forţare să despărţim geniul de talente şi invers. Nu îmi vine să cred în existenţa unui geniu fără talent. În al doilea

rînd, pornind spre moarte (genial spus), el, geniul, pornește, în fond, spre adevărata lui nemoarte.

*

Ana Blandina mărturisește : „Totdeauna am înțeles vocația ca pe o vină care te izolează automat, te îngrădește și îți impune alte legi, alte drepturi și alte datorii". Vocația apare ca un garant al personalității. Dar personalitatea unei piramide, de obligații.

*

Argumentîndu-și sieși, și încercînd parcă a motiva și pentru alții, poeta adaugă : „Vocația este fără îndoială o vină, părăsirea vieții este fără îndoială o vină și singura circumstanță atenuantă a poetului este de a fi în egală măsură victimă și vinovat..." Viața arată însă că există victime și victime, vinovați și vinovați. Rămîne însă o certitudine neumbrită de nici o îndoială erodantă că : „O vocație autentică este o vocație de care nu poți fugi, dar pentru a te convinge de asta trebuie să fi încercat evadarea". Și, în cele din urmă, să te întrebi : a reușit ?

*

Poeta Ana Blandina pare convinsă că poezia e o fîntînă de taine. Ea știe că izvoarele poeziei au multe rădăcini. Că apele din care acestea își smulg viața sînt cînd limpezi, cînd tulburi, cînd liniștite, cînd învolburate. Căci, negru pe alb, ea scrie : „Poezia este cea care mi-a dat, ca pe un al șaselea simț, sentimentul prezenței altuia în lumea înconjurătoare. Altul mă privește din pietre, din plante, din animale, din nori. Un altul care numai în clipele de mare oboseală se numește NIMENI." Conștiința acestei mari osmoze legitimează semeția poeziei sale.

*

Am putea spune că în multe privințe poeta și-a devansat vîrsta. Fiindcă nu multora le stă la îndemînă puterea de înțelegere a devenirii cum o dovedește ea

în poezia de reală satisfacție *Va veni o vreme* : „Va veni o vreme / Cînd voi simți nevoia frunzelor / Și-o să mă vindec de iarbă, / Cînd, îmbătrînind, o să-mi adaug proteză / Cîntecul păsărilor, / Cînd o să-mi lipsească pastila de lună / În nopțile cu insomnie". Metafora, aluzia ușurează aici exprimarea unor gînduri pe cît de adînci, pe atît de nostalgice.

*

Poeta parcă vrea să ne convingă că și de cele mai serioase și de neînlăturat lucruri se poate apropia cu armele frumosului. Versurile dăltuite de ea în a sa *Glumă* se constituie în reală mărturie : „Vîntul tînăr a furat hainele copacilor / Și aleargă cu ele hohotindu-le peste cîmp, / Copacii au rămas cu trupurile goale în ploaie, / Să schelălăie tragic și tîmp". Nenumărate vor fi nuanțele pe care criticii le vor sesiza în fiecare vers. Ce aș gîndi eu este că strofa de față poate concura, prin fondul său ideatic, cu numeroase eseuri ori prolegomene de specialitate.

*

Poate ca o măsură de prevedere, poate ca un reproș, poeta mărturisește : „Ar trebui să ne naștem bătrîni, / Să venim înțelepți, / Să fim în stare de-a hotărî soarta noastră în lume". Această grăbire a timpului prin inversarea ordinii firești a lucrurilor este o imagine în care poeta evident nu crede, dar mijlocul de a exprima ideea regentă este dintre cele rari.

*

Nu știu dacă mulți au auzit ce, în *Aud*, cu sensibilitate și imaginație, spune poeta : „Aud cum pășește cineva după mine în lună / Și pune semințe de flori în urmele tălpilor mele, / Un pas înțelept — albăstrele, / Un pas greșit — mătrăgună. / Aud cum pășește cineva după mine-n vecie / Și pune cuvinte în urmele tălpilor mele, / Un pas înțelept — ghilimele, / Un pas greșit — poezie."

De cîte ghilimele are lumea, omul nevoie? Şi cîţi paşi greşiţi nu ar vrea el *să* facă, să *se* facă în cinstea „Măriei" sale.

*

Rîsul nu a fost niciodată o temă de rîs în artă. El, rîsul, a dat naştere unor mari opere, de regulă prin durerea lor, prin tragismul lor. A rîde înseamnă a lua o atitudine. A lua o atitudine e un act de maturitate. Or, maturitatea se deprinde. Ea vine din pătire, din cunoaştere. Poeta Blandiana găseşte cu cale a ne linişti în *Am învăţat să rîdem*: „Am învăţat să rîdem / Ca şi cum am fi învăţat / Mînuirea armelor. / Cei mai norocoşi rîd doar în vis, / Cei nefericiţi rîd toată ziua, / Rîdem de secole / Şi nimeni nu înţelege, / Şi, rar, uneori, nici noi nu-nţelegem. / Continua mitralieră a hohotelor / Care ne ţin în viaţă". Rîsul este surprins aici în diversele lui ipostaze. Sînt înfăţişate feţele lui nevăzute.

*

Da! Eu sînt convins că drumul spre comparaţii nebănuite în poezie trece prin strîmtorile raţiunii. Comparaţia este mai mult un privilegiu al raţiunii. Comparaţia presupune multă cunoaştere, multă informare şi, deopotrivă, multă stăpînire asupra proporţiilor. Încă un exemplu selectat din cunoscuta poezie *Cîntec*: „Lasă-mi, toamnă, pomii verzi / Uite, ochii mei ţi-i dau. / Ieri spre seară-n vîntul galben / Arborii-n genunchi plîngeau". Acest ultim vers poate sta cu semeţie fără ruşine pe coama Ceahlăului poeziei româneşti.

ZOE DUMITRESCU BUŞULENGA

„Orice nădejde este o iluzie
şi o ispită."

Personalitatea se impune şi rezistă prin operă. Istoria culturii şi literaturii româneşti şi-a reţinut parcimonios personalităţile de primă mînă. Aşa va face şi de acum încolo. Ea ştie că gălăgia e poluantă, ştie că discreţia este atmosfera esenţelor. Ne amintim în acest context de marele nostru Nicolae Iorga care preciza: „Cînd şi cînd răsar inteligenţe alese care lărgesc sau schimbă chiar cu totul această concepţie despre natura ştiinţei şi valoarea intrinsecă a obiectului ei". Din această categorie face parte cred şi contemporana noastră Zoe Dumitrescu Buşulenga. Informare, rigoare, privire integratoare îmi par pentru început notele personalităţii sale.

*

În lucrări de specialitate, în critica literară, în eseuri şi tablete Zoe Dumitrescu Buşulenga nu numai că nu ocoleşte cugetarea, dar o caută, o cultivă. Pornind, de pildă, de la credinţa că artele în general, ca şi creativitatea artistică, ar da „adevărata măsură a creativităţii unui popor", domnia-sa apreciază că între arte: „poezia vorbeşte în cel mai înalt grad şi nemijlocit despre puterile sufletului, ca şi despre calitatea viziunii asupra lumii, despre adîncimea concepţiei de viaţă, despre frumuseţea şi gradul de evoluţie a unei limbi naţionale". Aprecierea poate copleşi orice creator de poezie. Virtuţile cărora le dă relief umanista Zoe Dumitrescu Buşulenga sînt generatoare de întrebări, de răspunderi.

*

Poezia nu e un divertisment. Ea e o importantă verigă a unui lung demers uman. Ea parcurge în devenirea ei momente obiectiv legate între ele. Căci, fără dubii : „A vedea creșterea poeziei românești mai înseamnă să poți circumscrie dominantele momentelor de geneză, oricît de învăluite în cețurile supozițiilor, și să le urmărești în metamorfozele succesive la care sînt supuse de timp, de confluențe, de evoluție, pînă în zilele noastre, să ghicești sub măștile paradigmatice puse în fiece epocă permanențele, elementele tradiționale, spiritul unitar". Pentru orice exeget al poeziei spusele de mai sus constituie sau ar trebui să constituie un postulat. Prin urmare, poezia este o neostoită luptă pentru esență.

*

Cunoscătoare minuțioasă a liricii românești, autoarea consideră, cu drept cuvînt, că aceasta : „se desfășoară de la poezia populară și Dosoftei la Eminescu, Blaga, Barbu și Arghezi, și pînă la cei mai tineri poeți, oferind vederii un evantai multicolor de forme și motive, de sentimente, de stări, izvorînd din fîntîni comune în straturile cele mai adînci care unifică istoria și spiritul popoarelor". Respectivele fîntîni comune sînt rodul muncii conjugate a generațiilor, iar apa lor este primenită prin opera fiecărui creator.

*

Datorăm autoarei cugetarea de maxim adevăr : „...poezia este expresia unui suflet, a unei sensibilități particulare, dar în același timp leagă misterios pe cel supus entuziasmului ei liric, cu un suflet colectiv, cu o matcă generală alcătuită în milenii și care impune direcția și tiparele potrivite cu necesitățile ei interioare". Căci nu spunea Sadoveanu că : „Fiecare neam trebuie să-și aducă nota sa în armonia obștească" ?

*

Toți însemnații noștri istorici ai literaturii, ai culturii s-au străduit să arate întinderea istorică a ființei poeziei noastre, să-i releve rădăcinile și ramurile ei apropiate de poezia, de creația altor popoare. În sensul acesta și Bușulenga găsește că „...începutul poeziei pe pămîntul nostru se scaldă în misterioase clarobscururi, între mit și istorie antică, Orfeu fiind ținut a fi purces din locurile inițiatice ale ciudatei Tracii, iar Ovidiu lăsîndu-se consemnat de istorie ca primul poet mare care a scris versuri memorabile pe acest pămînt și despre acest pămînt".

*

S-ar putea spune că solul românesc naște poezie. Hrănit cu aproape tot ce natura a „gîndit", pămîntul nostru, împrospătat cu bunici, cu strămoși, a îmboldit spre poezie, spre balade, spre doine. El a inspirat nu numai pe fiii lui, ci și alți creatori care l-au cunoscut, fie și parțial, au căzut în mrejele lui ispititoare.

*

Dispunînd de o cunoaștere comparativă largă a creațiilor populare și culte, Zoe Dumitrescu Bușulenga ajunge la concluzia în concordanță cu adevărul și cu inima ei de romîncă : „Un puternic fond liric generează o poezie predominant lirică stăpînită de starea specific românească a dorului, a acelei melancolii dulci, de calme înfiorări, fără explozii și violențe, exprimînd o năzuință, o aspirație spre absolut care-și caută drum în cuvinte".

*

Reputata analistă este convinsă că manifestări ale artei noastre precum : cîntecul, doina și toate speciile numeroase ale liricii populare românești sînt mult asemănătoare cu *lied*-ul german, dar prin gradul de inspirație filozofică le este superioară acestuia. Nu avem motive să punem la îndoială argumentarea exigentului

critic. Cu atît mai mult nu putem ignora căldura și mîndria cu care o face.

*

Considerînd iubirea „ca o neliniște fundamentală a ființei, legată de o natură plină de forțe, omniprezentă", Zoe Dumitrescu Bușulenga apreciază iubirea ca un „principiu ce unifică omul și natura în chip armonios". Iubirea ca liant între natură și om constituie leit-motivul tuturor marilor culturi umaniste. Limbajul filozofic nu exclude însă limbajul estetic.

*

Aprecierile remarcabilului om de cultură Bușulenga sînt reconfortante în multe privințe. Ele îți dau siguranța că valorile noastre spirituale își au o legitimă identitate. Că nervul literaturii noastre este unit cu cel al altor creații. Că în creația noastră mai veche sau mai nouă „...o armonie de fond reunește lumea dinăuntru și lumea dinafară... exprimînd o viziune solară, echilibrată asupra universului și care-i dă o notă clasicizantă în general, în toate etapele istorice".

*

O notă cu totul aparte găsim în opera autoarei asupra baladelor noastre populare. Aceste produse folclorice și, la rîndul lor, manifestări ale acestuia „nu sînt numai evocări de fapte eroice, ci și dezvăluitoare de fond adînc sufletesc, cu valori mitice, ca *Miorița* sau *Meșterul Manole*". Îmi pare a fi dezvoltată aici o idee a marelui Sadoveanu, care era convins că : „Necăjiții noștri străbuni au suferit, au luptat și au murit. Iar cîntecele bătrînești și doinele s-au ridicat din inimile lor ca flori pe morminte". Acestui gînd i se alătură cel al lui Liviu Rebreanu, după care : „Nașterea unui popor e un miracol, negreșit, precum miracol e orice naștere, chiar a ultimei gîngănii. De aceea începuturile tuturor popoarelor sînt învăluite în negura legendelor."

*

În cunoscuta lucrare *Eminescu — cultură și creație* autoarea exprimă convingerea că : „Inegalabila altitudine la care se află poetul național derivă nu dintr-o simplă calitate a spiritului său, ci dintr-un raport constant în care se află cu poporul său și care-l face perfectul exponent al spiritului național". Pe același ton riguros motivat Bușulenga continuă cu raționamentul potrivit căruia : „pentru stabilirea acestui tainic raport, a acestei relații de aur care leagă pe un gînditor, pe un artist de o etnie, sînt necesare condiții speciale, a căror îndeplinire cere, ca în basme, o potrivire unică, ce face ca alesul să apară o dată la nu se știe cîte secole în istoria unei nații".

*

Admițînd că între condițiile de realizare a poetului se înscriu „convergența tipului de inteligență și cultură a artistului cu cel al poporului căruia îi aparține, ...adecvarea lui la totalitatea aspirațiilor și răspunsurilor aceluia la întrebările unei istorii, ...intuirea comună a unei misiuni specifice a poporului respectiv în concertul universal", ca și „pătrunderea, asimilarea, asumarea limbii, a instrumentului de expresie", scrupulosul critic conchide că : „În general, prin însuși procesul creației orice scriitor de calitate este presupus a-și exprima epoca și cu cît opera artistică o oglindește mai cuprinzător și mai adevărat, cu atît șansele ei de durată și de impact vor fi mai mari". Nu numai mai mari, dar și trainice, țintuite bine în istorie. În opera unui mare scriitor trebuie să vezi, se cuvine să vezi, ceea ce ți-ar oferi epoca însăși.

*

Intrată de mult în epoca creației mature, Zoe Dumitrescu Bușulenga ajunge la o largă și motivată încadrare a culturii în procesul social obiectiv, în Cetatea literaturii universale. Maniera ei profesorală este sprijinită

pe un larg bagaj de cunoştinţe de ordin etnografic, lingvistic. Aceste înclinaţii nu sînt presupuse, ci expres formulate Cităm în acest spirit remarca : „Regăsim în întreaga cultură a unui popor icoana propriului său univers, de la aşezarea şi structura pămîntului şi apelor la climat, la ocupaţii, la alcătuirea sufletului acelui popor şi la expresia lingvistică. Toate se leagă, în chip organic, în evoluţii şi linii de direcţii specifice, în unitatea pe care o dă unei colectivităţi istoria ei, spiritul, sensul misiunii ce o are de îndeplinit."

*

Mulţi au vorbit de ritmul poeziei. Mai puţini de poezia ritmului. Dar, fără dubiu, există o astfel de poezie. Zoe Dumitrescu Buşulenga leagă firesc atît creaţia cultă, cît şi cea populară de tradiţie, de moştenirea comună, de specificul ocupaţiei. Pentru că : „Altfel va arăta arta unui popor de stepă, altfel a unuia de pescari şi navigatori, altfel a unuia care-şi petrece zilele-n munţi". După convingerea domniei-sale „Palpită în poezie mai cu seamă ritmurile misterioase ale pămîntului şi ritmurile îndeletnicirilor cărora li se dedau oamenii".

*

„Un poet mare, în optica Zoei Dumitrescu Buşulenga, e un univers întreg, unitar, de idei şi imagini care, indiferent de unde ar fi fost luate, îi aparţin întru totul printr-o topire finală în creuzetul viziunii personale despre lume, exprimată în ceea ce se numeşte, generic, stilul său." Un poet înţelege, deduce, simte, palpează epoca. Nu se mulţumeşte cu înregistrarea, intuieşte, sugerează, creează imbold. Cugetarea de mai sus ne îndeamnă să-i alăturăm pe cea a lui Eminescu însuşi formulată cu peste un veac în urmă : „Cu cît ne iubim mai mult patria şi poporul nostru, cu atît va trebui să ne înarmăm mintea cu o rece nepărtinire şi să ne surescităm cugetarea, căci uşor s-ar putea să falsificăm

vederea acestei călăuze destul de credincioase şi să agităm cu vehemenţă prin întuneric, în lupta cu fantasme".

*

Datorăm exigentei cercetătoare şi interprete a operei lui Eminescu judecăţi, aprecieri în unicat. Este condusă de gîndul că : „Eminescu e una dintre acele mari personalităţi care intră pe scena culturii universale cu cel mai reprezentativ tezaur-sinteză al culturii naţionale".

*

Scrierile autoarei despre Eminescu au pătruns precum lumina în muzee şi au luminat toate creaţiile de preţ, le-au şters dacă nu de praful uitării oricum de o parte din cel al neînţelegerii. Căci înţelegerea Luceafărului liricii noastre se cere în continuare decantată, studiată, simţită. Autoarea precizează în concordanţă cu adevărul că : „Una din constantele personalităţi eminesciene este aceea a pasiunii politice care l-a însoţit de la începuturile înţelegerii specialei stări a poporului său, adică din adolescenţă, şi pînă la cufundarea în negurile insanităţii. Această pasiune a fost atît de puternică, încît a constituit unul din termenii contradicţiei fundamentale a spiritului său." Scrierile lui politice reeditate nu de mult se constituie într-o grăitoare mărturie a adîncimii spiritului său de observaţie, a maturităţii gîndirii sale în sprijinul neamului, al interesului ţării sale în constelaţia popoarelor.

*

Eminescu a însemnat un prag şi este pe deplin firesc, cum apreciază Buşulenga că poeţii „cei mari care şi-au făcut anii de ucenicie pe textele eminesciene, fie că se numesc Arghezi, Blaga, Barbu, Voiculescu, fie că vin dinspre tradiţionalişti ori modernişti, fie că-l elogiază pe inegalabilul înaintaş, pornesc în realitate toţi de la viziunea lui despre cultura românească ori de la creaţia lui ca treaptă şi reper spre înălţime". Geniul lui

Eminescu e generator de alte genii. Geniul lui umbrește, obligă, îmbărbătează. Dacă ceva din Eminescu nu se găsește în orice poet român nu e el de vină.

*

Sublinierea istoricului literar Zoe Dumitrescu Bușulenga potrivit căreia : „dacă vreodată vreun tînăr, din neștiință ori din juvenilă frondă, ar avea impresia că Eminescu și opera sa se află prea sus ori prea departe înapoi, trebuie să-i arătăm, în primul rînd, că altitudinea nu înseamnă nici depărtare, nici înstrăinare, ci un plus de certitudine a universalității“ este nu numai bine venită dar și riguros necesară. Ne înălțăm pentru a ne apropia.

*

Unii „elevați“ privesc de sus graiul românesc și legile lui sacre. Și dacă Zoe Dumitrescu Bușulenga reamintește că Eminescu avea despre „simțul limbii, un simț acut al istoriei“ o face pentru a sugera cît de jos mai sînt cei ce se cred atît de sus.

*

„Impactul unei capodopere, amintește cu justețe renumitul critic, poate crește ori scădea după calitatea receptorilor, după capacitatea lor de a primi magnificul ei mesaj care rămîne veșnic egal cu sine.“ Da. Căci, în genere, cultura este rezultatul acestor doi poli : creatorul — receptorul. Orice simfonie, oricît de bine cotată în tratate de specialitate, nu va produce nici o emoție într-un public nepregătit cît de cît. La fel un Rubens, Rodin, Brâncuși n-ar fi rămas mari în afara unor medii adecvate de receptare.

*

Pornind de la conștientizarea faptului că efortul de a ne înălța pînă la Eminescu „ne incubă nouă celor de

aici, care se cuvine să găsim mijloacele cele mai potrivite pentru necesarul dialog de iubire cu poetul nostru“, exegeta profesoară precizează apodictic că : „Aceasta este una din condițiile permanenței valorilor naționale pe care un popor trebuie să le slujească și să le cultive pentru ca ele să-l ocrotească și să-l lumineze, ca niște eterne faruri ce-i deslușesc fără răgaz căile adevărului și frumuseții. Și Eminescu este, astăzi, farul prim al permanenței și duratei noastre în cultură, pilda prin excelență a angajării totale a unui poet în destinul poporului, în tradițiile, suferințele, luptele și izbînzile acestuia, în direcțiile devenirii sale istorice“. Despre cîți poeți de-ai noștri de după genialul Eminescu s-ar putea spune măcar aproximativ același lucru ? Avem mulți poeți talentați, și nu e rău, avem mai puțini cu ținere de minte, cînd e vorba de trecut, de înaintași. Și nu e bine.

*

Cultura a făcut totdeauna casă bună cu istoria. Așa s-a întîmplat și în țara noastră. Nici un creator de cultură, nici un culturolog nu a ignorat istoria. Dimpotrivă, cum zice și Bușulenga : „Întotdeauna, cînd s-a ridicat o personalitate mare spre notorietate și universalitate pe scena culturii noastre, formația de istoric sau interesul pentru istorie au fost dominante înăuntrul gîndirii sale, oricît de vaste i-ar fi fost preocupările“. N-ar trebui uitat și celălalt aspect : că marii istoriei au fost ei înșiși mari oameni de cultură : Bălcescu, Xenopol, Pârvan, Iorga au devenit deja exemple istorice.

*

Cu mîndria și patriotismul care o caracterizează, renumitul profesor Zoe Dumitrescu Bușulenga declară pe bază de argumente și în deplină cunoștință de cauză : „Cînd aparții unui popor ca al nostru, pentru care istoria a fost mașteră și natura generoasă, pentru care nu se știe dacă a fost mai puternică, la împreunarea lor, stirpea dacică ori cea romană, despre care nu

se știe bine dacă a dat sau nu naștere lui Orfeu și a primit misterele lui ori le-a avut pe ale sale, stinse sau păstrate tainic, pentru care înnoirea a fost primită cu înțelepciune, iar tradiția păstrată ca un sipet nepretuit, cînd aparții unui astfel de popor ciudat, cu ascunse și nesfîrșite valențe spirituale, nu mai e nevoie îndeobște să te lauzi". Să te lauzi nu. Să te întrebi cum onorezi aceste nestemate mai departe da. Căci nici trecutul n-a fost un dar. Nu e nici prezentul și nici viitorul nu va fi un cadou primit de la alții.

*

Fiecare popor își personifică o măsură. Ea e imboldul puterii sale și în cultură și în artă. Ea este eul său. Într-una din însemnările sale academician Bușulenga menționează fără rezervă că filozofia culturii noastre este a „unui popor cu o viziune rațională, armonioasă asupra lumii, de regăsit în toată cultura românească, în în toate produsele ei ținînd de cuvînt, de culoare, de formă, de sunet". Adică de toate notele unei partituri de factură universală. Ca artizan al tuturor valorilor materiale și spirituale poporul nostru nu este vitregit de nici unul din aceste haruri. Lui îi aparține dozarea.

*

Luciditate, maturitate, nostalgie — iată ce ne sugerează cugetarea : „Adesea, chiar foarte adesea, o poezie, o poezie a unui mare artist poate cuprinde stilistic toate datele esențiale ale operei într-o microsinteză strînsă. De obicei asta se întîmplă în toamna care anunță sfîrșitul, cînd roadele se adună și se arată în plinele cămări ale sufletului." Poate fiindcă unii nu întrezăresc toamna se grăbesc să-și cinstească viitorul în anotimpurile ce o preced.

*

Viziunii de sinteză în domeniul culturii criticului enciclopedist care este Zoe Dumitrescu Bușulenga, nu putea să-i scape succesiunea și convergența diverselor civilizații, culturi cu etniile care le-au dat naștere și prin care sînt susținute și promovate. Raționamentul

autoarei este peremptoriu : „Pe fondul istoriei planetare, mai vechi și mai noi, se detașează și se mențin culturi și civilizații legate de unități etnice, afirmate, mai mult sau mai puțin răsunător, în etape succesive. Exprimînd efortul creator al unor colectivități naționale, aceste culturi îmbracă, fiecare, haina particularizatoare a condițiilor de existență și a matricelor stilistice care le guvernează." Diversitatea culturii, a civilizației nu exclude unitatea lor. Văzînd copacii se impune a vedea și pădurea.

*

„Buchetul culturilor de pe Terra, gîndește Bușulenga, are o varietate izbitoare la prima vedere." Nu cred că numai la prima vedere. De avut o are. Aceasta ține de existență. De evidențiat particularitatea acestora se evidențiază prin comparație. Aceasta ține de relație, de sistemul de raportare.

*

Nu putem decît să ne însușim pe deplin concluzia la care ajunge distinsul nostru critic : „... cu cît o cultură națională lasă să se recunoască în ea mai clar factorii diferențiatori ai specificului, cu atît șansele ei de a participa la sintezele abstractizante, care duc spre cele cîteva modele fundamentale de culturi, sînt mai considerabile. Căci, de fapt, în cele mai diverse culturi și civilizații ale lumii „se ascunde, mereu altfel ipostaziat, fața tainică, unică, a umanității." Cu cît mai discret vom apăra această față tainică, cu atît vom deveni mai ai lumii. Să fim noi înșine, dar nu în izolare de alții.

*

Este cum nu se poate mai înălțător să constați, așa cum o face și profesoara Zoe Dumitrescu Bușulenga, că : „În acest concert al popoarelor, românii se înfățișează cu o fizionomie de cultură particulară, recognos-

cibilă în orice fragment". Să vedem lumea prin noi dar să n-o reducem la noi.

*

În valoroasa lucrare *Renașterea, umanismul și destinul artelor* autoarea exprimă credința că : „Meritul personal este singur în măsură să construiască ierarhii și mai cu seamă meritul gîndirii filozofice și al creației poetice". Ce minunat ar fi să nu se amăgească. Dacă toate lucrurile și în toate sau majoritatea cazurilor s-ar petrece așa observația ar fi de prisos.

*

Apreciat cercetător și gînditor umanist, Bușulenga este de părere că : „Umanismul rămîne în fiecare epocă a istoriei europene cea mai frumoasă amintire intelectuală a țărilor bătrînului continent și o chezășie păstrată pentru certitudinile privitoare la soarta viitoare a omului". Este cu atît mai mult o mîndrie să știi că printre umaniștii de ieri și de azi se află și numeroși fii ai poporului român, slujitori credincioși ai acestui făurar de istorie care este omul.

*

Cunoscătoarea atîtor destine mari, atîtor vieți și morți inconfundabile, Zoe Dumitrescu Bușulenga subliniază cu convingere și cu indiscutabilă autoritate : „Pentru vîrsta la care rămîn veșnic marii artiști ai lumii, nu ne putem sprijini pe nici o certitudine imediată și nu ne putem ajuta cu nici o generalizare. Căci nu este vorba de anii la care au încheiat viața ori cariera lor, adică de obișnuita măsurătoare exterioară a zilelor poeților, pictorilor, muzicienilor de geniu căzuți pradă ftiziei sau insanității. Ne gîndim la imaginea ascunsă a celor mai înalți dintre ei într-o ierarhie al cărei hieratism îi păstrează, pentru o posteritate de știutori, neclintiți în efigiile lor particulare." Neclintiți și neuitați din memoria timpurilor, din antologia valorilor.

*

Ideea vîrstei prin operă și nu prin ani este reluată cu argumente de autoare într-o manieră elegantă și convingătoare : „În fapt, vîrsta creatorilor este vechime și se măsoară cu adîncimea temporală a operei, cu capacitatea ei de imersie în durată și eternitate, în istorie și mit. Examenul acesta se întreprinde de întreaga posteritate critică și probele lui nesfîrșit diverse supun opera unor investigări de diferite ordine, din multiple unghiuri." Demnitatea de istorie și mit este una dintre cele mai de invidiat.

AUGUSTIN BUZURA

„Te poate înțelege numai cel ce-ți e egal."

Sînt, și nu puțini, creatori al căror „eu" îl înțelegi după o viață. Și nu ești tu de vină. El însuși îți spune ceva, cîte puțin, cîte puțin. Alții, dimpotrivă, te invită direct în „crama" sufletului. Toate „degustările" ți le oferă pe loc. Nu îți oferă ce e mai acru sau amar la început, ce e mai dulce la urmă. Nu, ei ți le oferă la intervale scurte și amestecă, dacă au ce, dacă nu, îți oferă cu un aer parcă puțin complice și soiurile acre sau amare. Buzura face parte, îmi pare mie, din ultima categorie. Le servește amestecat, accentuînd doza de amar. Drumul de la : *De ce zboară vulturii, Absenții, Fețele tăcerii* și pînă la *Orgolii, Vocile nopții, clapele* sînt pilduitoare.

*

Autorul însuși este conștient de această posibilă impolitețe față de cititor, dar explicația lui este fermecător de sinceră : „În umbra elogiilor pe care tot mai mulți scriitori le aduc cititorilor nu trebuie căutată banala politețe sau o tentativă de a le cîștiga bunăvoința și încrederea, ci bucuria că numărul și calitatea acestora au crescut foarte mult".

*

Lui Buzura îi este limpede și nu poate să nu o spună cu franchețe : „Acum, întîlnirile cu cititorii nu mai sînt ca altădată făcute asemeni unei piese de prost gust — ei aduși mai fără voie, cu întrebări gata scrise de un profesor cultivat sau de un activist cultural, iar scriitorul, la masa cu pînză roșie, jucîndu-și cu stîngăcie

rolul, cu ochii la ceas și la figurile lor indiferente — ci niște confruntări serioase, deschise, un extrem de util schimb de idei". Pentru ca schimbul să fie de idei ele trebuie să fie inoculate operei.

*

Dialogul autor—cititor începe de la primul cuvînt încredințat lumii. Scriitorul clujean este sigur de aceasta. Fiindcă el, ca „un excelent prozator moralist", cum îl consideră Eugen Simion în *Scriitori români de azi*, avînd ca teme privilegiate după același critic „adevărul și rădăcinile erorii", nu se încurcă în banal.

*

Puțini scriitori dau o atît de mare importanță cititorilor precum o face autorul volumului *Orgolii*. Cititorul este un fel de coautor al creației. După Augustin Buzura : „Cititorii de astăzi nu sînt consumatori neutri de literatură, ci adepți convinși ai ideilor de dragul afirmării cărora merită făcute orice sacrificii, judecători foarte aspri ce veghează ca drumul scriitorului să nu eșueze în facil, nesemnificativ, asociați manifest în lupta pentru adevăr, frumos, dreptate, libertate și omenie, pentru ca spiritul să nu fie înjosit sau manipulat". Poate tocmai de aceea părerea despre o carte a unui nespecialist, a unui necunoscut are adesea o semnificație aparte. Părerile acestora sînt inconfundabile. Prin franchețea și claritatea lor ele sînt dătătoare de imbold sau dezarmante. Oricum, mereu utile.

*

Legătura intrinsecă scriitor-cititor este, în opinia scriitorului incisiv Buzura, „unul din semnele cel mai sigure ale noului atît de necesar și atît de așteptat... De fapt, această solidaritate de idei este tot ce-și poate dori un scriitor." Și rîvnita dorință stă numai în puterea persuasivă a creatorului de artă.

*

Cartea a încetat și la noi și aiurea de a mai fi o simplă modalitate de a-ți pierde vremea, un biet amuzament. Ea e tot mai mult o hrană pentru înfometații de nou, de adevăr, de pilde. Cartea este, mai degrabă, o speranță. Buzura ne încredințează că : „Cititorul adevărat nu caută o carte doar cu scopul de a se destinde, nu dorește numai frumosul, ci vrea să găsească in ea și o atitudine, un nu ferm spus la tot ceea ce degradează omul, un stimulent pentru propriul său curaj, o voce în măsură să-l exprime întocmai". În neutralitatea unei cărți, în ficțiunea ei cititorul își caută partea lui de adevăr, partea lui de curaj, cota lui de frumos.

*

Caustic, ca de obicei, dur și drept, tot ca de obicei, Buzura scrie : „Firește, oricine poate scrie și aproape oricine, dacă se străduiește puțin, poate publica. Perseverînd în cultivarea unor clișee la modă va găsi pînă la urmă sprijinitori, chiar și suporteri gata să-l aplaude, ba, profitînd de confuzia de valori întreținută cu bună-știință de unii, va reuși să se fixeze și în diverse topuri. Exemple sînt destule. Dar, cu toate acestea, scriitorul adevărat nu poate fi substituit, înlocuit, fiindcă literatura bună, pe lîngă muncă, informație complexă, conștiință civică, mai are nevoie și de talent ; iar talentul este un dat al naturii, o plăsmuire a ei într-o clipă de generozitate ; el apare după legi neștiute și se dezvoltă numai într-un climat stimulator". Se întîmplă des, prea des ca după ce tu citești o carte, s-o mai citești, după ce ai văzut cum au citit-o unii recenzenți sau prezentatori.

*

Starea de veghe, de luptă, de întrebare este indispensabilă scriitorului, autorul interesantului volum *Vocile nopții* notează : „Sigur, calitatea și viabilitatea unei

societăți pot fi deduse și din atitudinea ei față de creatorii de valori spirituale. Dar chiar și atunci cînd aceștia n-au avut căutare, ei au fost obligați — și vor fi întotdeauna — să-și facă datoria, să scrie. Și nu oricum. Modul lor de a exista este lupta, confruntarea ; fără ea scriitorul este mort, „înainte ca trupul să-i moară". În mai multe privințe găsesc că scriitorul e un fel de coautor al „lumii umane". El nu e sau nu ar trebui să fie un arbitru, fie el și reușit, al celor ce se petrec. El este sau ar trebui să fie un medic al celor ce se petrec cum nu ar trebui.

*

Cu privire la scriitor, la puterea lui miraculoasă, la misia lui social-etică, reținem de la pătrunzătorul Buzura constatarea : „Munca lui, concretizată firește în cărți, nu i-a adus și nu-i poate aduce vreo satisfacție deosebită, nici chiar atunci cînd este însoțită de aplauze. Nemulțumiți, înspăimîntați chiar de eșec au fost și Dostoievski, și Tolstoi, și Thomas Mann, și Faulkner, și Rebreanu și toți cei mari, dar mai ales ei, chiar dacă au scris capodoperele pe care le știm, deoarece, așa cum au mărturisit nu o dată, ei au văzut mai bine ca oricare distanța dintre realizare și modelul ei mental, pe de o parte, dintre intenția cu care a fost scrisă și felul în care a fost receptată opera respectivă." Da ! În bună măsură scriitorul poate fi asemuit, cred, cu chirurgul. Mare chirurg nu e cel care își dă seama că trebuie să pună bisturiul în funcțiune, ci acel care o face cu măiestrie, cu dăruire. Spre deosebire de chirurg, scriitorul operează, în genere, „pe viu."

*

În lucrarea mai sus amintită, Eugen Simion menționează că prin temele lui preferate : adevărul și rădăcinile erorii, Buzura se apropie de alți prozatori de azi, dar „se diferențiază de ei prin decizia opțiunii și hotărîrea de a merge pînă la capăt pe firul unei idei". În

adevăr, cel care a dat naştere lucrării *Absenţii* nu e deloc absent la „tot ce mişcă-n ţara asta...". El recunoaşte dificultăţile misiunii purificatore ce revine scriitorului, riscurile unei asemenea întreprinderi : „Profesia aceasta, prin însăşi definiţia ei, nu este, aşadar, aducătoare de mari satisfacţii, de confort spiritual, indiferent cît ar fi de bună lumea în care trăieşte scriitorul ; ea este o lungă şi chinuitoare strădanie de a ocoli eşecul, o nemulţumire continuă, o dureroasă confruntare cu limitele impuse de biologie, de timp, sau de neînţelegerea contemporanilor. Prin urmare, nu există scriitori adevăraţi fericiţi :"

*

„La noi, crede Buruza, scriitorul şi-a dobîndit prestigiu şi căutare abia în clipa în care s-a apropiat de adevăr." Nu numai la noi. Şi la noi. Adevărul e ca soarele : îi încălzeşte sau îi frige pe toţi. El este revendicat de toţi sau aproape toţi, dar razele lui nu cad perpendicular pretutindeni.

*

Sigur, Buruza are în vedere regula cînd apreciază că : „În toate timpurile, în toate momentele dramatice ale istoriei, scriitorii au fost pe cele mai avansate baricade, s-au situat de partea noului şi de partea omului nedreptăţit şi umilit". Zic regula, pentru că excepţiile sînt destul de numeroase.

*

Este cît se poate de exactă observaţia : „Cînd unii au abandonat lupta, au obosit ori s-au situat pe poziţii contrare evoluţiei fireşti, intrînd în apa caldă a conformismului profitabil, opera lor le-a urmat drumul, a intrat odată cu ei în eclipsă". Şi, la fel de exact este că cele două acte nu coincid neapărat în timp. E posibil ca opera să se fi născut cu gustul veştejirii.

*

Într-o largă şi caracterizantă apreciere, autorul volumului *Feţele tăcerii* vrea parcă să ne convingă şi de existenţa diverselor feţe ale lumii, ale reflectării ei în literatură, ale slujbaşilor literaturii. În acest sens, cu numai cîţiva ani în urmă, reflectînd asupra greutăţii cuvîntului scris, el observa : „Fireşte nu există şi n-a existat vreodată o breaslă compusă numai din valori de prim ordin ; au fost şi vor fi talente mari şi talente modeste, culori pure şi culori intermediare etc., scriitori care, după ezitări şi concesii făcute minimei rezistenţe, au descoperit adevăratul drum, şi talente, din păcate nu puţine, care au obosit, s-au pervertit, au cedat pasul, ajungînd să-şi închipuie că pe tot ce pun ei mîna se transformă în aur curat, scriitori mari şi oameni rătăciţi în literatură". Scriitorul este întotdeauna soldatul înrolat în front. Dar frontul nu e o poziţie comodă niciodată. Unii soldaţi se mai pierd pe drum. Problemă de rezistenţă.

*

Convingerea autorului nuvelelor *Dacă zboară vulturii* este aceea că : „În toate timpurile, în toate momentele dramatice ale istoriei, scriitorii au fost pe cele mai avansate baricade, s-au situat de partea omului nedreptăţit şi umilit". Poate că şi aici o doză de generalizare forţată supără. Nu ne îndoim că însuşi scriitorul, la o mai îndelungă privire, ar atenua aserţiunea. Oricum sensul, esenţialmente, rămîne.

*

Nu ştiu dacă alte popoare cunosc înţelepciunea : în urma războiului mulţi viteji se arată. Poporul nostru o cunoaşte. Războiul împotriva dogmatismului, inclusiv în artă, nu s-a sfîrşit. Nu ştiu nici dacă se va sfîrşi vreodată. Ce ştiu este că Buzura s-a înrolat în el de la început. Dealtfel el însuşi scrie : „Este bine să ne reamintim că pînă a putea susţine cu toată convingerea că li-

teratura noastră se află în momentul deplinei sale maturități, drumul străbătut de ea a fost foarte anevoios. Fiecare cîștig s-a dobîndit cu mari eforturi, după lungi și uneori chinuitoare ocolișuri și reveniri : Teroarea dogmei, a rețetei unice, a spiritului coercitiv, agresivitatea nemascată a păstrătorilor de tabuuri au deviat atîția ani literatura de la rosturile ei firești, au dus la dezvoltarea strîmbă a unor generații."

*

Buzura a intrat în rîndul scriitorilor crezuți pe cuvînt. Pe cuvînt e un fel de a spune. El este crezut in temeiul operei sale. Dacă numai *Orgolii* ar fi scris pînă în prezent el tot nu ar mai avea nevoie de alte probe doveditoare.

*

Un creator, un scriitor e un unicat. Scrisul lui nu poate fi „recuperat" de către alții. De aici și adevărul judecății sale : „Sigur, scriitorul nu poate fi substituit : o cultură serioasă se poate dezvolta plenar numai într-un climat de libertate și de respect pentru valoare, într-un climat în care acesta are posibilitatea și mijloacele de a se exprima". Se înțelege mijloacele aparțin fie societății, fie creatorului. Prin urmare, dispunerea de ele este diferită.

*

Rațiunea suficientă a scriitorului îi este pe deplin clară lui Buzura. Dealtfel, ea și este expusă expresis verbis, în formularea : „În același timp, modul de a exista al unui scriitor adevărat este confruntarea neîntreruptă cu sine, cu limitele cunoașterii și ale biologicului, cu bogăția și varietatea materialului faptic, ca și cu tot ce l-ar putea obliga să-și restrîngă zona investigației sau să-i limiteze dreptul de a-și comunica observațiile : un scriitor începe să moară abia în clipa cînd abandonează lupta, cînd renunță la exigențele profesiei, lăsînd interesele majore ale culturii dar și ale celor pe care-i exprimă — milioanele de cititori — pe un plan secund, în umbra intereselor personale. Pentru un

scriitor, riscul nu este, așadar, să spună ce crede, să discute cu demnitate și spirit de răspundere atributele și soarta profesiei sale, ci să stea deoparte, să nu se implice în această dificilă bătălie pentru mai bine, adevăr, frumos, bătălie care, în ultimă instanță, nu se poartă numai în numele breslei." Condiția de a fi, a se impune în conștiința publicului, a oricărui scriitor exclude cert orice sfială, orice reținere, orice „politețe" cînd e vorba de adevăr, de înfățișarea lui cititorului. Curajul pentru un scriitor nu este ceva *de dorit*, ci ceva hotărîtor, indispensabil.

*

În istoria literaturii de la noi sau de aiurea s-a spus despre marii scriitori că nu le este străin nimic din ce este omenesc. L-aș alătura celorlalte nume de la noi pe Augustin Buzura. Fiindcă și el înțelege, la sfîrșitul acestui mileniu, în miezul acestei epoci, nevroza acestora, simptomele lor. Cu luciditate și îngrijorare el scrie : „În ciuda previziunilor optimiste cu care ne-a plăcut să ne amăgim atîta vreme, acum cînd mileniul se sfîrșește, oamenii continuă să fie despărțiți nu numai de frontiere și ideologii majore sau minore, ci și de capriciile neofeudalilor proliferați alarmant, datorită forței și mijloacelor de care dispun ! — a diverselor secte obscure, intolerante și primitive, iubitoare de cacialma și teroare ; cu toate marile performanțe ale gîndirii, un imens număr de oameni sînt mai aproape de peșteri decît de Lună". Se pare că Buzura intuiește exact că în evoluția sa traiectoria dezvoltării cunoaște și căderi. Drumul spre lumină este șerpuit.

*

Vocația, chemarea artistică nu sînt importante nici pe metru pătrat, nici pe număr de locuitori. Dimpotrivă : „Fiecare popor are ceva de spus lumii, iar culturile tinere, culturile popoarelor mai mici care au avut de înfruntat teroarea, frica, înjosirea, care au învățat atît de dureros dificilul alfabet al libertății și demnității,

pot aduce nota de prospețime și vigoare, părți din noul căutat și așteptat de oamenii de pretutindeni, energia morală necesară unor asemenea momente de generală penurie". Pe o planetă caracterizată prin multiple legături între țările, popoarele care o populează literaturile, culturile nu pot ființa izolat. Ele sînt sau ar trebui să fie pionierii îngemănării culturilor, ai artelor emanate de popoare.

*

„Arta mediocră, literatura banală, gîndește Buzura, sînt nu numai mediocre și banale, ele ascund ceva, un substrat abisal, o „intenție" înfricoșătoare, un gînd de pustiere și moarte". O temă pe cît de veche, pe atît de actuală. N-aș cuteza să cred că de o asemenea „boală" se va scăpa complet vreodată. Dar, măcar o localizare a ei s-ar impune. Chirurgia valorică se cere mai încurajată.

*

Nu, Buzura, medicul din el, nu rămîne la epiderma lucrurilor. El cere o eradicare totală a conformismului, a dulcegăriei. Întrucît: „Cumințenia de fond, banalitatea, sănătatea strigată ostentativ, cultura „deculturalizată" au dus și duc la decăderea spiritualității în general, la crearea unei imagini false, greu de șters, despre întreaga colectivitate: un preț incalculabil, plătit cu moarte, mai ales psihică". În ce mă privește aș reține tăișul verbului, lupta cu neadevărul, cu contrafăcutul, cu o filozofie mioapă și abjectă.

*

Cota de adîncime a cărților lui Buzura vine din pornirea lui lăuntrică împotriva vechiului, a depășitului, a încăpățînării formelor vetuste. La el axioma de afirmare este valoarea. În consecință el precizează: „Marile valori se pot naște oriunde, apariția lor nu depinde de întinderea unei țări sau de numărul locuitorilor ei; ele apar după legi neștiute, dar se dezvoltă și înfloresc numai într-un climat corespunzător, dăruit cu libertate, toleranță și respect pentru muncă, acolo unde guvernează cu adevărat spiritul de răspundere pentru destinele colectivității respective". Opera lui se constituie într-un mesaj, aș spune, pentru conștientizarea responsabilităților, al angajării nelimitate întru promovarea incontestabilelor valori, întru stîrpirea nonvalorilor.

*

Vocația popoarelor nu se afirmă prin mărimea acestoara.

Plecînd de la constatarea lui Paul Valéry, potrivit căreia adevărații dușmani ai cărților ar fi apa, focul și propriul conținut, Augustin Buzura conchide categoric: „conținutul, el este proba de foc, piatra de încercare, cheia succesului sau a eșecului". Iată o idee ce depășește faza de ipoteză. Ea a intrat direct în lumea axiomelor. Dar și aici, nu continuăm noi a ne amăgi?

*

În spiritul unor mari personalități în domeniul teoriei culturii, al literaturii, Augustin Buzura declară neșovăitor: „O literatură care se vrea de interes universal trebuie să exprime cu maximă obiectivitate întrebările, neliniștile, durerile colectivității din care s-a ivit; ea trebuie să răscolească, să conteste, să impute, să devină expresia căutării chinuitoare, pasionate, lucide a adevărului". Da! Fiindcă cu cît va progresa economic, material o țară, cu atît probabil întrebările în legătură cu neliniștile de care vorbește autorul vor spori. Răspunsurile se vor dori elevate, superioare, argumentate.

*

Nu există, cred, conținut în artă în afara unui adevăr. De aceea, accedăm la judecata: „Drumul spre universalitate trece obligatoriu prin acest punct de tiraj: conținutul, care, evident, nu poate fi despărțit o clipă de

adevăr". Adevărul sau falsul ţin de reflectare, dar însuşi conţinutul unei opere de artă, inclusiv al celor literare, este rezultatul unei reflectări. El, adevărul, este desigur relativ, cum relativă e însăşi reflectarea. Dar strădania creatorului este de a-i asigura o doză de constanţă, de perenitate. Drumul spre cel absolut trece prin cel relativ.

*

Prin personajele sale, Buzura stă într-un permanent dialog cu cititorul. Încît, e greu să abstragem o replică sau alta din concepţia sa. Mai mult, unele replici par a fi decupate din eseistica sa, din interviurile şi convorbirile sale. Aşa, de pildă, în lucrarea sa *Orgolii* autorul a turnat, cred, cea mai substanţială doză de reflecţie: „Oamenii, din comoditate, preferă să-i judece pe cei din jur după propria lor structură, iar în analiză se adaugă, involuntar, şi dorinţa celui ce o face, uneori dorinţa subconştientă". Uneori da, alteori nu. Cea inconştientă este scuzabilă. Cealaltă... inumană.

*

De adevărurile din ştiinţă nu sînt străini nici unii scriitori. Unul dintre ei e şi Buzura, care afirmă neezitant: „În ştiinţă, majoritatea n-are nici o importanţă. Cu jumătate plus unu nu ajungi nicăieri." Sau nu ajungi unde trebuie. Căci adevărul nu strigă după tine. Tu trebuie să-l cauţi.

*

Întrebîndu-se prin profesorul Cristian din *Orgolii* ce este prostia, ce este imbecilitatea agresivă şi conchizînd că ele ar fi o formă de cancer care „merită atenţie mai ales că este mult mai gravă", Buzura îl pune pe acesta să mediteze: „Uite, ăştia sîntem, avem interese, luptăm pentru diverse cauze, unele bune, altele rele, ne zbatem în fel şi chip. Înainte de toate avem grijă de noi înşine, marilor probleme ale umanităţii şi altor vorbe care circulă pe această temă le consacrăm restul timpului, ce mai rămîne după ce ne-am îngrijit de noi înşine." Şi dacă cel puţin ne-am îngriji pentru a deveni mai trebuincioşi semenilor, dacă n-am îngroşa rîndurile „binevoitorilor", ale „vigilenţilor".

*

Într-o meditaţie mai largă, personajul preferat din *Orgolii* notează: „Corpul se usucă sau se deformează încet, pe neobservate, viaţa se scurge imperceptibil, aparţii tot mai mult altui timp. Dispare frumuseţea fizică — rămîne înţelepciunea, aşa scrie prin calendare... Ştiinţa de a nu da prea tare cu capul în zid. Ştiinţa de a nu cădea în toate gropile, numai în cele mari, inevitabile. Ştiinţa de a vedea cum te risipeşti. Ştiinţa de a-ţi vedea micimea, de a te înspăimînta de limitele cunoaşterii." Dintre toate aceea de a-ţi vedea micimea mi se pare şi cea mai dificilă, dar şi cea mai utilă. Acesteia i se adaugă firesc aceea de a vedea cum te risipeşti.

ŞTEFAN AUGUSTIN DOINAŞ

„Nu, timpul nu ucide, el pune în genunchi distanţa fără margini, etapă cu etapă."

Limbajul, limba, cuvîntul sînt pentru, deopotrivă, rigurosul şi sensibilul Doinaş, teme omniprezente, chinuitoare. Doinaş face o operă de migală. El nu face parte dintre cei care au scris foarte *multe ;* sigur dintre cei care s-au întrebat *mult.* „Poate că cea mai mare dramă a culturii — dramă privind însă exclusiv operele literare — este, mărturiseşte el, absenţa unei limbi universale". Poetul resimte dificultatea cunoaşterii rapide şi exacte, a raportării şi comparării culturilor în noianul de limbi. Simte dezavantajul limbilor mai puţin cunoscute dar, prin aceasta, nu mai puţin colorate, originale, percutante.

*

În opinia sa : „Limbaj deviat sau registru al limbajului — oricum am considerat-o —, poezia unui popor decantează esenţele limbii naţionale". Le decantează, le impune, le îmbogăţeşte. Martori pentru testamentul Văcăreştilor sînt Eminescu, Arghezi, Blaga, Labiş, Stănescu.

*

În *Poezie şi modă poetică,* observatorul şi analistul divulgă un adevăr important : „Ca o «nimfă» sclerozată, vorbirea de fiecare zi eliberează, în chinurile creaţiei poetice, virtuţile latente ale propriului său sistem expresiv, «fluturii» faptelor de stil, sortiţi unui destin cultural imprevizibil". Totul e ca fiecare să-şi aibă un propriu sistem expresiv, iar „fluturii" să fie cei literari.

*

El însuşi poet de excepţie, Doinaş pledează pentru poeţi ca oameni de excepţie. Răspunderea poetului este plurală. Căci : „Adevăratul poet asigură, de fiecare dată, un alt zbor cuvintelor întrebuinţate de omul de rînd, inventează un nou ton al supunerii unor adevăruri vechi de cînd lumea, actualizează potenţe care zăceau în straturile adînci ale graiului său natal". Poetul este deci un ostaş al noului. În stupul creaţiei trîntorii n-au ce căuta.

*

Bun cunoscător al limbii române în curgerea ei istorică, de la limba populară pînă la cea cultă, Augustin Doinaş apreciază cu mîndrie că : „Virtual, limba română conţine în sine întreaga poezie românească, atît cea care există pînă în momentul de faţă, cît şi cea care va fi creată în veacurile ce vin". Nu ştiu ce-ar putea răspunde acestui entuziasm propovăduitorii necuvintelor. Căci poate se vor descoperi avioane fără aripi, trenuri fără zgomot, naşteri fără dureri, dar poezie fără cuvinte, partituri fără note e greu de presupus.

*

Citind poezie sau studii, tablete sau însemnări ale lui Doinaş îţi dai seama că te afli în faţa unei personalităţi de o neîntrecută sensibilitate şi înţelegere filozofică a lucrurilor, a relaţiei : cultură — realitate. Concepţia sa despre creaţie nu e o încropire, ci o doctrină cu evidente virtuţi. Potrivit opticii sale : „Receptacole ale unei sensibilităţi şi ethos specifice, creaţiile lirice ale unui popor se oferă iubitorului de cultură ca un sistem de „semne" menit să integreze unei ordini mai generale o realitate particulară". Cu alte cuvinte,

creaţia lirică, ca orice reflectare, urmăreşte un anume scop. Ea aşează pe cerul larg al culturii steaua ei corespunzătoare. Orice personalitate este veşnic datoare crezului său.

*

A devenit un postulat pentru că : „În pofida unei experienţe istorice strict particulare, cultura română a cristalizat într-o expresie ce ţine, în primul rînd, de structura sa de limbă neo-latină", că poezia română implică „un minimum de retorică poetică, ţinînd — poate — de structura originii latine a limbii noastre". Descendent în timp al Şcolii ardelene, Augustin Doinaş ţine la acest îndemn stimulator de raţiune şi frumos, de curaj şi puritate.

*

„În general, notează el, ni se pare că poezia românească e traductibilă mai ales pentru că poporul nostru este bineficiar al unei îndelungate filtrări istorice şi culturale, fruct decantat al unor secole de rafinament cultural, care nu pot rămîne fără consecinţe în planul expresivităţii şi sensibilităţii". Orice cultură se aşează în timp. Ea îşi cerne cu încăpăţînare valorile. Sita diferă de la popor la popor. Reţine, cu zgîrcenie, valorile. Aruncă pe topoganul istoriei impurităţile.

*

Timpul realizează fără milă depoluarea. Cultura românească n-a scăpat, spre binele ei, unor asemenea rigori. Nu a fost doar martora unui asemenea proces, ci ea însăşi e implicată în iţele lui. A fost copărtaşă la fluxurile şi refluxurile culturii universale.

*

În *Lampa lui Diogene*, poetul se destăinuie din punct de vedere filozofic. Termenii în care o face sînt categorici : „Lumea reală este un adevăr de ordin practic. Laudă celor ce-l stăpînesc ! În faţa ei, în faţa consensului general care cuprinde realitatea în cadrele unei

geometrii euclidiene, poetul se prezintă cu adevărul său : fiecare viziune poetică este un fel de geometrie noneuclidiană propusă ochiului nostru, ochiului minţii şi sensibilităţii noastre." Aşa stînd lucrurile, pentru foarte mulţi confraţi de-ai poetului, în genere, pentru numeroşi slujbaşi ai artei, căci aceasta nu ar ţine numai de muză, s-ar impune o îndelungă reciclare la geometria ceva mai modernă.

*

Reflecţiile doinaşiene despre poeţi sînt angajante, temerare chiar. Fiindcă : „Înger şi demon, poetul aduce cu sine, în mod obligatoriu, ordinea şi datele unei noi lumi văzută prin interstiţiile lumii reale a omului de rînd. Cerul poetului e un azur insuportabil întrezărit prin ochiurile cerului comun în care noi, toţi, sîntem prizonieri." Şi, drept concluzie logică, urmează : „În sensul acesta, poezia nu poate fi altceva decît suprema expresie a condiţiei umane : grandoare şi mizerie — deci conştiinţă lucidă a şanselor şi a limitelor noastre". Măcar una din grijile obsedante ale urmaşilor ar fi aceea de a nu întuneca aceste şanse.

*

Poetul este încărcat cu responsabilitate, *pînă la şi pentru* depăşirea condiţiei umane. Contrariile se ciocnesc şi se contopesc în el cu o intensitate necunoscută omului comun. Doinaş reliefează asemenea virtuţi într-o inimitabilă expresie : „Ce este fiorul poetic dacă nu cutremurul fiinţei la una din graniţele sale ? Aceste graniţe sînt multiple, pentru că în fiecare individ uman imperiul spiritului este limitrof cu toate abisurile pe care speţa le-a experimentat de-a lungul evoluţiei sale multimilenare. Durerea şi bucuria, disperarea şi extazul, avîntul şi neputinţa, solitudinea şi fraternizarea, verbul şi tăcerea — toate acestea sînt reacţiile noastre în faţa unui prag peste care nu mai putem trece. Omul de rînd le dă expresie exclusiv în numele său ; poetul le conferă demnitatea unui mesaj al umanităţii însăşi. Iar

acest mesaj are întotdeauna un singur conţinut: recunoaşterea tentativei de efracţiune a condiţiei umane." Poetul este, deci, un demiurg al unor legături nevăzute cu „ochiul liber", ci cu „ochiul inimii".

*

Pornind ferm de la convingerea că poezia ar semnifica un „Descîntec al condiţiei umane", că ea „nu face decît să confirme limitele între care se mistuie conştiinţa poetului", Doinaş adaugă: „Poezia este antrenamentul ritual al acestei libertăţi. Iar poetul este chemat să comunice celorlalţi oameni, celor care încă nu le cunosc, mişcările acestei gimnastici a spiritului." Dacă omul de ştiinţă îşi prefigurează ceva prin calcul, prin deducţie, poetul realizează aşa ceva prin sensibilitate, printr-un simţ pe care nici fiziologii, nici psihologii nu l-au descoperit. Acest simţ *sui generis* li se oferă tuturor poeţilor, dar numai unii îl exploatează.

*

Puţini gînditori au priceput semnificaţia aprecierii filozofice a lui Aristotel că ştiinţa este a generalului. Augustin Doinaş a înţeles că arta, poezia sînt ale universalului. Este grăitoare în acest sens cugetarea: „Numai un astfel de document uman, care devorează individualul pentru a deveni un test al umanităţii însăşi, interesează poezia universală: el înscrie clipa în durată, instituind o boltă cu stele eleate care se oglindesc tremurătoare în fluviul lui Heraclit".

*

Universalul ca valoare, ca mişcare, ca timp. Poezia universală nu e produsul matematic al poeziilor naţionale, precum o construcţie suma cărămizilor, ci o sinteză ce reţine numai esenţa contribuţiilor naţionale.

*

Creaţia poetului Doinaş poate fi socotită a fi a unui filozof ce se exprimă cu mijloacele artistice. Căci la el nu e vorba de a cocheta cu poezia, ci de a dialoga permanent cu ea. Cunoscuta poezie *Memento* relevă aspecte existenţiale ce conţin *în mare* concepţia sa filozofică asupra timpului, asupra competiţiei dintre timp şi lume, dintre timp şi viaţă! „Să treci prin timp, să nu te-ntreacă timpul! / Să-l scuturi de pe umăr, să-l dezbraci / cum îşi dezbracă frunza anotimpul, / şi viaţa — arcul gol de pe araci. / Dar strugurii, culeşi pe rînd cu mîna, / şi fructele — să fie tari şi dulci, / ca gura ta să-mbete-n somn ţărîna / cînd o să-ţi vie vremea să te culci."

*

Nestrămutata convingere filozofică a poetului cu arme alese din rastelul artei este aceea mărturisită în *Veşnicie:* „Nimica nu se stinge niciodată. / Un sul de nesfîrşite frumuseţi / îşi desfăşoară ritmic în durată / lumina unei veşnice vieţi". Fuiorul acestor nesfîrşite frumuseţi este tors în scurgerea lui între cele două momente ale timpului: viaţa şi moartea.

*

Profesiunea de credinţă a lui Doinaş este poezia de idei: „Nu, timpul nu ucide. El pune în genunchi / distanţa fără margini, etapă cu etapă. / Şi fapta ta ţîşneşte din lut, precum un trunchi / la sevele căruia vin vulturi şi s-adapă". Ideile mari, înalte cer poezie mare, înaltă. La Doinaş găsim mărturia.

*

Sensibilitatea poetului se ia la întrecere cu ascuţişul gîndului. Înviorat, ca de căderea unei ape de izvor pe stînca de cristal, ca de armoniosul cîntec al greierilor seara în grădini, rămîi după lectura versurilor din *Poteca:* „În adîncul pădurii, / în cel mai adînc / luminiş din adîncul pădurii, / unde lumina-n uitare de sine / îşi pierde culorile, / există o potecă ascunsă pe care omul n-o ştie. / Numai ursul bătrîn / şi căprioara rănită, / numai şarpele vătămat / şi privighetoarea fără de aripi / se tîrîie pînă acolo, / transfigurate, / şi cad".

Tocmai poteca cu pricina este culmea rîvnită de poet. Ea este lumina ce duce spre izvoare. Aflarea ei, a potecii, o dobîndesc numai cei ce persistă. Poetul sugerează că doar ființele rănite se avîntă în căutare. Se avîntă și poeții, oamenii de artă, în genere, fiindcă și ei sînt răniți de arsura talentului.

*

Ce țel mai înalt, mai sacru își poate dori un poet decît acela desprins din întrebarea lui Doinaș : „O, însă ce este trecerea unui / poet, dacă nu sfîșiere și vis / care suav-înnoptatele Genii / își satură gravele corzi ?“ cuprinsă în poezia *Amintirea poetului?* Sfîșiere și vis ! Neliniștită e firea poetului. Privilegiată e ea !

*

Dragostea de filozofie au cîntat-o mulți. Filozofia dragostei mai puțini. Doinaș e printre aceștia. Amintind în unele privințe de Coșbuc, în poezia sa : *Cu guri care mușcă,* el spune : „Cu guri care mușcă rostim jurămîntul de dragoste. / Știi tu, iubito, din cine mușcăm ? / Sărutarea-i o clipă, dar ardem o sută / de ani între buzele noastre. / De n-ar fi așa, oare-am plinge-ntîmplări care / nu s-au născut, ne-ar sufla o bătaie de vînt ? / Savurat, ca un miez fără fruct, viitorul / e doar o aducere-aminte.“ Această „împingere“ a trecutului în viitor ori aducerea viitorului în prezent nu este o simplă amăgire, ea exprimă tăinuita năzuință a fiecăruia de a fi stăpînul tuturor timpurilor și poate o netăinuită nostalgie după trecutul dus.

*

O nostalgie, o întrebare, joc al suveicii prin urzeala vieții cu multe noduri, iată sugestiva poezie *Zi de zi,* ale cărei versuri dau naștere unui adevărat poem filozofic : „Între noi și cei care-au murit, / peste cruci de lemn în cimitire, / stă un aer plîns, nelămurit, / ca o slovă roasă în psaltire. / Au uitat cei ce s-au dus vreun gest ? /

Ne mai cer cuvîntul de adio ? / raza lunii nu ne-ar țese-acest / semn pe pînză, dacă-am înnădit-o ? / Stăm pe prag și ne uităm în sus. / Stelele-miori cu pas cuminte / zi de zi trec albe spre apus, / zi de zi pasc viață pe morminte.“ Stelele-miori sînt habotnic de înțelepte. Ele simt „dialectica“ în nări și o pasc facilitîndu-i demersul. Căci cine poate spune, gîndindu-se la scara universului, că omul este mai mult decît un fir de iarbă.

*

Nu știu dacă numai o constatare sau și un regret al autorului sînt depistabile în aserțiunea : „În poezia modernă...orice implicații epice, orice material epic este abandonat în profitul lirismului, adică în profitul unei expresii care se vrea cît mai spontană și exprimînd în mod nemijlocit datele interioare ale eului poetic“. Cred că între cele două modalități literare : epic — liric nu sînt, sau nu ar trebui să fie raporturi de adversitate. Nici despărțirea, nici contrapunerea lor nu slujesc literatura.

*

„Ceea ce am intenționat să fac, și datorită structurii mele, cumva destul de... intelectualiste, ca să zic așa, a fost poezia de idei“, recunoaște poetul Doinaș. Marii noștri poeți să-și fi propus altceva ?

*

Pentru valoarea omului de litere cărțile sînt martorii. Ele „spun ce au sau ce nu au văzut autorii lor din viață și ce au „creat“ în literatură. De aceea și înțelegem ca deplin legitimă recunoașterea probului poet : „Ceea ce m-a stimulat întotdeauna au fost nu atît contactele personale, poate și datorită comportamentului meu aparte cu oamenii, cît contactul cu cărțile, cu ideile, cu opiniile și, în ultimă instanță, cu poezia pe care am citit-o“. Contactele spirituale personale, convorbi-

rile, oricît de riguroase şi obiective s-ar dori, sînt, totuşi, nu rareori dacă nu inundate de subiectivitate, cel puţin bănuite de a fi astfel.

*

Ştiindu-l pe autorul definitoriei poezii *Ajunge* atît de onest în gîndurile sale nu ne îndoim nici de declaraţia : „Cred că, în ordine cronologică, prima artă poetică cu care am luat contact şi care m-a impresionat a fost aceea formulată de Valéry, a poeziei ca exerciţiu spiritual, ca manifestare a spiritului, desprinsă de o anumită contingenţă, dar implicînd o anumită rigoare interioară, deosebit de pregnantă". Da ! Fiindcă poezia cere, cred, pe lîngă o algebră înaltă, şi o simţire ieşită din comun. Nu scrie undeva cu eleganţa şi rigoarea-i recunoscute profesorul Dumitru Ghişe că : „Dintre toate felurile de scris, fiecare cu regulile lui, două îmi par cu deosebire dificile : poezia — în domeniul beletristicii, şi aforismul, maxima sau cugetarea — în domeniul filozofiei..." ?

*

Semeţul poet ce merge prin *catedrala* literelor cu fruntea sus şi coloana neîndoită a fost şi este un om de echilibru. De echilibru între raţiune şi chemarea artistică. Dealtfel, cu aproape un deceniu în urmă, el mărturisea : „...opiniile mele despre poezie şi despre poeţi se însoţesc mereu de un întreg aparat teoretic, deoarece simt mereu nevoia să justific, mai întîi de toate, în propriii mei ochi, opţiunile mele, adeziunea la un tip sau altul de lirism ; adeziune care, desigur, îşi are rădăcinile în structura mea lăuntrică, şi căreia argumentele i se adaugă, fără îndoială, ca un epifenomen. Nu e mai puţin adevărat că înclinaţia spre teoretizare mă stăpîneşte în aceeaşi măsură ca şi nevoia exprimării lirice." Nici elaboratul raţiunii nu poate fi lipsit total de un oarecare talent ce ţine de literatură, aşa cum un produs literar nu se poate naşte în afara raţiunii teoretice.

*

Oamenii mari nu-şi neagă niciodată rădăcinile. N-o face nici Augustin Doinaş. Dimpotrivă, rămîne pilduitoare mărturisirea sa : „Deşi eu, în structura mea, sînt un mult mai mare admirator al lui Lucian Blaga, nu pot să nu recunosc, totuşi, influenţa pe care a avut-o asupra mea prozodia argheziană, această ştiinţă de a da versului maximum din cît poate cuprinde el, avînd în vedere structura limbii române". Arghezian sau nu, raportarea la opera sa devine, a devenit pentru contemporani, pentru urmaşi o piatră de hotar, un pisc — pereche cu cel al lui Eminescu — care, odată atinse, sînt dădătoare de îndemnuri, de noi răspunderi.

*

Pe linia filiaţiunilor, a primelor impulsuri, a urmăririi miracolului verbului în diverse „laboratoare" de zămislire, a frumosului reţinem lunga confesiune din „laboratorul" lui Doinaş : „Am impresia că în ceea ce mă priveşte, am pornit ca orice poet de la nişte date, de la nişte elemente extrem de obscure, de nelămurite, cărora am încercat să le găsesc o echivalenţă în verb. Aici se petrece un lucru care, poate, este nu atît de propriu pentru mine, cît pentru poeţii care au aceeaşi structură ca şi mine. Adică, intervine dintr-odată o o anumită sfială, o anumită neputinţă cînd te găseşti în faţa cuvintelor care trebuie să exprime ceea ce simţi extrem de nelămurit în sufletul tău... Şi atunci începe travaliul nemaipomenit cu aceste cuvinte încercînd să le aduci într-o stare, Blaga zicea o stare de graţie, pentru a izbuti să capteze nişte mesaje interioare care nu sînt deloc lămurite în poetul însuşi." La o privire oarecum superficială s-ar putea pune, eventual, întrebarea : ce este acest mesaj interior deloc lămurit poetului însuşi ? Nu mi se pare deloc inexact. Pentru un om de creaţie mesajul interior se desluşeşte probabil chiar în procesul naşterii operei ca atare.

*

Într-un fel de testament poetic sau de profesiune le credință față de poezie, Augustin Doinaș recunoaște cu franchețe : „Materialul, zic eu, este cuvîntul. Instrumentul este imaginația. Este fantezia creatoare, termen care... a apărut încă de la Poet, s-a concretizat îndeosebi prin formulările lui Baudelaire, și se confirmă din ce în ce mai mult în lirismul modern. Felul în care eu concep lumea — un fel care nu trebuie... o modalitate care nu poate fi tradusă în termeni conceptuali, ci în imagini, ideea fiind topică concretețea acestei imagini — definește poezia pe care o fac eu, pe care o face cutare, sau pe care o face cutare." Între cutare sau cutare poezie, a lui Doinaș ni se pare a fi identificabilă, distinsă și distinctă.

GEO DUMITRESCU

,Tîlcul plecării... este întoarcerea."

Nu cunosc un alt exemplu de poet care să fi captat atenția, interesul, prețuirea și iubirea a trei sau patru generații ca autorul *Libertății de a trage cu pușca*. Eram în zorii noii ere : cea socialistă. Autorul avea un trecut ce contribuise din plin la grăbirea viitorului ce devenise prezent. Neurmărind o antologie a criticii pro-Geo, care se suprapune legitim criticii pro-poezie, aș reține ca definitorii pentru personalitatea și profilul său umano-poetic cîteva aprecieri rîvnite de mulți, meritate de puțini. Parcimoniosul om de cultură și temutul critic literar Al. Piru găsește că „... Geo Dumitrescu este cu adevărat un autentic poet".

*

În întreaga operă a autorului recentului *Jurnal de campanie* ironia s-a găsit la ea acasă. Ceea ce un Aurel Baranga, un Teodor Mazilu sau Marin Sorescu înseamnă în teatru, adică ironie, înseamnă în poezie Geo Dumitrescu. Acordul criticii este și de astă dată quasiunanim. Potrivit opiniei profesorului Pompiliu Marcea : „Ironia, înverșunarea demitizată a poetului nu sînt neapărat o formă a mizantropiei. Mai degrabă a tandreței." Între multiplele aprecieri date autorului cu numeroase prilejuri de către criticul Eugen Simion o găsim și pe aceasta : „Cu aerele lui băiețești și cu ironia pătrunzătoare, Geo Dumitrescu este unul dintre poeții cei mai importanți de azi". La rîndul său, Emil Vasilescu nota : „Ironistul nostalgic se dovedește în tot

ce a scris mai bun un fervent promotor al permanențelor umane, al valorilor durabile și autentice". Întotdeauna am asociat ironia inteligenței. Pentru a realiza ironia și nu pseudoironia, fiindcă nici aici surogatele nu lipsesc, trebuie cunoscute și legile scrise și cele nescrise despre om și natura lui. Geo Dumitrescu a absolvit această „academie".

*

Nu, cel ce cu peste 15 ani în urmă trimetea în lumea poeziei *Nevoia de cercuri* nu este numai un ironist. Deși, și atît de-ar fi, n-ar fi puțin. El este, deopotrivă, un filozof ce-și refuză expresia în pătrate logice de genul celui al lui Boetius. El preferă cercurile gingașe ale poeziei pentru a „descătușa" nervul filozofic. Despre el un talentat și pătrunzător critic literar, cum este Eugen Simion, gîndește că face opoziție literaturii „din interiorul literaturii". Am putea spune că face filozofie situîndu-se doar tactic în afara ei. Orice vers conține în „mugurele" lui un gînd, o întrebare. Puțini au apropiat muzicalitatea poeziei lor într-atît de o adiere de vînt, de aer.

*

În *Aventură în aer* citim : „Un abur este poezia.../ Un abur ? mă gîndeam. Un abur, firește — / o, lumea e plină de aburi, / ce urcă încet din cratere stinse, / din paharul cu ceai de romaniță, / ori din retorte cu grele fierturi corosive / sau chiar de pe-ntinderea bătută de soare / a mării..." Substanța poeziei e felurită. Poetul este conștient și sensibilizat de cele menționate. Poezia e un abur. Poezia, ca și polenul la floare : vine după o maturizare organică.

*

Desigur, este absurd să concepi un poet fără imaginație. Dar și imaginația are extreme. Geo o atinge pe

aceea ce se învecinează cu neînchipuitul. O mărturie ? Iat-o : „Am iubit mult stelele, luna, / cu ciudata lor aritmetică sentimentală, / admiram soarele pentru că era mare și departe, / pentru că era nestatornic și umbla în pielea goală". Mulți au văzut soarele. Printre ei și poeții. Gol l-a văzut Geo Dumitrescu. Și invidia n-a întîrziat. Fiindcă metafora este rezultatul unei esențializări sfidînd simțul comun.

*

În tot locul, la autorul volumului *Aventuri lirice* ironia se împletește obsedant cu ideea de adevăr, de certitudine. Într-o profesiune de credință el scrie : „De mic copil, înainte de a face ceva mai bun, / înainte de a învăța să merg pe picioare, / cred că am început prin a căuta certitudini, / certitudini. / Obiceiul ăsta mi-a rămas și acum cînd m-am făcut / băiat mare." După el certitudinile „Sînt lucruri care-ți vin mai frumos decît hainele noi, / decît propria-ți piele, / sînt mai utile decît umbrela, sau invenția tiparului — / călduroase, intime și protectoare ca niște perdele". Certitudinile sînt hainele de sărbătoare sufletească, ele sînt monedele cu acoperire în suflet.

*

Entuziasmul discretului poet e sobru. El își are rădăcina adînc înfiptă în solul rațiunii, cere răbdare, insistență și patos. Fiindcă nici el nu pune mai puțin din toate acestea în sugestiva poezie *Doar așa să alergi* : „Nu numai din amintiri am adunat / învățătura mea cea mai adîncă. Dar mai ales / ele-mi strigă mereu nepieritoarea povață : / — Aleargă, aleargă ! Nu te opri ! — Iată legea ! — " Prin urmare, o lege e în toate și ei trebuie să-i subordonăm ce avem sufletește mai netransmisibil. O singură alternativă există : „Doar așa să alergi — timpul / să nu-l fereci în tine, să nu-l oprești : / ținînd de mînă ziua de ieri și ziua de mîine, / Aleargă, aleargă, între cer și pămînt — / dar nu zăbovi niciodată prea mult / la nici un capăt al drumului, is-

pitit / de îmbietoare priveliști — nicînd să nu uiți : / tîlcul plecării e întoarcerea. / Mînă-ți funicularul corect, conștiincios, / după itinerarii stricte, neînduplecate, / ca mersul stelelor. Mînă-l cu toată iuțeala, / dar niciodată, pentru nimic în lume, / cîrma ta din mînă să n-o dai." Ce îndemn mai nobil ne putem dori ? Ce strigăt mai frățesc ? Boileau își îndemna confrații ca, în poezie, din patru versuri să șteargă trei. Să fi șters numai trei Geo Dumitrescu ?

*

Nu știu dacă exegeții săi, dacă antologiile poetice îl vor remarca între marii umaniști ai epocii noasre literare și nu numai a noastră, dar Geo Dumitrescu nu cerșește un loc, el îl ocupă. Afirmația nu rămîne o poliță în alb. Dimpotrivă. Venerația cade ca o firească consecință și nu ca o flaterie în fața versurilor : „Să alergi mereu între tine și oameni. / Să te duci spre ei, cu mîinile-ntinse, / cu umbrela îndoielii închisă, / vîslind ușor către insula inimii lor... / Să te-ntorci dintre ei ostenit, încărcat, / plin de pulbere albă, ca și cum ai veni / de la moară... / Doar așa să alergi-virtutea / să n-o-ngropi în tine, lacom, să n-o ascunzi, / ci-nflorită s-o-ntorci, cu prisos, printre oameni."

*

Parcă vrînd să-l confirme pe Eminescu cu „fruntea gînditoare de poet" la distanță de mai bine de un secol, Geo Dumitrescu ne mărturisește în *Problema spinoasă a nopților* : „Avem nevoie de nopți adînci, încăpătoare, / duble, dacă se poate, de nopți mari, frumoase, / ca mintea românului de pe urmă". Se pare că, folosindu-le, nu i-au mai ajuns. Alții, irosindu-le, nu le-au simțit trecerea.

*

Poetul nu e un fatalist, el cere măsuri, inițiative pe lîngă „Ministerul nopților" și pe lîngă „Ambasada

Lunii". El cere „drepturi egale pentru zile și nopți", el cere „o mai justă repartizare a nopților pe cap de locuitor". Căci, este convins : „Mai sînt unii / care le speculează la Talcioc, le vînd la negru — / nopți din pachete, nopți false, imitații, / simple petice de beznă, / pe care, dacă le duci la ureche, / auzi împușcături și gemete, de departe, / din toate colțurile lumii..."

*

Pentru ca ironia-i sarcastică să fie dusă pînă la capăt, Geo Dumitrescu propune : „Să se confiște nopțile de la cei ce dorm ziua / zugrăvind-o în culoarea întunecată a nepăsării / și zicînd că e noapte, / să stropim pomul nopții cu cerneală fierbinte — / ca să crească-n el, mari, pline, / orele, / să se umfle-n el, grele, rotunde, / ca niște portocale negre, zemoase, / cu miezul albastru, înstelat cu semințe de aur...". Aceste idei-blestem, blestem sau îndemnuri, nu au neliniștit pe mulți, și aici este păcatul. Nu neliniștesc nici azi, și aici este dezastrul. Întrebările neliniștitului poet vin de departe. Săgețiile lor țintesc cu atît mai aproape.

*

Dacă Vasile Cîrlova a rămas în istoria literaturii noastre prin vreo cinci poezii, Geo Dumitrescu ar rămîne de neînlocuit în cea contemporană nouă fie și numai prin una : prin *Biliard*. Fiindcă aici găsim un fel de dans al gîndurilor, al ideilor într-o horă a dialecticii lumii cum nimeni altul nu și-ar fi putut imagina.

*

Versurile în sine, logica, întorsăturile dau naștere unui poem de neîncorporat. Spunînd sau încercînd a spune ceva mai mult despre ele le-am dezgoli parcă de aura cu care le-a înzestrat nașterea poetului : „Frumos e jocul de biliard ! / Se poate juca și cu vorbe / sau cu stele, / cu bile negre și bile verzi, / se poate juca și cu gînduri, albe, albastre, / dar totul e să găsești bila roșie, /

inima jocului, / ce leagă mişcările singuratice într-un acord / fără de care nu poţi cîştiga / cele patru puncte". „Inima jocului — bila roşie."

*

Puţini, foarte puţini, îndeasă în versuri atîta judecată ca sobrul, chiar foarte sobrul Geo. Parcă simbolic prin scurtu-i prenume, poetul intră în spaţiul cugetării ca un semeţ voievod. Secretul triumfalităţii sale este cheia dialecticii numai de el atît de măiestrit înţeleasă. Pentru el este limpede că, aşa cum caută a ne convinge în poezia *Africa de sub frunte*: „Toate vînturile bat de-a-ndaratelea, / zicînd că trebuiesc îndreptaţi arborii / pe care tot ele i-au strîmbat. Şi astfel / mortalitatea arborilor / a crescut înspăimîntător — / căci nimic, o, nimic nu se poate îndrepta / fără încuviinţarea sevelor, / şi tot ce se-ndreaptă cu de-a sila / se frînge..." Cu de-a sila nu cedează nici clipa, nici mugurul, nici raza.

*

Stilul sau simţul parabolei, ca şi verbul pamfletar sînt sarea poeziei sale. Filiaţiunea cu poezia soresciană sau de ce nu invers (?) îmi pare izbitoare. Şi totuşi nuanţele deosebitoare rămîn. Dovada : „...Gîndurile stau agăţate, umede / de amintirea ta, umede, pe funie, / într-o amiază inertă, fără nici o adiere... / Te aştept. Ceasul s-a oprit. Şi doar inima / o aud măsurînd vremea, asurzitor, / drumul unic de la tine pînă la tine... / Te aştept. Am ars cuvintele mişcării / totul în jur a rămas timp curat, împietrit — / nemişcat plutesc prin zăpezi nesfîrşite, păduri, / pe umăr cu pasărea-liră, pasărea aşteptării... / Te aştept, alergînd pe spirala de groază / a îndoielii". Oricum, marele nostru contemporan, căci mare este, dovedeşte că şi de la greci încoace se mai poate dura ceva.

PAUL EVERAC

„Valoarea nu e publicitate propagandă sau modă."

Ne deprindem cu un autor, ne devine al nostru cînd îl înţelegem şi-l acceptăm. Efectul depinde de cauză. Cauza stă în limpezimea gîndirii. Paul Everac îşi distilează ideea pînă la esenţă. Dramaturg de rară ţinută, el se dovedeşte şi un cugetător de cultură enciclopedică. Spontaneitatea, pasiunea pentru dedesubtul lucrurilor, revelaţia şi eleganţa expresiei sînt constantele Eului său creator.

*

Inteligenţa este un rost a tot ce întreprinde el. Ea, inteligenţa, e, printre altele, organizare. Găsirea demersului celui mai util, celui mai puţin costisitor, celui mai rentabil. Acest *celui mai* cere ani de nesomn, de chinuri. Căci inteligenţa nu e o etichetă pe care o agăţăm spiritelor cu detaliile de rigoare, nu e un act la purtător cu sau fără acoperire. Ea este „cuarţul" strădaniei, al discernerii.

Inteligenţa nu pare doar un lucru complicat. Ea este cu adevărat aşa. Explicaţia stă în aceea că ea vizează simplitatea. Iar simplitatea, ca şi limpezimea apelor, vine după îndelungi furtuni, tulburări. De aceea şi crede Everac : „Tot ce coroborează elementele după criteriul demersului celui mai simplu şi mai direct se află sub

zodia inteligenței". Zodia în cauză nu e a soartei. Ea este cea pe care o revendică nervul fiecăruia zi de zi.

*

Inteligența e și individuală, și colectivă. Ele sînt complementare. Ambele sînt concordante cu epoca căreia îi aparțin. Pierderea consensului cu aceasta duce spre alterarea lor. Încît e corect să gîndim odată cu dramaturgul, că : „De sute de ani inteligența organizează, tinde la schemele cele mai dinamice, cu eficiența maximă. Nu se poate altfel într-o lume care merge îmbogățindu-se în complexitate." Coborîrea spre esență este o legitate. Urcarea spre fenomen are multe trepte.

*

Ipostazele sau virtuțile inteligenței nu mai par a avea secrete pentru Everac. „Inteligența este o facultate de măsuri și ordine, de echilibru și statornicie." Ajuns aici, viața *pare* mai liniștită. Ea devine însă mai neliniștitoare fiindcă începi a-i vedea marginile.

*

Omul este o sămînță, uneori roditoare, în marele lan al lumii. Rodirea și dezvoltarea lui depind de lan. Dar, la rîndu-i, lanul trăiește prin fiecare spic. Totul se leagă întărindu-se. Reciprocitatea e o condiție a dezvoltării. Convingerea incontestabilă a lui Everac este aceea că : „Viața fiecăruia din noi e alcătuită dintr-un complex de relații. Simțurile, gîndirea ne pun în relație cu lumea dimprejur ; limbajul e o relație, ca și scrisul, ca și semnele, ca și arta. Relație e societatea, care ne leagă, ne corelează cu semenii noștri."

*

Progresul în lumea materială antrenează progresul lumii spirituale. Legarea lucrurilor între ele, a domeniilor, compartimentelor, are grade și modalități variate. „Viața modernă nu e posibilă — ne dezvăluie Everac — în afara unui sistem cît mai armonios de relații, a unei corelări cît mai inteligente." Cu cît avansăm în cunoaștere, în stăpînirea tainelor lumii, ale omului, cu atît inteligența devine de-a dreptul indispensabilă.

*

Pornind de la adevărul că : „Toți dorim să fim utili", autorul *Reflecțiilor despre inteligență* conchide cu temei, cred, că : „A fi util nu înseamnă numaidecît a te agita, a merge de ici-colo, a consuma spațiu". Deplasarea sau mișcarea de la un loc la altul e specifică mai multor stadii ale materiei. Mișcarea omului presupune scop, țintă și, pe deasupra, inteligență.

*

Omul inteligent scrutează departe. El procedează aidoma jucătorului de șah : gîndește posibilele mișcări dinainte și se întreabă asupra celor ce-ar mai putea fi făcute. Everac nu e departe de aceste gînduri. Dimpotrivă, el ne asigură : „Nu e o rușine să nu înțelegi un lucru de prima dată, mai ales cînd acel lucru duce gîndul sau sensibilitatea dincolo de obișnuințele comune, de conforturile intelectuale și artistice statornicite. Neplăcut e, în schimb, să-ți limitezi curiozitatea la ceea ce știi și simți o dată pentru totdeauna și să-ți refuzi, sub un pretext oarecare, efortul de a te depăși." Întrebarea e fiica pasiunii. Rugina minții nu e specifică cutezătorilor. Ajunge e un cuvînt necunoscut pentru cei ce și-au propus urcușul spre nevăzutul lucrurilor.

*

Îndemnîndu-ne să nu ne mulțumim numai cu exprimarea simplă și inteligibilă, ci să urmărim sesizarea esenței, omul de artă Everac conchide : „Viața noastră nouă trebuie să rămînă amplă și proteică, plină de

stele". Să nu uităm : unele stele sînt cutezătoare. Depinde numai de ele, depinde și de noi ? Iată întrebarea.

*

În *Dialoguri contemporane* gîndirea aforistică a dramaturgului are contururi dintre cele mai clare. El ajunge la încheierea că : „Orice creație e angajare, adică fapt de conștiință ; or, toți năzuim să creăm. Consumul singur mediocrizează." Unii nu înțeleg de ce nu s-ar mediocriza. Uneori e și comod. Mai mereu nu e incomod.

*

Cultul cuvîntului nu-i este străin lui Everac. El ornează, ordonează și dă eficacitate expresiei. În afară de orice, cuvintele îi apar lui „niște instrumente care, pentru a fi eficace, trebuie menținute într-o stare de curățenie și de proprietate deosebită. Altfel, ele se răzbună : creează dezordine, confuzie." Un mijloc de ținere a cuvintelor în stare de „trezie" și de fructuoasă funcționare este cultura pe coordonata ei orizontală și, deopotrivă, pe cea verticală. Cuvintele se primenesc în cultură, își capătă anticorpii necesari.

*

Sîntem încredințați că : „Umorul e complementul structurii morale, spre deosebire de zeflemea, care e negarea oricărei structuri". Sau negarea oricărei structuri bune. Sau partea slabă a caracterului.

*

Mulți cugetători, în toate timpurile, au încercat a da explicații dintre cele mai serioase rîsului. Everac, se pare, privește rîsul tot serios. În opinia sa : „Rîsul este, în primul rînd, negație. Dar marele umorist are totdeauna, dincolo de negație, un subtext pe care îl afirmă." Dacă nu ar avea intuitul subtext rîsul ar avea și alt nume, și altă destinație.

*

El însuși un bun umorist, dramaturgul Everac consideră umorul ca un factor revigorant. Căci „Umorul e o calitate sănătoasă, derivă din plinul personalității angajate în lucruri serioase. Țăranul român, omul muncitor, intelectualul umanist au umor." În general, umorul e antrenant, reconfortant, benefic. Dar, să nu uităm : umorul mai deranjează pe unii. Și nu el e de vină.

*

„Idealul nu e eșec pragmatic, consideră inezitant autorul piesei *Ferestre deschise*, ci tensiune superioară." De aceea vor să se ferească unii de tensiune ?

*

În spiritul marilor cugetători și Everac apreciază, în baza propriei cunoașteri și experiențe : „Structura morală a unei țări se adună din prestații morale ce nu caută rambursarea". Iată una din diferențele dintre morală și economie. Iată o sustragere ce nu deranjează.

*

Reproșînd că „Nu avem un fundament ferm al valorii în cultură și artă", creatorul și criticul Everac apreciază, în consecință că : „Omul e tentat să schimbe criteriul după cum i se potrivește mai bine, după cum îl încape. Popularitatea e un criteriu, dar și impopularitatea poate deveni unul." Mult piper, destul de mult adevăr. Regretul autorului este evident. Să fie și suficient ?

*

Datorăm cunoscutului dramaturg român unele aprecieri de substanță referitoare la artă. Sînt experiențe trăite, simțite, pățite. Ele l-au condus la încheierea : „Nici calitatea de intelectual, nici cea de profesionist,

de colaborator sau chiar de autor nu garantează valoarea verdictului în artă". Şi totuşi, ne lasă a înţelege autorul acestei constatări, încercarea contrară nu lipseşte cu desăvîrşire. De aceea simte nevoia de a adăuga : „Valoarea nu e fracţionară, nu se defineşte în raport cu o tabără... Valoarea nu e publicitate, propagandă sau modă." Şi iar concluzia ce ar rezulta din entimemă : prin urmare să nu forţăm lucrurile.

*

„Cui îi plac de toate, nu-i place, în adînc, nimic", scrie aforistic autorul cunoscutei culegeri de schiţe şi tablete *Şedinţa balerinelor*. Ideea e mai veche. Totuşi Everac crede că mentalitatea vizată nu e învechită. Şi nu crede greşit.

*

„Ceea ce răsplăteşte pe creator, e de părere dramaturgul, nu e atît confortul, cît mediul cultural." Totuşi primul amănunt e atrăgător, chiar molipsitor uneori.

Lui Everac îi sînt intime penetraţiile filozofice. Aforismul : „Spiritul nu e un comentariu docil al materiei, ci o perpetuă antiteză la dialectica ei", este oferit drept mărturie. În această antiteză nu trebuie să fim tezişti. Fiecare spirit îşi are metateoria lui. În raport cu materia spiritul e secund, nu secundar. Dialectica lui e o prelungire a dialecticii materiei.

*

Un aforism demn de repetat chiar şi de cei ce scriu poezii : „Nu poeziile fac pe poeţi, ci deschiderea poetică asupra lumii". Se pare că adevăraţilor poeţi nu le scapă amănuntul menţionat.

*

În prelungirea observaţiilor sale critice asupra criticii, distinsul om de cultură consideră cu acoperire artistică : „A interpreta creator înseamnă a spori valorile moral-umane în jocul esteticii, nu a le degrada sau parodia". Se pare că cea de a doua posibilitate nu lipseşte cu desăvîrşire. Conştient sau nu. Reţinem convingerea lui Everac că : „Orice critică poate să fie un pas spre bine".

*

Pentru Everac a devenit, se pare, o axiomă faptul că : „Cu cît lumea se obiectivează, cu atît o parte din artă, ca reacţie, se subiectivează". Fenomenul nu poate şi nu trebuie repudiat. Dimpotrivă, el cere devoţiune, pricepere, stăruinţă.

ION GHEORGHE

„Nu cred în cel ce izbutește dintr-odată."

Pentru universul poeziei românești Ion Gheorghe a devenit de mult un nume de referință. Filozofia asupra pămîntului îl unește în timp cu Coșbuc. În „porii" poeziei și reflecțiilor sale filozofia pămîntului, a țăranului, a satului este omniprezentă.

*

Acum un deceniu Al. Piru aprecia că „Prin purificare, simplificare și clasificare a ideii lirice, Ion Gheorghe ar putea deveni un poet adevărat", cred că în prezent putem conchide cu temei că precizarea s-a transformat pe deplin în certitudine. Ca poet al „solidarității", autorul Zoosophiei „preferă, scrie Eugen Simion, materiile dense și metafora lui este prin excelență minerală... Structural-social, lirismului reprezintă în poezia de azi expresia fondului nostru țărănesc."

*

Că și valorile sînt contestate nu e un secret. Aș zice chiar că e un rău necesar. Întreaga istorie a culturii, a artei, a științei probează că puține, dacă se întîlnesc totuși cazuri, sînt personalitățile care au fost scutite de controverse dintre cele mai zgomotoase.

*

La noi, din generația mai veche în tărîmul literaturii stau pildă și Maiorescu, și Arghezi, și Blaga, și Vasile Voiculescu, iar dintre contemporanii noștri Eugen Barbu,

Nichita Stănescu, Adrian Păunescu și nu în ultimă instanță, Ion Gheorghe. El, cum observă și Ion Pop în *Poezia unei generații* „...rămîne, încă, unul dintre poeții cei mai controversați ai generației sale". Controversele nu sînt generate de nulități. Ele, nulitățile, nu chinuie mintea oamenilor. Cel mult hîrtia. Ion Gheorghe răscolește esențe. Sparge tipare. Mută hotare spirituale. Ridică grade de sensibilitate peste cotele obișnuite. Potrivit judecății criticului Dragoș Vrînceanu „Ne aflăm... în fața unei adevărate cotituri fundamentale în lirica nouă, cu urmări ce ni se par incalculabile... Ion Gheorghe aduce o poezie a esențelor, prevalîndu-se de un anumit aspect de structură a colindelor și baladelor noastre."

*

Nu numai poezia, dar și reflecțiile sale de o claritate aproape necomparabilă. Ele sînt parte din caracterul lui, fragmente din sufletul său. Poetul crede în legea firească a lucrurilor, a conservării binelui, a necesarului. El este convins că : „...există rațiuni deasupra omului care, aceste rațiuni, își iau toate măsurile să apere, să pună la o parte din calea năvalei timpului și-a omului însuși ceea ce va fi indispensabil viitorului omului în care acesta se repede fără prea mult cuget, fără prevedere și nici o măsură departe de sine". Este adevărat însă că, în ciuda acestei precauții năvala de care amintește autorul mai ia prin surprindere și natura, și omul. Viitorul nu poate evita complet orice improvizație.

*

Filozofia poetului este simplă și convingătoare. El nu se îndoiește : „că există rațiuni și prevederi deasupra omului, menite să nască poeți mari : drept necesitate a locului și timpului, la un loc". Deci, poeții mari nu vin nici oricum, nici oricînd, nici din te miri ce motiv.

*

Căutători ai gîndului în frumos sau ai frumosului în răvășitele gînduri, poeții mari sînt ceruți de echi-

librul dintre necesar — bine — frumos. Poate tocmai de aceea creația interiorizatului poet este potrivit opiniei lui Ion Pop „dinamizată... de o unică, mare obsesie : aceea a istoriei, sau mai bine zis, a angajării în istorie a poeziei". Sau, poate tot de aceea, același critic găsește că „...după Nicolae Labiș, nici unul dintre reprezentanții acestei generații n-a pus un atît de puternic accent pe sentimentul de responsabilitate a poetului în fața istoriei, pe valoarea etică a actului creator".

*

În *Avatara*, într-un ritm de descîntec clasic, Ion Gheorghe își permite un sfat pentru toți cei care au urechi de auzit : „Caută să fii tot timpul hulit de dușmani, / ponegrit de ei, / la pîndă mare-așteptat : / teme-te cînd te-au dat uitării, fugi cînd te laudă, — / aruncă-te-n fluviul patriei tale, cel mare : / trăiește auster și sprinten ; înainte, la firea / și la sorgintea clasei din care te-ai ridicat". Această filozofie nu este o ataraxie modernă. Ea este contemporană prezentului. S-ar putea să fie bine venită și viitorului. Să nu facem economie de gîndire.

*

La Ion Gheorghe lucrurile au o singură față : aceea a adevărului. Obîrșia lui nu constituie o influență în creația sa, constituie causa movens. Căci, ce altceva mărturisește el în versurile din poezia *Jertfe ?* : „Coborît de la Ardeal cu vremea-n urmă, / de sub umbra penei de cocoș la clop, / neamul meu veni în praf stîrnit de turmă / să sfîșie Bărăganul în galop"? El își aduce toate resursele natale în poezie. Nu și le aduce, le îmbină în ea. La el poezia este o simfonie prin care-și cîntă neamul.

*

Ion Gheorghe te cheamă și te păstrează în poezia sa. El a rămas fidel poeziei lui Eminescu, Coșbuc, Goga. Nu-și numește gîndul poezie, ci îl naște odată cu ea. Versul lui e un poem de căldură : „Eram, deci, părinții

mei pe-atunci / și duceam în suflet două cimitire, / începînd o cale chinuită-n munci / fără ploile albastre de iubire / De aceea suia-n mine seacă / seceta cu dureros tumult, / pașii mei cei proaspeți încercînd să-i treacă / înspre mari pustietăți, trăite de demult". Fiecare vers este o partitură asupra căreia a insistat mult. Șlefuirea la el este migăloasă. Improvizația îi este străină. Nu întîmplător poezia lui trezește complexe printre confrați. Complexul poeziei lui este complexul poeziei mari.

*

Amintindu-ne parcă de *Moartea căprioarei*, în *Nu pot să uit* poetul exprimă sfîntul legămînt al dependenței și al iubirii dintre om și animalul trebuincios și iubit : „Plîng cu neamul meu la căpătiiul vacii, / sărutîndu-i capul ca o buturugă / și mă uit cum sar copiii ca gîndacii / foșcăind spre ugerul cel mort, să-l sugă".

*

Toată creația sa pare a se confunda cu un omagiu adus lumii satelor, plugarilor, bunici, părinți ori frați. Mîndria pentru apartenența la lumea țărănească, pentru concordanța de gîndire și simțire cu țăranii sînt deschis mărturisite : „Se vede că așa am fost ursit, scrie el în *Răspuns la prima scrisoare :* prea multă dragoste pe-aici să port — / Unde-am călcat, pămîntul a-nverzit / și floarea a-nstelat copacul mort". Iar în poezia *Lan* citim : „Și-s poet de vis și-am să rămîn, / că, amestecat cu meșterii acestei glii, / am mînat și eu pămîntul ce era bătrîn, / către un meleag de tinerețe și vecii".

*

Filozofia sa nu e disimulată. Ea are o obîrșie pe care o slujește. O îndeplinește. Adagiul din *Nu răul de mare e cea mai cumplită pedepsire* este și el edificator :

„Nu răul de mare e cea mai cumplită pedepsire : / oceanul trezește bolile și greșelile tuturor celor / ce și-au vărsat partea lor de sînge în amfora mea ; desculți, cu capetele asudate de pămîntul de plug, / înfierbîntați de aburul ce crește din pielea bătută cu parul, a vitelor de muncă, / s-au aplecat țăranii peste laptele și pîinea și apa copilăriei / și le-a căzut sămînța temerilor pe fundul străchinii de pămînt". Laptele, pîinea și apa copilăriei, ce triadă mai izbutită ar fi de gîndit pentru țăranul român din toate timpurile ? Și ce poate fi mai înălțător decît să simți că ai adus țăranul în poezie și poezia în sufletul lui !

*

Dacă Bacovia „auzea" materia plîngînd, Ion Gheorghe o „aude" visînd. Căci, în *Cred în potrivirea de la sine a lucrurilor* el mărturisește : „Aud materia visînd ca pasărea pe creangă ; / fosforescentă și tînără i se vădește memoria foșnind, / lumea se așază încet pe orbite luminoase, de tir ; / aud materia visînd pe ramuri de măslin, / mă uit în ochii ei verzi ce n-au plîns pentru nimeni — / ci lacrimile ei, asemeni pînzelor de apă sub pămînt, / hrănesc vapor și pasăre și arbore și om / și dintr-o dată-aud foșnetul de secară a părului tău — / din loc în loc se coace iarba pe insule, / încărunțești pentru mine și te ridici pe alt anotimp". Să te uiți în ochii verzi ai materiei este un privilegiu ce se acordă mai rar. Autorului volumului de debut *Căile pămîntului* i s-a acordat mărinimos. Foșnirea memoriei, încărunțirea ierbii trădează un izvor de metaforă ce depășește frumosul strict și se cufundă adînc în filozofia esențelor.

*

Aș spune că la Ion Gheorghe metafora nu e căutată, ca un adjuvant al formei, al expresiei, ci ea este „dospită" în conținutul fiecărui vers, fiecărui raționament, fiecărui strigăt spre lumină.

*

Poate un Goga, un Bacovia sau mai recenții Mihu Dragomir, Nichita Stănescu și sigur Labiș mai nutreau atîta respect față de metaforă. Dar și creația lui Ion Gheorghe dovedește că nimic nu vine de-a gata.

*

Munca aduce și creațiile artistice în faza lor desăvîrșită. Gestația, dezvoltarea, coacerea sînt faze presupuse în procesul creației.

*

Ideile trebuie păstrate, pitrocite, pînă la maturizare. Așa gîndește și face autorul *Cultului zburătorului* : „Vorbesc despre lucruri pe care le cunosc, / sute de zile le port în inima cuvintelor ; / nu cred decît în ceea ce măcar o dată e plătit cu viața / dar nu toate pentru cîte murim, pot fi adevărate". Dacă ar fi altfel, unde ar fi originalitatea morții ?

*

Tema înfrățirii „ierbii de grîu", a chinului ivirii și devenirii ei este reluată în sugestiva poezie *Primeneala* : „Durere este iarba cînd iese din bulgărele / de pămînt, căci pămîntul se sparge — / o parte la soare-răsare / una la soare-apune — / ce printre jumătățile de bulgăr iese firul de iarbă / ca sfîntul pui de șarpe / din coaja oului de șerpoaică". „Filozofia ierbii" au făcut-o mulți. A grîului ca iarbă din care „crește" o lume, spre a se întoarce în ea ne-o sugerează inimitabil autorul *Noimelor*.

*

Iarba capătă la Ion Gheorghe virtuțile unei ființe omniprezente ce unește prin urzeala sa lumea cu bucuriile și necazurile ei, cu facerile și desfacerile ei în fuga-i

spre culmi. Cu smerenie și desfătare citim în *Jertfe*: „Lîngă șleaul țarinii, pe sub salcîmi, / iarba geme, fluturînd din coame / și păstrează încă urma altei lumi, / unde s-au întins bătrînii mei de foame; / unde-au scheunat, rupîndu-și între dinți, / pumnii — rădăcini sălbatice de hrean... / unde-au tăcut gemîndu-și rănile fierbinți / și s-au dus tîrîș spre locuri de alean". Tăcerea țăranului... Tăcerea țăranului a fost mereu un strigăt. Uneori auzit, de mai multe ori nu. Țăranul rabdă, dar nu oricît. El nu rabdă mult nici răbdarea.

*

Ion Gheorghe își șoptește gîndul, alinîndu-și parcă bucuria. Bucuria readucerii aminte, a retrăirii epocii nevinovăției pure. El comunică cu bunica lui de la inimă la inimă în *Bunica*: „Ai plecat așa de mîngîioasă și senină / pîn'la cimitir, și nu te-ai mai întors. / Am crezut că mergi la vreo vecină / să aduci iar lînă, să o ai de tors, / ori să faci de dragoste vreunei fete mari / sau să-i zici la alta de deochi; / nu-mi mai treci pe frunte degetele-ți mari, / nu mă ștergi cu poala șorțului pe ochi." E aici o nedisimulată nostalgie după frumosul din timpul irepetabil, o refugiere imaginară în partea însorită a vieții.

*

Sensibilitatea lui Ion Gheorghe e antrenantă, molipsitoare: „Din întreaga noastră seminție / voi fi cel dintîi flăcău statornicit / pe-o iubire fără semeție, / care-n cîntece s-a tălmăcit?" Și tot aici, în poezia *Cel dintîi flăcău*, poetul etalează „oxigenul" echivalențelor. Fiindcă el nu vrea să trișeze, dar nici să fie frustrat: „Vreau de-aceea dragostea să mi se dea / cu măsura-n care obișnuiesc să dărui — / pot să-i pun pe fiecare geană cîte-o stea / și pe fiecare fir din păru-i..."

*

Poezia naturii mustește în numeroase poezii și poeme ale fiului din Florica Buzăului: „O ciudată primăvară s-a lăsat, / ceața trece galbenă pe fața lumii, / dincolo de sat și-n fiecare sat, / în frunziș de lună îmbrăcînd salcîmii. / Tinerele ploi în pielea goală / joacă-ntr-un picior peste poteci. / Roțile împintenate cu pămînt se spală, / cu pămîntul de la care nu mai poți să pleci!...". Nu știu exact de ce a numit această poemă *Belșug*. Nu aș putea să resping termenul dacă el se referă la metaforele de o gingașă ingeniozitate, de o indiscutabilă reușită. Căci, cui îi e dat să „vadă" ploaia în pielea goală?

*

Filozofia devenirii, succesiunea în timp a momentelor, a fazelor sînt constante ale modului de gîndire, de înțelegere intimă a dialecticii obiective și subiective de către autorul *Cultului Zburătorului*. Citim în *Noima noimelor*: „Dimineața vezi Soarele prunc; / la prînz, bărbat călare, seara bătrîn pe jos: / Luna-i copilă legănată-ntre coarnele unui june, / la prînz e femeie-nvelită-n greabănul adînc, / iar seara-i babă cocoșată, abia tîrîndu-și piciorul găunos". Nu e un reproș. E o constatare. Nu e un refuz, e o acceptare a rezultatelor ce ne scapă. Totul înflorește pentru a se veșteji, asigurînd astfel înmugurirea mai departe.

În *Elegii politice*, lucrare aureolată de aprecieri superlative, Ion Gheorghe își continuă reflecția asupra rostului poetului pe lume, pentru lume. El pornește de la ipoteza că „poetul poate-nnebuni / Din generație în generație; / Surpîndu-se, / Îi crește părul pletelor / Din ce în ce mai albe, / Ca o mantie, ca o trenă". Mai departe, el apreciază că: „Poetul este ochiul însuși, ancenstral, / Cețosul, răcitul, animalicul / Ochi din ceafă, al națiunii: / Ce vede el nu-i o părere, / El prevede — adică zărește / Cu mii de ani mai înainte / Și plînge viitorul, / Dinspre trecut". Ce vor fi zicînd poeții mai în vîrstă, mai tineri sau de o generație cu el despre o viziune pe cît de limpede, pe atît de temerară?

*

Viziunea exprimată aforistic în *Poetul național* este aceasta: „Poetul național — ochiul / Acvatic al poporului". Cu un asemenea ochi nu se poate glumi. Lacrimile acestui atavic ochi nu sînt numai ale lui. Ele limpezesc o lume sau, mai exact, o pot limpezi. Poetul este aidoma unui chirurg: totdeauna cu bisturiul în mînă. Mai mereu operația o face fără anestezie.

*

„Poetul, gîndește Ion Gheorghe în *Vertebra de pămînt*, prețuiește lumea după / Lucrul vertebrei de pămînt." Da. Apreciem universul, în genere, după universul propriu. Prin vizorul lui reducem lumea la puterea de percepere individuală. Așa și numai așa ni se pare că putem să redimensionăm cuprinsul.

*

Propria-i experiență îl conduce pe poet la judecata că omul este lăudat de către om de trei ori în toată viața: „o dată, / scrie el în *Humusul vieții*, La naștere, pentru curajul și mîngîierea / De-ar fi căzut pe-acest tărîm al durerii; / O dată, la nuntă, pentru mîngîierea / Și curajul de-aș fi dat libertatea; / Și-odată cînd pleacă pe drumul fără sfîrșit, / Cînd ei se pun bine cu el, să primească / Un lung mesaj pe care trebuie să-l memoreze / Cuvînt cu cuvînt, să-l repete ca pe o / Parolă, strămoșilor și eroilor între care / Se duce." Păcatul nu vine din faptul că omul, traversează cele trei momente, se poate bucura de lauda altora, ci din acela că de multe ori pe mulți lauda nu-i găsește pregătiți.

*

Nu, nu o dădăceală moralizatoare, nu sfaturi duioase ne oferă poetul în *Floarea astrului*, ci un îndemn, o urare, o rugă din inimă spre acte izvorîte din forul interior al fiecăruia dintre noi. Așadar: „Viață lungă

fiului ce nu se leapădă / De-nvățătura obîrșiei; viață lungă celui / Ce nu-și uită mama, de dragul măririi / Și-a traiului ușor; Viață lungă fiului ce nu-și uită tatăl / Plugar...". De ce n-ar sta aceste povețe în toate cărțile din școala omeniei? Să ne prisosească ele?

*

Ca un corolar al măsurii în toate din poezia sa *De laudă* aflăm: „Sîntem ceea ce-nțelegem noi din viață, / Pe cît ne pricepem, pe atîta merităm." Totul e să merităm mai mult decît luăm. Să fim întotdeauna creditori. Omenia, generozitatea își au propria lor poezie.

NICOLAE LABIȘ

„Eu sînt spiritul adîncurilor..."

Sînt nume parcă anume sortite să aibă aleasă rezonanță în istoria scrisului. Labiș este unul dintre acestea. Un Eminescu, un Arghezi, un Bacovia, un Sadoveanu sau Preda și l-ar alătura firesc pe cel care a dat lumii poezia *Moartea căprioarei*. Nu în zadar marea personalitate literară care a fost G. Călinescu vedea în Labiș : „...un poet pe deplin experimentat, de la care au rămas cîteva poeme încîntătoare, pe care istoria literaturii noastre nu le poate trece cu vederea".

*

Pe cerul literaturii naționale Labiș nu e o stea căzătoare. Prea mult sublim și adevăr a așezat el sub cerul poeziei pentru ca *ceva* sau *cineva* să-l mai desprindă de acolo. Mulți poeți au talent. Labiș i-a întrecut pe toți cei din epoca sa. Căci lui talentul i-a fost „repartizat" pentru o viață, nu pentru un fragment scurt al ei.

*

Nu, lui Labiș nu i s-a dat cît a dat. Viața a fost zgîrcită cu el, iar el mărinimos cu toată lumea, nu numai cu cea a satului românesc. Fără îndoială însă, primele începuturi țărănești se cheamă. Dealtfel, însuși poetul ne spune : „Bătăile versului am prins a deprinde / Nu din cărți, ci din horă, din danț, / Rimele din bocete și colinde, / Din Doinele seara cîntate pe șanț".

*

La autorul *Primelor iubiri* cuvintele sînt așezate în poezie, în oricare dintre ele, cu precizia ceasornicarului : nici mai la stînga, nici mai la dreapta, nici mai sus, nici mai jos, nici mai lungi, nici mai scurte, atît cît fac să bată inima ei, a poeziei. La Labiș poezia e muzică, iar muzicalitatea ei poetică. Lectura unui poem labișian are efectul audiției unei simfonii. El creează pe un fundal de Bach, Beethoven, Enescu ori Porumbescu.

*

Nicolae Labiș nu și-a negat precursorii. Dimpotrivă, pe cei mari chiar dacă nu i-a nominalizat, i-a urmat. Fără dubiu, printre venerați ca oameni și apreciați drept corifei : Eminescu, Bacovia, Sadoveanu. Nu știu dacă „Marea admirație a lui Labiș pentru creațiile lui Eminescu și Sadoveanu se nutrește în bună măsură din resimțirea unui comun cult al codrului, semn etern al înfrățirii autohtone cu natura", cum gîndește Voicu Bugariu. Îmi vine să cred că afinitatea ce-i leagă are un fundament mai solid. O linie de unire îmi par a fi încercarea și reușita dascălului și ucenicului în prinderea esenței, în cultul pentru limba *ca un fagure de miere*, în simfonia scrisului lor.

*

Deși cel ce a fost apreciat nu o dată drept o *adevărată conștiință a epocii* declarase încă într-o poezie de început : „Nu-s poet, nici vizionar, sînt un om care-și tratează temele..." Autorul cunoscutului volum *Primele iubiri* avea să se dovedească un poet de referință pentru multe generații. El, fiul de învățători din Mălini a mers poate cel mai fidel pe urma fiului Ipoteștilor. O mărturisire cum nu se poate mai elocventă în acest sens o aflăm în versurile : „Eu curg întreg în acest cîntec sfînt, / Eu nu mai simt, i-un cîntec tot ce sînt..." Alăturați aceste versuri celor prea bine știute : „Nu e nimic și

totuşi e / O sete care-l soarbe, / e un adînc asemene, / Iubirii celei oarbe“ şi încercaţi apoi a le mai separa. Operaţia nu va fi facilă.

*

Tînărul moldovean nu intrase bine în Cetatea oamenilor şi s-a trezit în cea a poeţilor. Deşi era ca un must ce nu se limpezise bine, tăria lui lăsa în umbră vinurile bătrîne. Maturizarea lui ca om întîmpinase ştiutele greutăţi ale opincarilor. Venise însă în istorie la timp : „Am trăit în haosul chinuitor al anilor ce au urmat Eliberării. Eram copil, aproape un adolescent precoce. Seceta dansase sub ochii mei cu tălpile ei de foc, îmi cîntase sfîşietoare melodii cu buzele trăsnite de foame. Şi atunci am cunoscut marxismul : şi atunci am început să-l iubesc cu un fanatism juvenil.“ Juvenilismul lui n-a apucat să îmbătrînească. Să se fi temut timpurile de el ? Să-i fi presimţit acidul verbului ?

*

Începuse a-şi delimita duşmanii. „Dogmatismul, birocratismul, necinstea, iată nişte scorpii care circulau cu violenţă pe atunci în domeniile fragede ale tinerei noastre literaturi.“ Prin urmare el punea verbul la trecut. Între timp, literatura s-a maturizat. O parte din ea. Dar „scorpiile“ fuseseră arse cu fierul roşu toate ? Iată o întrebare la care Labiş „refuză“ a răspunde.

*

Sensibilului Labiş nu-i lipsise fermitatea, intransigenţa. Dimpotrivă, notaţiile sale sînt extrem de caustice : „Evident, birocratizarea şi sinuciderea etică formează întîiele mele ţinte. În această direcţie depun un nou fanatism, mai puţin juvenil“.

*

Poezia genialului Labiş este un muzeu al esenţelor. Te întrebi mereu : e vis, e realitate ? Într-atît poetul te

mişcă, te întreabă, te incită. În Cuvînt înainte la *Cele mai frumoase poezii,* Zoe Dumitrescu Buşulenga mărturiseşte : „Intri în poezia lui Nicolae Labiş ca într-o pădure foşnitoare de vorbe şi imagini, în care toate îşi răspund. Esenţele tari ale pădurii, stînca, pămîntul puternic acoperit cu verdeaţa cetinei fără moarte, izvoarele repezi de munte au dat viaţă din viaţa lor acestui copil al poeziei, cu destin crud.“ În adevăr, după Sadoveanu şi Hogaş, poezia naturii şi-a găsit un mesager inegalabil poate în poezie în puternica prezenţă poetică a lui Labiş. La el frunzele plîng, rîurile cîntă, pădurile murmură. Natura e fundalul proiecţiilor sale ispitite de geniu.

*

Se spune că, de regulă, contrariile se atrag. Fiul Poienii mărului face excepţie. Între el şi codru legătura este aidoma ca cea de la fiu la mamă. El, ca poet, este o prelungire a codrului, sau, mai adevărat, un produs al lui. „Pregătindu-se pentru botezul marii arte, e de părere acad. prof. Zoe Dumitrescu Buşulenga, tînărul vlăstar al muntelui şi pădurii moldave s-a făurit pe sine ca om“. Şi făurirea a fost măestrită. Căci Labiş a probat încă o dată că *din stejar, stejar răsare.*

*

Asemenea unor colegi de generaţie, mai privilegiaţi de ani, precum Nichita Stănescu ori Ion Gheorghe, autorul *Albatrosului ucis* este un vulcan clocotitor, un spirit neliniştit. La el cauza şi efectul îşi schimbă sensul cu viteze ce scapă atîtora. El are o diabolică percepere a contractării timpului şi de aceea se grăbeşte. „Mi-i dat de-aceea-n lume nici cînd să nu fiu ram / Ci alt noian de nour şi linişte să n-am.“ Poetul nu trăieşte doar în lume, el o simte, gîndeşte în ea, pentru ea. El se socoate o piesă a carului lumii, dar nu oricare piesă, ci aceea fără de care carul nu funcţionează : osia. „Osia mea-i doar o parte, ştiu bine, / Osia mea trece prin

mine, / Osia mea este numai o parte /Din marea osie fără de moarte." Așadar, nu o pretenție megalomană, absurdă. Căci lui nu-i scapă din vedere „amănuntul" existenței Osiei mari, un fel de *Dao*, cum o numeau chinezii, de lege universală ce guvernează lumea.

*

Recunoscuta umanistă Zoe Dumitrescu Bușulenga face, ca și mentorii ei spirituali G. Călinescu și T. Vianu, o apreciere elogioasă despre Labiș : „Însetat de pace, de acțiune rodnică, de fericire, Labiș a abordat toate temele poeziei noastre contemporane de la o altitudine considerabilă. Prin viziunea sa creatoare, unitară, originală, străbătută de filoane ale unei măreții autentice, prin varietatea și frumusețea expresivă a formelor poetice folosite, cu ritmuri învățate din horă, din dans, Labiș a lăsat în urmă-i o poezie de făgăduinți geniale." Greu de știut, de imaginat că un poet, fie el și Labiș, a abordat toate temele poeziei noastre contemporane. Este cert însă că ce a tratat el s-a ridicat la o altitudine nu numai considerabilă, dar și amețitoare.

*

Labiș a făcut din muză expresie comună sau mai degrabă invers : din expresia comună muză. Elementele poeziei sale nu se află într-un raft separat. Ele se combină în același aluat spiritual în care conținutul ideatic și desfătarea spirituală își dau mîna într-un sens *sui generis*. Să-i ascultăm cu pioșenie murmurul din *Primele iubiri :* „Azi, iată, am văzut un curcubeu / Deasupra lumii sufletului meu. / Vin cerbii mei în goană să se-adune / Și către el privirile-și țintesc — / Un codru nesfîrșit de coarne brune / În care mii de stele strălucesc, / Sosind din dunga zării de argint / Vin păsările-mi mari de sărbătoare /Și-nchipuiesc pe ceruri, fîlfîind, / Un ocean de aripi mișcătoare ; / Întreaga lume-a sufletului, vie, / Palpită-ntr-o frenetică beție." Lumea sufletului meu ; dunga zării de argint ; ocean de aripi mișcătoare. Ce sînt acestea dacă nu nestemate care nu admit priorități, care-ți intră

deodată prin tăinuitele ferestre ale minții și inimii și le țin mereu în stare de veghe.

*

Moartea căprioarei e unica piesă într-un muzeu al poeziei nu numai prin izvorul său filozofic, ci și prin frumosul limbii și al durerii sale. Așa se explică de ce *Moartea căprioarei* se apropie *Mioriței*, iar autorului ei i se substituie poporul : „Seceta a ucis orice boare de vînt. / Soarele s-a topit și a curs pe pămînt. / A rămas cerul fierbinte și gol. / Ciuturile scot din fîntînă nămol. / Peste păduri tot mai des focuri, focuri, / Dansează sălbatice, satanice jocuri". Un feeric spectacol pe scena naturii. Munții, pădurile, văile își rostesc partitura fără greșeală.

*

Umanul în toate subzistă. Lucrețius a scris *Poemul naturii*. Labiș i-a adăugat pe cel al omului. Lumea ideilor este o prelungire a lumii vieții. Complementaritatea lor dă seva scenariului labișian : „Sticlea în ochii-i umezi ceva nelămurit. / Știam că va muri și c-o s-o doară. / Mi se părea că retrăiesc un mit / Cu fata prefăcută-n căprioară. / De sus, lumina palidă, lunară, / Cernea pe blana-i caldă flori stinse de cireș. / Vai, cum doream ca pentru-ntîia oară / Bătaia puștii tatii să dea greș !" Cine mai poate confunda azi aceste simțăminte ? Cine și le poate imagina stele pe alte ceruri ?

*

Labiș și-a dăltuit un cer al lui, un univers al lui. Și cerul și universul lui sînt revendicate de poporul nostru. Pe drept, pe merit. Și poetul știa. Și era mîndru. Și fruntea poeziei se descrețea.

*

Un lanț de întrebări dă relief zbuciumului, frămîntării, dorinței și neputinței fiului dascălilor din Mălini : „Ce-i

inimă? Mi-i foame! Vreau să trăiesc și-aș vrea... / Tu, iartă-mă, fecioară — tu, căprioara mea! / Mi-i somn. Ce nalt îi focul! Și codrul, ce adînc! / Plîng. Ce gîndește tata? Mănînc și plîng. Mănînc!" Viața își capătă un sens. Fiindcă și viața trebuie să dăinuie.

*

Hotărît lucru, Labiș a intrat de la început ucenic la clasici. La Văcărești, la Eminescu, la Goga, la Sadoveanu, la Bacovia. Numai animat de povața și izbînda acestora putea da el naștere, în *Rapsodia pădurii*, versurilor: „Numai izvorul singur a rămas / Cîntările de dragoste să-și sune / Și să-și deschidă între copaci oglinzi / Sub alba sărutare a sorei lune." Murmurînd aceste gînduri, moldovene prin esență, mă duc pe vîna lor în jos pînă la bătrînul Brâncuși, rapsodul oltenilor și al tuturor românilor. Brâncuși ne-a dat imaginea sărutului în intensitatea lui, Labiș ni-l sugerează pe acela al lumii.

*

Durerea morții nemiloase, nelegitimitatea morții abuzive revine și în *Albatrosul ucis*. Albatrosul n-a murit, el a fost ucis. Ucis de o instanță ce scapă legii, dar nu scapă rigorii inimii: „Cînd între pomi spre mare se răsucise vîntul, / Și-n catifeaua umbrei nisipul amorțea, / L-a scos un val afară cu grijă așezîndu-l / Pe-un cimitir de scoici ce strălucea". Desigur, nu numai în metaforă stă forța lui Labiș, dar și aici. Răsucirea vîntului, catifeaua umbrei, amorțeala nisipului, cimitirul de scoici trădează risipa lui de talent și de imaginație.

*

Poetul anonim ne-a dat *Miorița*. Miorița ciobanilor, a turmelor, a plaiurilor. Ea le-a fost și doină și baladă. Labiș ne-a dat o *Mioriță* a lui. Pe fundalul *Mioriței* vechi el și-o urzește pe-a lui. Împrumută și acul și firul, dar cusătura e alta, ceva ce dovedește că timpul nu stă. Și zice el: „Pe-un picior de plai, pe-o gură de rai, /

Zbuciumat se plînge fluierul de fag. / Inima mi-o strînge și-mi pătrunde-n sînge / acest cîntec dureros și drag." Și dansul se strînge și iar se lărgește în hora lumii: „Stelele făclii, păsările mii, / Jalea își descîntă-n fluierul de os... / Tainic își frămîntă cadențarea sfîntă / Acest cîntec trist și luminos."

*

Contrastele sînt nelipsite din creația poetului, fiindcă viața însăși e o înlănțuire de contraste. Așadar și imaginatul cîntec trist și luminos. În fine, poetul se distanțează o clipă spre meditare. Apoi, limpezit, reia: „Pe-un picior de plai, pe-o gură de rai, / Stau cîteodată împietrit și mut / Să-nțeleg o clipă neînțelesul grai / Plin de jalea unui veac trecut...". Zăbovi asupra trecutului, despicarea gîndului în patru l-au costat pe Labiș multe nopți și zile. Aici și-a căutat el rădăcina și tot de aici a ghicit el mugurii, florile, mireasma.

*

Gîndurile lui Nicolae Labiș despre mare curg firesc, precum stropii izvorului izbindu-se de stînci: „Respirînd sonor furtuna, / Marea-și iese din veșmînt, / Și, nebună bate-ntruna / Cu talazuri cerul frînt. / Peste lume se agită / Neagră, deznădăjduită, / Vocile-i în zări răspund. / Cere, cheamă cu putere / Îngrozind astfel, cum cere, / Cu durerea-i fără fund." Durerea-i fără fund, cum poezia lui e fără mal. „Biblioteca intimă" i-a fost natura. El a văzut cu ochii naturii, i-a surprins zvîrcolirile și liniștile. A înțeles ceasul ei și și l-a acordat pe al lui.

*

Într-un fel de autoportret spiritual, moral, poetul mărturisește cu franchețe în *Confesiuni*: „Am strîns atîtea drumuri în mine ca pe un ghem, / Tam-tamuri de copite în mine aspre sună, / Dar tot mi-i dor de ducă, spre mine însă chem / Acele panglici albe pudrate-n colb de lună". Și, înțelegător și înțelept, fostul copil din *Poeana mărului* se confesează conclusiv: „Mă las purtat de focul aprins sub placa frunții / Ca norii ce

se lasă mînați de vijelii / Și dornici să cunoască atingerea cu munții, / Cînd trec prin brazi dau vamă și rup din ei fîșii."

*

Cum ar mai putea fi numită, înțeleasă, apreciată poezia? Căutare. De-a pururi și pentru totdeauna căutare. Labiș, fără dubii, așa a înțeles-o. Fără a fi un tratat de cunoaștere, poezia sa este o certă și demnă sursă de cunoaștere, de sensuri și semnificații. De cunoaștere socială prin excelență. O dovadă o aflăm și în poezia sa *Căutătorul de comori*: „Au căutat comori străbunii alergînd cu ochii treji / După vipiile care noaptea tremurăntre vreji. / Între vreji găsiră cioate umede de putregai — / Goală le-a rămas visarea, gol și sacul de mălai. / Și ca să rămînă sacul doar pe jumătate gol, / Pentru alții-au scos din munte și metale și petrol."

*

Amintindu-ne de Goga, puiul de moldovean cel care, după Lucian Raicu „...trăia cu egală intensitate în *interior* ca și în *exterior*...", continuă: „Oh, pădurilenverzite, munții cei pletoși ascund, / Limpezi ori amestecate, mii, comorile la fund. / Unde trăsnetele sună / Zac comorile-n țărînă, / Unde trăsnetele tac / Zac comori, și-acolo zac. / Zac comori, cetăți și urne. / Zac comori de grîu și turme, / Zac comori de fier și plumb, / Zac comori de aur scump. / Zac comorile pe care nu le măsuri în carate, / Zac nedezgropate încă mituri, doine și balade." Și, ca o justificare a țelului său în viață și deopotrivă în poezie poetul declară: „Dacă umblu și mă zbucium, laud munții și-i cutreier, / Simt că sînt o-ncrețitură din giganticul lui creier". Această umanizare a muntelui și-a rîului și-a ramului, nefiindu-i absolut specifică lui și numai lui, capătă totuși la el noi trăsături.

*

Spunînd (și, sigur, e una din păreri) că Labiș e un interpret al tristeții, nu conchidem că el, mai ales în

poezia lui socială, politică a stat vreodată pe o poziție defetistă. Dimpotrivă, el e un izvor de entuziasm, aș spune rațional. Sfatul poetului izvorăște din rațiune și se păstrează în ea. În *Clio*, înțelepciunea lui nu poate fi pusă la îndoială: „ — Ai dreptul la tristețe, prietene, oricît. / Vibrează și tristețea în tot ce-a dat natura." Și explicația e una: „... Te întristezi, te bucuri — așa e-n lume dat. / Pe lîngă mulțămire și jalea ni-i lăsată; / Dar dacă mohorîrea surită te-a-ncercat, / Să nu te-arunci plictisului vreodată...". Pericolele sînt mai multe. Poetul le selectează: „Plictisul năpădește ca pirul împrejurul, / Putregăind lumina sub ceruri de gudron. / Nu rana-i fu osînda lui Prometeu. Vulturul / Îl plictisea, ciocnindu-l monoton." Fără să scrie anume cugetări. Labiș oferă, trădează, etalează în fiecare vers, în fiecare strofă o cugetare, un raționament, un rezultat desprins din necontenita întrebare, din neobosita curiozitate.

*

Oameni se nasc mereu, filozofi mai rar. Poeți poate și mai rar. Labiș nu ne-a contrazis, nu ne contrazice. El a rămas mereu în zodia iubirii, a întrebării. Deslușirea nevăzutului l-a obsedat. Liniștea și-a găsit-o în luminare.

*

Să zăbovim o clipă asupra unor, de fapt, asupra celebrelor versuri din *Am iubit*: „Am iubit de cînd mă știu / Cerul verii străveziu, / Despletitele răchite, / Curcubeiele pe stînci / Ori pădurile adînci / Sub cer alb încremenite. / Mi-a fost drag pe bărăgane / Să văd fetele morgane / Ori pe crestele din munte / Joc de trăsnete rotunde, / Scurgerea cocorilor, Pacea înălțimilor, / Semeția pinilor / Plini de scama norilor." Acestor soiuri de iubiri, le-a adăugat poetul iubirea pură supranumită „floare roșie pe gură". Motivul filozofic nu trebuie dedus ori presupus, îl mărturisește el în aceeași poezie: „M-a înfiorat ades / Tot ce gîn-

durile țes ; / Pe al filelor polei / Dansuri repezi, legănate, / De pe arcuri înstrunate, / Săgetarea de idei... Toată-această măreție / Ne-a fost dată din vecie...“. Ideea dintre versuri parcă s-ar descifra astfel : dacă ne-a fost dată, să dovedim justețea gestului. Să-i sprijinim înflorirea.

*

Labiș face parte dintre poeții noștri ce s-au luptat pentru adevăr, s-au distins și i-a distins istoria. El este unul dintre cei mai tranșanți. Nu admite ezitări. Ne-o spune și în *Cîntec de început* : „Eu nu cunosc iubirea de mine — / Cunosc iubirea de adevăr. / Pe mine tinzînd să m-adăp, să mă sui, / Tind să înalț adevărul în mine. / De pe cer, din pămînt, mă țintesc neînțeleși, / Pretutindeni, doi ochi de nimic : / Începutul... / Sfîrșitul...“. Tocmai acești ochi de nimic sînt fericitele limite ale poeziei sale. Între numitele limite a dat el naștere unei poezii dominată, cum scrie exegetul Lucian Raicu, de „sete și foamea unei schimbări continue.“

*

Meritul omenirii era genial înțeles de către autorul *Luptei cu inerția*. Căci gîndirea este și un liant între generații. Parcă mai dens ca oriunde în poezia *Are !* poetul a concentrat gîndurile sale despre omenire și gîndire : „Veacuri de veacuri acesta făcu omenirea. / Supse din lut pentru creier al sîngelui must, / Prefăcîndu-l prin «el», în gîndire — Lunga istorie-a trudei înaltelor frunți.“

*

Poetul este în forul său interior convins că : „Astăzi cînd omul ucide-amăgirile — Noul efort al gîndirii începe“. Și, consecință logică : „Fiece gînd care azi îndrăznește / Este-o fărîmă din gîndul cel mare de mîine / Ce va spune Întregul ! / Seara aceasta pornesc într-un

ultim avînt / Cu nădejdile-mi toate. / Totuși e trist că mi-i zborul finit, Că viața îmi dă prea puțin, / Că atunci cînd cădea-voi, durutul meu strigăt zbura-va / Să cate alt om ce-o să cheme prin veac : / — Astăzi eu vreau să întreb răzvrătit nesfîrșirea / Cum de-a-nchegat după atîtea milioane de ani / Între arsurile tîmplelor mele pornirea / Și strigătul celui căzut !“ Știindu-i ceea ce poetul încă nu știa : sfîrșitul, îți rezumi și reții în minte gîndurile nepereche ale cugetătorului ce de-abia depășise două decenii de viață cu o forță nemăsurabilă.

*

Intensitatea gîndirii sale uimește. Aprecierea lui Al. Ștefănescu potrivit căreia : „modul galopant în care Labiș ajunge de la cauză la efect taie pur și simplu respirația cititorului, îi biciuiește imaginația. După lectura unor asemenea versuri rămîi într-o stare de surescitare, ca și cum realitatea din care faci parte, prea leneșă, nu ți-ar mai fi suficientă“, mi se pare și dreaptă, și pertinentă.

*

Dacă este adevărat că „Labiș e un poet adevărat“, cum opinează Eugen Simion, atunci, indiscutabil, el e adevărat pentru că este profund. El convinge prin argumente. Pentru a ne convinge nu aveam decît să-i recitim poezia *Entuziasm* : „Cu zvîcnet tîmpla mi-o lipesc ades /De pîntecul materiei imens, / De acest pîntec bîntuit de patimi / Care-mi încing la alb închipuirea ; / Aud ori bănuiesc un freamăt surd / Trădînd entuziasmul vieții veșnice, / Al vieții minerale și organice, / Al vieții izbucnind prin orice por“. Torentul de judecăți pare a fi smuls dintr-nu tratat de logică. Dar nu e. El izvorăște din iarba vieții, din umbra norilor, din calmul furtunii. Poetul se explică în aceeași poezie : „Vîsla slabă sare-n țăndări, / Vîsla tare taie-n valuri, / Fug mărunte idealuri, / Crește idealul mare ; / Nu-s schimbări îndreptățite, / Fără tunet din genuni, / Fără de entuziasmul / Nesecatelor furtuni“. Furtunile prevestesc și la el liniștea în vederea unui nou început.

*

Istoria literară îi va nota ca pe niște întîmplări rare și viața și moartea poetului. Viața ni l-a dăruit la timp, moartea a trișat. I-a mai dat totuși dreptul la ultimul cuvînt, drept de care el a profitat, rostind, dar nemaiscriindu-le cîteva gînduri — epitaf, cîteva gînduri — reproș, cîteva gînduri pentru posteritate, imortalizate din dorința lui în *Pasărea cu clonț de rubin*: „Pasărea cu clonț de rubin / S-a răzbunat, iat-o, s-a răzbunat. / Nu mai pot s-o mîngîi. / M-a strivit / Pasărea cu clonț de rubin, / Iar mîine / Puii păsării cu clonț de rubin, / Ciugulind prin țărînă, / Vor găsi poate / Urmele poetului Nicolae Labiș / care va rămîne o amintire frumoasă..." Poetul poate dormi liniștit. În viață a fost trecător, în amintire nepieritor. Căci, a-l uita pe Labiș nu e la îndemîna nimănui.

*

Labiș este o piatră de hotar în înălțarea scrisului nostru. Și cum știm, pietrele de hotar nu se mută des, dacă se mută vreodată.

ION LĂNCRĂNJAN

„N-am fost, nu sînt și sper să nu devin partizanul vorbelor mari..."

Asemeni, poate, lui Coșbuc ori Ion Gheorghe în poezie, Ion Lăncrănjan e de nedezlipit de cei care scriu în special despre țărani. Scrisul lui „cade" peste țărani ca o boare la ceas potrivit, ca un apus de soare rubiniu pe lacuri cu nuferi. Romanul se completează, se dospește, crește ascunzîndu-și mereu capătul, sfîrșitul.

*

Romanul lăncrănjănean e dur. Făcut din materiale rigide. Elasticitatea îi e străină. Personajele sînt severe cu ele însele. Multe din lucrările lui nu pot fi citite cînd ai timp, ci cînd ai răbdare. Și totuși, și totuși intrînd în „timpul" lor vezi, te convingi că te-ai păcălit. Că nimic din ce-i trebuie unei construcții bune nu le lipsește. Nici mortarul între cărămizi, nici jocul necesar între grinzi, nici înclinațiile calculate. Cu alte cuvinte, romanul încrîncenatului prozator își are fizionomia sa „exterioară" și viața lui interioară armonios potrivite.

*

Fie că e vorba de *Caloianul* sau *Cordovanii*, de *Drumul cîinelui*, ori *Fiul secetei*, de *Ploaia de la miezul nopții* ori *Suferința urmașilor*, toate și fiecare în parte îți cer răgazul reflectării, întrebării. Răspunsurile vin greu, dar vin. Nichita Stănescu, se pare, l-a înțeles mai bine decît mulți alții. În opinia sa „... opera lui Ion Lăncrănjan este o izbîndă a conștiinței de sine a scriitorului român. Oricît de greoaie ar putea să apară o lectură estetizantă, ea vădește o conștiință de clasă impecabilă, notorie

și exemplară. Intri greu în proza lui Ion Lăncrănjan, dar pleci mai bogat în spirit." Mai bogat în spirit. Excelent spus! În Lăncrănjan se proiectează o lume. Fiecare roman e un orizont. O lume de relații. Un orizont de idei, de gînduri. Lucrările lui au alura unor epopei.

*

Ion Lăcrănjan își urmărește eroii pe toate culoarele vieții. Îi împinge în vîltoare, îi așteaptă, le dă brînci înainte, îi apostrofează, îi alintă. Și oricînd, oriunde și oricum îi confruntă cu adevărul. Toți au sfînta instanță în față.

*

Diagrama oricărei opere mari, pare a ne sugera Lăncrănjan, este diagrama vieții. Romanul în cazul scriitorilor este făclia, purtătorul ei viața. El e convins că: „Adevărul vieții, mai ales pentru prozator, este strîns legat de conflict, este condiționat de contradicție, de sesizarea și de luminarea ei din unghiurile cele mai inedite, de o reliefare cît mai inedită a înfruntărilor care au loc în realitate, între ceea ce se naște și ceea ce moare, între ceea ce s-a născut și a crescut, îmbătrînind apoi, și ceea ce dă noi elanuri devenirilor, fiindcă mersul dialectic al lucrurilor nu cunoaște oprelişte, iar revoluția, procesul fundamental al epocii contemporane, pătrunde din ce în ce mai adînc în viața omenirii, atrage în albia ei noi și noi popoare, trezește la viață rînduri noi de oameni, aprinde scînteia speranței acolo unde a dăinuit secole întregi bezna înapoierii și lipsa de mîndrie a gîrbovirii sociale și naționale, schimbă și preface totul, din rădăcină, dar nu ca într-un marș zglobiu, ci ca într-o bătălie lungă, grea și frumoasă." Autorul acestei bogate aprecieri nu e dascăl, dar ideile, suita lor, înlănțuirea lor concură cu un riguros raționament euristic.

*

Adevărul nu e la îndemîna oricui. El își tăinuiește locul. Cum recunoaște și îndrăznețul prozator: „Adevărul e crud de multe ori, dar nu e demobilizator niciodată, dacă-i abordat de pe pozițiile noastre. Nimic nu s-a realizat sub soare fără frămîntări și fără luptă, fără sacrificii, în nici o epocă." Prin urmare, adevărul e ca o redută, el trebuie cucerit. Strategia cuceririi lui cere pricepere, răbdare, efort și, pe deasupra, bătaie pe viață și pe moarte.

*

Ca exponent al țăranului, stăpînul prim al lui Lăncrănjan, el, scriitorul, nu putea să nu observe relația dintre țăran și adevăr. Pentru el e limpede că: „Adevărul adevărat e că brazda trasă de țărani prin vreme — prin sutele de ani — s-a vărsat și se varsă ca o apă în epoca aceasta a noastră — epoca unor temerare și temeinice edificări — sporindu-i puterile și creșterile exact în măsura în care am știut și știm noi cei de azi, constructori ai socialismului, să alegem lumina din foșnetul molcom și greoi al țărînii, în măsura în care luăm viață din propria ei viață". Da, țăranul a fost și este privilegiat: a avut și are izvorul la îndemînă. Izvorul crud al realității, al faptelor. Prima distilare o face el cu mintea lui.

*

Autorul *Cordovanilor* nu știe ce-i vorba rea pentru pămîntul românesc, pentru țara opincarilor de ieri, a electroniștilor de azi, a bijutierilor infrastructurilor de mîine. Judecățile lui despre solul pe care ne-am născut și am muncit, și-am rîs, și-am plîns, dar niciodată nu ne-am lăsat răpuși, doborîți ascund în ele nu numai întregul adevăr, dar și stima lui pioasă, mîndria neîntinării. „Noroiul urii nu a întinat niciodată dragostea noastră față de pămînturile pe care ne-am născut și am trăit." Nu numai că nu le-a întinat, dar le-a sfințit cu dor și patimă.

umană un mod de viață, a preschimbat-o, după împrejurări, în armă, și scut". Urmare firească, slujbașul literelor mărturisește : „Am încercat, ca scriitor, în puținele pagini pe care le-am înnegrit pînă acum să surprind acest sentiment, acest gînd străvechi, care ne-a ținut în picioare în vîrtejurile cele mai neîndurătoare". Paginile nu sînt puține. Nici doar înnegrite. Căci paginile lui te recheamă, personajele lui îți măresc cercul prietenilor. Sau, dimpotrivă, pe cel al neprietenilor, pe cel al nesemenilor, din vina lor.

*

Care fiu al acestui popor *în care* și *prin care* sîntem noi întemeiniciți în istorie ar pune la îndoială judecata : „Geniul acestui popor a fost și continuă să fie o realitate, țîșnind de cîteva ori pînă în stele, luminînd de multe ori orizontul, fiind sau nefiind întotdeauna recunoscut ca atare". Geniul nu are granițe. N-a avut nici al românilor. E adevărat, de ignorare n-a fost ocolit. Ce e mai grav este că gestul nu s-a datorat mereu ignoranței. Așa s-a întîmplat, se întîmplă și e greu de crezut că nu se va mai întîmpla. Dar geniul, ca și adevărul, nu ruginește.

*

Una din cugetările prozatorului care a înnobilat literatura română cu un *Drum al cîinelui* arată cît de prezent e autorul în bătălia epocii, a vieții : „Noi n-am zis niciodaaă că sîntem un popor superior altora, n-am pretins că sîntem cei mai buni și mai omenoși din lume. Am fost însă de multe ori, în momente esențiale, buni și omenoși. Au existat și în pădurea noastră uscături și buturugi, cum există în orice pădure. Fruntea însă, fruntea pădurii românești și aureola specifică a firii noastre au fost dintotdeauna omeneoase și luminoase."

*

Frumosul, nici cel moral, nici cel estetic nu este sută la sută pur. Și cel mai curat grîu are neghină. Ro-

mânul a fost însă exigent cu sita. N-a rărit-o. N-a lăsat-o să scape impuritățile. Cel puțin nu pe cele evidente. El s-a comparat și se compară cu lumea nu pentru a se bate cu pumnul în piept, ci pentru a se delimita. Pentru a înțelege ce-i cere viitorul.

*

Un adevărat fiu al poporului este și un legitim fiu al istoriei. O dovedește și Ion Lăncrănjan prin afirmaiile de mai jos : „Noi n-am avut niciodată ceea ce ni s-a cuvenit ; n-am pregătit invazii, n-am copt agresiuni". Și aceasta pentru că „nu am fost roși de complexul neaderenței, nici de complexul născător de tensiuni al aroganței...". Dimpotrivă, am fost legați „de pămîntul pe care ne-am născut, știind bine de tot că sîntem vechi, dar nu și bătrîni, dreptatea și adevărul fiind și rămînînd, din veac în veac, pavezele noastre cele mai tari". E adevărat, dreptatea și adevărul ne-au sprijinit. De cele mai multe ori însă la ele am ajuns prin dese hățișuri. Și, tot de multe ori, cale de ocolire nu a fost. Ne-am oblojit rănile din mers.

*

Da ! Privind retrospectiv lucrurile, Ion Lăncrănjan are dreptate : „Noi am iubit întotdeauna ceea ce merita să fie iubit, batjocorind în același timp ceea ce era vrednic să fie batjocorit, cunoscînd deci puterea vitriolantă a ironiei, prețuind nuanța și subtilitatea". Am avut și ce iubi și ce batjocori. Dacă am uzat și de ironie nu e păcat. Dimpotrivă, ironia nu e modă, e cale de atac. Ironia nu e glumă, e răspundere. Ironia e și spin și floare. Dar, și aici trebuie mare atenție, sînt și spini otrăvitori, și flori fără miros.

*

Lăncrănjan a înțeles bine că umanismul e axul marii literaturi. A priceput bine relația indestructibilă dintre umanism și valoare. O recunoaște el însuși : „Umanismul

*

Orice creator de marcă este condamnat la nemulțumirea de sine. Chiar cînd lucrează la o operă pe care o dorește un *summum*, se gîndește și la cea viitoare. O ia mereu de la început cu chinurile : ștergerea, ruperea, coșul de hîrtii. Și toate acestea exasperează, generînd întrebări în legătură cu soarta lucrării. Gestația creatoare își are exigențele ei.

*

Lăncrănjan are dreptate : „Durerea pînă la capăt a unei lucrări presupune dăruire și efort, presupune pasiune. Iar pasiunea naște și lasă în urma ei, ca într-o reacție în lanț, noi și noi nemulțumiri, o dorință din ce în ce mai accentuată de a realiza altceva, mai bun și mai frumos, de a săvîrși noi și noi fapte de muncă". Focul mai binelui este mistuitor. La dogoarea lui rezistă numai sufletele tari.

*

Nu se cunosc pe lumea aceasta domenii fără rebut. De aceea reținem ca întemeiată constatarea : „o literatură nu poate fi alcătuită numai din cărți fundamentale, capabile să cuprindă problemele mari ale unei epoci, frămîntările unei mari categorii sociale sau chiar ale națiunii întregi. Fără asemenea cărți, însă, fără o continuă aspirație spre esențial și spre major, o literatură poate deveni sau chiar devine provincială, oricîtă mîndrie patriotică ar cultiva, oricît sprijin ar primi din partea criticii, cum că ar fi și cum că este, cum că ar fi atins sau ar fi depășit culmile literaturii universale ș.a.m.d.". Așadar, rebutul, ucenicia sînt un fel de rău necesar.

*

Convingerea lui Ion Lăncrănjan este cît se poate de clară : „În cultură (ca și în alte domenii) se întîmplă, după cîte se pare, ca în urma unei «generații mari» să vină una sau două generații de pigmei, de simpli mărunțitori de lucruri !" Mi se pare cu totul adevărat. Poate cu o mică rezervă : *mărunțitorii* nu lipsesc cu desăvîrșire din nici o generație.

TEODOR MAZILU

„Puțini oameni au curajul de a fi fericiți."

Sînt personalități marcante la care predomină fie partea de talent, de iscusință de sensibilitate, fie cea de gîndire, de rațune, de discernere. La Teodor Mazilu este dificil, dacă nu imposibil de delimitat, de sesizat granița dintre acestea. Într-atît sînt ele de unite, de sudate.

Pentru Mazilu dialogul : adevăr — prostie este omniprezent. Dialogul e presupus, e impus. Nu spune el că „Mimarea adevărului... pare uneori mai verosimilă decît adevărul însuși" ? Și cîți nu-l confirmă. Căci mimarea nu e condamnabilă în orice ipostază. Mimarea primejdioasă este aceea care traduce un refuz al propriului efort, o lene deghizată, sofisticată.

*

„Trăsătura fundamentală a unui om trebuie să fie atenția, capacitatea de a se dedica unei realități în întregime, fără rezerve, fără clipe de oboseală, fără să se risipească." Da. Fiindcă neglijarea realității de către creatorul de artă se traduce în inexistența lui. Încercarea de trișare, fie ca semn al neputinței, fie ca semn al necinstei, este autocondamnare.

*

Teodor Mazilu ne poartă într-o lume care desigur nu e nouă, fiindcă în ea au poposit atîtea generații de moraliști, de cugetători începînd cu Esop și terminînd

ce noi simțeam de mult, într-o formă mai puțin clară". Totul este ca respectiva recunoaștere să concorde cu intenția și cu realitatea.

*

Aforismele de genul: „Toate capodoperele lumii există în noi... Totul e să ajungem pînă la ele", sînt însemne ale spiritelor mari. Teodor Mazilu nu e mai prejos.

*

Sufletul omului are multe lacăte. Pătrunzi în el numai dacă și pe măsură ce deschizi fiecare lacăt pe rînd. Mazilul era conștient de acest lucru. „Psihologic, ne spune el, e interesant de remarcat că ne e greu să înțelegem, să admitem tocmai erorile pe care le săvîrșim noi". Adevărat. Dar aceasta nu mereu din lașitate ori lipsă de curaj. De multe ori din prea mare exigență. A fi procurorul propriilor tale erori este o misie dintre cele mai dificile.

*

Constatarea eseistului după care: „Un om cu idei e considerat un om inteligent. Și atunci se pornește la vînătoarea de idei, idei personale, idei împrumutate, idei luate de la alții, numai idei să fie", merită a fi comentată. În primul rînd, ce comentăm? Faptul că un om inteligent e un om cu idei sau invers? Cum ar putea fi altfel? Goana după idei nu cred a fi condamnabilă în sine. Amestecarea lor da. Dacă împrumutul de idei de la alții sporește ideea ta e normal. Aceasta e și rațiunea împrumutului. Datorăm celor de la care am împrumutat recunoașterea și recunoștința noastră.

*

E desigur greu de știut exact ce l-a condus pe Mazilu la judecăți extrem de categorice, cum ar fi cele din raționamentul: „Ideile sînt o măsură înșelătoare, ele nu

ne ajută să înțelegem substanța, adîncimea unui individ. Am văzut oameni plini de idei subtile care erau în realitate proști ca noaptea. Am văzut oameni care proclamau cele mai nobile idei și care de fapt erau capabili de toate mîrșăviile posibile." Nu știu prin ce am putea cunoaște mai bine *adîncimea unui individ*, dacă nu prin idei. Nu am întîlnit, poate fi desigur o neșansă, proști ca noaptea, pe care să-i dea afară din casă ideile subtile. Ultima propoziție mi se pare adevărată, cel puțin parțial. Dar proclamarea unor idei nu se confundă automat cu aplicarea, cu înfăptuirea lor.

*

Este clar și adevărat că „mintea privește toate problemele prezente cu ochii reci ai trecutului", cum admite și Mazilu. La fel de adevărat este că: „Mintea poate să nască amintiri, regrete, obsesii, stări de spirit...". Mai puțin clar și deloc adevărat mi se pare a susține că ea nu naște niciodată inteligență. De unde această opoziție — minte — inteligență? De ce raporturi de disjuncție între ele și nu de complementaritate?

*

În genere, omul de spirit care este Mazilu scapă unele cugetări îndoielnice despre idei. „Omul nu e o idee, ci o realitate extraordinară", e una, că în măsura în care îl transformăm în idee, omul „ne devine indiferent", e altceva, cu totul altceva.

*

Nu înțeleg de ce: „A avea idei despre oameni, despre realitate înseamnă a renunța la cercetarea atentă și vie". De asemeni, mă întreb de unde poate veni exagerarea: „Totdeauna oamenii cu idei precise mi-au lăsat o impresie neplăcută, de amorțeală și suficiență". Dacă ideile sînt precise nu e nici un păcat. Dezastru e cînd ele devin fixe.

*

De ce să fi fost convins Mazilu că: „Ideea e un adăpost foarte comod pentru spiritele trîndave, insta-

*

Ce să fi dedus autorul din inspiratul aforism : „Noi sîntem mici, instinctele sînt mari", e mai greu de știut. Nu cred că fatalismul era sau ar fi concluzia ultimă. Căci, instinctele, oricît de mari ar fi ele, depind de noi.

*

„Oamenii fericiți au avantajul de a nu realiza ironiile pe care cei nefericiți le fac în adresa lor". Sau, nu-și propun s-o facă. Fiindcă celor nefericiți atît le-a mai rămas.

*

Pe spații mici Mazilu e imbatabil. Lipsa cuvintelor în exces îngroașă substanța ideilor. Un exemplu : „Sufletele mari jignesc existența mediocră". Iată o jignire întotdeauna bine venită, niciodată în doză suficientă.

*

Între afirmațiile subtile din opera lui Mazilu o găsim și reținem și pe aceasta : „Misterul unei opere de artă se răsfrînge și asupra celui care a creat-o". Da. Fiindcă, conștient sau nu, fiecare autor seamănă niște idei. El le gîndește într-un întreg, le prevede pînă la un punct întinderea. Dar în dezvoltarea lor, prin apropiere, prin simpatie, ele pot să intre în înfrățire cu altele și astfel ele să-și releve și alte virtuți, care se pot răsfrînge asupra rădăcinii și tulpinii din care au răsărit.

*

Miezul filozofic este în unele dintre cugetările sau aforismele lui Teodor Mazilu presupus, în altele el este dezvăluit, explicit. Așa se întîmplă și în cazul constatării : „Nașterea timpului e totuna cu primele spasme ale agoniei unei pasiuni. Cînd există timp, totul se

destramă". Timpul este necruțător cu cel care nu poate să nu scrie o carte.

*

E discutabil adevărul din aforismul : „Omul care ține minte o prostie e mai prost decît cel care a făcut-o". S-ar putea ca victima să uite nu prostia, ci năravul.

*

O altă perlă a ironiei, dar și a adevărului este servită în aforismul : „A vorbi ca oamenii se pare că e o problemă destul de complicată". Tocmai de aceea unii dintre ei nici nu înțeleg că ar fi de preferat tăcerea.

*

Bietul Mazilu a fost un om nefericit. Prea era atent la lume. Prea era atent la „nimicuri". Alții nu, ei nu se încurcă în fleacuri. Dacă se ivește, ici, colo, cîte o mărinimie nu-i dau cu piciorul. Tocmai această „bunăvoință" nu-i scapă ironicului eseist. Dimpotrivă, el o spune deschis : „Sînt oameni, foarte puțini, ce e drept, înzestrați cu puterea magică de a bate pe umăr. Ei bat protector pe umăr atît vecinii, colegii de birou, clasicii literaturii universale, cît și legile implacabile ale științei. Chiar și față de tainele încă nedezlegate ale naturii au un aer protector... Nu o dată am văzut cum Shakespeare era bătut protector pe umăr, ca și cum fără această prietenească bătaie pe umăr bietul englez s-ar fi prăbușit în anonimat."

*

Egoismul n-are nici margini, nici vîrstă, nici preferință de mediu. El se propagă neobosit. O anume teamă stă la originile lui, pare a ne sugera autorul *Proștilor sub clar de lună* : „Vin alții din urmă — și cu ei ce o să se întîmple ? Bărbații inteligenți se tem că vin alții și mai inteligenți. Femeile seducătoare se tem că

*

O judecată atît de categorică potrivit căreia : „Așa cum există pompieri voluntari, există, bineînțeles, și idioți voluntari. Numai că primii sînt foarte abili, iar ceilalți extrem de inutili și periculoși", nu mai lasă loc pentru îndoială. Și totuși atît de inutili să fie idioții ? Nu ne ajută ei, prin simpla existență, să distingem categoriile contrare ?

*

Dramaturgului român i se pare curios : „să vezi cum unii oameni nu se recunosc așa cum sînt, atît în ceea ce privește culoarea părului, cît și a caracterului". Într-adevăr curios. Pentru prima operație ar fi suficientă oglinda propriu zisă, cea ordinară. Pentru cea de a doua, pentru toți oamenii, oglinda ar fi Omul.

*

Recunoscînd, dintr-o înțeleasă modestie, că el nu e moralist, deși din speța aceasta mai fac parte și un Molière și un La Rochefoucauld, Mazilu se explică : „Eu nu mă consider superior contemporanilor mei și nu socot că scriitorul este stăpînul lumii morale". Stăpîn nu, dar părtașul ei da. Chiar răspunzător pentru ea.

*

Ar fi cu totul inexact și nedrept să credem că Mazilu e exclusiv un ironist, un pamfletar iscusit și atîta tot. Nu, el se dovedește un sensibil receptor al cerințelor marii arte, al cerințelor pe care lumea, societatea le formulează, le impune artei. După convingerea sa : „Arta intervine într-un proces de cunoaștere, atunci cînd lucrurile nu sînt suficient de clare, ajută să despartă binele de rău". Or, să recunoaștem : separarea în cauză presupune o muncă de ocnaș spiritual.

*

În strînsă legătură cu misia socio-morală a artei pune moralistul și misia scriitorului. Acesta, scriitorul adevărat, face : „la urma urmei, în conștiința omenirii și o operă de știință. Îi arată omului, pe baza unor experiențe comune, unde se poate ascunde răul". Ascunzișurile avute în vedere sînt infinite. De urma lor se dă greu. O găsește numai cine insistă. Marii scriitori insistă.

*

„Cele mai obositoare zile, consideră Mușatescu, sînt cele în care nu ai nimic de făcut". Și cînd te gîndești că nu puțini tocmai pe acestea le caută...

*

Autorul lui *Titanic vals* opinează că : „Filozofia pietrei este tăria". Mă întreb : a omului n-o fi tot tăria, aceea de caracter ?

*

„Ca să măsori distanțele, trebuie să le și străbați". Da ! Uneori cu pasul, alteori cu gîndul. Ultimul, deși mai rapid, e mijlocul cel mai dificil.

*

Scriitorul Tudor Mușatescu găsește că : „Vîrsta exactă nu se socotește după anii pe care i-ai împlinit, ci după cei pe care îi mai ai de trăit". Poate că aici este farmecul vieții.

*

În orice cugetare, aforism, Mușatescu strecoară și o doză de poezie. Filozofia și poezia dau farmecul notațiilor sale. El, poetul, ne mărturisește : „Vara, la mare, cu soarele am raporturi de piele. Cu luna de inimă". Cărui poet poate să-i scape discreta sau nostalgica privire a lunii deasupra crestelor valurilor mării ? Cine nu pune atunci la cale o iubire măcar pe viață ?

*

Cu puțină vreme înainte de a ne părăsi scriitorul se confesa : „N-aș vrea să mor pînă nu termin de trăit". Că n-a vrut îl credem pe cuvînt ; că n-a terminat sîntem siguri.

*

Este perfect adevărat că : „De la o vîrstă încolo, riscurile se numesc proiecte", dar cum ne-am putea lipsi de proiecte ?

*

Adresîndu-se simbolic unui tînăr, moralistul îl îndeamnă : „Tinere ! Înainte de a te întreba pe care drum să apuci în viață, întreabă-te pe care nu trebuie s-o iei." Unii se întreabă, alții nu. Sînt și unii care se întreabă de ce neapărat trebuie s-o apuce pe unul ?

*

„Cînd ești prost, să nu-ți faci cărți de vizită." Iată un sfat desconsiderat. Mărturia ? Abundența numitelor cărți.

*

Dintr-un aforism mușatesc aflăm : „Amintirile unora se numesc remușcări". Mă întreb : nu ale tuturor ?

*

Niciodată ironia lui Tudor Mușatescu nu vizează o țintă falsă, ci una precisă, fie ea și insesizabilă la prima sau la a zecea vedere. O constatare grăitoare este și aceasta : „Cînd istoria te invită să te uiți înapoi nu vrea să-ți atragă privirile, ci atenția".

*

Deși de-a lungul vremii, marii cugetători ai lumii au constatat, cum dealtfel o face și Tudor Mușatescu, că : „Deșteptul care face pe prostul e mult mai primejdios decît prostul care vrea să facă pe deșteptul", viața ne arată că lumea nu duce lipsă nici de unii, nici de alții, iar primejdia crește.

*

„Nu e destul să fii bun. Trebuie să fii bun şi de ceva". Da. Dar cea de a doua dorinţă nu o exclude pe prima. Ba o presupune.

*

Poate că cel mai scurt aforism este acesta: „Dorul e român". El este poate şi cea mai adîncă judecată privitoare la români?

„După moartea unui mare scriitor, ironizează pamfletistul Tudor Muşatescu, se nasc — cel puţin — cîte zece critici mai mici". Interesant e nu numai că se nasc, dar unii se nasc opaci, cu simţul umorului atrofiat.

Este total convins Tudor Muşatescu, şi nu putem să-l contrazicem, că: „Adevărata istorie a lumii este numai cea pe care o trăieşti. Restul e informaţie". Informaţia ne-o facem, istoria o pătim.

*

Tudor Muşatescu este şi omul delimitărilor riguroase. Aşa de pildă, el scrie: „Una e obrăznicia şi alta cutezanţa. Dar, asta n-o ştiu decît cutezătorii". Nici nu ne putem aştepta la altceva. Să nu cerem nimănui ce n-are.

*

Filozofic vorbind, autorul lucrării *Cuplete şi scenete umoristice* apreciază că atunci: „Cînd adoarme tăcerea se deşteaptă liniştea". Din concertul acestora rezultă simfonia interioară a lumii. Spectatorii sînt gîndurile.

*

Ca om de breaslă, poetul, romancierul, cugetătorul Tudor Muşatescu e de părere că: „Scriitorul a învăţat pe om să citească în el însuşi". Să fie aceasta puţin?

*

În spiritul vechilor moralişti greci, autorul lui „... *escu*" povăţuieşte: „Să nu crezi în iubire. Numai în durata ei". Frumos spus, dar cine porneşte la drum în iubire cu durata în gînd? De ce n-am crede mai mult în intensitatea ei? Şi apoi, dacă n-am crede în iubire ce sens ar mai avea ea?

*

„Ca să scrii bine, e de părere Muşatescu, trebuie — mai întîi — să înveţi să ştergi perfect." Că ştersul trebuie să persiste e un lucru clar. La fel de clar mi se pare că el nu se opreşte aici. Mai ales în domeniul aforisticii operaţia se impune ca indispensabilă. Un aforism trebuie cioplit, cizelat pînă în faza de care vorbea Blaga, cînd nu mai e nimic de adăugat. Muşatescu s-a supus pe sine unui asemenea examen.

*

Mulţi sau unii sînt tentaţi să creadă, aproape apriori, că ironiştii, că pamfletarii, eseiştii se menţin, prin natura genului, mai la suprafaţa lucrurilor. E o eroare. Nici Caragiale, nici Aurel Baranga, nici Horia Lovinescu, nici Paul Everac, nici Marin Sorescu, nici D.R. Popescu nu procedează aşa, nu justifică o asemenea idee. Nu o justifică nici Tudor Muşatescu. Căci numai atunci: „Cînd ai amnar ca replică, scaperi şi în cremene". Şi tot el adăuga cu franchețe: „Fără gimnastica minţii nu poţi face tumbe cu verbele". El era convins că: „Cu cît gîndul e mai subţire, cu atît e mai durabil".

*

Nu sînt convins că: „Prostul există numai din clipa cînd îl remarci". Abia atunci el există şi pentru alţii.

*

Pe pragul de sus al fiecărui tribunal aş scrie aforismul-adevăr al lui Tudor Muşatescu : „Cea mai mare crimă e să-ţi ucizi timpul". Şi aş mai pune pe masa de lucru al multora dintre noi îndemnul muşatesc : „Ia viaţa în piept, dacă nu vrei să dea cu tine de pămînt".

*

Personificînd cu măiestrie aspecte imanente omului, stării sale sufleteşti, Muşatescu intuieşte o ierarhie logică a lor. Aflăm astfel că : „Nervii ţipă, durerea suspină şi disperarea geme". Fiecare propoziţie e o sinteză de poezie, de adevăr, de măsură.

*

Moralistul Muşatescu crede că : „Dragostea moare cînd dorul uită adresa iubitei". Sau cînd o substituie. Sau cînd o încurcă. Cînd n-o mai rosteşte sufocat.

*

„Proştii sînt ca hărţile. Se exprimă numai la scară redusă". Dacă ar fi aşa încă n-ar fi rău. Dar care din ei îşi mai găseşte scara ?

*

Este adevărat că : „Cel mai generos anotimp e toamna. Îşi dă şi hainele de pe ea". Dar să nu omitem : nu şi le dă oricui.

*

„Creierul este «eminenţa cenuşie» a istoriei omului". Iată o istorie la care trebuie să cotizăm cu toţii.

*

O cugetare care ne dovedeşte că în Muşatescu avem de-a face cu un gînditor înainte de toate glăsuieşte : „Te poţi găsi în fiecare om. Dar nu te poţi regăsi decît într-unul : în tine". Da. Dar şi acolo nu te găseşti automat.

*

„Nu muriţi primăvara. Păcat de ea". O fi păcat de ea. Dar păcatul e că nimeni nu ne întreabă. Moartea nu ştie lecţia politeţii.

*

Constatarea la care ajunge autorul de aforisme, epigrame, calambururi este destul de tranşantă : „Viaţa are trei drumuri : unul drept, altul greşit şi, ultimul, pe care ajungi". Viclenia vieţii stă în aceea că ea îţi dovedeşte de multe ori prea tîrziu că nu ţi l-ai ales pe cel drept. Regretele retrospective sînt întotdeauna inutile.

*

O altă concluzie ne avertizează că : „Unii oameni sînt ca papagalii : or vorbesc fără să ştie ce spun, ori spun fără să-şi dea seama de ce vorbesc". Acestora li se adaugă ca o uşoară variantă oamenii care spun ce nu ştiu şi nu spun ce ştiu. Mă tem că aceştia sînt mai periculoşi.

*

„Lenea e drumul care te duce nicăieri". Aşa pare a spune orice filă a vieţii, dar mulţi, modeşti din fire, se mulţumesc şi cu atît.

*

„De la o vîrstă încolo, inima nu mai e obligată să iubească. E suficient să bată". Poate că nici nu trebuie să-i cerem mai mult.

*

Tudor Mușatescu este absolut convins că : „Pămîntul pare mai tînăr cînd are fața brăzdată adînc". La fel, omul pare mai tînăr cînd e mai adînc pe dinăuntru. Omul gol în interior pare mai șubred și pe dinafară. De aceea îndeamnă același cugetător grijuliu : „Nu pleca din tine, că rămîi gol."

*

În căutarea unor explicații gingașe privind unele producții literare ori mai puțin literare Mușatescu înclină să creadă că : „De cînd stiloul a înlocuit tocul, unii scriitori nu mai au condei". Dacă ar exista convingerea că simpla întoarcere la toc le-ar reda condeiul, am intra în criză de tocuri.

*

Este cît se poate de adevărat că : „Cele dintîi pagini de istorie română au fost scrise cu arcul", cum ne amintește cu mîndrie și patriotism Mușatescu. De fapt, de aici au plecat mai toate popoarele. La fel de adevărat este și faptul că poporul nostru și-a scris istoria mai întîi cu sînge. Cerneala a apărut mai tîrziu.

*

„Perfidul spune în față, ne amintește discret moralistul, numai ceea ce a întors pe dos. Deci face și el ceva în prealabil. Culmea e că pentru asta mai cere și răsplată.

*

Înțelegem nedumerirea poetului : „Cînd sînt atîtea flori pe pămînt, cum pot să mai fie și atîția oameni răi pe lume". Să nu știe el că pămîntul are mai mult suflet decît lumea ?

*

Tudor Mușatescu a observat cu sensibilitate că : „Toate florile sînt rude de sînge cu pictorii". Luchian al nostru o știe cel mai bine.

*

Că : „Focul sacru nu se aprinde cu chibrituri", pare de ordinul evidenței. El se aprinde din căldura omului față de oameni.

„Numai covoarele se nasc ca să fie călcate în picioare". Sînt și aici privilegii : unele se calcă numai la zile mari.

„Numai după invidia altora îți dai seama de adevărata ta valoare". Aici nu văd un prea mare dezavantaj, important e să-și dea alții seama de asta..

*

„Stilul e maestrul de ceremonii al cuvintelor". Un asemenea maestru nu trebuie să lipsească din laboratorul scriitorului.

*

„Nu cugeta pe negîndite". Iată poate cel mai scurt aforism și cel mai mare paradox. Cît de lung o fi fost chinul pînă la zămislirea lui ?

Nu, nu pragmatism, prudenţă, nu egoism, răspundere, nu resemnare, recunoştinţă sînt prinse din belşug în cugetarea: „În fiecare zi trăieşte-o pe cea prezentă, gîndeşte-te la cea de mîine şi adu-ţi aminte de cea de ieri“. Este o învăţătură pe care ne-o impune condiţia de om.

*

„Cu vremea să mergi în pas, nu la pas“. De un singur imbold să fie animat omul: s-o depăşească puţin.

Într-un spirit conciliant-ironic Muşatescu consimte că: „Leneşul are filozofia lui dar îi e lene s-o spună“. Cred că e singurul gest al lui demn de laudă.

*

„Prostul face tot ce poate ca să nu treacă neobservat“. Deşi, practic, n-ar trebui să facă nimic. Lumea e mărinimoasă, observă şi singură.

*

„Oamenii mici la suflet nu pot vedea în mare.“ Da. Le lipseşte înălţimea adîncurilor.

*

„Există o categorie specială de surzi. Aceia care nu vor să audă decît ce spun ei“. Măcar de-ar auzi cum trebuie.

*

Salutul are semnificaţia lui la diferite popoare. Salutul se înscrie într-un ceremonial ce ţine de cultura fiecărui popor. Muşatescu a observat că: „Unii salută cu pălăria, alţii cu spinarea“. Salutul acesta cu spinarea are în toate culturile şi moralele o singură semnificaţie: slugărnicia.

*

„Sita criticului trebuie mai întîi să discearnă şi, pe urmă, să cearnă“. Şi pentru una şi pentru alta, trebuie să aibă ce.

„În gramatica iubirii există două semne ortografice esenţiale: semnul întrebării şi punct“. Poate că cel al exclamării ar fi şi mai justificat.

*

„Sînt oameni cărora le e teamă să nu le fie frică“. Şi atunci preferă să rămînă înfricoşători.

*

„Optimiştii îşi socot anii în primăveri; pesimiştii, în toamne“. Socotelile şi le fac iarna. Primăvara se gîndesc la flori: optimiştii se bucură de cîte sînt, pesimiştii se întreabă de ce n-or fi mai multe.

*

Viaţa îşi are ciudăţeniile şi ironiile ei. Muşatescu ne divulgă una: „Omul în stare de nimic e capabil de orice“. Paradoxul e sarea lumii.

*

Cele patru anotimpuri sînt momente ale devenirii umane aflate în concordanţă cu afectivitatea şi raţiunea. Aşa cum zice Tudor Muşatescu: „În primăvara inimii, e soare. În vara ei, arşiţă. În toamna inimii, burniţă de gînduri şi, în iarna ei, vremuieşte“.

*

„E adevărat că viaţa e mică. Dar asta nu înseamnă s-o trăieşti singur“. Poate că dimpotrivă.

*

„Una e să ai un nume, şi, cu totul alta, să fii unul". Idealul ar consta în aceea ca fiecare să lupte să aibă şi un renume. Cel mai frumos nume e acela de Om.

*

„Numai lucrurile se forţează. Oamenii se conving". Dacă ar fi aşa, numai aşa, aproape că n-am avea nevoie decît de literatură.

*

Cum zice Muşatescu : „Geniile lumii sînt ca soarele : apun, dar nu mor niciodată". Chiar apusul le e discret.

*

Scriitorul fără patrie e ca o pasăre fără cuib. Ca o privighetoare fără pădure, ca un peşte fără apă. Patria ta e prima pentru tine. „La oricare din cerurile lumii te-ai uita, în ochi îţi apare, mai întîi, un petec din cerul patriei tale". Patria te urmăreşte oriunde te-ai duce. Te însoţeşte ziua pe stradă, în gîndurile tale, te cheamă noaptea, în vis, te dojeneşte, te alintă, te face să te simţi om. De aceea nu îmi închipui un Om fără patrie.

„O generaţie care nu-şi recunoaşte antecedenţii n-are acte de stare civilă în regulă". Indubitabil. Aici însă nu de instanţe judecătoreşti e nevoie, ci de cele ale forumului interior.

*

„Pentru unii oameni există, în viaţă, şi un fel de a înainta înapoi." Acesta poate fi şi un rău personal şi un rău colectiv. Rău oricum. Dar năravul, năravul e conservator.

*

Din tezaurul satiric al autorului reţinem şi judecata-perlă : „Cel mai prost om pe care l-am cunoscut... au fost foarte mulţi". Ce gramatică încurcată şi la Muşatescu, parc-ar fi a lumii.

*

„Pălăria prostului se poartă cu nimic dedesubt." De unde concluzia că golul e dătător de friguri.

*

„Oamenii au inventat tortura şi dragostea chinurile." De aceea şi le şi împrumută.

*

Înţeleptul Muşatescu sesizează că : „Arta fără bătrîni e ca ţara fără istorie". Iar arta numai cu îmbătrîniţi e ca o pădure ciută.

„Nu depinde decît de tine ca să fii nimeni". Mulţi se folosesc din plin de acest privilegiu.

*

„Limba spada intrigantului". Atenţie ! Spadasinii se înmulţesc.

*

„Slugarnicul se dă la o parte ca să facă loc şi cînd trece nimeni". Obedienţa a devenit la el reflex.

*

Nu toţi oamenii elaborează filozofia naturii, toţi însă i se supun. Pasul omului în momentele mari ale vieţii este ordonat de ea, de natură. Se înţelege deci că Muşatescu are dreptate să remarce : „Omul are, în mers,

patru anotimpuri : primăvara, pășește ; vara aleargă ; toamna își măsoară pașii și iarna și-i tîrîie."

*

Dacă aprecierea : „Cînd ajungi «scriitor cu greutate», începi să scrii cu lipsă la cîntar", ar veni din partea unui reprezentant al altui domeniu, ar putea fi suspectată de maliție. Cum ea vine din partea unui scriitor ca Mușatescu te pune pe gînduri. I-o pune și pe confrații lui de breaslă ?

*

„Cred că cea mai reușită carte de umor ar fi una scrisă de un prost, despre ceilalți." De ce-o fi mergînd Mușatescu pe ipoteze ?

*

„Una e să judeci ușor, și alta lejer". Ar mai fi și faza a treia : să nu judeci nicicum.

*

Pentru Tudor Mușatescu e absolut sigur că atunci : „Cînd se aprinde în discuție, prostul face scurtcircuit". Iată de ce e mai rentabil să stea deoparte.

*

Poate orice tratat de conduită în viață ar trebui să înceapă cu ceea ce mărturisește Mușatescu : „Cred numai în ceea ce văd, în jumătate din ceea ce aud și în nimic din tot ce mi se spune la ureche".

*

„Umoriștii adevărați nu-și dau «duhul» nici după moarte." E semnul lor de eficiență în viață. Și, totodată, ultimul lor semn de omenie.

*

„Cînd e vorba să-și justifice rostul pe lume, mulți fac față. Dar și mai mulți fac fețe-fețe". Dezastrul vine de acolo că respectivele calcule mulți și le fac prea tîrziu.

*

„Viața nu e decît un intermediar între leagăn și mormînt". Iată un caz în care intermediarul ocupă locul principal.

*

Tipologia poeților a preocupat pe mulți cugetători. Poetul Mușatescu distinge poeții după o teorie proprie : „Sînt trei feluri de poeți. Cei care se nasc, cei care se fac și cei care se prefac." Aceștia din urmă ar putea lipsi fără ca cititorii să sufere.

*

„Examenul cel mai greu de trecut de pe lume este acela de om." Așa se și explică de ce îl încearcă mulți dar îl trec numai unii.

*

„Admit să nu cred în mine, numai cu condiția să pot crede în toți ceilalți." Nu cumva a crede în alții trebuie să înceapă cu a crede în tine ? O simplă întrebare pusă nimănui.

*

Pentru a sugera crezul său patriotic, pentru a-i aduce o justificare eseistul mărturisește : „În drapelul unei națiuni, flutură sufletul colectiv al neamului". Torța acestui suflet arde sub brazda plugului, sub cisma ostașului, sub condeiul scriitorului. Sub cel al lui Mușatescu a ars cu o flacără curată.

FĂNUȘ NEAGU

„Cartea e simbolul libertății."

Sînt unele nume proprii izvorîte din legendă, hărăzite legendei. Fănuș Neagu e un nume care, dacă nu s-ar fi împerecheat demult și definitiv cu cel al marelui prozator, l-ai fi crezut al unui erou de legendă. Omul Fănuș Neagu e la fel de pitoresc, precum numele. Profilul lui e conturat, creionat de înseși numele volumelor, pieselor, nuvelelor sau tabletelor sale. *Ningea în Bărăgan, Cantonul părăsit, Somnul de amiază, Dincolo de nisipuri, Vară buimacă, Îngerul a strigat, Caii albi din orașul București, Insomnii de mătase, Dușman cu lumea, Echipa de zgomote, O sută de nopți, Fîntîna, În văpaia lunii* etc. aduc în fața orizontului său spiritual, spațiul său problematic.

*

Fănuș Neagu, apărut din meleagurile brăilene, ca și Panait Istrati mai înainte, fuge prin literatura română, ca un mînz mînat de căldura soarelui. El se simte bine în furtună. Îi place viața ca viață. Personajele lui te poartă prin coclauri numai de puțini sau numai de el știute. Personajele lui te întreabă, le întrebi, te ispitesc, le ispitești, le condamni, le aprobi. Nici un personaj nu-ți pare străin. Simți, presupui, ești convins că l-ai mai văzut, l-ai mai întîlnit, ai mai vorbit cu el despre el, despre lume.

*

„Fănuș Neagu, remarca neuitatul Marin Preda, pictează tablouri dense, îndelung lucrate, cu paste consistente, și, în același timp, parcă evaporante." Orice lucrare a lui Fănuș e o broderie obținută cu migală. Urzeala ei este pregîndită și prea gîndită. Nimic artificios. Totul curge în sensul vieții.

*

Contrar unor aparențe creația lui Fănuș nu e una spumoasă în sens pejorativ. El nu se ferește de adîncimi. Dimpotrivă. Expresia literară pe care o izbutește ne facilitează contactul cu probleme mari, profunde. El nu ocolește dificila lume a faptelor. Nu numai că nu o ocolește, o caută, îl obsedează.

*

Imaginea artistică se suprapune la el pe cea filozofică precum o placă tectonică pe alta. O descriere pe care o reușește el literar este și un raționament destul de riguros. Să-l urmărim în descifrarea rostului artelor : „Cărțile sînt starea vremilor unui neam, flacăra lui nepieritoare desprinsă din arborele vieții, din sarea pămîntului său ; sînt munții cu terase de marmură de pe care privești în trupul veacurilor asfințite, în nemărginirile istoriei și la stelele ce stau să răsară în timpul necunoscut nouă". Aici nu știi ce primează : talentul, imaginația ori rațiunea ?

*

Fănuș Neagu concurează cu mulți înțelepți prin cugetarea : „Sîntem cu siguranță unul din puținele popoare care spun istoriei poveste și poveștii istorie." Ca român, a te îndoi de acest adevăr înseamnă a te îndoi de tine însuți.

*

„Cartea, fiind istorie și pasiune supremă, hrănește atît izvoarele rîurilor, cît și ale focului". Ce definiție mai aleasă s-ar putea găsi mamei noastre spirituale ? Cine a

șoptit mai pios, mai gingaș : „Cartea e lespedea pe care ne scriem numele“ ?

„Prieteniile, aflăm de la autorul romanului *Îngerul a strigat*, sînt un izvor de insomnii sau un răzor de aștri.“ De ce *sau*, poate *și* !

*

Focurile creației sînt veșnice. Întreruperile scurtcircuitează. Creația e un chin și sublim și continuu. Viermele întrebării roade mai mult în poezie. Într-un fel, o recunoaște și Fănuș Neagu clar : „Meserie ocultă, povara asta de a scrie poezii ! Însă dacă te-apucă năbădăile, trebuie s-o duci pînă la capătul înfrîngerii. Să scrii mereu înseamnă să umbli îmbrăcat în hamurile morții. Dar ai început și în clipa aceea e mult prea tîrziu să te lași“. Nu, scrisul nu e contagios, nu se ia. Se fură. După ce te-a furat el mai întîi.

*

Nu am deloc motiv să mă îndoiesc că : „Poeții fac parte dintr-un batalion de taină“. Ei sînt desigur un batalion de grăniceri ai infinitei imaginații.

*

Fănuș Neagu se îndoiește de orice, numai de îndoială nu. Îndoiala pentru scriitor e un crez : „Cine dintre scriitori are curajul să spună că seamănă în lume altceva mai mult decît îndoiala — după mine țelul suprem al literaturii — se scufundă în vorbe goale. Orice talent autentic (și avem atîtea !) va ști în toate timpurile să-l facă pe om să viseze“.

*

Prin esența ei, o carte are nu numai o rațiune estetică, educativă, ci și una curativă. Ea trebuie să vindece,

fie și numai suflete, numai să vindece sau să amelioreze. De acest „amănunt“ este convins și Fănuș cînd scrie : „Judecînd lumea după mine... ar trebui să cred că fiecare carte adevărată ne face mai buni. Și cred că pe unii ne face. De aceea și scriu. Mă hrănesc cu iluzia că rinichii pămîntului scot afară numai diamante.“ S-ar putea ca rinichii pămîntului să scoată afară și impurități.

*

Contopirea cu țara, cu veșmintele ei de frumuseți, cu normele ei scrise și nescrise constituie pentru fiul Brăilei un constant crez : „Toate ferestrele sale dau spre cîmpiile și munții României. Ordinea țării, sentimentul că putem trăi cinstit — sînt realitățile cu care-mi încep ziua.“ De aici seninătatea autorului, de aici suculența fiecărei fraze, de aici culoarea limbii sale ; hotărît inimitabilă. Una, a lui.

*

Fiecare popor își proslăvește fiii. Este ceva firesc, înălțător. Lucrul e și mai de înțeles cînd e vorba de cei de care se leagă istoria, cultura, arta și știința neamului. Aici nu e vorba de răsfăț, ci de recunoștință. Toate generațiile posteminesciene i-au fost și-i vor fi recunoscătoare Luceafărului poeziei românești.

*

Ca reprezentant al unei generații de foc, căreia nu i-au lipsit un Nicolae Labiș, Marin Sorescu, Nichita Stănescu, Ion Gheorghe, Gheorghe Tomozei, D.R. Popescu, Augustin Buzura ori George Bălăiță, Fănuș Neagu reliefează în chip specific *Ce*-ul eminescian. Pentru el : „... Eminescu e numele unei țări și al unui neam. El a dat limbii române ființă și destin de nemurire, înnobilînd-o cu lumină de geniu, cu trestii pline de cîntec, cu vis fericit, cu dezmierdări de aprilie, cu mare sub fereastră. Noi sîntem patimă clădită pe cuvintele lui, și fiecare cuvînt al lui e o vatră de jăratec, lîngă care

se-ngînă povești și doine, ghicitori, eresuri." Nu, nu e vorba de patos pur și simplu. Nu e prosternare. E judecata riguroasă. Fiindcă nici la Eminescu nu e patos. Metafizica lui l-a înălțat la rangul de simbol, de destin, de nemurire.

*

Lirismul lui Fănuș e dublat, întărit de certitudine. Imaginația lui se sprijină pe adevăr : „Eminescu este fulgerul rotund al României trecînd prin glasul vechilor păduri, e partea cea mai înaltă a istoriei. Cu el începe și urcă munții lumii credința noastră în pămîntul ce-l iubim. El a sădit eternitatea cu tei și cu plopi, cu seri încărcate de liniște lungă, ne-a împodobit dragostea cu șoapte ce fac stelele să coboare vrăjite pînă în dreptul tîmplelor și ne-a schimbat gîndurile în pasăre care bea lună și se leagănă mereu numai în pînze de apă vie." Mulți au gîndit astfel despre autorul *Scrisorii III*. Puțini însă au reușit o asemena sinteză de frumos.

*

Alfabetul alchimiei vocalelor și consoanelor în scrisul lui Fănuș Neagu și-l știe numai el. O mărturisire în acest sens este destul de explicită : „Sînt scriitorul pentru care vocalele reprezintă exclusiv semne ale bocetului și vaietului, iar consoanele semne ale mîniei și strigătului. Ponderile își au importanța lor." Autorul *Insomniilor de mătase* le combină măiestrit. Literatura lui fie roman, fie nuvelă, fie teatru ori tabletă, e ca o mătase în adierea zorilor. O simte mlădioasă, catifelată, reconfortantă.

*

„Moartea, cea atît de neiertătoare, a umblat slută prin calendarul literaturii române, distrugîndu-i mai ales duminicile." Da ! moartea nu face ravagii numai în zilele de post. Se dă mai cu seamă la cele mai ispititoare.

*

„Arta adevărată e sugestie. Iar sugestia duce la vis." Prin urmare, dacă arta adevărată este sugestie, iar sugestia duce la vis, rezultă că arta adevărată duce la vis. Concluzia este și corectă și adevărată.

Nelimitată ca îndrăzneală, concepția lui Fănuș despre artă e, totuși, extrem de realistă : „Arta trezește și dezvoltă sentimentul acceptării miraculoase a unei existențe deasupra realității și care încorporează, totuși, realitatea". „Miraculosul" apare în actul „reflectării realității. El nu există *în* realitate. El ține de facultățile autorului ca reflectant dar este determinat de realitate. Dimensiunile lui nu sînt fizice, ci spirituale.

*

Înțelegerea dialecticii timpului în artă demonstrează virtuțile de fin analist ale lui Fănuș Neagu. Raționamentul lui este de logică ireproșabilă : „Arta adevărată extenuează, smulge timp viu, real și îl dă iluziei ; din creuzetul iluziilor timpului se întoarce în real, totdeauna mai încărcat de prospețime, mai puțin confuz, mai ușor de răbdat". Așadar, arta modelează însuși timpul. Timpul ei, al creației. În creuzetul iluziilor se produc arderile. Timpul rezultat este timpul înnobilat.

*

„Arta care nu e decît exagerare în plan linear duce la pierderea drumului spre vîrful munților." Nu la pierdere, căci dacă nu l-a atins niciodată n-are ce pierde. Și în artă înălțimile cer verticalitate. Rămîne de discutat aprecierea lui Fănuș Neagu, potrivit căreia : „Arta, asemenea triumfului din om, e nesfîrșită deschidere spre extazul încercat numai în zidirea copilăriei", dar că arta este o extaziere spre înălțimi nu mi se mai pare discutabil.

*

Dacă originalul prozator este convins că : „Cel mai groaznic lucru în lumea asta este foamea", este sigur că nu are în vedere foamea fiziologică. Căci, cel puțin pentru unii, foamea spirituală, foamea de adevăr, de frumos, de libertate, foamea de timp sînt patimi cu mult mai chinuitoare.

*

Cît pare de dezinvolt, de nonșalant, Fănuș Neagu este totuși un tip îndatorat înaintașilor. Este interesant de reținut că el însuși recunoaște cu tot respectul : „Personal mi-e drag pînă-n adîncul sufletului să mă consider purătorul înaltei tradiții de cultură a cronicarilor și mai tîrziu a marilor prozatori : Sadoveanu, Rebreanu, Gib Mihăescu, Camil Petrescu etc." Selecția e una valorică. Nu regională. Nu provincială.

*

În limbajul și spiritul cronicarilor și al Văcăreștilor, cel care îmbogățește atît de mult limba ce-o vorbim ne povățuiește cu dragoste și convingere : „... trebuie iubită limba română și în primul rînd trebuie slujită". Folosirea corectă a limbii Vechilor Cazanii, păstrarea nealterată a spiritului este o obligativitate în optica sa în primul rînd pentru slujbașii literaturii. Îmbogățirea ei este o cinste, o îndatorire nu numai de ordin artistic ci și etic. Nu zice el că : „Cine se simte scriitor trebuie să împlinească testamentul Văcăreștilor : creșterea limbii românești" ?

*

Remarcile, constatările lui Fănuș Neagu își au toate un nerv al lor, personalitatea lor. Ele sînt cînd aluzive, cînd directe, fără menajamente. Dintre cele dure, directe face parte și aceasta : „În cîmpul limbii române cad foarte multe ploi, dar sînt foarte puțini cei care știu să

umble prin apă fără să intre cu capul în nămol". Și, probabil, și mai puțini cei ce reușesc să iasă de acolo, cei ce luptă să nu rămînă unde nu le e locul.

*

Afirmînd că : „Orice scriitor iubește viața mult mai mult decît ideea de moarte", Fănuș Neagu nu se îndoiește că acesta e un adevăr ce se poate extinde la toți oamenii. El însă are sigur în vedere ce nu ne-a spus : însutita răspundere a scriitorului de a înnobila viața prin interior, de a o înnoi spiritual, sufletește.

*

Dintre cugetările sale demne de un înalt caracter o reținem și pe aceasta : „A avea caracter, mi se pare mie, înseamnă a răbda ca toți prietenii tăi să fie lipsiți de dragoste cîteodată față de tine". Pentru aceasta se impune, desigur, o bună cunoaștere și a prieteniei și, mai ales, a prietenilor. Și se mai impune o autocunoaștere fără menajamente.

*

„Mie mi se pare că uneori — dar numai uneori — scriu așa cum trăiesc : simplu și deschis", se dezvăluie, prozatorul. Să fie acesta un reproș, o recomandare sau pur și simplu un vis al lui ?

*

Oricît ar fi de înzestrat, de talentat un artist el nu poate face tumbe între adevăr și minciună. O operă clădită pe minciună nu poate rodi. Ea se ofilește din faza concepției. Este concluzia la care ajunge și autorul lucrării *Dincolo de nisipuri* : „Nu poți fi și mincinos și scriitor. Scriitorul este un mincinos frumos și asta pentru că spune adevărul." Nu numai că scrisul adevărat nu poate face casă bună cu minciuna. Rațiunea de a fi a scriitorului este aceea de a lumina calea spre adevăr, de a dezgoli ascunzișul pentru mulțime.

MIRON RADU PARASCHIVESCU

„Sînt spionul libertății noastre."

Un Mecena al literaturii române. Da! Așa ar putea fi numit Miron Radu Paraschivescu. Nu, nu pentru că a făcut acte de caritate de ordin material. Nu, el însuși a fost din acest punct de vedere un neajutorat. El însuși putea să fie sub oblăduirea cuiva. El a jucat rolul unui Mecena prin idei, prin sfaturi, prin încurajări cînd a fost cazul, prin aprecieri nepărtinitoare totdeauna. S-a păcălit uneori. Sigur, nu s-a păcălit cu privire la Marin Preda sau Geo Dumitrescu.

*

Nu cu emfază, nu bătîndu-se cu pumnul în piept, ci cu o sinceră satisfacție și bucurie el notează: „Nu-mi revendic alt merit din toată întîmplătoarea mea trecere prin tiparnițele românești, decît acela de-a mă fi căznit să atrag atenția asupra numelui și talentului unui poet ca Geo Dumitrescu sau al unui prozator ca Marin Preda, atunci cînd ei erau numai, cum se zice, niște promisiuni; ca să nu mai vorbesc de cei mai tineri abia iviți, de la care nu aștept, îi rog să mă creadă, altă mulțumire decît... «să mă continue prin negație...»"

*

M.R.P., cum a rămas în amintirea confraților, era o personalitate cu mare putere de atracție. Mai ales tinerii îi frecventau. Unii l-au „acreditat" chiar de a fi un creator de școală. Nu l-a măgulit niciodată acest lucru. Dimpotrivă. Dealtfel, el declara răspicat: „... mi s-a întîmplat să-mi cadă sub ochi și să-mi sune în urechi o afirmație, pornită de la prieteni care m-a uluit amuzîndu-mă: că aș tinde să ajung «șef de școală» și să fac prozeliți. M-am prăpădit de rîs. Să ajung «șef de școală» — fie și îndoielnic — și să fac prozeliți, iată ceea ce nu mi-aș fi putut dori niciodată."

*

Sînt scriitori care se păstrează în memoria specialiștilor și a cititorilor printr-un roman, printr-o poezie, printr-o piesă de teatru. Nu pentru că numai pe acestea le-ar fi scris. Dar ele și-au căpătat prioritatea, un loc privilegiat. Îl reținem pe Eminescu prin *Luceafărul*, pe Sadoveanu prin *Frații Jderi*, pe Camil Petrescu prin *Patul lui Procust*, pe Arghezi prin *Cuvinte potrivite*, pe Labiș prin *Moartea căprioarei*, pe Mușatescu prin *Titanic vals*. Pe Miron Radu Paraschivescu îl reținem prin *Cîntice țigănești*.

*

Rar poet de neîndoios talent, care să fi fost, să fie atît de respectat, de îndrăgit precum se petrec lucrurile în cazul lui Miron Radu Paraschivescu. Ce a uimit, ce a impresionat, ce a trezit atîta admirație? *Toate* motivele sînt greu de cunoscut. De unele nu ne îndoim: o funciară vocație spre cultură, o chemare lăuntrică de înălțare dezinteresată a altora, a valorilor.

*

Miron Radu Paraschivescu a avut și puncte de reper, exemple de urmat. O recunoaște el însuși: „Tot furînd din dreapta și din stînga de la Pușkin și Whitman pînă la Maiakovski, de la Ion Barbu pînă la Lorca, adică de la unul și de la altul din meșterii pe la curțile cărora mi-a plăcut să ucenicesc, m-am pomenit deodată furat eu însumi de rutină și abilitate". Ucenicia l-a aju-

tat, nicicum însă nu l-a blazat. El a rămas un veșnic căutător în toate.

*

Cel pe care Marin Preda l-a apreciat nemăsurat și nu întîmplător, și la a cărui plecare dintre noi declara că „nimeni nu-i va lua locul..." și că „nimic nu va veni să umple golul", a exprimat, după convingerea lui Dumitru Micu, în *Cîntice țigănești* „un protest împotriva fascismului, semnalînd, cum notează poetul, „calitățile unui neam care în anii aceia, la fel ca și alte neamuri socotite «paria» era deportat și ucis în lagărele transnistriene".

*

Concordanța : om — poet se certifică peste tot în creația poetului militant. A ținut mai mult sau exclusiv la valoare. Chiar dacă era conștient de a lui, n-a afișat-o. Fiindcă el n-a cunoscut nici mîndria, nici egoismul. N-a cunoscut nici duplicitatea. Dimpotrivă : „Trăia — cum zice Lucian Raicu — ca pe o scenă deschisă, făcea totul în văzul tuturor, se *expunea,* dînd a înțelege că el unul n-are nimic de ascuns, nici o intimitate de ocrotit."

*

Unii scriitori au emfază, dar le lipsește substanța, alții au și substanță, dar și emfază, în sfîrșit, mai sînt unii care au substanță dar le repugnă emfaza. Miron Radu Paraschivescu făcea parte din această categorie. Ne servim și de această dată de o mărturie a profesorului Al. Piru : „Discret, Miron Radu Paraschivescu pretindea că nu e un poet publicabil, neavînd un ecou vast, versul său fiind lesne de imitat și ușor de uitat («Aceasta mi-e surda durere / Că versu-mi o clipă-i și piere»).

*

Poezia lui Miron Radu Paraschivescu te obligă să meditezi, ceea ce nu e deloc puțin. Te obligă să te întrebi.

O spun și versurile din *Prefață* : „O cartea mea, trudesc de ani de zile / ca să te văd ieșită la lumină, / Spunînd doar ce-ți plutește peste file / Ca frunza despre muta rădăcină". Așadar, poetul își propune să ne transmită ceea ce este inexprimabil. Să ne spună ce scapă. „Cartea" se confundă cu întreaga sa creație. Poetul nu e un gălăgios. La el cuvîntul păstrează o sfioșenie a lui. Cu un soi de modestie proprie marilor spirite autorul ne previne : „Iar viersul meu de n-are strălucire, / Doar ce-i firesc într-însul eu cîntai ; / Că e știut : cuvîntul de iubire / Mai mult în șoaptă, nu strigat, ți-l dai".

*

Poetului îi este permis, ne lasă Miron Radu Paraschivescu să înțelegem, numai să uzeze de cuvînt. Nicicum să abuzeze. Poetul nu e decît o consecință : „Nu vă bizuiți pe mine ! / Eu nu sînt decît ecoul și (uneori) prevestirea / faptelor voastre. / Nu vă bizuiți pe mine, / Eu nu fac decît versuri din cuvinte ; / Cuvintele nu sînt mai mult ale mele decît ale voastre". Desigur, a face fie și numai versuri din cuvinte e mult. Dar poetul nu face numai atît. Cînd gîndul e clar, versul vine de la sine. Căci o mărturisește el : „Uneori, e drept, caut rimele,/ le mai forțez chiar, / dar și dacă nu le-aș căuta / ele ar veni singure". Vin singure e un fel de a spune. Ele sînt chemate de-o viață, sînt pregătite, sînt așteptate.

*

El, poetul, cîntă durerea facerii și desfacerii lumii. Dizertația lui e gravă. Atmosfera degajată de anume versuri din cunoscuta poezie *Amar* e gravă. E un aspect al dialecticii vieții dure : „Dragostea noastră a fost / cam sucită, făr' de rost, / c-a-nceput în primăvară / ca un bob de lăcrămioară / și la urmă a murit / ca un plîns înăbușit. / Au murit de-atuncea, toate. / Ceasul vechi la ce mai bate, / cînd în fiecare zi / toate sînt cum n-ar mai fi ! Nostalgie ? Reproș ? Înțelepciune ? Căci de la lacrimă pînă la amintirea ei totu-i rostuit.

*

Întrebările poetului își poartă propriul răspuns. El gîndește cu voce tare și te invită să-l urmărești, să cauți răspunsul odată cu el. În *Lacrimi*, de pildă, el *își* și *ne* pune o întrebare : „Dacă te naști spre a te sparge / Strivită într-al pleoapelor tighel, / Din ce adînc lumina își trage / Sclipirea diamantului la fel ?".

*

Meditativul poet descifrează rostul lumii. Nu totul e întuneric. Nu totul e haos. E loc și de lumină și de orînduială. Poetul nu trebuie să fie doar martor. El trebuie să-aprindă făclia, s-o poarte prin unghere multora ascunse. Fiindcă, cum spune M.R.P., în *Haos și precizie* : „O fi din haos lumea, dar, băiete, / Cît de exact merg astre și planete, / Orbite, căi lactee, meteori / Ce vin din haos, unde pleci cînd mori ! / Și-n haosul vorbirii curente / Poetul dă naștere cîtorva sori / Ca-n joacă zvîrlind uneori / Vreun ritm de prisos ori vreo două accente". Poetul dă naștere cîtorva sori. Ce rațiune suficientă să-și mai caute poeții ?

*

Nu, nu carte de înțelepciune și-a numit poetul o poezie. Și-a numit-o simplu *Cartea*. Dar cîtă înțelepciune n-a inspirat el pentru noi ! De cîte ori ne e dat să aflăm nu din tratate ci *din* poezie judecăți de claritate și adevărul celor de față : „Slăvite cărți ! De cîte ori / Pe fila lor, ca o aripă, / Nu ai crezut și tu că zbori / Mai sus decît fugara clipă ! / Tăcute, grele : cărămizi / Ce arcuiesc o lume altă / Și cartea după ce-o închizi / Pe capul pieptului tresaltă. / Sau o arunci pe alta-n care / Găsești potop doar de cuvinte, / O carte fără nici o zare / E numai cartea care minte. / Dar cîte visuri fără moarte / Într-alte pagini se perindă ? / Văd cititorul cum, în carte / Privește mut ca-ntr-o oglindă". Cine să fi dat o definiție mai exactă a cărții care minte ? Cine să fi surprins muțenia cititorului în fața oglinzii oferite de scriitor ? Cîte oglinzi nu înșeală ?

*

Autorul lucrării *Bîlci la Rîureni* își sfătuiește inima, a lui, a altora, într-un fel de descîntec caracteristic unui om de suflet în sugestiva poezie *Ropote* : „Inimă, de-ai vrea s-asculți, / Nu mai plînge noapte-ntreagă / Că de dor rămîi beteagă, / Dorul și mai rău te leagă, / Roabă treci prin lume largă ! / Strînge-ți dorul, ți-l adună / Și-l crește-n geană de lună / Cum crește noru-n furtună...". Nu știu dacă inima l-a ascultat. Știu însă că poezia nu l-a părăsit. Știu că toată viața i-a fost o furtună. A știut însă să alunge norii.

*

Precum marii cărturari și enciclopediști ai lumii ajung la limita simplității în științe riguroase, Miron Radu Paraschivescu reușește același lucru în poezie. O simplitate profundă, filozofică străbate și în poezia *Pîinea* : „Vezi cum din geana serii și-al nopții prag răsare / Dintr-un drapel de vise, reînnoitul / mîine / Sub roșul sîn al lunii, plutind pe larga zare ! / La fel se rotunjește din apă, / humă, sare, / Eternul legămînt al lumilor în pîine".

*

Miron Radu Paraschivescu poate candida oricînd la un loc de frunte în poezia neamului. Orientarea sa timpurie spre cei săraci și obidiți l-a condus la conștientizări timpurii. Într-o impecabilă formă artistică el dă glas în știuta poezie *Armata păcii* unor aprecieri ce nu lasă loc nici unui dubiu, nici unei șovăiri. Judecățile se așează unele lîngă altele și nasc un raționament convingător : „Pămînturile astea ce se-ntind / Sub vineți munți și ape de cleștar, / Noi le muncim cu patimă și jind / Din zorii limpezi pînă cînd și-aprind / Luceferii, tăcutul felinar. / Ne-am strîns avut și visuri împreună / Pe cîmpul negru ce-și deschide-n soare / Șuvoiul crud

și proaspăt de țărînă, / Prin care fierul plugului cunună / Grăunțele de pîine și sudoare".

*

Inspirat, cum se știe, de *Romancero gitan* al lui Federico Garcia Lorca, poetul român sfredelește adînc în psihologia țiganilor. Le prinde obiceiurile, datinile. Încearcă a înțelege toate acestea în momente deosebit de critice pentru aceștia. Atunci cînd nomadismul obișnuit fusese înlocuit cu un altul. Versurile iau o turnură specifică, au o expresie aparte. În succesiunea și „dansul" lor vezi parcă dansul țiganilor, replicile lor iuți, trunchiate, repezite.

*

Firul nou e durerea, neliniștea, nesiguranța : „Cu foc de stele și iască, / vine șatra țigănească, / vin și poposesc stăpîni / în poiana cu aluni, / și și-au prins în coviltire / curcubeul și-o tingire".

*

Poetul își apropie versul de cel popular : „Spune-mi tu, cărturăreasă, / dacă-i alta mai frumoasă / spune-mi tu, de-a văzut el / un mai fraged ghiocel, / mai tras mijloc prin inel ? / C-aud cucu-n glas subțire, / cîntă-a noastră despărțire, / și-aud mierla-n ghiers mai gros, / plînge-al nostru trai frumos !". Durerea țiganilor este atît de mare, prin urmare, încît o pricepe și cucul și o plînge și mierla.

*

Consecința este precizată în *Viana* : „Lungi, sub despletita șatră, / dorm țiganii somn de piatră ; / dar pe sub crengile ude, / vineți, ochii i se-aprind / și-al ei chiot lung se-aude / de aramă și argint". Sunetul de aramă și argint este sunetul disperării, este glasul deznădejdii. „Fără cîntic, fără strună / sub încremenita

lună, / Viana joacă nebună : / o grădină în furtună. / Doar brățara-i sună-n gleznă / prin adînca nopții beznă, / și-atîrnă-n zare, grele, / policandrele de stele".

*

Într-un moment de destăinuire, autorul, apropiindu-se de sfîrșit, scrie în poezia *Copii* : „Poate că-ntr-o zi am să mă-ntreb / Singur ca Hamlet / Sau ca în Escorial / Privindu-se-n nesfîrșite oglinzi : / Cine e cu mine / Să mă ajute și să mă continue ? / Și-atunci veți apărea / Desculțe și mute / Voi / Săracelor versuri / Răsuflet al meu / Gîfîit / Lacrimi / Și strigăt / Ca niște copii înfiați / Culese de pe buzele lumii / Și replămădite".

*

Nu, filozofia nu e pasageră, accidentală în viața, în știința și conștiința lui Miron Radu Paraschivescu. Ea este suflul a tot ce a întreprins. Prezența ei este și mai evidentă în *Poemul neîntrerupt al tinereții noastre* în care poetul începe cu o mărturisire : „Eu sînt culegătorul cerului / În jocul inimii lumina izbucnește cascadă / Cînd în fiecare om e un înger / Cu un ochi clătinat între pietre și sînger / Omul și-a prelungit în vibrație chemarea / Viața mea, viața lui, viața noastră / Și degetele au scăpărat scînteie / Printr-o coloană cu șerpii afară / Și florile închise-n sămînța ca o ghiară / Privește inima mea prin radioscopie / Prin fluidul coapselor materne / Mai cald ca un țipăt al intuiției / Vreau să-ți arăt oamenii care zac / Vreau să-ți arăt oamenii care dorm / Oameni, care mor și se nasc frații tăi / O iată copiii cu cerul răsturnat sub pleoape". Este un poet al devenirii întru ființă, cum ar spune filozoful Constantin Noica. Al devenirii tuturor, a lucrurilor și a stărilor, a viețuitoarelor, și inferioare și superioare.

*

Nu, autorul *Tristelor* nu e nici alarmist, nici pesimist. El este realist. El constată o dialectică a vîrstelor. O

succesiune implacabilă a lor. Dizertația pe care o face el în *Vîrsta tăcerii* nu e una nemaiîntîlnită. E una mai detailat explicată. Căci, opinează el : „După vîrsta de aur a copilăriei / După aceea plină de roade (măcar în învățăminte bune pentru alții dacă nu și pentru noi înșine,) / După aceea plină de rugină și camfor a bătrîneții / Ne-așteaptă pe toți / Pînă la unul / Vîrsta Tăcerii. / Aceasta se petrece în chiar pîntecul / Născător al tuturor timpurilor și anotimpurilor / În leagănul a tot ce se naște / În burta pămîntului / Cînd noi devenim una cu el, / Și cînd elaborăm tăcuți ca și el, ca pe niște plante / Vîrstele viitoare ale omenirii / Pe care le vom privi apoi din adîncuri." Fiecare vîrstă e un examen cu viața, pe care oamenii îl dau și nimeni nu poate trișa.

*

Concluzia autorului este pe cît de clară pe atît de legitimă : „Scufundîndu-ne încet cu încă o treaptă / Spre crematoriul central / Tot mai departe de mișcare și freamăt / De zarvă și mișcare / Pînă acolo unde mișcarea nu mai este / Decît un punct / Un singur punct incandescent / Mistuindu-se și elaborîndu-se mereu pe sine / Sub acoperișul familiar și larg al tăcerii depline". Pînă la un punct da. Dar să nu uităm, și punctul acela e mișcare. Mișcarea nu are pauze. Ea are momente, are ritmuri diferite. Nu se poate concepe o elaborare fără mișcare. Tăcerea deplină nu există decît în închipuirea noastră. Deplină e zbaterea : afirmarea și negarea.

*

Bunătatea făcea la Miron Radu Paraschivescu casă bună cu sensibilitatea. O dovadă inegalabilă o găsim și în *Sînt uneori pe pămînt* : „E un lucru extraordinar să ai o mamă, o dată, / Fiindcă n-o poți iubi cu adevărat decît cînd / n-o mai ai... / Mamele au darul de a trăi în noi o dată cu eternitatea, / Ca și iubitele. / Ca oricare femeie iubită cu sîngele, cu memoria / și cu carnea."

*

Pornind de la credința că poezia trebuie să fie ancorată în epocă, în tumultul ei, autorul *Declarației patetice* declara răspicat : „Atemporală poate fi numai acea poezie în care emoția e simulată dar nu trăită sau, dacă a fost trăită, poetul n-a izbutit nici s-o surprindă atît de profund, nici s-o transmită atît de exact încît oricare cititor să se poată recunoaște pe sine, iar șocul acestei recunoașteri să fie atît de viu încît să-l doară". Iată sublimul pe care și-l dorește orice creator măcar o dată în viață. Poetul M. R. P. s-a întîlnit de mai multe ori cu sublimul.

ADRIAN PĂUNESCU

„Datoresc lui Nicolae Labiş înţelegerea jertfei."

Un uragan dezlănţuit, acesta este Adrian Păunescu. Un curcubeu printre nori în derivă. Un trandafir cu ghimpii tari şi flori neasemuit de frumoase. Academicianul Şerban Cioculescu îl găseşte „...cel mai vrednic urmaş al poetului Tudor Arghezi". Eugen Barbu îl aşează pe acest „Rastignac sosit de la Bârca", cum îl numeşte el, lîngă Goga şi-i mai numeşte pe Eminescu şi Macedonski.

*

Adrian Păunescu a devenit de mult un poet care intimidează, care striveşte. Se petrece azi, cred, cu mulţi poeţi talentaţi ceea ce se petrecea cu Nichita Stănescu faţă de Labiş. Nu spune acesta că el nu şi-a permis să publice versuri pînă la moartea lui Labiş ? Şi poezia lui Păunescu are prin ce să intimideze.

*

În orice vers al său un iniţiat cît de cît într-ale filozofiei găseşte cîte ceva. Găseşte în multe dintre ele foarte mult. La el : „...şi *filozofia*, atîta cîtă există şi *erosul* sînt — scrie Eugen Simion — nişte praguri ce duc spre alte încăperi ale sensibilităţii". Îndrăzneala lui e un fel de *„nebunie reţinută"*.

*

Adrian Păunescu „forează" în adevăr pînă la ultimul strat. Interesantă rămîne aprecierea lui Eugen Barbu :

„Oricum este vremea să-l aşezăm lîngă Goga. Poate că nimeni de la ilustrul său înaintaş nu a avut atîta viscol în cuvînt, poate că nimeni înaintea lui nu a îndrăznit să repună în drepturi cu atîta talent poezia patriotică, cea adevărată, cea care doare, poezie de inimă, de plîns şi de moarte. Poate că nimeni în aceşti ani nu a reuşit să se ia de piept cu conformismul cu atîta patimă, poate că nimeni nu a avut un glas mai distinct în aceste Oracole pe care poetul le adresează destinului, viitorului şi posterităţii proprii".

*

Lectura oricărei poezii, a oricărui volum al lui Păunescu îţi lasă impresia că poetul se grăbeşte. Nu în sensul lucrului de mîntuială, ci în sensul abordării lucrurilor grave, de primă importanţă. Îşi ia substanţa din furtună. O „descîntă" şi o aruncă tot în furtună după ce-i dă un sens.

*

Fără dubii, la vîrsta lui puţini se pot lăuda cu stachete atît de înalte. Puţini poeţi din generaţia sa pot fi apreciaţi atît de multilateral. Căci Adrian Păunescu nu este numai un „fachir" al poeziei, al versului, ci şi un om înnobilat filozoficeşte şi politiceşte, un iscusit al eseului, un curajos ziarist. Sigur, ca orice om, ca orice personalitate, Păunescu este contradictoriu, cum contradictorie este viaţa, fiinţa omenească.

*

Actul de creaţie presupune mult respect faţă de tine, faţă de alţii. El presupune nu numai talent, dar şi inspiraţie. Inspiraţia nu se comandă, vine tiptil. Trebuie să-i simţi paşii. Creaţia cere o anume atmosferă, o anume lumină. Păunescu simte. O spune el : „Scriu versuri la porunca unui moment de excepţie, şi norocul meu este că trăiesc multe asemenea momente de excepţie !". Este aici un privilegiu. Este şi o mare răs-

pundere. Fiecare vers e o sentință, e un răspuns, este ecoul unei idei. Fiecare vers s-ar cuveni să poarte o iscălitură a eului propriu. Fiecare cuvînt, vers ori poezie sînt însemne ale curajului, față de poetul însuși, față de ceilalți.

*

„Lumea concretă, este convins Adrian Păunescu, nu e o variantă a lumii abstracte, ci teritoriul suveran al realității, care nu acceptă abstracțiunile decît ca o tensiune spre un concret mai bun." Spre un concret mai încărcat de esență, mai curățit de detalii. Concretul abstract nu are dimensiuni comensurabile. Poetul parcă simte, bănuiește aceste relații. Aici este probată personalitatea gîndirii sale, simțului său filozofic.

*

Pentru incomodul poet : „Mîntuirea de falsități și de greșeli stă în contactul cu lumea concretă. Cu lumea suferinței și a bucuriei." Se desprind aici două sensuri ale lumii concrete : unul filozofic, ce ne amintește de inducționismul lui Francisc Bacon, altul poetic, moral. Primul se oferă ca izvor al cunoașterii, cel de-al doilea ca izvor afectiv, creator.

*

Un spațiu larg ocupă între cugetările poetului și eseistului Adrian Păunescu cele privitoare la muncă și demnitatea ei. Pentru el : „Demnitatea muncii este tezaurul care garantează demnitatea cetățeanului". Sau, raționează el în același sens : „Demnitatea muncii este traducerea în termeni morali a fertilității muncii. Nici un soi de demnitate nu concurează cu cea a muncii. Moraliștii îi traduc virtuțile morale, poeții pe cele creatoare.

*

Nu, umbra nu va cădea niciodată pe aura patriotismului poeziei păunesciene. Această sacră notă a poeziei

românești prezidează verbul poetului Adrian Păunescu. „A avea o țară înseamnă a avea un rost". Iată axul poeziei, concepției sale. Dragostea și stima de țară sînt pîrghiile sufletului său, ale creației sale. Mai presus de orice, conștiința apartenenței la o țară, la o glie, la meleagurile alor tăi, ale bunilor și străbunilor.

„O țară e o cumpănă. Teritoriile descumpănite economic, de o grijă distribuită inegal, nu dau senzația de țară. Într-o țară există o armonie lăuntrică ireductibilă. Tăria unei țări stă, dealtfel, în armonia ei, în echilibrul ei, în puterea ei de a ști să păstreze șansele tuturor și, în felul acesta, de a ocroti destinul național." Acestor deziderate le sînt subordonate efortul, talentul și intenția scriitorului patriot.

*

„Iubirea de patrie începe cu iubirea de trecutul patriei. În acest trecut se află rădăcina secundei noastre. Nu există om care să-și iubească patria și care să nu aibă capacitatea de a iubi trecutul ei. Și firește, din nou, a iubi trecutul nu înseamnă a iubi greșelile trecutului". A iubi trecutul înseamnă a-ți iubi istoria, trecerea din ființă în neființă a străbunilor. Oare nu de acolo ne vin numele și dorul și stima ?

*

Dragostea de patrie, de țară nu presupune o adorare pasivă, ea presupune a face ceva pentru propășirea și înălțarea ei. Căci, cum gîndește și poetul : „A avea o țară înseamnă nu atît a avea în minte ideea abstractă de țară, ci responsabilitatea concretă a trebii pe care ești dator să o faci în contul țării". România, țara noastră de atîtea ori încercată de furtuni, n-a pierit și nu va pieri, fiindcă fiii ei n-au încrucișat brațele. Dimpotrivă, le-au încleștat pe plug, pe condei ori pe spadă. Au ținut privirea sus și șira spinării neîncovoiată în fața trufiei altora. Neatîrnarea patriei este o mărturie a neîncovoierii noastre.

*

Slujirea omului în concepția poetului nu are, nu poate să aibă limite. Umanismul presupune discernămînt, presupune atitudine necruțătoare față de tot ce i s-ar așeza în cale. Judecata lui este neînduplecată : „A fi drept cu fiara, înseamnă a lupta pentru distrugerea ei. Mila față de fiară e identică, pînă la urmă, cu indiferența față de om." Da. Să nu uităm însă : fiara poate lua chipuri diferite.

*

Cei ce îl alătură pe Adrian Păunescu lui Octavian Goga au, probabil, în vedere și gîndurile lui despre Olt. Poetul umanizează Oltul și-l imploră : „Oltule, cu ape dulci, / te rugăm frumos să curgi. / Oltule, numaidecît, / sapă-n malul mohorît. / Oltule, urlet de apă, / vezi-ți sănătos de treabă. / Oltule, cînd ne străbați, / vezi că sînt ceva Carpați, / de văi îngerești / crăpați. / Ceea ce găsești tu jos / ca o nesupunere, / e o apă cu drum gros / și numită Dunăre. / Oltule, lege de legi, / a cîmpiilor române, / sînt convins că înțelegi, / înțelegi că vom rămîne". Dialogul poetului cu Oltul este dialogul cu istoria noastră. Căci, precum Mureșul, ori Crișul, Someșul ori Tîrnavele, Oltul este un „tratat" ale cărui file le scriu valurile, iar literele lui sînt pietrele peste care el alunecă în sensul sigur al istoriei.

*

În poezia *Dor* Adrian Păunescu înalță parcă un imn celor ce mor, ca alții, ca noi să ne naștem : „Mi-e dor acum de cei ce mor, / De cei ce ne-au crescut și astăzi mor, / Mi-e dor de toată disperarea lor, / Mi-e dor de tot ce știu și nu mai vor / Și nu mai pot să spună și mi-e dor / De cei care închid, pleacă și mor". Poezia face aici pereche cu istoria.

*

Nu numai că poetul Adrian Păunescu are înclinație spre întrebare, dar el socoate că : „Nu e artist adevărat

cel ce nu are, măcar într-o perioadă a vieții sale, plăcerea socratică de a întreba". A întreba. Da ! Fiindcă, e cu mult mai mult a te întreba decît a-ți răspunde. De răspuns, răspund mult mai mulți, de întrebat se întreabă mai puțini.

*

În convingerea **lui Adrian** Păunescu : „Omul e un răspuns care-și așteaptă întrebarea și se stinge pentru că ea nu mai vine". Sau vine prea tîrziu și el nu o mai aude. Cît ne mai punem întrebări mai trăim. Cînd se înmulțesc anii se răresc întrebările.

*

Arta nu e la Păunescu un divertisment. Ea e o formă de luptă. Căci : „Arta ne ajută să fim noi înșine, dezvoltîndu-ne". Or, a te dezvolta înseamnă a lupta. Ea, arta : „ne aduce aminte că în camera simbol, cîteodată aglomerată de obiecte, a acestui pămînt se află undeva, prea adesea ascuns, un suflet care trebuie ridicat peste obiecte, peste mașini, peste focoase". Puterea miraculoasă a artei stă în revigoarea sufletului, în purificarea lui de reziduuri, de impulsuri non-umane. Arta este primenitoarea sufletului.

*

O constatare și o mărturisire pilduitoare face Păunescu în *Declarația poetică* : „Noi nu știm astăzi cu exactitate totul despre sufletul nostru. Noi încercăm să sondăm profund sufletul omenesc — dar măsuri prea rigide, greutăți, metri prea rigizi în poezie cred, simt că nu sînt potriviți". Tocmai în acest „neajuns" stă farmecul poeziei.

*

Descifrarea și preamărirea Omului constituie chemarea de bază a creației păunesciene.

Poezia s-ar fi putut numi *Un imn omului* sau *Eseu despre om*. Deci : „Nască-se specii de-a pururi în cer. / Fulgi facă iarna și flori facă pomul. / El, muritorul și el cel stingher, / El e cel mare, el, Omul. / Soarele facă de gardă prin schimb / Boltei bolnave să-i afle simptomul, / Și peste spațiu dar și peste timp / El e cel mare, el Omul, / El muritorul grăbit și fragil / El urmăritul de moarte cu somnul / El cel ce luptă și el, cel umil, / El e cel mare, el, Omul. / Tare îl fac slăbiciunile lui, / Vale e Omul și vîrf este Omul, / Peste ce este și peste ce nu-i / El e cel mare, el, Omul".

*

Poetul nu oferă numai unicat de idei în poezie, oferă și unicat de poezie în idei. În poezia sa *Poetul* nu te izbesc numai ideile clare, robuste, pline de viață, de adevăr. Te izbește și poezia ca atare, frumusețea ei, gingășia ei, muzica ei : Aș sta, așa, cu fața-n sus, / Lovit pieziș de vreme / Și-ncet ca un izvor supus / Ți-aș murmura poeme. / Din somnul ca un trist magnet / Ce știe doar să cheme, / Ți-aș mai încredința încet / Mistere și poeme. / Să-mi sugă oasele-n pămînt / De parcă oase-aș plînge, / Să fiu doar calcar și cuvînt / Și-un ultim strop de sînge".

*

În *Iubiți-vă pe tunuri*, poetul ni se destăinuie : „Poezia mea nu e de dragoste, ea e dragoste, / Poezia mea de dragoste nu e inițiere, /.../ Toată poezia mea de dragoste / E o imensă vatră de cenușă / La temelia unui rug / Ce arde încă". / „Iubirea e tragică / Pentru că iubirea e moarte, / Iubirea e tragică / Pentru că actorii o rostesc cu suflarea tăiată". Iubirea mai e tragică fiindcă de multe ori se stinge în floarea vîrstei.

*

Tot în *Iubiți-vă pe tunuri*, sensibilul Adrian Păunescu ne liniștește : „Eu nu am pretenția să vă învăț nimic, / N-am decît orgoliul de-a mă alătura / Cu toată

cenușa distrugerii mele / Cenușilor voastre, / Căci fiecare dintre voi / E un cuplu / De la care ar putea începe / iarăși / Lumea". Osmoza cenușilor este garanția vieții viitoare. Focul se aprinde sau se reaprinde. Cenușa se află în ea.

*

Un adevărat cult pentru martiri, pentru eroi probează Adrian Păunescu în întreaga-i creație care, din cîte bănuiesc, raportată la timp, este cea mai bogată. Ideea e prezentă și în *Căderea unei biblioteci*. Poetul strigă aici împotriva abominabilei crime prin care am pierdut una dintre marile lumini ale culturii, istoriei și poeziei noastre — Nicolae Iorga. „Astfel fu ucis într-o noapte a veacului douăzeci / Nicolae Iorga, / Așa căzu într-o noapte a veacului douăzeci / Mintea lui în care se adunaseră / Toate mineralele pămîntului românesc / Într-un clinchet de cristal. / Și nimeni nu mai putu să ridice / Această bibliotecă de pe picioarele copilului / Și copilul crescu / Avînd acest semn / Pe labele picioarelor sale / Și o generație se născu / Cu capul întors / Spre locul și timpul în care / Nicolae Iorga / se prăvălea / Asupra umbrei sale / Ca o bibliotecă ucisă". Imaginea poetului sugerată ca titlu poeziei nu e o simplă imagine, e realitate.

*

Că lumea e contradictorie, că e clădită pe contrarii este cu totul clar pentru poet. Din *Liedul dialecticii* aflăm că : „Eternul război dintre minus și plus / e cea mai curată și sfîntă poveste, / nimic nu se face de n-are opus, / și viața, mereu, opoziție este". Povestea aceasta o durează oamenii și tot ei o fac nepoveste, o transformă în viață. „Războiul" amintit aci este unul sfînt. Dar nu toate războaiele se cîștigă.

*

Pe lina sesizării contrastelor Adrian Păunescu observă în poezia *Rumoarea* : „Neprețuită e liniștea oame-

nilor, / Cît e de dulce liniştea lor, / Viaţa-i rumoare, e larma oamenilor, / Vorba e singura lor bogăţie ; proprietate a tuturor. / Toate cuvintele sînt o minune, / Cin' s-o dezlege, sîntem mărunţi, / Vorbele au dependinţe comune / Poţi să le urli, poţi să le cînţi".

*

Dezvoltîndu-ne ne identificăm. Ne aflăm mai buni ori mai înstrăinaţi. Terminînd ne reapropiem de început. Sîntem pe un fluviu. Navigăm cu toţii. Fiecare cu forţa şi priceperea lui, dar în legea fluviului. Poetul mărturiseşte amănuntul : „Din vechi şi păcătoase impulsuri literare / mai moştenesc puterea de-a spune cine sînt, / dar fiecare vorbă, din zi în zi, mă doare, / cum simt că mă cuprinde o urnă de pămînt. / Tot ce iubesc — ca vorba în vreme se declină, / şi-mbătrînesc la umbra acestui vocativ, / eram adolescentul de strigăt şi lumină. / sînt azi bărbatul matur şi trist fără motiv". Nu, motiv există. Mai trişti să fim cînd nu le ştim. Ori cînd nu le putem înţelege.

*

Tema mîndriei patriotice, a iubirii de-ai lui, de ţară, de măreţiile ei, e pentru Adrian Păunescu idee sacră. Se apropie de ea cu smerenie. Le cîntă doine pentru a le spori putinţa. Le închină versuri pentru a le sesiza neputinţa solitară, dar pentru a puncta puterea, forţa în unire cu viaţa, cu natura : „Am venit, Ceahlăule, la tine, / Omule de piatră şi pămînt. / Cum la tatăl neamului se vine, / Cu sfială şi cu legămînt. /Am venit, Ceahlăule, la tine, / Să-ţi mărturisim, oşteni cărunţi, / Că e linişte şi este bine / Fiindcă tu eşti munte între munţi. /Nu domini movilele pitice, / Ci un cer de vîrfuri întregeşti, / Iată dar de ce un neam îţi zice / Muntele mîndriei româneşti. / Munte sfînt al crudei noastre soarte, / Cînd citim istoria te-arăţi, / Neclintitul nostru semn de carte / Pus la fila marii demnităţi. / ... / Că avem şi noi un nume-n lume / Şi că te putem privi din nou / Demn, ca de la culme către culme, / Neam erou spre

muntele erou". Ceahlăul îi apare poetului ca un simbol al înălţării noastre. Cîţi poeţi n-au cîntat Ceahlăul ? Cum am putea rosti Hogaş sau Sadoveanu fără a spune şi Ceahlău ? Nu-i descifrează Păunescu mai departe alfabetul ?

*

Atestatul pentru un scriitor, pentru un creator în general este curajul. Îl are cineva, bine. Nu-l are, e mai bine să nu se apuce de treabă. Ar fi o luptă pierdută din start. Pentru un creator nu există un curaj abstract, declarativ. El se vede, se întruchipează în operă. Cu atît e mai discret, cu atît e mai convingător. A spune azi despre Adrian Păunescu că este un poet curajos e un loc comun. Pentru el : „Curajul de a aborda o temă nu este un curaj literar, sau un curaj ziaristic, el este — dacă este — un curaj cetăţenesc". Se înţelege, în artă curajul trebuie să se ridice la cote mai înalte, să depăşească diurnul. Artistul se cuvine să găsească nervul viitorului. Pasul pe loc nu e creaţie.

*

Poetul Adrian Păunescu are dreptate cînd se adresează confraţilor cu îndemnul : „... să fim mereu la bordurile noastre. Să încercăm mereu, ca nişte piloţi curajoşi şi cinstiţi marginile posibilului : pînă unde putem merge azi. Cu cît vom lăsa mărturie generaţiilor care vin mai mult posibl încorporat, cu atît va fi mai bine pentru cei care vor continua zidirea de la noi încolo." Da. Aşa, numai aşa Meşterul Manole va rămîne numai o legendă.

DUMITRU POPESCU

„Martirii au apărut tocmai pentru că au existat călăii."

Ce reține atenția atît în poezie, cît și în eseu și proză la Dumitru Popescu este textura filozofică, vîrtejul rațional, încrucișarea discretă dar tensională a gîndurilor, voluptatea analizei psihologice și toate acestea într-o fermecătoare și elegantă expresie. Căci, cum spune domnia-sa : „Scriitorii care simt mișcarea vieții trebuie să o și înțeleagă". La Dumitru Popescu simți că scrisul merge în pas cu gîndul.

*

„Fiecare epocă, ne spune scriitorul, a avut oamenii ei noi și oamenii ei vechi. Cei noi aduceau lumină atunci cînd aceasta se împuțina în lume". Mi se pare că verbul nu poate fi pus la trecut. Și pe unii și pe alții îi cunoaște și epoca noastră. Ei formează cele două emisfere care, deși se atrag, nu se confundă. Lumina nu se împuținează, se distribuie uneori prost.

*

Unul din aforismele autorului în *Ieșirea din labirint* ne avertizează : „Pentru a se lăsa cucerit și folosit, timpul cere jertfe". Deci, prima constatare este aceea că, de fapt, timpul nu se lasă cucerit. El se luptă cu tine pentru fiecare clipă pe care i-o smulgi. Unii se avîntă în luptă, alții rămîn spectatori.

*

O simplă constatare ? un reproș ? o ironie ? mai greu de știut ce are în vedere eseistul Dumitru Popescu cînd scrie : „Mulți dintre noi nu pot suporta singurătatea aici, în culcușul comod al pămîntului, printre munții, mările și pădurile pe care le cunoaștem de milioane de ani, printre animalele, din mijlocul cărora ne-am ridicat printre lucrurile cuminți făurite de propriile noastre mîini". Poate pe unii semeni chiar singurătatea aceasta atît de nesigură nu-i poate suporta. Fiindcă, printre „lucrurile" sfinte ale pămîntului unele „ființe" sînt poluante. Desprinderea de animalele-strămoși n-a fost ușoară.

*

Convingerea cugetătorului român este pe cît de clară, pe atît de adevărată : „Desigur, peste o mie de ani, istoria va fi uitat multe aparente mărimi ale acestei epoci, dar la statuile pionierilor marelui marș spre infinit, mulțimile, copleșite de venerație și de recunoștință, vor continua să ducă, fără îndoială, flori". Se spune că, pentru a o scoate la capăt, omul trebuie să uite. De ce n-ar proceda și istoria la fel ? S-ar putea chiar ca autorul acestei convingeri să fie prea optimist. De regulă, istoria își încheie conturile mai repede.

*

Autorul *Biletului la control* ajunge la concluzia că : „...nu se poate spune că omenirea a fost lipsită vreodată de modele superioare, de tipuri apropiate de desăvîrșire". Concluzia mi se pare firească. De fapt, și natura își are modelele ei. Omul le-a numit monumente. De ce n-am putea vorbi în modul cel mai propriu și de monumente ale societății ? Nu numim pe unii pentru a nu nedreptății pe alții, dar pe fiecare îl duce gîndul spre cîțiva.

*

Lupta contrariilor are în societate forme mai ascuțite. Marea literatură nu le-a scăpat. Le-a evidențiat. Spiritul penetrant și inteligent al eseistului îi reamintește în „temeiul" unei speranțe : „Iadul pămîntesc a avut și el titanii lui, monștrii lui sacri. Iago l-a făcut pe omul cel mai drept să strîmbe balanța judecății, a determinat iubirea să-și sugrume propriul obiect. Tartuffe a făcut din ipocrizie arta cea mai rafinată. Tolstoi ne-a dezvăluit puterea devastatoare a întunericului asupra minții omului de rînd, promiscuitatea ignoranței celor mulți și obidiți. Dostoievski, nebunia celor care, vroind să schimbe lumea și uitînd să se schimbe pe ei înșiși, împrăștiau în loc de lumină și dreptate, teroare și moarte, aducîndu-și lor înșile pieirea". Da, lumea nu și-a găsit niciodată o sită ideală. N-a împiedicat niciodată complet neghina să se amestece printre grîu. O va face în viitor ? Nicicum ! Poate că aici stau farmecul și complexitatea lumii. Ea nu e făcută numai din zei. Ar fi prea fadă. Nu e populată numai cu ființe comune. Ar fi prea monotonă. N-or fi Tartufii sarea pămîntului, dar sînt termeni de referință.

*

„Cunoaștem și înălțimile pînă la care se poate ridica spiritul omului și prăpăstiile în care se poate prăbuși. Sufletul a existat, pe înălțimi și în hrube", ne asigură Dumitru Popescu. Nimic de adăugat. Poate doar atît : școala în care se învață aceste amănunte este viața, iar dascălul infailibil e timpul.

*

Meditația generează discernămînt. O probează și Dumitru Popescu, zicînd : „Nimeni și nimic nu poate extirpa binele din sufletul, din mintea și din sîngele omului. Preponderența răului a fost și este accidentală, temporară, oricîte mii de ani ar fi durat. Dealtfel, e și greu de spus dacă răul a fost cu adevărat preponderent

pe planul moralității." Dacă preponderențele ar fi fost sau ar fi altele progresul ar fi fost și ar fi de neînchipuit. Natura însă, viața și-au avut totdeauna măsura lor, cenzura lor.

*

Trei judecăți, clare și esențiale : „Dacă mintea s-a autocreat, ea poate să se și autoperfecționeze. Dacă s-a rătăcit, ea poate să se și regăsească. Dacă s-a înjosit, se poate înnobila." Să nu fie viața o permanentă și nemenajantă luptă pentru a transforma respectivele ipoteze în certitudini ?

*

Nu încape nici un dubiu că : „Oamenii se pot schimba ca valori raționale și morale numai în măsura în care își schimbă datele esențiale ale existenței sociale". Ba da ! Dar nici atunci automat.

*

Mai mult ca alți scriitori, ca alți oameni de artă în general, Dumitru Popescu are un privilegiu : acela al cunoașterii vieții, din prima mînă, de la izvor. A văzut multe, a citit mult, a înțeles mult. Și, pe deasupra, le-a îmbrăcat pe toate într-o haină rară : aceea a cugetării. Dealtfel, una din convingerile sale sună astfel : „Luptînd pentru a se exprima pe plan social, omul își apropie tot mai mult societatea". Adică în acest proces omul își contopește năzuințele sale cu cele ale societății, el face pasul istoric de la *al meu* la *al nostru*. Exigențele promovate de societate nu-i sînt străine, nu le mai simte a fi din afară.

*

Fiecare generație constituie o treaptă spre purificarea umană. Ideea este exprimată mai frumos, mai concis

în formula : „Prin sita multor generații trebuie să se săvîrșească decantarea umană, limpezirea spirituală".

*

Observația potrivit căreia : „Nici chiar oamenilor celor mai de seamă istoria nu le-a iertat marile greșeli, actele injustițiare, slăbiciunile grave care au provocat nedreptate și suferință, care au lezat simțul moral al epocii", este îndrituită. De iertat nu le-a iertat. Problema este *cînd* ? Îndepărtarea momentului ușurează sentința, dacă nu o anulează.

*

„Virtutea nu se transmite ereditar". Iată un aforism ce nu cere comentarii. Sau n-ar trebui să ceară.

*

În virtutea dialecticii, a simțului realității impus de viață, a descifrării rațiunii de a fi a omului ca ființă socială, scriitorul notează : „Lupta trebuie să fie forma permanentă de manifestare a domniei omului asupra lui însuși, modul de existență a spiritului". Poate că această luptă este cea mai grea. Ea presupune o matematică cu multe necunoscute. Iată un război ce nu admite niciodată o pace totală. Sîntem cu toții ostașii aceluiași front. Mai sînt însă și delăsători. Aceștia sînt nu numai proprii lor dușmani, ci și ai umanității. Ei n-au înțeles că numai : „Lupta cu sine, perpetua autonemulțumire fac imposibile stagnarea, placiditatea vieții interioare, monotonia gîndirii și simțirii".

*

Nimic din ce este alambicat, echivoc nu-i este propriu gîndirii autorului *Biletului la control*. Raționamentul său, judecata sa sînt carteziene. Observațiile, constatările sale sînt investite cu adevăr și, de aceea, sînt convingătoare. Sînt motivate și, de aceea, îți par a fi ale

tale. O mărturie în acest sens : „A cere deodată prea mult oamenilor, mai mult decît pot ei da, înseamnă cu adevărat a-i demoraliza, a-i confrunta cu o nimicnicie de care nu sînt vinovați, a-i scîrbi de ei înșiși. Și, ceea ce este tot atît de grav, înseamnă a risca tu însuți să nu-i mai iubești, pentru că ți-au înșelat așteptările. Să-i disprețuiești, pentru că nu s-au dovedit la înălțimea visului tău. Visul nesăbuit jignește, umilește viața, o minimalizează pe nedrept." Să reținem : acest soi de vis nu pare a fi pe cale de dispariție. Fiindcă vanitoșii au grijă să-l perpetueze. Disprețul este sufletul oamenilor mici.

*

Pornind de la convingerea că : „Măsura umanismului este... înțelegerea semenului", umanistul Dumitru Popescu conchide cu înțelepciune : „Oamenii nu se iubesc destul pentru că nu se înțeleg de ajuns". Destul nu se vor iubi niciodată. Stă în puterea omului să împingă cît mai mult granițele neiubirii.

*

„Toți doresc să pară în ochii celorlalți așa cum li se pare că ar fi ideal să fie." Da. Dar și dorințele cunosc deșertăciunea și idealul este relativ.

*

Omul trebuie să facă o operă de modelare pe propria sa ființă. Să se adapteze lumii, adaptîndu-se lui. Viitorul îi cere omului simplitate, adică profunzime. E în afara oricărui dubiu că : „Omul viitorului va fi măreț pentru că va fi simplu. Fiindcă sinceritate nu înseamnă numai curajul confesiunii, ci și simplitate, modestie. Pentru a ajunge la această condiție, fiecare trebuie să-și umilească trufia, să o tăvălească în praf, să o oblige la penitențele cele mai dure spre a o îmblînzi și supune cu totul". Iată o umilire morală. O umilire care înalță. Modestia e o condiție a măririi. Nu se știe însă dacă nu și o consecință.

*

O cugetare ce nu se va învechi nici peste veacuri, este aceasta : „Eroul este acela care se consideră o slugă a prezentului și a viitorului". Aceste slugi sînt împărații timpurilor.

*

Cu puțină ironie, cu mult adevăr, scriitorul notează lapidar : „Filosofii de carieră au creat sisteme. Foarte mulți au alcătuit din linii abstracte arabescuri stranii, ce nu se potriveau pe nici un perete al realității". Nici în trecut, nici în prezent nu „pereții" au fost sau sînt de vină.

*

„Dialecticienii materialiști de azi, gîndește Dumitru Popescu, trebuie să fie ca cei de ieri — liberi de prejudecăți, în stare să arate atît bubele lumii, cît și leacurile pentru tămăduirea ei." Ba, poate, sporul de timp să-i oblige la o contribuție mai mare. Altfel riscăm să ne învîrtim pe poteci care nu duc nicăieri.

*

Viața ideilor stă în mișcarea lor. Ideile, ca și florile, trebuie mereu udate, primenite. Ele trăiesc înlănțuite între ele. Ca și oamenii, unele mor, altele, mai multe, se nasc. În acest sens poetul filozof constată : „Omul nu produce o singură ideea, ci puzderie de idei. Nici o idee nu trăiește atît prin sine însăși, cît mai mult prin proprietatea de a produce altele noi. Progresul nu este decît o succesiune neîntreruptă de idei care se completează sau, dimpotrivă, se neagă unele pe altele. Orice idee neîmprospătată, necontestată, intangibilă mucegăiește, se descompune, moare." Omul este, trebuie să fie, grădinarul propriilor sale idei. El trebuie să știe că frunzele prea multe încarcă inutil tulpina. Și să mai știe că plivitul e obligatoriu.

*

Ne pare rău de o floare ruptă. O rupem însă, o smulgem pentru a face loc puieților. Fiindcă academia vieții ne învață, cum l-a învățat și pe scriitorul Dumitru Popescu că : „Ideile mari ale trecutului, care s-au golit de conținut sau al căror conținut nu poate fi raportat decît la epoca ce le-a produs, trebuie expuse la muzeu". Și ne mai avertizează că : „De trăit, omul trebuie să trăiască cu ideile mari ale prezentului. Și, dacă poate, — și poate, — să înceapă să se deprindă cu cele ale viitorului, al căror embrion se află în mintea lui". Aceasta înseamnă că omul nu poate fi decît un veșnic ucenic al timpului, al viitorului. Viitorul nostru este prezentul generațiilor următoare.

*

Adevărul e cheia libertății. Să căutăm a o răsuci mereu și în sensul ei. Spre a nu rugini, spre a nu o strica : „La un înalt grad de cultură, de profunzime și de libertate, ne asigură cugetătorul umanist Dumitru Popescu — convertite în forță creatoare — omul nu va mai fi exploatat, mințit, îngenuncheat de idei. Selecția ideilor se va face de la sine, singurul criteriu fiind adevărul." Pentru a nu îngenunchea în fața ideilor, nu trebuie îngenuncheat în fața efortului. Să călcăm bine cu piciorul și să privim spre fruntea cerului. Numai cînd te uiți în jos amețești.

*

Nu știu dacă egoismul e nemărginit. Sigur, mărginiți sînt purtătorii lui. Omul egoist e un om infirm sufletește. Și boala persistă. Dumitru Popescu constată cu o legitimă ciudă că : „Sînt oameni lipsiți de convingeri. Egoiști pînă la opacitate față de tot cea ce e în jur, programatic dezinteresați de marile frămîntări ale umanității. Absorbiți de efemera urmă de melc pe care o lasă prin lume, se închid în cochilie de îndată ce antenele se lovesc de primul lucru necunoscut întîlnit în cale. Refuză

orice contact spiritual cu lumea. Le sînt de ajuns lor înșiși." Interesant de observat că egoismul nu cedează automat nici în fața culturii. Aș putea spune că el se instalează uneori chiar mai abitir la națiuni sau populații a căror cultură este dintre cele mai înalte. Nu e, desigur, o regulă. Este însă în multe cazuri un fapt.

*

„Sînt oameni — scrie autorul *Razei de cobalt* — care nu au convingeri din lene. Oameni flasci, în care coardele interioare nu mai vibrează. Din ce să-și mai închege o opinie proprie, cînd totul curge în ei ca o unsoare lichefiată." Aspectul la fel de dureros este că aceștia nici nu-și dau seama că nu o au, sau că s-ar cuveni să o aibă. Astfel de exemplare sînt oamenii nuli, sterpi.

*

Scriitorul țintește totdeauna înlăturarea răului evitabil din om : cameleonismul. Împotriva celor care pîndesc nu ideea ci conjunctura. Împotriva acelora pe care nu-i interesează *de ce* bate vîntul ci numai *de unde* sau *încotro*. Căci, concluzia sa este clară : „Cei mai odioși nu-și fac sau nu susțin convingeri proprii din lichelism, pentru a le împrumuta de fiecare dată pe ale celor care par mai puternici sau sînt la modă. Calcă condiția primordială a oricărei credințe, a oricărei filosofii — sinceritatea. Simulează opinii pe care nu le au, arborează idealuri în care nu cred, susțin idei ce-i lasă indiferenți. Sînt profitorii de conjunctură." Conjunctura trece, profitorii rămîn.

*

Ideile, precum arborii bine înfipți în pămînt, rezistă tuturor vînturilor și furtunilor. Ele trebuie să aibă strașnice legături înfipte în solul propriei ființe. Căci, notează moralistul : „Numai convingerile cu rădăcini adînci în solul propriei conștiințe au curajul să țîșnească afară, cu toată forța, în văzul lumii, fără să le pese de forma pe care o îmbracă, oricît de neobișnuită, de stranie. Numai astfel de idei au curaj să înfrunte furtunile, să le țină piept și să le înfrîngă. Celelalte, care fură picătura de sevă din rădăcini străine, se clatină și la un vînt slab." Și totuși, „furtul" amintit tentează. Numărul celor pierduți, fiindcă pierduți sînt, crește. Dar picăturile furate nu dau rod.

*

Dumitru Popescu îndeamnă la o grăbire „cumpătată". Pentru el răgazul, așteptarea „coacerii" ideilor este o condiție prealabilă a scrisului izbutit. Motivația vine logic : „Pentru a mișca mulțimea de coarde ale sufletului omenesc e nevoie nu de colajele unor fragmente de idei, oricît de abil lipite, ci de o idee întreagă, grea". E adevărat, ideea grea vine greu. Uneori se poate lăsa așteptată o viață. Și cîte din aceste idei, venind prea tîrziu, nu-i găsesc pe cei căutați părăsiți de puteri ori plecați, cum ar spune Marin Sorescu, să moară puțin ! Deci riscul există. Și totuși el e de preferat scrisului de mîntuială, însăilărilor grăbite.

*

Constatarea autorului *Pumnul și palma* : „Unii scriu la revelația fugitivă a unui gînd, căruia însă nu au apucat să-i vadă decît un colț, nu i-au auzit decît zgomotul trecerii fulgerătoare prin creier. Sau, apucîndu-l de coadă în zbor, rămîn numai cu o pană, crezînd că au pus mîna pe pasărea-paradisului", este cît se poate de exactă. Nu totul pe lume e înșelător, dar multe sînt.

*

Scriitorii sînt, prin chemarea lor, vizionari. Un scriitor ca Dumitru Popescu care forează adînc în psihologia omului, a epocii, care simte și rostul și pulsul viitorului, nu putea să nu observe că : „Tineretul va fi aerul proaspăt al zilei de mîine, va fi conștiința sănătoasă a viitoru-

lui, voința și energia care, aruncînd lăturile societății, va salva copilul pe care istoria îl naște sub ochii noștri". Într-un fel, sîntem cu toții părinții acestui copil. Sîntem, de aceea, cu toții răspunzători de posibilele maladii, malformații ale lui.

*

Că lui Dumitru Popescu îi este proprie gîndirea aforistică ne-o dovedește și aforismul : „Pe măsură ce omenirea a crescut, lumea s-a micșorat". Iată o micșorare ce ne bucură. Căci ea presupune multă mărire.

*

Nici o epocă a omenirii nu a fost și nu va fi scutită de orice fel de supunere. Căci există supuneri și supuneri. Unele sînt necesare. După opinia eseistului Dumitru Popescu : „În noua orînduire nu mai trebuie să admitem decît supunerea pașnică a sufletului omenesc. Aceasta nu este supunerea unui om de către altul, ci supunera liberă a omului față de adevăr, recunoașterea primatului inteligenței, experienței, valorii puse în slujba socialismului, a progresului." Sigur, lucrurile sînt puse la modul ideal, optativ. Puse la prezent, cum o face autorul și în *Pumnul și palma* ele arată substanțial altfel. Căci totdeauna viața nu-și arată toate duritățile în literatură. Ele trebuie să-i fie smulse de către împătimiții scrisului, ai talentului și nu în cele din urmă ai curajului.

*

Dacă nimic nu se naște din nimic, atunci de ce filosofia ar contrazice regula ? Mediat sau mai puțin mediat, toate gîndurile noastre au un strămoș. Nu lipsesc nici scepticii, nici nihiliștii de profesie. Pe ei îi are probabil în vedere scriitorul cînd notează : „Negația absolută este filosofia celor slabi, a nevolnicilor. Progresul se naște din progres ; fiecare pas înainte este precedat de multe altele". Supărați că nu le-a aparținut lor primul, nevolnicii nu se înghesuie pentru a-l face pe următorul.

*

În orice tratat de umanism s-ar legitima constatarea : „Adevăratul om de cultură nu poate face nimic în stare să rănească spiritele, nu-și poate transforma talentul în ghioagă sau topor. Cultura trebuie să zguduie conștiințele pentru a le trezi, nu pentru a le contuziona."

*

Arta nu trebuie să stingă lumini, ci să aprindă cît mai multe. Nevrîndu-se triumfalistă, arta, marea artă, a fost totdeauna optimistă. Accedem la concluzia : „Arta are dreptul să arate răul nu pentru a-l disemina, ci pentru a-l împiedica să se repete". Arta mare previne.

*

„Unul din efectele cele mai grave — deși poate dintre cele mai neobservabile — ale înstrăinării omului de natură este sărăcirea vieții emoționale." Nimic mai adevărat. Poate părea paradoxal. Și totuși, deși orice emoție solicită un nemăsurat efort, emoția, de cele mai multe ori, înviorează. După trecerea unei mari emoții ai senzația de întinerire. Pierzînd emoțiile pierdem sensibilitatea cu care ne-a binecuvîntat natura, rațiunea de viață. Să ne ferim de trîndăvie : atunci se ofilesc emoțiile !

*

Un aforism al lui Dumitru Popescu ne avertizează : „Natura... cel mai profund curs de filosofie". Atenție, să nu-l conspectăm în diagonală. Informația pe care ne-ar furniza-o ar fi tangentă. Merităm mai mult. Datorăm mai mult rațiunii de a fi.

*

Concluzia lui Dumitru Popescu este neșovăitoare : „Răzvrătirea împotriva morții este o dovadă de infanti-

lism, un semn de primitivitate, de involuție." Nu știm ce-ar răspunde Galilei. Știm însă că multe lucruri, neraționale, rămîn totuși umane.

*

Este adevărat că : „Numai natura — cu calmul ei imperturbabil, superior fără a fi conștient — ne poate vindeca de anxietatea dispariției". Și la fel de adevărat este că : „Spiritul ei matern ne-a încălzit la naștere, ne pregătește și ne arată, cu o superioară duioșie, culcușul în care ne vom așeza, obosiți de periplul vieții. Generoasă, natura deschide larg brațele pentru a ne primi, din nou, la sînul de care ne-am înstrăinat." Și totuși, fiecare dintre noi nu dorește, nu se grăbește să „profite" de acest culcuș cît mai repede.

*

Autorul *Biletului la control* este convins că : „Omul stăpînit de cultul lucrurilor se înconjoară numai de materie moartă". E probabil nevoie de mai multă prudență : dacă e vorba cu adevărat de cult, atunci pentru el totul este viu, însuflețit și însuflețitor.

*

Omul este, trebuie să fie un navigator în lume. Lumea e un ocean cu multe valuri. Lupta cu ele e un veșnic examen. Omul nu le poate învinge numai cu efortul mușchilor. Trebuie să-i adauge pe cel al cugetului. În adevăr : „Omul e asaltat de chemări, de strigăte, de tînguieli ; panorama lumii îl năucește cu spectocolele ei, cu splendorile ei reale și cu mirajele ei mincinoase". Lumea e tentantă. E copleșitoare.

*

Pasiunile nu se așteaptă, se caută. Odată venită pasiunea te face sclavul ei. E o sclavie suportabilă. Fiindcă pentru cel în cauză ea are un înțeles sacru. Fericirea

însăși stă în pasiune. Conchidem, deci, odată cu Dumitru Popescu : „Fără pasiuni omul e invalid, un impotent spiritual, un cadavru". Moartea începe prin pierderea pasiunii. Voința e sufletul pasiunii. Pasiunea este imanent legată de optimism, de curaj, de setea de viață. „Frica de tensiunea pasiunii e însăși frica de viață. Sufletul se împlinește, se maturizează numai la temperaturi mari."

*

Dacă : „Iubirea e cultul pentru om", cum crede poetul, e înțelept să ne lăsăm pradă iubirii.

*

Filozofînd, dar nu sofisticînd lucrurile, raporturile, Dumitru Popescu formulează aprecierea : „Există o viteză pe care natura nu o are și pe care noi o avem : viteza gîndului. Aceasta este marea forță a oamenilor pe care universul, infinit dar inconștient, nu o poate înțelege. Pentru gînd nu există distanțe." *Fiindcă*, sau *dacă* există o convergență între a ta și aceea a gîndului.

*

„A înțelege omul înseamnă a-l cuceri și a te lăsa cucerit." Unii consimt numai la una din cerințe.

*

Convingerea lui Dumitru Popescu este că : „Pasiunea de a sti este pasiunea adevărului". Poate că adevărul însuși e o pasiune.

*

Pornind de la postulatul că : „Marea noastră moștenire trebuie să fie înțelepciunea", Dumitru Popescu o probează din plin și în cazul adevărului. Structura lui meditativă, reflexivă îi permite o viziune originală asupra adevărului. Raționamentul e clar : „Adevărul e pretutindeni. Și în

spatele, și în fața noastră. Și lîngă noi, și în noi. Adevărul nu e așezat într-un punct anume, ca merele de aur din basme, ca păsările fermecate închise în colivii și păzite de zmei sau de cerberi."

*

Ca orice cărturar, autorul atîtor cărți ce sigur au devenit sau vor deveni de referință, are un cult al cărților. Pentru el, cărțile „mustesc de mierea înțelepciunii omenești". Căci, deși ele „nu înlocuiesc viața" trebuie să țișnească din ea. Altfel: „Înțelepciunea stearpă nu e cunoaștere. Aerul ei livresc miroase a mort. Să citim cărțile pentru a înțelege oamenii nu pentru a-i ocoli". Ce alt îndemn am putea aștepta? Conștient sau nu, o carte e o povață. Cititorul nu investește nimc la întîmplare. Amănuntul trebuie să-l știe mai întîi creatorul. O carte se citește sau, cazul fericit, se recitește nu numai din plăcere. Resorturi nebănuite călăuzesc pașii cititorului. El nu se cuvine a fi dezamăgit.

*

Culturologi sau istorici, filozofi sau esteticieni de ieri, de azi și negreșit de mîine au încercat și vor încerca a da definiții culturii. Și e firesc, și e normal, și e necesar. Definiții oferă culturii și poeții, scriitorii. Dumitru Popescu oferă una semnificativă: „Cultura este cunoașterea concentrată, extrasă din viață, de oamenii care au trăit, au sîngerat, au suferit, au vibrat, au fost fericiți și nefericiți, ca toți muritorii, înțelegînd astfel ceva din destinul nostru, din sensul existenței noastre, din frumusețea și tragismul ei". O definiție apodictică ce satisface înalte rigori logice. Dar nu ale unei logici tradiționale, formale, ci ale logicii vieții, ale logicii dialectice. Ea e superbă fiindcă nu se oprește la logică. Pornește doar de aici.

*

Cultura este o mărturie, scrisă sau nescrisă, a popoarelor, oricum, o „pățire" a lor. „Viața scrie, noi tre-

buie să citim. Să descifrăm slovele, paginile și să gîndim îndelung asupra lor." Da. Deoarece cultura e și o formă de citire și mai ales de recitire a lumii. Sublinierile în cultură s-au făcut cu jertfe.

*

„Conștiința proprie e academia noastră cea mai înaltă". Iată o academie ce n-ar trebui să admită mediocritatea. Dintre toate formele cultului, cel al mediocrității mi se pare cel mai nociv.

*

Deși doare mult, constatarea potrivit căreia: „Inteligența mincinoasă își găsește cu ușurință mediul propice. Sînt oameni care nu s-au realizat și cărora minciuna le amînă mereu confruntarea cu adevărul eșecului, le ține aprinsă speranța, ca pe o flacără în fața căutătorului de comori nemuncite", este deplin adevărată. Există mulți văcari supărați pe sat. „Oastea" nerealizaților este într-o permanentă luptă cu un închipuit dușman. Cei realizați nu și-au pierdut timpul după comori bănuite la alții, ci și-au căutat propriile cărări simțite în ei.

*

O bună parte din cugetările lui Dumitru Popescu vizează inteligența. Să ne mire aceasta? Nicidecum! În concepția cunoscutului eseist: „Inteligența este acrobația pe marginea tuturor prăpăstiilor gîndirii, plăcerea de a găsi punctul de echilibru, prăbușirea însăși și luarea de la capăt a aventurii, pe piscuri și mai dificile, într-o instabilitate și mai mare, dar cu un orizont și mai larg".

*

Dușmanul de moarte al inteligenței este orgoliul. Adevăr care-l știu de mult chiar cei care îi cad pradă. Și totuși... Și totuși orgoliul și vanitatea se încăpățînează să se extindă. Deși: „Orgoliul e ca un far pe care

un şofer, gonind în noapte, în plină viteză, l-ar întoarce asupra sa, orbindu-se". Şi aceasta pentru că, e de părere autorul *Ieşirii din labirint*: „Inteligenţele pervertite de vanitate iau rezerva celorlalte drept supunere, tăcerea drept veneraţie şi cu atît mai mari li se pare că sînt cu cît mai mult gol se face în jurul lor". Deşi se ştie, am adăuga noi, că aici pe pămînt, mulţumită legii gravitaţiei, în gol toate lucrurile cad. Mai devreme sau mai tîrziu.

*

Deşi se ştie, cum o repetă şi Dumitru Popescu: „Condiţia sănătăţii inteligenţei este comunicarea cu celelalte". unii comunică numai cu eul lor ca şi cînd acolo ar putea vedea şi pe alţii. Instinctul de conservare, dacă despre aşa ceva este vorba, se transformă aci în contrariul său. Ei, aceşti vitregiţi şi vetuşti inşi uită că: „O minte superioară simte nevoia să tragă după sine. pe fiecare nouă treaptă unde urcă, tot lanţul inteligenţelor surori, să transforme fiecare înălţime cucerită într-un nou cap de pod al întregii speţe în marele asalt spre cunoaştere".

*

„Te uiţi uneori înapoi şi-ţi cauţi urmele paşilor, şi nu vezi nimic, nu găseşti nimic." Dacă nici nu-ţi poţi răspunde de ce, e şi mai trist.

*

„Oamenii au ajuns, la un moment dat, la convingerea că balonul de lansare în eternitate e gloria." Să fi renunţat cu toţii la această idee? Să fi ajuns cu toţii la concluzia la care ajunge autorul *Ochiului ciclonului* potrivit căreia: „Gloria, fără acoperirea unor mari acte de creaţie, oricît ar fi aclamată de lume, prin natura ei nu poate să bată departe în timp"? N-ar fi prea frumos ca să fie şi adevărat?

*

O fi adevărat că: „Sămînţa geniului încolţeşte oriunde ar cădea", dar niciodată nu i-a fost indiferent solul. Autorul acestei cugetări simte, parcă, exagerarea şi adaugă imediat ceva mai mult şi, credem noi, ceva incontestabil: „Un geniu poate scăpăra lumina unei idei revelatoare, poate deschide perspectiva unui drum nou. Construirea unei epoci nu poate fi însă decît opera mulţimilor." Într-un fel tocmai aceste mulţimi-cititori, colegi întru profesie sau, în genere, din alte domenii ale artei, ale culturii, ale ştiinţei, formează mediul ambiental, mediul cultural, solul în care se aruncă seminţele, ce poate fi favorabil sau, dimpotrivă, nociv, infestat.

*

Datorăm lui Dumitru Popescu o judecată întemeiată privitoare la misiunea unei generaţii în istorie, în istoria devenirii societăţii: „Testamentul unei generaţii e o pagină de istorie. Ea condiţionează viitorul unei naţiuni sau chiar al întregii omeniri. O generaţie nu are dreptul să lase mai puţin decît a primit. Ei nu îi este permis să creeze o succesiune tulbure, ipotecată. Trebuie să adauge la tezaurul comun truda şi agoniseala ei, propria lucrare." Desigur. Ne închipuim lumea ca opera comună a tuturor generaţiilor, ca o zidire măreaţă la a cărei înălţare fiecare generaţie îşi are şi se cuvine să-şi aibă cota ei de contribuţie materială şi spirituală. Istoria confirmă că toate şi-au marcat prezenţa. Unele şi-au remarcat-o, fiindcă generaţiile nu sînt trase la indigou şi, prin urmare, nici aportul lor nu poate fi acelaşi.

*

„De cele mai multe ori, fericirea nu se poate exprima prin cuvintele — devenite atît de celebre — ale lui Faust: „Clipă, rămîi!". Poate că nici nu stă fericirea în oprirea sau sechestrarea clipei, a timpului. Poate că fericirea stă în a nu pierde noi pasul, în a nu rămîne noi o clipă sau clipe în urma timpului.

*

Una din cugetările de largă semnificație este aceea că : „Pe măsură ce devine mai scurtă, istoria pare să fie mai identică cu ea însăși". Mă tem că aici este vorba de o condiție imposibilă. Căci istoria, cred, se înrudește mai mult cu infinitul. Și în aval și în amonte.

*

„Capodopera artistică... nu este o filă dintr-o carte, ci cartea însăși." Și totuși, cîte cărți-capodopere „trăiesc" prin cîte o filă sau prin cîteva. O capodoperă poate fi o sclipire. O capodoperă poate supraviețui printr-o cugetare, printr-un aforism care au devenit, grație adîncimii și repetării lor, bunuri comune ale spiritualității.

*

Arta este una din pîrghiile istoriei. Unul din motoarele progresului. Arta este un fiu sîrguincios al epocii. Ca orice fiu sau fiică, ea trebuie să-și cunoască și să-și prețuiască mama. Să i se supună spre a o înălța. Căci, cum zice Dumitru Popescu : „Acesta mi se pare a fi unul din marile rosturi ale artei : sincronizîndu-se cu epoca, înțelegîndu-i aspirațiile, să condamne ceea ce este anacronic, contravine necesității istorice, trădează și necinstește epoca, nesocotește drepturile pe care mulțimile și le-au cucerit prin luptă". Ce se mai poate adăuga ? Nimic ! Sau, poate, smerenia noastră. Altitudinea artei este incomparabilă.

*

Istoria, cultura, filosofia sînt preferințe indiscutabile ale oricărui cugetător. Gîndirea aforistică în afara acestora este o contradicție în termeni. Slăbiciunea pentru istorie este evidențiabilă și în opera lui Dumitru Popescu. Pentru el : „Matricea ființei noastre sufletești, a virtuților și defectelor noastre, a înclinațiilor ce ne definesc, este istoria". În adevăr, ea este imparțială, este purificatoare. Numai că ea se face și prin oameni.

*

Poetul filozof își merită locul printre poeții și filozofii noștri de frunte fie și numai grație acestor versuri-unicat din *Amorțire* : „Și-a scuturat sămînța timpul / adeseori pe piatra goală ; / vînturi străine-au măturat-o, / piatra în mine se răscoală /. Pîntec regal de fată, sterp / a îngropat mugurii-n sine, / fiii lui Cronos nenăscuți — / goi faguri părăsiți de-albine. / Neînfrunzite, în tăcere, / nebîntuite de-așteptare, / s-au măcinat tulpini de ornic / cadavre putrede-n picioare. / De ce-i așa de mică traistă / de oseminte din ce-a fost ? / E scrum de ore mistuite / sau praful timpului de post ?" Timpul sporește întrebările poetului. Protestul împotriva neantului crește. Ideile sînt clare și distincte pentru a-l parafraza pe autorul *Discursului asupra metodei*. Răspunsurile sînt mai învăluite în ceața incertitudinilor. Dar e mai greu să pui probleme. Poetul pune multe. Frontale. Generației. Generațiilor.

*

Căutarea filosofică, reflecția optimistă sînt prezente și în *Asurzire* : „O ascunsă povară mă scufundă în timp / deșirînd dantelata mea trenă — / ca pe un vas mormanul de scoici / în tăcere lipit de carenă. / Cînd timpul se despoaie de umbră / presărîndu-mi fierbinte nisip peste rană, / mă cațăr pe crenelul cetății / după bolnava la minte «morgană»." Eu asemui această poemă cu un joc trist al ideilor, pe o muzică de doină ori baladă ce ne cheamă spre noi, spre ce nu se vede din noi, spre partea noastră înnobilată.

*

Mai toți poeții, care nu sînt numai poeți, au un acut simț al previziunii. Dumitru Popescu face demult parte dintre aceștia. Au trecut ani de cînd el dădea naștere versurilor din *Dezagregări* : „Gurile iadului clămpăne lacom / lîngă pămîntul gata iar să fiarbă. / Atomii mîriie în cuști de fier să devoreze tot, / și firele de iarbă. /

Ciuperca-monstru, portocalie, s-a ivit / din scursele otrăvuri ale lumii, puse la dospit." Ce poate fi mai actual? Spre ce prăpastie ne ducem? Cine-şi va lua răspunderea de a ne scoate din ea?

*

Cu calmul marilor gînditori latini poetul meditează pentru el şi, desigur, şi pentru alţii în *Cuibul*: „Iarba creşte pe morminte la soare / în liniştea cimitirului înşelătoare, / Cu lumina şiroindu-i pe faţă, / lumea, cîtă este, e viaţă./ Moartea, cu morţii, cîţi sînt, / şi-a făcut cuib sub pămînt. / Sau era dintîi în rod, / în viermii nevăzuţi ce rod / sub coaja de măr nespartă? / Vicleană, moartea se preface moartă. / Totul se mişcă, toate curg, / împreună cu moartea în amurg. / Nimeni nu le desparte. nu ştie / că şi moartea, şi moartea e vie." Găsite în alte părţi, în alte literaturi aceste versuri ar reţine, probabil, atenţia pentru multă vreme filozofilor, criticilor literari. „Pitite" în amintita poezie nu-mi amintesc să fi găsit vreo încercare de interpretare, de surprindere a neliniştii trecerii noastre prin viaţă sau, dimpotrivă, a unei prea înţelepte linişti.

*

Zig-zagul vieţii şi al morţii, al speranţelor şi deznădejdilor, al înaintărilor şi dărilor înapoi este prezent şi în poezia sugestiv intitulată *Remember*: „Frînt de roata halucinantă, / compus pe note venind din viitor... / umilitule, jefuit de sinele cel mai adînc, / preot al templului devastat / şi închis cu o mie de lacăte, / pălmuitule peste obrajii inimii, / uzurpat din tronul regilor norilor, vîntului, / mînat mereu spre grote — / ai uitat? / Ai văzut lumina zilei / pe treapta cea mai înaltă / hărăzită ţie înainte de a te naşte! / Apărîndu-te, / pierzi treaptă cu treaptă / şi, îngrozit de cădere, / te supui. / Rostogolit cu lovituri de picioare / tot mai jos, / îngenunchezi, implori / şi iar te supui. / Învins, dai tot, / cedezi ce-ţi aparţine fiindcă exişti — / ca să mai exişti

o clipă." Poezia nu se termină aici, cum nici raţionamentul nu se termină.

*

Nu, nu e nu blestem în genul celui dăltuit de Arghezi. E mai degrabă descîntec uluitor al facerilor, prefacerilor şi desfacerilor. Dar sfîrşitul nesfîrşit este unul optimist. Omul cade, se ridică şi merge înainte. „Grindina nu-l doboară pe om, nu-l dezarmează. El se remontează în căderi, răsuflă şi se scoală."

*

Asemenea unor marcante figuri ale culturii filozofiei şi literaturii noastre: Maiorescu, Eminescu, Ralea, Vianu, Lovinescu, Călinescu, ori mai recenţii Al. Balaci, Zoe Dumitrescu Buşulenga, Mihnea Gheorghiu ori Dumitru Ghişe, Dumitru Popescu înţelege locul nostru între alţii. Nu prin pierderea identităţii, ci prin evidenţierea ei în jocul lumii.

*

Fiind ai noştri, vom fi şi ai altora, ai omenirii. Claustrarea nu serveşte nimănui. O întrebare pusă de autor conturează şi mai bine concepţia sa: „De fapt, ce e identitatea altceva decît necesitatea de a te distinge de cei cu care convieţuieşti, de a-ţi afirma personalitatea în cadrul atît de strînsei interdependenţe sociale?"

*

Timpul este, a fost, va fi proba de foc a valorilor. La temperaturi înalte nonvalorile se dezagregă. De aceea Dumitru Popescu este optimist: „Pe cei pe care nu am putut să-i facem mai înţelepţi şi mai buni, a trebuit fie să-i lăsăm să treacă, fie să-i învingem — cînd ursitoarele au fost cu noi — fie să aşteptăm să-i învingă şi să-i spulbere timpul". Şi timpul a făcut-o. El nu e sensibil decît faţă de un prieten: adevărul. Altfel e de neînduplecat.

*

Nu, nu datorăm totul înaintaşilor. Pentru purul motiv că ei n-au putut spune tot. Pentru că circumstanţele de care dispunem noi nu le-au cunoscut ei. De asemenea, fiecare generaţie e o prelungire în timp, dar şi un moment de discontinuitate. Dar nici nu poate fi vorba de un hiatus total între generaţii. Lanţul de judecăţi al lui Dumitru Popescu conturează o concepţie revoluţionară, dialectică în această privinţă.

*

Pentru el e limpede că : „Unii au uitat că nici o operă cu adevărat mare nu se poate naşte din nimic, că istoria nu poate fi decapitată, că nici un secol nu mai poate deveni prima cifră a unei noi numărători. Fiecare veac, fie el mai mare sau mai mic, mai impetuos sau mai flasc, se prinde în şiragul de mătănii al lumii. Istoria e mai presus de orice vanitate, de orice deşertăciune. Aşa cum este, aşa cum a fost plămădită de înainaşi, ea se află în noi, întocmai ca sămînţa părinţilor şi străbunilor.“ Şi tocmai de aceea ea, sămînţa, trebuie păstrată, conservată, ferită de intemperii nedorite.

*

„Dacă vrem să fim ctitorii unei pagini noi a istoriei, ne asigură competent scriitorul, trebuie să pornim şi în artă de la ceea ce am moştenit, de la tezaurul ascuns în această moştenire, să-l sporim şi să-l predăm mai departe.“ În opinia sa : „... arta nu e decît starea de veghe a spiritului, vigilenţa spiritului în faţa istoriei...“. Preluarea ştafetei e sarcina noilor generaţii dar ştafeta ca atare se află firesc în mîna generaţiilor precedente. Ea este cartea de vizită pe care ne-o împrumută predecesorii. Noi trebuie să-i adăugăm prin fapte numele nostru. Aşa vor fi posibile comparaţiile, aşa vor fi posibile evaluările.

*

Este deplin convins autorul *Razei de cobalt* că : „Noi vom putea rămîne întotdeauna, pentru cei cu buzele arse şi cu gura uscată de o viaţă opulentă, dar fadă, o fîntînă de lirism proaspăt şi răcoros, o infuzie de apă vie. Pentru că noi sîntem bolnavi iremediabil de boala sacră a poeziei, de devotamentul neclintit faţă de frumos. În sfîrşit, noi, românii, avem şi putem să dăm tuturor omenia.“ Bolnavi de poezie... Ce boală de invidiat. Cîţi n-ar da un regat pe o poezie... Poate de Eminescu, poate de Topîrceanu, poate de Arghezi, poate de Goga. Sau poate pe o poezie de-a unui confrate din generaţia mai nouă : Nicolae Labiş, Nichita Stănescu, Adrian Păunescu... Sau, de ce nu, a lui Dumitru Popescu ?

DUMITRU RADU POPESCU

„Geniul unui popor se definește prin operele și oamenii acestui popor"

Ceea ce dă relief operei prolificului scriitor este după opinia noastră o anume viziune filozofică implicită sau explicită a scrisului său, a consemnărilor și răspunsurilor sale în legătură cu marile probleme de ontologie și axiologie socială.

*

Ca orice mare creator, D.R. Popescu se întreabă asupra lumii, omului. De pildă, el este, între altele, frămîntat de astfel de întrebări : dacă unele sinteze realizate de organismul uman se pot obține și în laboratoare, ce facem cu gîndirea omului și cu sentimentele sale, acestea cum pot fi evaluate ? Munca omului, viața lui, gîndirea lui, cinstea lui ce preț au ? Și cît valorează un cîrcotaș sau un băgător de bețe în roate, sau un trădător ? Cum se poate cîntări jignirea unui om, punerea lui sub o etichetă dubioasă, cum se poate stabili exact durerea lui Caragiale hulit de impostori, sau tragedia lui Iancu ? Am putea spune că fiecare din lucrările sale și toate laolaltă încearcă răspunsuri nuanțate, mediate, dar neechivoce la aceste întrebări. Dar nu-și are fiecare întrebare filozofia ei ? Cum poți da răspuns unei întrebări dacă nu-i cunoști rosturile, rațiunea ei suficientă ?

*

Unul din peremptoriile răspunsuri îl dă însuși autorul lucrării *Cei doi din dreptul Tebei... :* „Pînă vom afla

toate acestea de la cine știe ce computere cu balanță, să ne întoarcem fața spre cei ce făcură gloria Blajului și dorm în pămînt strein și visează să doarmă sub cerul nostru. Ei își iubiră limba și țara și această dragoste a lor a ctitorit o lume, și ctitorii întotdeauna din străvechi timpuri la noi au fost înmormîntați în ctitoria de ei înălțată, ca Ștefan cel Mare la Putna, bunăoară, Blajul e o Putnă a slovei scrise, și sub unul din dealurile sale trebuie aduse trupurile cărturarilor ardeleni, să se odihnească în patria visurilor lor." „Patrie a visurilor lor." Să-ți pui capul pe perna pămîntului tău. Să te legene memoria istoriei neamului tău.

*

Blajul, această ctitorie neacademică în scripte, dar neîntrecută în substanță, este și va fi o mărturie a ascuțirii spiritului și a perenității virtuții acestui popor niciodată îngenuncheat.

*

Convingerea lui D.R. Popescu este una axiomatică : „Adevărul este puterea artistului și el nu poate fi învins de nimeni și nici de timp". Dimpotrivă, timpul s-ar putea să-l sporească. Căci minciuna, culpabilă totdeauna, poate triumfa numai pe fragmente limitate în timp.

*

„Pentru cei care așterneau bucoavne pe hîrtie, scrie autorul *Vînătorii regale*, patria noastră este și limba naostră, gîndul nostru spus și scris — și nu doar pentru noi." Dacă am scrie pentru noi n-am ști nici noi ce sîntem, nici alții. Scriem în numele unui ideal. Dacă acest ideal nu vizează poporul chinuirea condeiului e inutilă. Ne folosim de cerneală substituind-o mental cu sîngele, cu sîngele ce circulă în rădăcinile Gorunului înălțării noastre.

*

D.R. Popescu este conștient că literatura presupune multă cunoaștere, multă cultură și multă istorie. Pen-

tru orice mînuitor al condeiului istoria națională trebuie să fie trecută prin fibre proprii și numai astfel înălțată ea poate deveni subiectul operei de artă.

*

Scriitorul trebuie să se confunde cu personajul istoric, să intre în el, în pielea lui, să respire odată cu el, să „șteargă" timpul. Căci, spune pe drept cuvînt autorul : „Construirea unui personaj presupune cel puțin o oarecare cunoaștere a istoriei de ieri și de azi a omului. Dar cunoașterea istoriei înseamnă bineînțeles și o oarecare aplecare spre deprinderea geografiei, oamenii fiind ființe mișcătoare acolo unde trăiesc, mereu în dreapta și în stînga mergînd, străbătînd spațiul, în sus și în jos, scormonind sub pămînt și zburînd peste înălțimea lor, încercînd să zboare, ființe aflate într-o continuă mergere dintr-o parte în alta a vieții lor, de la nașterea lor pînă la asfințitul lor mergînd mereu."

*

Totdeauna am gîndit istoria ca pe un rîu învolburat. Totdeauna cărînd aluviuni, de multe ori poluate și poluante. Pe unele le purifică, pe altele le trimite sau le scapă spre alte site, pe alte rîuri, ori fluvii. Istoria e răbdătoare dar nu părtinitoare.

*

E adevărat că : „Apele rîurilor cară la vale tot ce întîlnesc în drum, numai umbrele plopilor și sălciilor ce se răsfrîng în ele nu le pot clinti din loc". Poate că și aici este un însemn nu de slăbiciune a naturii, ci de înțelepciune a ei.

*

Scriitorul are rarul privilegiu de a fi intimul nașterii istoriei și culturii naționale, istoriei și culturii universale. Convingerea autorului *Zilele săptămînii* este și clară și

adevărată : „Fie că scrisul ne transpune nemijlocit în viața unei epoci, fie că ne oferă comentariile la toate faptele vieții noastre, el rămîne deci în primul rînd o mărturie prin care un popor se definește pe sine în lungul istoriei sale". Această mărturisire ispitește pe toți marii fii ai patriei noastre. Fiindcă ea se împlinește de către toți cu forte și în forme diferite. Căci scrisul ori e fidel epocii ori e pseudo-scris.

*

D.R. Popescu s-a afirmat nu prin sfidare, nu prin ignorare, pentru el este cert că acestea nu sînt arme ale rațiunii de a fi ale nici unui creator. Cultul înaintașilor pare a fi pentru el un cult propriu. Primă stea de cult pentru el este Eminescu. Și el se explică : „Prima definiție majoră despre poporul român s-ar numi Eminescu. Prin Eminescu limba română și-a definit frontierele și cuvintele noastre s-au înnobilat și s-au încărcat de sensuri."

*

După autorul *Somnului pămîntului* „Polivalența cuvintelor suplinește numărul lor ce nu poate concura cu numărul cuvintelor altor popoare mai substanțiale în spațiu". Tocmai de aceea găsește cu cale scriitorul să adauge pios : „Eminescu și-a dăruit poporului său gîndurile și sentimentele sale, visele sale, nopțile și zilele sale, viața sa".

*

Făcînd o legătură de nedespărțit între simboluri legate de ființa noastră spirituală, D.R. Popescu apreciează că : „Prin Eminescu și prin bisericuțele pictate din Moldova și prin mînăstirea de la Curtea de Argeș și prin Brâncuși noi știm cine sîntem și cum ne numim". Și mai știm și de ce. Și mai știm, simțim că nu trebuie să uităm.

*

Susținînd că : „Prin geniul lui Eminescu poporul român s-a văzut pe sine“, că el „este oglinda patriei sale, este limba patriei sale, istoria sa“, D. R. Popescu consideră cu mîndrie că fiul Ipoteștilor „este patria sa, așa cum Shakespeare este Anglia“. În adevăr, Eminescu a devenit un nume echivalent cu patria, cu limba, cu cultura românească. Eminescu este echivalentul simbolic al spiritualității românești.

*

Orice generație de literați, și nu numai de literați, se naște datoare celor precedente. Aceasta, cel puțin în cazul poporului român, nu e o povară, e un privilegiu. Autorul *Împăratului Norilor* dă astfel glas acestui gînd : „Cînd ești întrebat de ce și pentru cine scrii, sigur că te gîndești înainte de a da răspunsul la înaintașii tăi și la răspunsurile pe care ei le-au dat acestor întrebări. Și-ți amintești de Eminescu, și de acei poeți, frați ai săi de dinaintea sa, care ne-au lăsat drept moștenire creșterea limbii românești și a patriei cinstire. Cine ocolește acest testament, sau îl uită, se uită pe sine.“ Da. E un privilegiu care obligă. Obligă în primul rînd la prevenirea de a nu roși în fața trecutului, de a nu lăsa ca *anii vamă a timpului* să treacă nejustificat.

*

După opinia autorului lucrării *Vara oltenilor*, opinie izvorîtă dintr-o experiență trainică, este cert : „...că nu este greu să construiești o realitate artistică atunci cînd ai elementele elementare măcar pentru construcția acestei realități. Dar nu este nici ușor. Înainte de a construi o lume în imagini artistice, te întrebi, dacă vrei : trebuie această lume posibilă, această realitate posibilă să fie echivalentul unei realități autentice trăite, învățate etc ?“ Da, echivalențele, chiar mediat concepute, nu pot să lipsească. Imaginea artistică postmerge modelului ontic. Dar nu automat, nu direct. Condeiul scriitorului nu lasă

dîră pe tablă. El se mișcă pe idei, spre idei, prin idei. Traiectoria lui o ține minte gîndul, nu ochiul.

*

„Vorbind despre adevărul vieții, ne avertizează D. R. Popescu, trebuie să acceptăm acest adevăr al vieții, nu doar să vorbim despre el.“ Desigur, nu e vorba de o acceptare fatalistă. Atunci ar exista numai fotografiere nu și literatură. Scriitorul, artistul în genere pornește de la adevărul dat spre a ajunge la adevărul înțeles, priceput, acceptat, atestat de știință și conștiință.

*

Autorul *Acestor îngeri triști* este de părere că : „Adevărul scriitorului este și adevărul vieții. Nu există sper decît un fel de adevăr. Altfel riscăm să ne aflăm într-un turn Babel, unde fiecare strigă propriul său adevăr și nimeni nu-l înțelege. O societate umanistă sau, dacă vreți, de omenie, trebuie să aibă la bază un adevăr care este valabil pentru toată lumea.“ Consensul privitor la necesitate este ceva mai larg. El se restrînge mult cînd se vrea să se treacă de la constatare la hotărîrea de a-l încredința faptelor. Nu totdeauna cunoașterea și recunoașterea merg mînă în mînă. ,

*

Că „Lumea“ este „o imensă navă rotundă... care nu se sperie de un semnal de alarmă, căci un semnal de alarmă nu este nici un blestem și nici o alifie cerească“, este, poate fi o ipoteză. Că astfel concepută, o astfel de lume : „Este un semn care indică o atitudine, este semnul unei conștiințe care dorește ca această planetă rotundă să nu se polueze“, că ea e : „O conștiință care vrea ca zilele calendarului să fie pline de o lumină umană“, cum crede D. R. Popescu, poate fi o certitudine. Dar problemele ce se pun obsedant sînt : pentru cîți o certitudine ? Cîți pornesc de la ea pentru a i se apropia mai mult ?

*

Orice poet este aureolat de un mister. Îmi vine să cred că pentru poet spaţiul nu este tridimensional. Mai are probabil o dimensiune, aceea a spiritualităţii. Autorul *Verii Oltenilor* este convins că : „Există o tăcere respectuoasă pe care poetul o poartă cu sine oriunde se duce, izolîndu-l şi izolîndu-se, o linişte pe care persoana sa nu caută s-o împrăştie niciodată prin ieşiri colorate şi dătătoare obişnuit de galoane de geniu". Tăcerea e pregătitoarea furtunii. Ea vesteşte frămîntarea, vuietul gîndurilor. Intima tăcere e toamna creaţiei. Totul e ca ea să ne caute în toate anotimpurile. Şi mai e ceva : să n-o aşteptăm implorînd-o ci pregătindu-i ridicarea, urcuşul.

*

Sigur, D.R. Popescu are în vedere idealul atunci cînd, apodictic, conchide : „Cuvîntul e cronica timpului şi condeierii cred şi au temei să creadă că nu există rugina să uzurpe strălucirea adevărului din verbe şi substantive". Nici o exagerare în ecuaţia : cuvîntul — cronică a timpului. Poate prea multă exagerare se ascunde în credinţa că toţi condeierii venerează atît de mult verbele şi substantivele.

*

D. R. Popescu ajunge la opinia potrivit căreia : „Scriitor poate fi şi autorul a cinci pagini, a cinci poezii. Cine nu simte totul într-o cărţulie de Urmuz ?" Aceeaşi întrebare am extinde-o şi în cazul lui Vasile Cîrlova. Şi unul şi altul au dat curs principiului *Non multa sed multum.*

*

Dacă scriitorul are intenţia sau datoria să scrie despre oameni şi toţi marii scriitori au fost robii acestei îndatoriri, atunci sînt obligaţi a penetra în orizonturi cît mai diferite, tumultuoase ori searbăde, substanţiale ori goale. Scriitorul, ca şi artistul, trebuie să „intre" în roluri diferite. Cum spune D.R. Popescu : „Prozatorul are datoria, cunoscînd oamenii, cunoscînd diverse medii, să fie şi puţin jurist, şi puţin medic, şi primar, iar, uneori, şi gropar". Numai gropar al propriilor intenţii să nu fie, atunci opera se naşte moartă.

*

Într-un fel, un scriitor este un pupitru de comandă, un detonator de idei. Dar numai într-un fel. El nu poate fi confundat cu o maşină care ştanţează piese absolut uniforme. El este om, cu strălucirile şi căutările lui.

*

Convingerea lui D. R. Popescu potrivit căreia : „un scriitor are nevoie în respiraţia sa care e scrisul şi de acea pauză între două eforturi mari. Nu cred în scriitorul care scrie numai cărţi fundamentale" este pe deplin adevărată. Orice munte îşi are văile lui semeţe şi viroage mai puţin însemnate.

*

Ca unul care a zăbovit asupra atîtor pagini fie de roman, fie de nuvelă, de eseu ori de teatru, prodigiosul D.R. Popescu ajunge la concluzia că : „maturitatea vîrstei duce şi la o maturitate a ideilor şi a formulelor. Se poate însă şi invers : înaintînd în vîrstă să gîndeşti poate mai matur, dar să nu mai ai acea prospeţime a tinereţii, acea forţă magică a scrisului. Sînt şi asemenea cazuri." Şi e ceva firesc, ceva normal. Talentul, experienţa, maturitatea sînt complementare, dar priorităţile lor diferă, îşi schimbă necontenit ordinea, ponderea.

*

Dacă Omul e măsura tuturor lucrurilor, cum spunea înţeleptul Protagoras, atunci măsura măsurii mi se pare a fi modestia. Experienţa de pînă acum l-a condus pe D.R. Popescu la încheierea că : „Scriitorul vorbeşte prin

cuvîntul scris. Pictorul prin culoarea de pe paletă. Regizorul prin actori și prin celelalte elemente viabile ale scenei. Eu, deocamdată, prefer să rămîn la ceea ce sînt, să spun prin replica scrisă ceea ce nu pot spune prin replica rostită de actor." Este și aici un exemplu de măsură, de înțelepciune. Căci înțelepciune e să-ți înțelegi măsura, putința, rațiunea suficientă.

*

Este simptomatic că din gîndirea aforistică a oricărui autor talentat, moralist sau filozof, critic literar sau eseist, romancier sau dramaturg nu lipsesc reflecțiile lor despre generații. Se poate vorbi, cred, despre o adevărată metafizică a generațiilor.

*

O contribuție la luminarea specificului și relațiilor dintre generații o aduce și autorul lui *F*. Convingerea lui este că: „noțiunea de generație presupune... un program comun, o ambianță comună și o vîrstă cît mai apropiată. Aceste limite ale unei generații sînt atît de fixe și atît de exacte încît pot fi depășite la infinit". Nu, nici fixe, nici exacte nu au fost vreodată.

*

Idealurilor, năzuințelor, întrebărilor comune li s-ar putea adăuga o anume comuniune de obsesii comune. Aș spune că cel mai aleatoriu element luat în calculul generațiilor este vîrsta. Nicolae Labiș se întinde prin maturitate pînă la unele idealuri promovate consecvent de generația literară interbelică, iar prin spiritul său novator, întrevăzător este contemporanul generațiilor prezente și viitoare. Deci vîrsta, în cazul lui, ne-ar induce în eroare.

*

Am fost și sînt de părere că un scriitor este, trebuie să fie și un mare psiholog. El trebuie să se înțeleagă pe el și să înțeleagă lumea. D.R. Popescu se dovedește un

fin psiholog. El sesizează gestația scriitorului și motivația lui. El crede că există un *ce*, un *ceva* ce trebuie depistate în chiar procesul de autodefinire al scriitorului.

*

Procesul în cauză „...are un punct cînd omul *este* deja, se apropie de el, cînd intră în contact cu el și cînd începe să devină el ; este punctul de lumină — aș putea spune — cînd pe lîngă hormonii cu care un scriitor scrie, sau pe lîngă plăcerea de a scrie, apare certitudinea ; este un punct de lumină cînd începe conștiința să ia act de propriul scris, care pînă atunci putea să fie dintr-un elan, dar și dintr-o întîmplare, este intersecția cu acea zonă de control și de responsabilitate și de mărturie, care trebuie s-o aibă un scriitor". Este limpede, este sigur : reflecțiile de mai sus se bazează pe o introspecție.

*

„Am impresia, meditează scriitorul-cugetător, că momentul-cheie al unei formări ca scriitor este acel moment în care ajungi să te confunzi cu tine și să știi cine ai fost, cine ești și mai ales ce vei face. Acel moment de revigorare." Să te confunzi cu tine. Adică să te cunoști, să te domini dar să-ți confunzi năzuințele tale cu ale altora, să te refuzi egoismului, să devii veșnicul străjer al cetății.

*

Sigur că, în linii mari, autorul *Vînătorii regale* are dreptate cînd susține că : „Între literatură și viață tot viața este aceea care face literatură și mai puțin literatura cea care să dea o imagine a vieții". Cum nu cred a greși nici atunci cînd afirmă că : „Uneori unele lucruri greșite în viață pot să deschidă mari spații ; mari gînduri pot să se degajeze de la o întîmplare găsită în viață ". *Zic* în linii mari fiindcă în cazul literaturii și vieții, cel puțin mie, mi se pare că nu atît cu cît vine fiecare contează atît de mult, ci concordanța, comuniunea dintre ele stau la baza artei în general. Viața este aluatul din care

se plămădeşte pîinea sufletului, dar forma, modelarea pîinii aparţin talentului, geniului, omului de litere, omului de artă.

*

Viaţa nu e pentru un scriitor un simplu culoar de trecere străbătut de orice muritor. Scriitorul, omul de artă în general este o „moleculă" ce se amestecă, ca într-o mişcare browniană, cu altele, dar nu se confundă cu ele, ci ordonează parcă mişcarea acestora, o evidenţiază.

*

Scriitorul este un vizionar. Cum crede D. R. Popescu : „Biografia unui om nu este interesantă dacă ea are lucruri trăsnite sau spectaculoase ; biografia unei comunităţi. Biografia ta este nu numai ce ţi se întîmplă ţie, ci ceea ce li se întîmplă la toţi oamenii pe lîngă care te mişti, pe unde treci. Fiindcă oricum ei se reflectă în tine şi tu te reflecţi în ei, deci este o biografie mult mai complexă astăzi decît biografia strict individuală a unui lup singuratic." Făcîndu-le-o eroilor, scriitorii şi-o fac pe a lor. Biografia individuală a creatorului nu există *alături* de cea colectivă, a oamenilor la care creaţia sa se referă. Cele două feluri de biografii nu sînt numai coexistente, concomitente, dar şi complementare.

*

În opinia autorului *Verii oltenilor* : „Biografia deci se îmbină cu biografia unui timp, dar nu numai a unui timp de acuma, nu numai a unui timp pe care l-ai trăit tu, ci şi a unui timp care a fost înaintea ta, fiindcă, cunoscînd istoria care justifică anumite lucruri, sau cunoscînd nişte mari momente din biografia spirituală a noastră, nu numai că eşti contemporan cu acei oameni, dar asişti, şi simţi, şi înţelegi cum de s-a format o anumită comunitate spirituală de oameni care au o înclinaţie sau alta, reacţionează într-un fel sau altul în faţa răului, sau în faţa binelui ; deci biografia, mai

ales a unui creator, nu este strict legată numai de biografia lui, ci şi de timp..."

*

Reflecţiile lui D. R. Popescu asupra biografiei omului sînt nu numai originale, dar şi exacte. „Biografia unui om este o prefaţă la o carte. Acolo citim : s-a născut, a făcut. Nu-i importantă biografia. Cu timpul biografia unui om scade de la prefaţă care-i de 10 pagini la una de 5 şi tot aşa pînă la urmă se confundă cu opera. Biografia lui este numele lui. Despre Shakespeare se spune că a fost, că n-a fost, că a existat, că n-a existat. Nu acest lucru mă interesează îndeosebi. Pentru cititor, Shakespeare înseamnă teatrul şi poezia lumii." Aceleaşi consideraţii le-am putea face cred referindu-ne la un Esop, la un Homer. Există un continuu proces de vărsare a *nominalului* şi *particularului* în *general*. Cînd se atinge apogeul, opera marilor personalităţi începe să devină anonimă în sensul superior al cuvîntului. Acesta este momentul sublim.

*

Apreciind că : „Scriitorul trebuie să tindă cît mai mult să fie contemporan măcar cu propriii lui contemporani", D. R. Popescu cere confratelui lui din teritoriul litrelor „Să fie alături de cititorii săi, să ţină cont de exemplul marilor săi înaintaşi şi să nu uite cerul sub care s-a născut". Lui nu i se par întîmplătoare, cum nici nu sînt, genurile literare. Dimpotrivă, fiecare gen răspunde unei cerinţe, unei formule şi aş spune unui anume temperament. Talentul nu e funcţie de gen. Talentul se poate manifesta în oricare, iar lipsa lui poate distruge oricare gen.

*

Scriitorul trebuie să se contopească cu lumea, cu viaţa. Într-un fel, el trebuie să prelungească viaţa. Şi o poate face numai cînd şi dacă intră în miezul ei. Con-

cluzia lui D. R. Popescu este pe deplin întemeiată : „Scriitorul nu are voie să aștearnă cuvinte pe hîrtie privind lumea printr-un binoclu". Da. Binoclului nu-i sînt accesibile toate unghiurile. Binoclul denaturează, alterează. Viața nu se lasă alterată. Conștientizarea acestor adevăruri îl fac pe autorul lucrării *Duios Anastasia trecea* să facă asertiunea : „Scriitorul trebuie să respingă aceste modalități și să se apropie de lumea pe care o descrie, s-o privească și s-o analizeze din diferite unghiuri, pentru că altfel acest organism complex, care este viața, o să-i fugă de sub privire ca și cum n-ar fi existat niciodată".

*

Autor al atîtor lucrări, care-i conferă notorietate, D. R. Popescu este și sceptic și optimist. Sceptic fiindcă el nu știe dacă o carte pe care o consideră bună va fi cu adevărat o reușită, optimist fiindcă se conduce după crezul : „Cărțile mele viitoare vor arăta așa cum voi arăta și eu în viitor. Acesta este planul meu fundamental." Reușita unei lucrări depinde de mulți factori ; încrederea în sine nu este unul oarecare.

*

Cel care și-a făcut din rostirea adevărului, cu mare curaj, de la primele lui nuvele, romane ori piese de teatru, un crez, cel care a sfidat conjuncturile, convenientele, nu uită marile lecții ale trecutului. Căci, zice el : „Iubesc foarte mult pe clasici și mai ales pe «bătrînii» greci, și am învățat de la ei că nu există foarte multe soluții în viață. Nu există decît foarte puține soluții... Ceea ce au descoperit grecii consider că sînt niște adevăruri eterne... Structurile fundamentale ale tipurilor umane cred că rămîn fixe, undeva, dar mulîndu-se mereu pe *eveniment*, care poate fi istoric, social, politic etc." Este adevărat. Totul e să nu exagerăm. S-a repetat mult pînă acum că după grecii vechi e greu, dacă nu imposibil, să mai spui ceva nou. A gîndi așa ar însemna cred, să-i nedreptățim chiar pe ei. N-au fost ei și coautori, și înfăptuitori ai dialecticii ? Or, dialectica este o viziune

a ferecării, a nedevenirii ? Dacă, după filozofia lui Heraclit, nu pot să nu mă scald de mai multe ori în apa aceluiași rîu, cum despre același subiect, despre viață, nu s-ar putea elabora mai multe lucrări literare, muzicale, plastice sau sculpturale ?

*

Ni se pare cu totul realistă aprecierea potrivit căreia : „Scriitorii au încercat încă de la greci, și dincolo de greci, să dezlege clipa de lumină din om, de clipa de întuneric, și dacă n-au dat pînă acum un răspuns ce se poate măsura și cîntări exact, în scrierile lor găsim depozitate imaginea realității și deci a istoriei, imaginea crimei și a umanului". Dezlegarea de care vorbește D. R. Popescu aparține lungului șir de generații. Fiecare cu făclia ei, cu porțiunea ei de adevăr, cu partea ei de simțire.

MARIN PREDA

„Tinerețea e o trufie, rareori o valoare."

Pe bolta literară a unei țări stelele sînt diferite ca mărime și strălucire. Pe cea a literaturii române Marin Preda este una din cele mari și cu o rază lungă de lumină trimisă în eternitate. Ajunsese un clasic în viață. A rămas un clasic. El este, ne-o spune și Geo Bogza, „unul dintre cei mai importanți scriitori cu care se poate mîndri literatura română, pe întreaga ei durată" ; a fost, în opinia aceluiași om de litere, „cel mai mare creator epic român după Liviu Rebreanu".

*

D. R. Popescu spune atît de frumos că „Dacă este adevărat că dacă nu poți lovi un om măcar cu o floare, fără să jignești și ostracizezi Natura, prin moartea lui Marin Preda natura România a fost bulversată și rănită și a pierdut o lucire de aur din destinul ei".

*

După convingerea lui Octavian Paler „... pentru o cultură un scriitor ca Marin Preda este o șansă", iar Eugen Jebeleanu apreciază că : „...Marin Preda era — este — și ca Om și ca artist o prezență fermecătoare, un miracol care ne-a înfrumusețat viața". Și tot el, parafrazîndu-l pe autorul *Întîlnirii din pămînturi*, scrie : „Bătînd cu degetul chiar și în garduri, Marin Preda ne descoperea Lumea...".

*

Marin Preda a generat, fără dubii, noi subiecte, noi stiluri, noi maniere. Autorul *Imposibilei întoarceri* poate fi socotit, cred, în fruntea eșalonului de prozatori ai ultimelor decenii care și-au asumat riscul adevărului, oricît de spinoasă ar fi fost calea pînă la el.

*

Marin Preda a fost un om bogat spiritualicește. A fost un om complex și, de aceea, niciodată complexat. A devenit conștient de virtuțile lui și, de aceea, mai sigur, mai solid de la o lucrare la alta. Ucenicia și-a făcut-o în multe domenii și în tot atît de multe a devenit maestru.

*

Prozatorul George Bălăiță relevă cu inteligență și adevăr unele note cu adevărat definitorii pentru *fenomenul Preda* : „Tendința spre echilibru și armonie la Marin Preda vine din conștiința a două stări contradictorii : o natură caragialeană și o puternică înclinație spre o viziune tragică a vieții. Prudent și servit de intuiții sigure, scriitorul refuză nu numai artificiile formale, dar și o eventualitate tragicomică și orice aluzie grotescă. Atras de parabolă, el nu are încredere în ea."

*

Filozofia literaturii lui Preda izvorăște, aș spune, din interogația sa omniprezentă. Mi se pare că cel mai bine în critica noastră literară a relevat acest aspect ce ține de esența literaturii lui Preda profesorul universitar și criticul Romul Munteanu, care, într-o judecată de valoare mai largă asupra scriitorului, după moartea acestuia, nota : „Sceptic și în planul cunoașterii, Marin Preda se comportă față de toate canalele de informare care alimentează romanele sale ca faimosul său personaj, enunțînd aceeași interogație în fața oricărei afirmații : *pe ce*

te bazezi? Dar la o asemenea întrebare destinată să surprindă cele mai variate planuri ale vieții și ale culturii, scriitorul nu poate răspunde decît el singur."

*

Toate acestea îl conduc pe Romul Munteanu la convingerea indiscutabilă : „Cărțile lui Marin Preda reprezintă o pledoarie pentru asanarea morală a societății". Pentru asanarea morală, pentru întregirea, pentru îmbogățirea frumosului, pentru înălțarea literei române la rangul celei universale.

*

Autorul *Îndrăznelii* a îndrăznit să aibă deplina încredere în viață, în putința înnobilării ei. În fiecare carte a sa esențiale sînt optimismul, încrederea în omul de azi și în cel de mîine. Chiar atunci cînd a scris despre lucruri triste, căci scriind despre viață nu putea să nu se ia de piept și cu tristețea, cu răul, cu oportunismul, cu scepticismul, cu improvizația etc., atmosfera pe care o crea climatul de evoluție a eroilor săi, a intrigii sale erau, sînt optimiste, dătătoare de speranță. Pentru eroii săi nu toate ușile sînt închise.

*

Ca și în cazul altor nume de excepție — și cel al lui Marin Preda e un nume din această familie — succesul autorului se explică prin inegalabila sa gîndire aforistică privind viața și moartea, adevărul și falsul, minciuna și impostura, suficiența și cameleonismul etc. O antologie a gîndirii în general despre aceste subiecte, filozofice prin esența lor, nu va putea ocoli aportul scriitorului Marin Preda. Gîndirea, reflecția lui, spiritul lui de observație vin din gîndirea și înțelepciunea țăranului din Cîmpia Română.

*

Pe Marin Preda îl crezi, nu-l suspectezi de impostură. Îl urmărești prin personajele sale. Nimic nu pare conjunctural. El realizează o inconfundabilă sincronie cu vremea sa, cu problemele epocii al cărui fiu a fost. „Opera lui, ne spune Eugen Jebeleanu, este o înfruntare : a vredniciei, a prostiei, a meschinăriei, a injustiției, a imposturii, a tuturor datelor și plăgilor de care bieții oameni se izbesc". Să fie oare prea puțin pentru o viață de om, pentru o parte a vieții, atît cît a trăit, a cugetat, s-a întrebat ?

*

Marin Preda a fost indubitabil un talent de excepție dublat de un suflet de excepție. El nu s-a cantonat numai în mediul țărănesc sau nu s-a întrecut pe sine numai acolo, a probat apetență, aderență și competență și în alte spații sociale, psihice. Nu în cele din urmă în cel al intelectualității. *Cel mai iubit dintre pămînteni* a devenit de mult, atît pentru cititor cît și pentru critica literară, un punct de referință pentru spațiul intelectualității.

*

Marin Preda n-a crutat nimic. Nici propria sa viață. Fiindcă, s-o recunoaștem : el a dat în aproximativ un sfert de veac atîta hrană spirituală cît alții n-au dat în trei sferturi de veac.

Moartea a fost grăbită, în cazul lui, prin excesul de efort la care s-a supus conștient.

*

În gîndirea sa aforistică, moartea, în diversele ei ipostaze, s-a bucurat de o atenție aproape ieșită din comun. Convingerea sa era că : „Moartea e un fenomen simplu în natură, numai oamenii îl fac înspăimîntător. Vorbesc de moarte naturală, care adesea e o dulce ispită". Poate este un fenomen simplu, dialectic și firesc. Dar oamenii totdeauna au avut tendința să evite necunoscutul. Sigur e că în cazul lui moartea a venit ca o furtună ce a smuls sau retezat un arbore în plină putere, în plină rodire.

*

Preda avea asupra morții o filosofie simplă, firească și convingătoare. Ea ținea cont și de rațiune și de bunul simț. Una din convingerile lui era aceea că : „Dacă omul ar acorda morții măcar un minut pe zi de meditație, conflictele în care ar fi implicat și-ar micșora importanța și soluțiile cele mai rele l-ar speria mai puțin, ar fi oricum mai îndrăzneț și s-ar bucura mai mult că există. Sîntem însă făcuți să nu putem concepe în noi înșine că am putea muri, să simțim adică, nu doar să gîndim, că murim în minutul acela, că totul s-a sfîrșit, fiindcă altfel știm prea bine că într-o bună zi va trebui să pierim. Ei, da, gîndim, dar această *bună zi* o să fie cîndva, nu acum, pînă atunci, ehe, mai e ! și continuăm, prizonieri ai forței noastre vitale, să murim nemăsurat, cu secretă și puternică luptă, gesturi și cuvinte care ne chircesc sufletul.“ Desigur, ideea nu e nouă. Adevărul : *murim în fiece zi* e cunoscut de mult. Preda îl retranscrie în raționamentul său. Îi sporește motivația. Îl îmbogățește.

*

„Cînd mor oamenii iartă pe toată lumea.“ Puțin fatalism, puțin optimism. Fatalism fiincă nu cred că *toată* trebuie, are de ce să fie iertată. Optimism, fiindcă nu cred că toți cei ce mor sînt capabili de acest ultim gest, al iertării.

*

Meditația lui Marin Preda asupra conștiinței este una de substanță. El ajunge, spre maturitate, nu spre bătrînețe, fiindcă lui acest privilegiu nu i s-a oferit, la convingerea potrivit căreia : „Conștiința nu e dublă și nu se scindează, cum crede și Dostoievski, din pricină că putem în același timp să facem și bine și rău, sau să urîm fiindcă ni se face binele și alte descoperiri abisale care i-au turmentat marele său spirit. Conștiința e unitară,

dar, ca și în natură, ea este zgîlțîită cînd de furtuni și cataclisme, cînd invadată de înseninări miraculoase.“

*

Lui Marin Preda nu îi scapă esențialul oricărui fapt, oricărui gest, oricărei stări. El face unele constatări de certă originalitate. De pildă, una dintre ele este aceea că : „Erorile fatale nu apar, adică nu se săvîrșesc pe neașteptate, au un preludiu, dar cine e atent la el ? Întocmai ca într-o piesă genială, preludiul nu ne face să ghicim deznodămîntul, ci îl luminează doar ulterior“.

*

Autorul *Vieții ca o pradă* conchide că : „O viață este totul și felul cum se desfășoară ea este adesea halucinant“. Desigur, din viață hazardul nu lipsește. Cîteodată chiar prisosește. Rămîne, totuși, și omului un dram de putere, de ordonare, de joc în jocul cu viața. Și de aici, partea lui de răspundere, de datorie, față de el, față de Cetate.

*

Credința lui Marin Preda este că „Romanul știe multe, de la cronicari și din propria istorie, că vremurile trec și important e să scapi cu viață“. Și căutînd a-și explica acest lucru, scriitorul-cugetător e de părere că viața e mai prețioasă decît toate valorile spiritului.

*

Omul de cultură, chiar de cultură filozofică, psihologică, nu numai estetică, consideră cultura a fi : „o forță și ca atare atrage în sfera ei gravitațională pe cei slabi, care nu mai au nici o șansă“. Aș dori să dispunem de cît mai mulți asemenea oameni slabi. Căci ironia scriitorului e și de această dată de bun gust. Fiindcă : „Cultura e un fenomen natural, a cărui forță nu poate fi

schimbată prin simpla voință". Evident, mai ales că voința nu e chiar așa simplă. Căci nu e ușor să vrei, dar nici suficient.

*

„Mai bine un sfîrșit cu groază, decît o groază fără sfîrșit", ne asigură Marin Preda. Depinde de sfîrșit. Sau, de cele mai multe ori, de natura începutului.

*

Nu avem nici un motiv să-l contrazicem pe originalul scriitor în convingerea sa că : „Un intelectual se poate distra înjurînd, ca să pună în oarecare armonie gîndirea, sătulă de abstracțiuni, cu sentimentele, care nu sînt tot timpul la înălțimea gîndirii".

*

Teoria iubirii au făcut-o mulți, o vor face și exponenți ai generațiilor viitoare, cultul iubirii însă îl face sublim autorul *Celui mai iubit dintre pămînteni*. Îndemnul lui e categoric : „Cînd iubești, iubirea trebuie împlinită, orice-ar fi, fiindcă nu se știe dacă te vei mai întîlni vreodată cu clipele acelea". Sînt clipele cele mai prețioase. De multe ori clipele îți scapă printre degete precum razele soarelui se diluează seara în asfințitul cărămiziu.

*

Că : „Filozofia comună răspunde că viața unui om e un nesfîrșit șir de erori" e, în adevăr, o idee mai veche. Dar nu și la fel de riguroasă. O astfel de viziune ar fi prea unilaterală. Contrariul erorii nu e o altă eroare. Fiindcă atunci, de unde procesul devenirii ? Precizia, rigoarea au detronat treptat erorile. Absolutizarea erorii rămîne deci ceva relativ.

*

Există în fiecare om un lăcaș sacru. O încăpere interioară în care se retrage cînd vrea să facă abstracție de alții. Deosebirea între cele două „lăcașuri" stă în aceea că pe cel interior ți-l faci singur, grindă cu grindă, cărămidă cu cărămidă. Ca nimeni altul, cel ce a scris *Friguri* pricepe rațiunea acestui adăpost : „Fără să știm ne cucerim în noi înșine un teritoriu inatacabil în care ne retragem apoi ani în șir, cînd, după ce am fost înlănțuiți, căutăm în urmă, în momente de criză, libertatea pierdută".

*

Îmi vine să cred că *Marele singuratic* se confundă cu numele lui Marin Preda. Îi plăcea mult singurătatea. O recunoaște el însuși : „Mă interesează plimbarea în libertate, fără gînduri și fără țintă și mai ales fără reverie, fiindcă într-o astfel de stare de obicei nu mai vezi lucrurile din jur..." Sau le vezi mai bine.

*

„În noi înșine, dar fără să ne dăm seama, încetează să bată ceasul tăcerii, al devenirii, al scurgerii, ceasul care a fost întors pentru noi din chiar secunda cînd am fost scoși din neant, acolo în pîntecul matern, și a cărui durată este înscrisă chiar pe el, ora opririi fatale, pe care n-o concepem, dar pe care o știm, *la maladie mortelle*, de care vorbea danezul." N-o știm. Iată un avantaj pe care ni-l îngăduie moartea. De l-am ști devenirea însăși ar fi schiloadă.

*

Concordanța sau neconcordanța dintre gînd și expresie a preocupat pe mulți gînditori. L-a preocupat și pe scriitorul Marin Preda. O constatare a sa este elocventă în această privință : „Nedînd expresie gîndurilor

care ţi se îmbulzesc la poarta vorbirii, ele se retrag de la sine şi descoperi cu o mare bucurie că exprimarea lor nu era necesară".

*

Libertatea în cultură este condiţia ei *sine qua non*. Încorsetarea în cultură echivalează cu anchilozarea ei. Autorul *Moromeţilor* dă astfel glas traducerii libertăţii în domeniul culturii: „În cultură... un gînditor, dacă nu e liber, nu mai e om de cultură capabil să exrpime ceva propriu, ci un simplu truditor într-o profesie ca oricare alta, care nu solicită opţiuni individuale". Deci cultura presupune, înainte de orice, suflet, adică o pulsaţie permanentă a spiritului spre obiectivare. Cultura, arta presupun un inimaginabil efort. Efort care nu se face fără un imens imbold interior.

*

Immanuel Kant a formulat principiul Imperativului categoric ca referinţă la domeniul moralei. Aş zice că Marin Preda a formulat tot un imperativ categoric în domeniul larg al puterii. Formularea lui sună astfel: „Puterea celui cu adevărat puternic astfel se manifestă: să ştii că poţi distruge pe cineva, să n-o faci, şi acela să nu ştie". Ca orice *imperativ*, condiţia nominalizată de scriitorul român este o culme. Ca orice culme e greu de atins. Dar ideea atinge sublimul.

*

„Facultatea de a gîndi — ne asigură autorul *Imposibilei întoarceri* — nu e neapărat sursa inacţiunii, nu putem să nu ne gîndim bine înainte de a întreprinde un gest care ne angajează destinul." Poate că absenţa gîndirii este cauza inacţiunii. Să nu fie gîndirea forma cea mai pretenţioasă a acţiunii? Materia cea mai frămîntată din univers este creierul.

*

Nu e suficient ca omul să fie inteligent. E nevoie să şi ştie cum să folosească sau să ascundă inteligenţa. Căci, avertizează Marin Preda: „Inteligenţa afişată e orgoliul prostului... Cele mai mari necazuri le are cel care e inteligent, dar nu ştie că îi e propriu inteligenţei să nu se indigneze pe cel aşa-zis prost. Camil Petrescu, de pildă, face parte din această categorie de inteligenţă. Mie îmi place Sadoveanu, a cărui inteligenţă nu se expune." Adevărat. Numai oamenii inteligenţi pot să treacă cu vederea prostia altora. Suficienţii şi-ar dori-o purtată la pălărie.

*

„Dacă n-ar exista fericirea altora, nu ne-am sinchisi de nefericirea noastră." Fiindcă nefericirea noastră ni se pare totdeauna mult mai aproape. Şi poate şi pentru că fericirea, relativă fiind, o vrei absolută. Adică aşa cum nu va fi ea niciodată.

*

„Viaţa mai oferă şi surprize, nu curge numai pe gustul unora, mai curge şi pe-al altora, se mai schimbă..." Că se mai schimbă nu ar fi nimic. Ca să se desfăşoare de prea multe ori pe gustul altora, dacă ne raportăm la întreaga planetă, este grav. Natura acordă fiecăruia o viaţă dreaptă, dar unora le-o strîmbă societatea. Dacă nu şi-o strîmbă singuri.

*

Iubirea ar putea fi şi absolută şi imperfectă, dar ea rămîne una relativă. Această idee vrea să ne-o transmită Marin Preda prin constatarea: „Cînd iubeşti foarte tare, apare încrederea absolută şi gelozia n-are loc. Dar nici nu poţi ierta cînd încrederea e înşelată."

Mai sînt unii care iartă, încetînd atunci puțin a fi oameni.

*

Între întrebările fundamentale ale lui Marin Preda o întîlnim și pe aceasta: „Se poate oare muri cu gîndul că viața ta a fost un lung șir de eșecuri?" Ce s-ar putea răspunde? Depinde de natura și cauza eșecurilor.

*

Autorul *Delirului* a învățat de la viață un lucru pe cît de simplu, pe atît de dureros: „Nu există prin definiție istorie fără întîmplări sublime sau tragice". Din păcate, distribuirea sublimului și tragicului „se face" discriminatoriu.

*

Nu pun la îndoială concluzia pe care o desprinde după atîta experiență inegalabilul prozator de după cel de al doilea război mondial: „Știința de a rămîne tu însuți în împrejurări care ne depășesc se învață". Ce aș dori să adaug este că unora nu le ajunge o viață pentru a o învăța, altora nu le vine niciodată ideea.

*

Nu! Nu scepticism, nu egoism atestă notele constatării sale: „...un om care gîndește și care simte impulsul de a se exprima are nevoie să fie singur cu sine, neînsoțit de realități brutale cum ar fi mîncarea pe care o mănîncă, vestmintele pe care le poartă și casa în care stă." E mai degrabă vorba de climatul necesar omului care își propune să stea de vorbă cu el însuși, să-și șlefuiască gîndurile precum giuvaergiul diamantele, să-și asculte întrebările.

*

Tenacitatea lui Marin Preda a fost realmente exemplară. O dovedește opera lui în ansamblu, o dovedește fiecare rînd al său pe care îl simți extras din zbucium, o dovedește întreaga lui evoluție. El n-a trecut *peste* asperitățile vieții ci *prin* ele. Prietenilor le-a răspuns prin creația sa, dușmanilor la fel. Deviza lui era clară: „Ți-ai fixat o direcție, mergi pe ea și știi dinainte peste ce obstacole o să treci, prin ce păduri negre sau pustiuri fără apă". Și-a văzut de drum.

*

„Nu numai somnul rațiunii naște monștri, ci o luciditate prea mare", crede Marin Preda. Iată o atitudine pe care nu știu de ce am respinge-o.

*

Scriitorul era conștient că nu se poate rămîne în istorie, în memoria scrisă și nescrisă a neamului prin impostură. Mai exact: „Trebuie să gîndești și să scrii mult ca să poți lăsa în urmă dîra unei lumini. O gîndire e o lume completă; dacă se bizuie doar pe ceea ce se știe în timpul în care a trăit, și din acel timp nu există alte mărturii, te îneci în conul de umbră al umanității din acea parte a pămîntului în care ai trăit...Dacă vrei s-o luminezi, trebuie să faci un efort suprem, aproape inuman...". Crezul era sacru pentru el. Marin Preda și-a rămas poate dator sieși, nu altora. Puțini oameni se pot mîndri că au lăsat asemeneaa dîră de lumină în mijlocul vîrstelor.

*

Ca celulă a organismului social, fiecare om trebuie să producă ceva. Meritele și limitele fiecăruia diferă. Concluzia cititorului *Moromeților* este aceasta: „Tot ceea ce face un om îi aparține și nu putem să-l punem,

ca Arhimede, în apă, ca să aflăm prin calcul cît bine și cît rău e în ființa lui, care sînt în el, amestecate indestructibil de Marele Făurar. Nu putem decît să ne bucurăm de partea de aur și să nu ne chinuim să alungăm partea de argint.." Evident, aici autorul raționamentului este cam optimist. În fond, nu avem totdeauna de-a face numai cu cele două metale prețioase.

*

Dacă toți confrații prodigiosului scriitor ar fi ajuns la concluzia sa : „Totdeauna ne reține regretul timpului pierdut..." ar crește cota de seninătate, individuală și colectivă. Autorul *Marelui singuratic* a fost un mare zgîrcit cu timpul și de aceea un mare generos față de om.

*

Fericirea este probabil cel mai dificil lucru de pe lume. Și în practică și în teorie. Așa s-ar explica, eventual, de ce : „Nimeni n-a scris vreodată un caiet al fericirii". Fericirea depășește în complexitate orice ecuație sau formulă matematică. Ea are *n* necunoscute.

*

În ciuda unor aparențe, Marin Preda, n-a fost sau nu a fost numai un morocănos, o fire absentă, mai puțin tandră, el a păstrat totdeauna o fereastră sau mai multe deschise spre partea frumoasă, înălțătoare, mobilizantă din om : dragostea. Era intima lui convingere că : „Dacă dragostea nu e, nimic nu e !".

*

Adept al unei largi deschideri între culturi, al unor fructuoase interferențe și împrumuturi, Marin Preda promova ideea că : „Orice cultură, națională sau continentală, sau care ocupă o mare parte geografică a lumii, trebuie să-și creeze niște mituri, niște noțiuni de referință care constituie o posibilitate de legătură între secolele care trec peste capetele oamenilor". Ideea unor punți între secole, între generații mi se pare a fi fundamentală pntru înțelegerea unor interdeterminări în planul culturilor, al civilizațiilor, al culturilor care prin contactele lor cît mai strînse cu putință nu-și pierd totuși identitatea. Ele rămîn mai departe cu matricea lor ideatică, psihologică, afectivă proprie.

*

În *Indrăzneala,* autorul spune : „Viața nu e grea dacă ai putere s-o duci și ești învățat cu ea". Amîndouă condițiile sînt ipotetice. Cea de a doua mi se pare și mai dificilă, întrucît ea se „învață" pe toată durata ei. *Din* viață sau *de la* viață se poate învăța și în pragul morții. Nu există o viață de învățat și apoi una numai de trăit.

*

Din *Imposibila întoarcere,* lucrare cu o densă încărcătură filozofică, aforistică, aflăm că : „Libertatea, acel sentiment de triumf care ne stăpînește cînd privim cerul și pădurile, numai în anonimat țîșnește parcă atît de copleșitor în ființa noastră". Sublimitatea stării se datorează cert și rarității ei. Libertatea este „oxigenul" ființei spirituale.

*

Scriitorul Marin Preda se dovedește riguros atunci cînd e vorba de abordarea moralei. Desigur, nu e vorba de o rigurozitate supusă tuturor rigorilor logicii formale, ci mai degrabă de una ce nu ignoră o anumită afectivitate. În acești termeni, morala i se pare a fi : „...creația spiritului uman matur, împins de a pune ordine în viața afectivă, și a ține frîu instinctelor".

*

Autorul Delirului ne spune fără șovăire : „Iubitorii de adevăr au dreptul de a judeca istoria, dar nu alții".

Sigur, nu e primul care a spus-o. Din păcate, nici ultimul care o va repeta. Inclemența scriitorului este prea îndestul justificată pentru a-i mai aduce argumente. Singurul lucru liniștitor ar fi acela că ea, istoria, își discerne judecătorii. Fie și mai tîrziu.

*

Încă în *Friguri,* Marin Preda își arată convingerea că : „Răbdarea e una din armele pe care dacă cel mai slab știe s-o folosească, a cîștigat : atenția oamenilor nu poate fi atrasă decît după un anumit timp, necesar să se observe că unul dintre cei puternici vrea să îmbuce pe un slab". Cîștigul nostru, al tuturor, ar fi acela de a nu dilata foarte mult acest interval. Năravul e vechi și molipsitor. Omul n-ar trebui să fie prea tolerant față de un nărav ce guvernează în fond lumea animalelor. Și totuși...

*

Pornind de la adevărul că fără inspirație „...e greu de conceput o psihologie a creației" și întrebîndu-se : „Ce este inspirația în creația artistică ?" prozatorul român răspunde fără echivoc : „Este revelația bruscă sau lentă, puternică sau de intensitate diferită, a ideii artistice. Ea arde apoi în sufletul și în conștiința artistului ca o lumînare, pînă se consumă, uneori înainte ca el să-și fi terminat lucrarea, ceea ce, evident, nu e deloc plăcut. E una din suferințele curente ale artistului."

*

Marin Preda are un real respect pentru idei. Nici nu e de mirare. Nu sînt ideile un fel de sistem circulator sui-generis al sufletului, al spiritului creator ? De ce ne-am mira că scriitorul, bun psiholog, totodată conchide : „Ideile sînt viața noastră ! Ne facem despre noi înșine și despre o lume o idee, sau un sistem de idei, și nu renunțăm la ele nici atunci cînd vedem că din pricina lor ni se destramă căminul, ne pierdem prietenii și, uneori, în condiții excepționale, de convulsie socială, ne pierdem chiar libertatea și viața. Compromisul cu ideile e un lucru tragic." Cei ce, din varii motive și pricini, l-au acceptat au încetat de a mai fi oameni, întîi psihic, și apoi fizic. Dintre toate compromisurile acesta se dovedește fatal.

*

Marin Preda pare a fi fost copleșit de răspunderea ce-l apăsa hotărîndu-se să scrie o filă a unei nuvele, a unui roman. De aici grija lui deosebită pentru fiecare cuvînt, pentru locul și sensul lui în frază. De aci curgerea liniștită și liniștitoare a scrierii lui. De aici convingerea : „E tot atît de fatal să scrii o carte cum sînt și celelalte fenomene ale existenței, nașterile, morțile, accidentele, și pe un plan mai mare, desigur, seismele sociale".

*

„Oamenii au nevoie să ia cunoștință de faptele lor, e o lege a timpurilor moderne, care a apărut întîi la vechii greci. Și adesea această lege sacrifică pe unul care să le spună". Deci, s-a socotit mereu un sacrificat. Nu, nu un martir. Ci simplu : un om „condamnat" a spune frumos și deplin.

*

Autorul *Moromeților* s-a născut pentru a scrie. Era hărăzit patimei creației. Într-un fel o spune singur într-una din cugetările sale : „Dacă aș ști că efortul pentru scrierea unui roman mă poate costa viața, mi-aș lua toate măsurile de siguranță pentru a înlătura o eventualitate cum ar fi boala din care să mi se tragă moartea. Dar unica măsură hotărîtoare, aceea de a renunța la scris, nu aș lua-o." Făcuse deci un legămînt cu scrisul. L-a onorat pînă în clipa morții.

*

Autorul ***Întîlnirii din pămînturi*** nu idealizează, nu fetișizează, nu mitizează nimic și pe nimeni. Nici pe scrii-

tori. Fiindcă şi ei, scriitorii „...sînt conştiinţe ale colectivităţii naţionale şi nu sfinţi. Şi conştiinţa colectivităţii naţionale e suma virtuţilor şi scăderilor noastre, şi nu suma unor concepte frumoase, dar moarte." În adevăr, nici o societate, nici o colectivitate, nici luate în sine, nici privite prin reprezentanţii lor nu sînt fără cusururi.

*

Marin Preda era convins că numai unite talentul şi munca pot da roade, că „...talentul singur nu poate fi esenţialul pentru un scriitor. El trebuie tot timpul susţinut de o muncă perseverentă. Altfel n-ai ce face cu el, atunci cînd totuşi îl deţii." Culmea literară la care a ajuns autorul memorabililor *Moromeţi* stă mărturie că Marin Preda a fost înzestrat din plin cu harul talentului şi, deopotrivă, cu cel al muncii. Nu ştiu dacă, cum crede el : „...toate fiinţele umane existente pe pămînt fac istorie", dar nu mă îndoiesc că el a făcut. A făcut şi va rămîne ca o pagină pilduitoare în istoria literaturii române şi, deopotrivă, a cugetării.

MARIN SORESCU

„Oamenii fericiţi sînt rari."

De la *Singur printre poeţi,* volumul de versuri cu care debutează în 1964 şi pînă astăzi Marin Sorescu a încercat cu succes aproape toate genurile literare : poezie, eseu, proză, dramaturgie. *Poeme, Moartea ceasului, Tinereţea lui Don Quijote, Suflete bun la toate, Astfel, Norii. Teoria sferelor de influenţă, Descîntoteca, Trei dinţi din faţă, La lilieci, Viziunea vizuinii* sînt doar unele titluri ce îl definesc pe ironicul, causticul şi penetrantul Marin Sorescu.

*

Opera lui Marin Sorescu a fost o ispită pentru spirite critice dintre cele mai diverse. Astfel, de la distinsul cărturar Edgar Papu aflăm că : „Marin Sorescu face ceea ce epoca respectivă nu i-a permis lui Creangă. El îşi aşază evocările locului natal în forma poematică, în versuri." Este vorba de originala creaţie a poetului *La Lilieci.* Creaţie ce-i prilejuieşte profesorului aprecierea : „Ne aflăm în faţa unui mare fenomen poetic care îşi are drept fundament spiritul şi rădăcinile, potenţate în universal ale vetrei olteneşti".

*

Mircea Martin ne asigură că „Marin Sorescu este un cinic al poeziei", că „Înainte de a propune o viziune asupra lumii, el impune o anumită atitudine faţă de poezie".

Același critic apreciază că : „Marin Sorescu pare dinainte edificat în legătură cu poezia și decepționat de posibilitățile ei. El știe că infinitul nu poate fi exprimat decît prin finit, adică prin cuvînt." Metoda pe care a ales-o sagacele poet pare a fi una carteziană. Tot Mircea Martin ne încunoștiințează : „Pentru a nu deveni vulnerabil printr-o certitudine, Marin Sorescu se îndoiește de toate și, înainte de toate, de el însuși". El pare un ucenic al lui Socrate : *știu că nu știu nimic.*

*

Marin Sorescu este un maestru al metaforei. Aș zice că la el metafora nu se adaugă poeziei spre a o ajuta, ci este poezia însăși. Întregul limbaj sorescian pare a fi metaforă. Concluzia e una singură pe care regretatul critic și om de aleasă cultură Mihail Petroveanu nu ezita să o formuleze : „Tocmai fiindcă se abate continuu între opțiuni, între ceea ce s-ar putea numi imperativul spiritului și exigențele sufletului, poezia lui Marin Sorescu posedă atributul atracției speciale pe care o exercită asupra publicului său favorit".

*

Mai mult ca orice, în poezia lui Sorescu, și apoi mai ales în teatrul său a irumpt inteligența persiflantă cu trimiteri lungi. Marin Sorescu are un zîmbet rezervat parcă fiecărui aspect al vieții.

*

Autorul *Stării de destin* este un încăpățînat cînd e vorba de descoperirea și stăpînirea esențelor tari ale adevărului. Nu e întîmplător că Victor Felea conchide în *Poezie și critică :* „Marin Sorescu face parte dintre poeții care au curajul autoanalizei în adîncime, al radioscopiei etice și metafizice consecvente, duse pînă la niște consecințe uneori pustiitoare pentru el". El apropie cu insistență pe Sorescu de Arghezi. După Eugen Simion,

„Este inutil să ne întrebăm... dacă poezia fantezistă, ironică pe care o scrie Marin Sorescu are sau nu o justificare estetică mai înaltă. Justificarea trebuie să existe din moment ce există poezia."

*

E aproape de prisos a afirma că literatura lui Marin Sorescu este îmbibată de meditație.

Elementul copleșitor, ispititor în creația sa este ajungerea la adevăr. Adevărul nu stă la îndemîna tuturor. Dar porunca de a-l căuta, de a-l găsi este pentru fiecare creator una interioară. O spune chiar poetul : „Avem un singur și mare drept : de a scrie adevărul, atît de adevărat încît să te îngrozești și chiar să vrei să ajustezi anumite gînduri și să nu poți".

*

Nu putem să punem la îndoială convingerea sa : „A spune adevărul nu e un lucru atît de simplu. Nu există un monopol al adevărului. Nimeni nu are în buzunarul de la vestă licența adevărului. E tot atît de adevărat că responsabilitatea fiecăruia dintre noi nu e mai mică și că nici scriitorul — slavă Domnului ! — nu deține acest monopol". Că lucrurile stau chiar așa nu mă îndoiesc. Și aceasta pentru că nu puțini semeni ai noștri confundă două situații : *a avea dreptate* cu *a avea putere.*

*

Marin Sorescu s-a inspirat în întreaga-i creație din tradițiile neamului său. Sursa lui a fost și este, între altele, *Miorița.* „Poezia mea — dacă are vreo valoare, și are ! — se simte datoare nu unor maeștri străini, care-mi sînt reamintiți de cîte ori un pretins critic se întîmplă să mai citească o carte, ci lui *Toma-Alimoș, Mioriței, Mînăstirii Argeșului, Dolcăi, Doinei,* tuturor Doinelor, Testamentelor și sclipirilor din ochii și sufletul confraților mei de astăzi, cu care fie că ne înțelegeam, fie că

nu ne înțelegem, facem împreună treaba asta a lirismului."

*

Marin Sorescu nu șovăie în credința că „România este ultima descoperire frumoasă a lumii". Și că într-o asemenea țară și vrei, și trebuie să scrii pentru adevăr, pentru frumos.

*

Literatura nu e o joacă. Ea e o luptă crîncenă. Cu tine însuți, cu semenii, cu rutina. Ea cere și talent, și curaj. Căci, oricum ai privi-o : „O literatură nu se poate face fără scriitori... doar cu voluntari, oricît de bine intenționați". Judecata poetului este neînduplecată : „Scrisul trebuie să te reprezinte pe tine cu mîna pe inimă". Iar : „Secretul de a fi mare scriitor este simplu : să spui lucrurilor pe nume". Da ! Numai că numele lor trebuie găsit. Și el, numele, ține de esența, de partea ascunsă a lucrurilor, a caracterelor.

*

Opera trebuie să semene cu viața, nu cu un clișeu prestabilit. Supremul criteriu al artei este corespondența ei cu viața : „Acum, scrie Marin Sorescu, unii se întreabă : se poate scrie despre lucruri pe care le știe toată lumea ? N-ar fi prea îndrăzneț ? N-ar fi prea banal ? Unde e inefabilul ? Unde e originalitatea ? Terchea- Berchea care-și fură căciula nu e scriitor. Iar dacă încerci să furi căciula poporului tău nu înseamnă că devii automat scriitor național. Să nu cădem în poleială și, pe lîngă sărbători, să avem și zile de lucru. Poate că nu avem nevoie de foițe de staniol colorate pe inima vie a realității, care tocmai pentru că e vie și adevărată uneori poate să însemne și o rană deschisă. Un doctor bun nu ascunde cu mîna rana, ci face totul ca să o vindece." Autorul sugerează anume căi de atac sau de prevenire. Căci

marea literatură nu e o simplă contemplare. Ea își asumă o misie activă, curativă.

*

Ca om al epocii și al țării sale, scriitorul trebuie să se subordoneze mesajului său. Autorul lui *Iona* mărturisește : „Fiecare poezie a mea ar dori să moară pentru o idee de-a noastră, dacă ar fi nevoie." Și el simte nevoia să adauge : „Dar asta se face fără vorbe". Poezia nedominată de o idee mare se sufocă repede. Moare, cu sau fără vorbe.

*

În *La Lilieci*, poetul-oltenilor își mărturisește intenția cu franchețe : „Am vrut să spulber și o prejudecată : că graiul oltenesc n-ar fi literar". El a dovedit astfel nu numai artisticitatea graiului oltenesc, dar și puternice trăsături caracterologice, psihologice specifice oltenilor.

*

Psihologia bulzeștenilor, care desigur nu e numai a lor, este una determinată nu numai și nu în primul rînd de tradiții, de mentalități, ci mai degrabă de nevoi, de condiția socială, economică. „Satul are cel mai mare ecou în noaptea de lăsatul postului / Cînd începe o nouă perioadă, atunci se pun în valoare / Dealurile ca niște spinări de lup, zburlite, / Văile ca niște pîlnii de turnat gaz, ies în relief acoperișurile / Țuguiate de șindrilă", ne spune poetul în poezia *La strigăt*.

*

În sugestiv intitulata poezie *Necazul* poetul oltean pare a ironiza anume obiceiuri, anume mentalități. Nu e însă exclus ca el să aibă în vedere ce se ascunde dincolo de ironie : „Oamenii se leagă de cîte un lemn, / Care le e mai drag, un stejar, un frasin, / Îi tot dau tîrcoale, rîd cînd înfrunzește, / Vara se tolănesc la umbră cu șalele

pe pămînt și cu fața / Spre cer". Poate o resemnare trecătoare, poate un semn de înțelegere a firescului ? Poate toate laolaltă ?

*

Creația sorescianā vizează nu numai omul cu bucuriile și necazurile sale, cu înălțimile și căderile sale, ea vizează, deopotrivă, raporturile lui cu natura, cu împrejurările. Observînd în treacăt că : „... e-nghesuială mare și pe lumea ailaltă / E gloată rău", ironicul creator nu ezită să adauge în *Vremea ca omul* : „Că și timpul e cum își face omul veacul. / Dacă sînt / Pașnici e cald, frumos, dacă se-ncaieră între ei, / Se pun niște potoape / Și iarna nu mai ieși din nămeți".

*

În opera controversatului Marin Sorescu (căci ce creator mare nu a fost, nu este controversat ?) ironia, metafora, comparația nu sînt adjuvante. Ele sînt adevărate instrumente de abordare a unor aspecte dintre cele mai serioase. Ne-o atestă din plin și cîteva versuri din *Horoscop* : „Cînd între noi și lume / Se interpune soarele, / Zicem că e ziuă. / Cînd vine luna — / Atunci e noapte"... Mai sînt însă și alte planete / Ca fericirea, moartea, femeia, / Care ne dau mereu ocol, / Pentru că nimic în univers / Nu trebuie să stea degeaba."

*

Ironie, gingășie, nu mai puțină concentrare ideatică probează el și în poezia *De două ori*, remarcînd că la toate lucrurile se uită de două ori pentru ca odată să fie vesel, iar altădată, să fie trist : „Copacii au un hohot de rîs / În coroana de frunze / Și o lacrimă mare / În rădăcină. / Soarele e tînăr / În vîrful razelor, / Dar razele lui / Sînt înfipte în noapte". Și tot aici : „Lumea se închide perfect / Între aceste două coperți / Unde am îngrămădit toate lucrurile / Pe care le-am iubit / De două

ori". Dragostea sa nu cred a rămîne neîmpărtășită : le-am iubit, l-au iubit. Le iubește, îl iubesc. Poetul pare a fi într-o deplină concordanță cu viața.

*

Moralistul Marin Sorescu înțelege bine filozofia naturii, poezia ei. Înțelege intim și natura omului. În *Umbra* confirmă din plin adîncimile cugetării sale : „Dacă și umbra noastră / S-ar bucura de cele cinci simțuri, / Am trăi mult mai frumos, / Cu amîndouă inimile deodată / Dar de la noi și pînă la umbră / S-a întîmplat un lung proces / De abstractizare / Și în ea toată insensibilitatea noastră / A atins apogeul". Sau, în aceeași poezie : „Unii oameni / Nu trăiesc decît cu umbra lor, / Și nici măcar cu ea toată, / Ci pe rînd, cu cîte un ochi, / Cu cîte o mînă".

*

Numai o imaginație dezlănțuită, nezăgăzuită, dar motivată l-a putut conduce pe cugetătorul-poet la pătrunzătoarea apreciere din *Otrăvuri* : „Iarba, munții apele, cerul / Mi-au intrat în sînge / Și-acum aștept, / Să-și facă efectul. / Simt că-nverzesc, / Din cauza ierbii. / Ca să umplu de prăpăstii / Și de ceață / Din cauza munților. / Că picioarele rotunjesc pe drum / Pietrele / Și tot întreabă de mare, / Din cauza apei".

*

S-a spus adesea că mulți oameni de artă, de cultură ar putea intra și rămîne în istorie printr-o singură carte, tablou ori poezie. Ne întrebăm : ce i-ar mai trebui lui Sorescu după *La Lilieci* ? Cine ar mai putea ajunge la motivări atît de simple, de limpezi : „Am zărit lumină pe pămînt. / Și m-am născut și eu / Să văd ce mai faceți ?".

*

Și talent, și carte, și inspirație, și transpirație, acestea sînt, cred, condițiile sine qua non ale creației, ale reu-

şitei spirituale ale personalităţii soresciene. Respect pentru ce au făcut alţii, înaintaşii. Ei au deschis orizonturi generatoare de noi orizonturi. De aici îndemnul sorescian : „Dansează, suflete ! / Deschide uşa bibliotecii şi dansează / Printre atîţi bărbaţi înţelepţi / Care şi-au lăsat capetele / Pe cîte o carte / Ca o tavă a Salomeii / ". Şi motivaţia nu întîrzie în aceeaşi poezie *Dansează*: „Sînt prietenii tăi cei mai buni. / Şi toţi îţi spun acum să dansezi, / Pentru că numai tu mai poţi face mişcările / Începute de ei, / Şi frumuseţea jocului / Nu trebuie să se piardă."

*

Ce izbeşte la Marin Sorescu, fire mai degrabă timidă, este măsura, absenţa exagerării. Poetul nu strigă. Argumentează, convinge. Stima lui pentru simţămintele sacre ale istoriei neamului, pentru valorile sale culturale este legitimă. După el : „... cerul nostru e zugrăvit, / Ca Voroneţu, / cu toată istoria românilor. / Deasupra Posadei e lupta de la Posada. / Deasupra Podului Înalt / E lupta de la Podul Înalt. / Deasupra Călugărenilor / E lupta de le Călugăreni". Şi, se mîndreşte el : „Sînt bătălii pe toţi pereţii, / Şi în firide şi ocniţe, / Pe stale e chipul încruntat al bărbaţilor de demult. / În sus, în turla neagră, / Stă Decebal pe nori de otravă, / Bînd otravă, / Şi otrava prelingîndu-se de pe mustăţile lui". Sorescu vrea parcă să ne convingă că şi pentru români este adevărat că atunci cînd e nevoie de titani, epocile şi i-au creat.

*

După o proprie şi reuşită experienţă, Marin Sorescu sfătuieşte pe cine are urechi de auzit : „Un scriitor nu trebuie să se limiteze la un singur gen literar, pentru că posibilitatea lui de examinare va fi în mod fatal limitată". Concluzia pe care o desprinde el este : „Scriitorul trebuie să ucenicească la toate genurile".

*

Nu am găsit prea multe studii în care să fie relevate notele patriotice ale autorului lucrării *Moartea ceasului*. Şi totuşi poetul confirmă din plin crezul lui patriotic : „... principalul este să fii poetul timpului tău în ţara ta". Acestui crez i s-au subordonat şi Eminescu ori Arghezi, Labiş ori Adrian Păunescu, pentru a da aici numai cîteva nume de referinţă.

*

Ispita scrisului este ispita comunicării unei nelinişti deosebite. O frămîntare îşi cere exteriorizarea : „Gîndul tău se cere ascultat, văzut, ştiut şi de alţii. De aceste porunci" interne este convins şi poetul cînd zice : „Poezia are pentru mine valoare, în măsura în care reprezintă un «of». Adică are omul un dor pe inimă şi-l spune pe şleau, Această «icnire» poate să fie şi de fericire, şi de îndoială şi aşa mai departe, întocmai ca viaţa. Un of format, de fapt, din alfa şi omega."

*

În *Trebuiau să poarte un nume* poetul spune preaslăvind puterea creaţiei : „... au existat nişte oameni simpli / Pe care-i chema Mircea cel Bătrîn, Ştefan Cel Mare / Sau mai simplu : ciobani şi plugari / Cărora le plăcea să spună / Seara în jurul focului poezii — *Mioriţa* şi *Luceafărul* şi *Scrisoarea a III-a*". Sau, venerîndu-l pe Eminescu, poetul continuă : „Acest tînăr cu ochi mari / cît istoria noastră, / Trecea bătut de gînduri / Din cartea cirilică în cartea vieţii / Tot numărînd plopii luminii, ai dreptăţii, ai iubirii / Care îi ieşeau mereu fără soţ". Indiscutabil, bătăliile purtate de marii bărbaţi ai ţării noastre au rămas tot nepereche.

*

O îmbinare de patriotism şi poezie, de simţ românesc şi de talent se regăsesc cu prisosinţă şi în cele spuse de

poet în *Către mare*. În varianta sorésciană versurile lui Ovidiu „au lungimea țărmului românesc / Și cadența înfundată a valurilor așteptînd să se spargă gheața". Iar pentru aceasta pescărușii l-au „ales în prezidiul doinelor noastre". Și tot pe Ovidiu „pămîntul meu îl simte în nervuri și în liniile norocului / Cînd își duce palma Dobrogei în tîmple".

*

Poet al viitorului, Sorescu a forțat de mult poarta acestuia. Aceasta și pentru faptul că : „Viitorul are totdeauna căutare". Ca un autentic cugetător, el recunoaște în *Atavisme* : „Noi din Homer cu toți ne tragem, / Antropoida noastră literară, / Care-a văzut războiul Troiei / Din cel mai drept copac al vremii".

*

Savanții spun același lucru, dar altfel, fiindcă sînt numai savanți. Sorescu o spune în felul său : „Așa, prin contracții și relaxări, / Omul a înaintat / Peste frunze cu melcii, / Peste drumuri cu rîmele, / Peste continente cu șerpții / Pînă în zilele noastre". Concentrarea e secretul creației sale.

*

Personalitate multilaterală, lui Marin Sorescu nu-i puteau scăpa de sub atenție problemele de critică, de teorie literară. El are ceva de spus, de adăugat, de rectificat. Reproșează de pildă faptul că : „Exercițiul succesiv al unor profesori autori de istorii și tratate a bătătorit floarea literaturii, călcîndu-se mereu în aceleași locuri, pe aceleași bătături și cam în același ritm, făcîndu-ne să privim cu un ochi obosit peisajul scripturilor române. La rîndul lor nici scriitorii n-au militat mai mult pentru a li se conserva fragedă opera". El încearcă a o face. După convingerea multor autori de primă mînă în materie, reușește.

*

Cel care a ajuns de mult la convingerea potrivită căreia : „Clasicii se maturizează mai repede", nu ezită să rostească cu voce tare ceea ce lui i se pare un incontestabil adevăr : „Căldura cu care sînt îmbrățișați unii scriitori — mai ales după moarte — face ca o parte din farmecul operei lor să se piardă la evaporare. Valuri, valuri de admirație — și cînd dai să citești obiectiv, vezi că n-a rămas mai nimic". Și în cazul acesta, ca dealtfel în toate împrejurările, regretul este tîrziu. Încercînd a repara ceva s-ar putea să greșești mai tare.

*

Marin Sorescu nu este adeptul unei critici dulcege, plate, conformiste. A dovedit-o și el în permanenta-i poziție curajoasă, deschisă, caustică. Premisa de la care pleacă este limpede : „Criticii-scorpion, cu un strop de venin în coadă... sînt chiar necesari. Ei tulbură apele, încurcă valuri... stîrnind riposte și prin aceasta înviorînd oarecum atmosfera." Or, atmosfera trebuie înviorată. Climatul trebuie îmbunătățit. Judecățile de conjunctură „poluează" laboratorul creației. Marin Sorescu îl dorește purificat. Se simte obligat să-l purifice.

*

Cînd e vorba de adevăr prodigiosul Marin Sorescu nu cunoaște menajamente. Fiindcă, raționează el : „Numai datorită criticilor proști se poate spune, mai tîrziu, despre cutare scriitor că a fost controversat, sau epoca în care a trăit nu l-a înțeles, aceasta făcîndu-ni-l pe autorul respectiv mai simpatic".

*

Viziunea autorului *Viziunea vizuinii* despre critică este una originală, novatoare : „Critica este ca o lentilă nouă. În focarul subiectului supus analizei vin raze din multe și îndepărtate puncte. Acest fel de scrisoare, ca să

nu zic *scriitură*, luminează și adîncește, ajută la executarea unor portrete convexe precum picturile din bolți ori firide“. Iată o caracterizare a criticii demnă de orice tratat în materie și de orice prefață la o critică a criticii.

*

Marin Sorescu recomandă discreția creatorului. Aceasta poate fi însoțită de o veșnică neliniște secretă, de o neostenită stare de interogații. Fiindcă, gîndește el : „Trebuie să fie ceva în tine care să nu te lase să dormi. Ceva ca un microb. Ambiția, dacă este, este ambiția microbului. În afară de ce scriu, trăiesc în așa fel încît să nu se vadă că sînt scriitor.“

*

Ca orice mare creator, Marin Sorescu are un crez al său : „Încerc să mă conduc după un imperativ al coloanei vertebrale. Și atunci nu trebuie să fiu atent la cuvinte și la rubrica în care voi fi încadrat de critici. Arta are o demnitate care ne e sfîntă.“ În ce-l privește și-a respectat crezul.

*

Mi se pare că o încheiere a acestui dialog cu cîteva din reflecțiile sale o oferă tot Sorescu prin confesiunea : „Faptul de a te fi născut este o întîmplare extraordinară. Eu nu-mi revin din această întîmplare nici acum.“

ZAHARIA STANCU

„Patriotismul nu se măsoară cu zgomotul. Numai cu fapta.“

Zaharia Stancu face parte dintre scriitorii care au scris în două realități istorice. În fiecare dintre aceste două epoci autorul *Pădurii nebune* a scris poeme, romane, eseuri, literatură de călătorii cît alții n-au scris în întreaga lor viață.

*

În cei aproximativ 50 de ani de scris efectiv Zaharia Stancu și-a permis experimentări în multe genuri literare. N-a rămas ucenic sau pasager amatorist în nici unul dintre ele. Dimpotrivă, judecățile de valoare formulate în legătură cu opera lui în ansamblu sînt dintre cele mai elogioase. Distinsul om de cultură, renumitul profesor și critic literar Vladimir Streinu, nota sugestiv în legătură cu autorul *Urumei* : „...un talent de o seducătoare fragilitate, un peisagist care își subțiază pasta pînă la imaterial, un bucolic sănătos, fără să fie chiar robust, în sfîrșit, un cîntăreț de șoapte luminoase în plină natură“.

*

„Ca structură artistică, scrie criticul Paul Georgescu, Zaharia Stancu se încadrează bine în strălucita tradiție a povestitorilor români (Ion Creangă, Mihail Sadoveanu, Panait Istrati etc.). Considerîndu-l pe autorul *Șatrei* „scriitor în multe privințe exemplar“, Eugen Simion își motivează judecata sa apodictică astfel : „Puțini scrii-

tori români au, ca Zaharia Stancu, un mai mare gust al exoticului şi pitorescului social".

*

Dacă Zaharia Stancu este punct de referinţă în numeroase laturi ale artei, ale literaturii, faptul nu se datorează numai incontestabilului lui talent, harului său de ţăran a multe ştiutor. El se datorează şi fîntînii adînci a înţelepciunii sale, fondului său inepuizabil de cugetare. Putinţei sale de a vedea dincolo de graniţele literaturii sau, mai exact, de a nu despărţi prin graniţe rigide literatura de filozofie.

*

Autorul *Triumfului raţiunii* trebuie înscris cu litere mari în antologia gîndirii aforistice româneşti. El este un decan de înţelepciune, de gîndire aşezată, întemeiată. El te convinge povestindu-ţi şi îţi povesteşte convingîndu-te.

*

A muncit enorm. Nu a avut timp nici să se laude. L-au lăudat alţii. Scriitorul nu s-a considerat o bornă despărţitoare. O mărturisea clar : „Nu fac parte dintre scriitorii care cred despre ei înşişi că sînt dintre cei mai buni din lume şi că au cîştigat nemurirea. Cînd nici luceferii nu sînt eterni, ce înseamnă nemurirea unui biet om care a scris cîteva mii de pagini ?" Şi nu numai numărul lor contează. Ziua lumină a lui Zaharia Stancu a fost lungă.

*

Modestia scriitorului Zaharia Stancu l-a făcut să înveţe mult şi de la alţii. Iubea ce era frumos. „Am iubit şi am cinstit cu ardoare, în afară de maeştri români, trei mari poeţi străini contemporani. Numele lor sună astfel : Ady Endre, Francis Jammes, Serghei Esenin". Deci, prima lui mare dragoste poezie se cheamă. A fost prima şi s-a întors la ea cu putere către ultima parte a creaţiei sale.

Mai în glumă, mai în ironie, el declară : „Nu ştiu cît m-am afirmat ca prozator. Unii spun despre mine că sînt un poet rătăcit în proză ! Nu-mi dau seama dacă au sau nu dreptate. S-ar putea să rămîn, într-o viitoare Istorie a literaturii române, ca prozator, sau ca poet, s-ar putea însă să nu rămîn deloc." A rămas în amîndouă ; şi în proză şi în poezie. Şi nu din complezenţă.

*

Proza sau poezia nu difereau la Zaharia Stancu prin subiecte. A înălţat patria şi în proză, a cîntat-o şi în poezie. Uneltele, formele literare i-au fost altele, ţelurile aceleaşi. De neuitat vor rămîne versurile sale din poezia *Ţara :* „Te-am iubit ! Te-am iubit totdeauna, / Chiar atunci cînd ghimpii tăi îmi înţepau picioarele. / Te-am iubit cum am iubit soarele, / Te-am iubit cum am iubit luna. / Te-am iubit, ţară, te-am iubit totdeauna."

*

În poezie nu se „modernizase" prea mult. Poate aici e marele lui secret. La el poezia are suflu, are viers, are măsură : „Te-am iubit copil, tînăr şi matur, / Ţară, totdeauna te-am iubit ţară, / Acum te iubesc şi mai mult... Cu glas de aur vreau să te cînt, / Cu glas de aur te cînt, ţară, / Cu glas de aur, de aur...". Nu, nu cred a exagera cu nimic dacă poeţii noştri, critica noastră de specialitate îl vor aşeza pe autorul *Primelor poeme* între pereţii-etalon din ţara noastră. El nu s-a supus modelelor poeziei, ci poeziei ca atare.

*

În genere, creaţia lui Zaharia Stancu este una interogativă. Totul porneşte de la întrebare şi se întoarce spre ea, spre întrebare. Răspunsurile sînt mai discrete. Nu lipsesc, dar trebuie să le desluşeşti. În poezie întrebarea este mai frecventă, mai incisivă. De pildă, despre viaţă poetul se întreabă în poezia sugestiv intitulată *Ce-o fi viaţa ? :* „Ce-o fi viaţa ? / Poate viaţa o fi sîngele viu /

Care-i umblă omului prin trup! / Nu mai ai sînge, / Nu mai ai viață. / Nu, viața trebui să mai fie și altceva, / Nu numai sînge, / Poate viața o fi o flacără, / O flacără albă, / O flacără gălbuie, / O flacără roșie. / Cine-o aprinde și de ce-o aprinde? / Cine-o stinge și de ce-o stinge? / Întreabă iarba, întreabă luna, / Întreabă păsările pădurii / — și peștii uriași ai oceanelor."

*

În poezia sa *Mirare*, autorul se întreabă și asupra altor taine ale vieții: „Poate viața nu e decît mirare, / Poate viața nu e decît un șir de năluci, / Vin nălucile dintr-o parte a zării, / Și aleargă spre altă parte a zării. / Dar dincotro vin nălucile? / De ce vin? / Și încotro aleargă? / Și de ce aleargă? / Întreabă brotacul, întreabă cucuvăile, / Iar dacă nu-ți ajung întrebările, / Întreabă cucul și mierla." Și, înainte de orice, se întreabă filozofic poetul.

*

Despre conceptul filozofic *fericire* au spus multe filozofii, moraliștii, psihologii. Autorul *Triumfului rațiunii* spune sugestiv: „Fericirea e o pasăre, / Dar nu o pasăre ca oricare alta, / Ci o pasăre plăsmuită din pulbere de aur. / Pasărea aceasta / Vine de undeva, de departe, / Vine și ți se așează pe umăr, / Pe umărul sting, / Deasupra inimii / Ți se așează pasărea fericirii. / N-o vezi, / O simți numai. / Iar dacă vrei s-o prinzi / Nu poți s-o prinzi / Nici cu mîna, / Nici cu lanțul. / Cu nici un fel de capcană Nu poți să prinzi pasărea fericirii". Ea, pasărea fericirii, nu zăbovește mult, dispare repede. Uneori discret, alteori brutal. Pe unii îi răsfață, stă mai mult în preajma lor. Pe alții îi părăsește repede. Pe mulți îi ocolește de tot sau nu-i caută niciodată.

*

Fericirea e trecătoare. Cînd nu te aștepți „Zboară și se pierde în văzduh, / Poate chiar se topește în văzduh. / Nu știe nimeni, / Nimeni, / Nimeni nu știe / De unde vine pasărea fericirii, / Încotro pleacă pasărea fericirii". Poate cel mai greu pe lumea aceasta este să îmblînzești pasărea fericirii.

*

Omul e el însuși o lume. O lume a contrastelor. Căci viața cere mai mult decît îți dă. De aici apar visele, apar iluziile. Uităm, cîteodată, ce ne spune poetul în poezia *Deasupra lumii*: „Fiecare din noi trăiește o zi / Cînd se simte-n văzduh ciocîrlie. / Apa bălților e lîncedă. / A izvoarelor vie, zglobie". Și mai uităm și concluzia ce se desprinde, una dintre ele, din *Fără șa, fără căpăstru*: „Viața mea s-a dus pe ape, cu apa, / Zilele mele s-au dus pe vînt, cu vîntul. / După ce soarele o să se stingă / Doar stelele vor lumina pămîntul. / Viața mea în furtuni s-a topit, / Mi-a mai rămas un singur strop. / Nu în glob, ci într-o glastră cu flori / Acest strop aș vrea să-l îngrop."

*

Filosofia sănătoasă a fiului de țărani a fost posibilă o poezie filosofică de referință: „Am fost. Mai sînt. / Florile n-au rădăcini în cenușă / Ci în pămînt. / Am fost O să mai fiu. / Cît oare? / Nu știu. Și nu pot să știu. / Sub picioarele mele zac oseminte / Și aleargă repezi izvoare. / Unele se nasc în pămînt / Altele izvorăsc din soare. / Altădată am fost copac / Ori poate am fost puiandru de lup./ Niciodată n-aș vrea să mă rup / De aspra coajă a pămîntului. / Am fost. Mai sînt. / Întîi o să mă schimb în cenușă. / Mai pe urmă-n pămînt." Nu știu în ce fază va fi ajuns poetul acum. Poate într-una dintre ipostaze, poate în mai multe. Poetul nu este, nu a fost surprins. A știut că ne supunem unor legi. Blînde sau nu, legi.

*

Era conștient poetul, cum rezultă și din *Sonată*, că: „Pe lîngă oceanul de stele în care înotăm / Pămîntul nostru e un fir de nisip. / Nu l-aș schimba pe-ntreaga Cale Lactee / Deși uneori e aspru la chip." Poate tocmai această asprime umanizează omul mai mult. Cel puțin pe unii.

*

Pămîntul ne învață că și noi greșim cînd credem prea mult, în una sau în alta. O mărturisire indirectă o găsim și în cunoscuta poezie *Vulpea lunii*: „Am vrut să înalț un imn vieții, / M-am pomenit scriind despre moarte. / Nici îngerii nu pot să cînte / Dacă viorile le sînt sparte. / Am vrut să înalț slavă iubirii, / M-am pomenit zugrăvind cimitirul. / Oricît ar fi de bine răsucit / Și vieții i se rupe firul." Căci, precizează el, în *Toamna veștejesc florile*. Și poetul și florile au murit. Învățătura lor trăiește veșnic: „Primăvara-nfloresc toate florile, / Am avut și eu primăvară. / Mierea fagurilor e dulce, dulce, / Seva cucutei amară. / Strugurii se coc numai la soare, / Ovăzul se leagănă dacă vrea vîntul. / Unii spun că luna e frumoasă / Eu cred că mai frumos e pămîntul." Sînt legități aparent elementare. Poetul nu le înțelege elementar.

*

Filozofia poeziei sale nu e una pesimistă, sceptică. În cele din urmă ea îmbărbătează, te îndeamnă să asculți legea adevărului, speranța încrederii în ordinea lumii, a vieții. Sînt adevăruri ce decurg legic din *Nu te-ntrista*: „Nu te-ntrista c-ai pierdut ce-ai pierdut, / Totul trece ca o trîmbă de nori — / Vine vîntul și o destramă, / Vîntul care scutură flori. / Nu te-ntrista că nimic nu se-ntoarce, / Rîurile curg toate spre mare. / Oricît ai merge de repede / — Nu poți s-ajungi pînă la zare." Toate au un rost, un deznodămînt.

*

Poetul înțelege dialectica momentului, filozofia fiecărui fragment al vieții. Acest simțămînt este gîndit și prins în versurile din *Cîntec*: „Azi dimineață eram rouă. / A venit soarele și m-a bătut / Viața împărțindu-mi-o-n două / Azi la amiază eram nor, / A venit soarele și m-a bătut / Picătură cu picătură, ușor. / Astă-seară stea voi

fi, stea, / N-am să clipesc de multe ori, / Marea mă cheamă, vrea să mă bea."

*

Încrederea în adevăr este neclintită la autorul lucrării *Rădăcinile sînt amare*: „Totdeauna, este el de părere, adevărul a biruit minciuna, vigoarea a învins moleșeala, talentul a înlăturat mediocritatea obeză". Totdeauna poate, dar nu ușor, nu imediat. Lupta împotriva minciunii, a moleșelii, a mediocrității sapă multe riduri, multe cicatrice, chiar multe răni.

*

Un erou din *Șatra* crede că: „Dreptatea e totdeauna de partea dragostei". Dacă totdeauna s-ar întîmpla așa dragostea însăși nu ar mai fi ispititoare. Dar este.

*

Autorul excelentului aforism: „Rostogolirea timpului nu se aude" ne mai spune că: „Timpul nu se oprește pe loc. Orice s-ar întîmpla pe pămînt, pe stele sau printre stele el merge înainte cu aceiași pași mărunți." Măsurarea timpului e mai dificilă cînd nu se referă la om, dar mai expresivă cînd se referă la el, la faptele lui.

*

Nici o îndoială: „Orice om care se hrănește cu o nădejde trăiește, se agață de viață, cu toate puterile și trăiește". Este un secret al vieții. Nădejdea e energia necesară năzuinței spre viață.

*

„Adevăratul lup care mănîncă totul și nu se satură niciodată e timpul", ne avertizează Zaharia Stancu. Să fie numai timpul de vină? Să dezvinovățim omul întratît încît să se creadă el însuși inocent? Să nu înțeleagă

omul că timpul e oxigenul fiecăruia, dar nu fiecare îl folosește cum trebuie ?

*

Fără a fi un critic al literaturii, Zaharia Stancu a insistat de multe ori asupra rostului literaturii, asupra trecutului, prezentului și viitorului ei. Poate că cele mai multe reflecții de acest gen sînt cuprinse în *Triumful rațiunii*. Aici aflăm că : „Literatura română are vechi tradiții progresiste, și tot atît de vechi tradiții realiste. În bună măsură primii noștri scriitori au fost și primii noștri bărbați politici. Literatura lor a fost strîns legată de năzuințele și luptele poporului român pentru libertate, pentru o orînduire socială mai dreaptă, pentru suveranitate, pentru o orînduire socială mai dreaptă, mai bună." Cine se mai îndoiește de acest lucru azi se îndoiește de el însuși, de istoria neamului său.

*

Viața tumultoasă pătrunde și în literatură. Și Eminescu, și Sadoveanu, și Caragiale, și Arghezi, atîtea alte generații de mari reprezentanți ai istoriei și artei stau mărturie în acest sens. Momentele mari ale literaturii se suprapun momentelor importante ale istoriei. De aceea subscriem la aprecierea autorului lucrării *Vîntul și ploaia* : „Nici o răscoală, nici o revoluție, nici o mișcare socială n-a avut loc în România fără participarea scriitorilor, directă sau indirectă. Ei au cîntat revoluțiile, răscoalele, mișcările sociale, fiind totdeauna de partea celor oprimați, fiind totdeauna împotriva oprimatorilor, cu toate că aceștia erau puternici, avînd în mîinile lor aparatele statale de opresiune." Poate că aici anumite rezerve s-ar impune. Întotdeauna au fost și vor fi scriitori și scriitori. Istoria literaturii noastre n-a reținut și nu-i va reține pe toți cei care s-au dedicat condeiului. E vorba nu numai de talent, ci și de ideal. Mulți preferă comoditatea călduță, dar viața lui mai cunoaște și frigul, cutremurele, revoluțiile.

*

Dacă este adevărat, și este adevărat că : „Poporul român, de-a lungul întregii sale existențe, și-a plătit supraviețuirea și posibilitatea de a se dezvolta, uneori cu aspre suferințe, alteori cu rîuri de sînge. Putem afirma că statul nostru a fost clădit cu jertfele înaintașilor noștri, că fiecare palmă de pămînt a fost udată cu lacrimi, cu sudoare, cu sînge", atunci este la fel de adevărat că această problematică se regăsește în opera literară semnată de pleiada de prozatori, poeți, eseiști ori cugetători care ne-au impus peste veacuri.

*

Mesajul epocii trebuie să se regăsească în literatura ei. Acest gînd mi se pare clar exprimat de autorul *Triumfului rațiunii* : „Problema principală a literaturii noastre este ancorarea ei în realitățile românești de astăzi, crearea unor opere din ce în ce mai valoroase, care să ajute și mai mult mersul nostru înainte, construcția socialismului și comunismului". Mesajul literaturii de azi se leagă de cel al literaturii de ieri și-l prefațează pe cel al literaturii de mîine.

*

Relevarea adevărului este și un act poetic. Ea presupune, pe lîngă rigoare și informare doctă, o anumită doză de afectivitate : „Nu cred că a existat poet român care să nu fi dedicat slăvirii patriei noastre măcar o parte din versurile lui, aceasta începînd cu Văcăreștii și sfîrșind cu ultimii sosiți în cîmpul literaturii noastre".

Rămîne pilduitoare mărturisirea sa : „După părerea noastră, un popor care a dat lumii poeți ca Eminescu, dramaturgi ca I.L. Caragiale, prozatori ca Ion Creangă, Alexandru Odobescu, Ion Slavici — ca să nu-i pomenim decît pe aceștia — nu este un popor oarecare, nu se poate trece ușor peste prezența lui pe pămînt, nu poate fi călcat niciodată în picioare, și de către nimeni, după cum

nu poate fi niciodată călcat în picioare nici dreptul lui sfînt la viață, la independența națională, la suveranitate, la fericire."

*

Socotind că „Literatura cu adevărat mare este o mărturie competentă", Zaharia Stancu recunoaște cu mîndrie : „Ne-am creat și ne creăm opera odată cu substanța, cu realitatea pe care ea o exprimă. De aceea viziunea noastră asupra lumii contemporane nu este nici pur imaginată, nici mai ales din afară, ci dinăuntrul ei, așa cum își cunoaște un soldat cîmpul de luptă pe care l-a străbătut singur." Scriitorul ce a dat literaturii noastre pe „nemuritorul" Darie și-a făcut datoria. A fost un destoinic soldat pe fronturile sale de luptă.

*

A învățat mult din marea carte care este viața. Nu i-a contrapus biblioteca ; le-a împerecheat. S-a amestecat cu umbrele morților, i-a ascultat bine, i-a privit atent pe cei vii. A înțeles multe. A așezat pe hîrtie tot ce a ieșit din „laboratorul" său intim. „Biografia mea, mărturisește el, este uriașa ladă din care am scos pe rînd și voi scoate și mai departe materialul de viață pe care l-am transformat și îl voi mai transforma în material literar. Fără anii pe care i-am trăit, fără experiența mea de viață, fără oamenii de cele mai diverse tipuri pe care i-am cunoscut, nu aș exista nici ca poet, nici ca prozator și, cred, nici măcar ca ziarist. Așadar importanța factorului biografic în structura operei mele este și continuă să fie considerabilă." Este o „școală" pe care el a frecventat-o din plin. Marea carte pentru el a fost viața. Cărțile pe care el le-a consultat tot timpul au fost oamenii.

*

Virtuțile literaturii erau pentru Stancu nelimitate. Încrederea lui în ea, nemăsurată. Căci : „Am crezut, și continui să cred, în puterea de influențare a literaturii, în foloasele pe care literatura le poate aduce celor mai nobile țeluri omenești — pacea, progresul, fericirea". Cele trei noțiuni-concepte se referă nu numai la omenire, ci și la om, la cele ce țin de năzuința lui internă.

NICHITA STĂNESCU

„Poezia nu schimbă lumea.
Poezia o conservă."

După marele Caragiale, Nichita Stănescu a fost propulsat (şi nu e singurul) de meleagurile ploieştene pe drumul de glorie al literaturii. Plaiurile moldovene, după Eminescu, l-au dat pe Labiş, cele brăilene, aidoma, după Panait Istrate, l-au dat pe Fănuş Neagu. După Arghezi, oltenii i-au impus pe Adrian Păunescu şi Marin Sorescu, ardelenii l-au ridicat pe Ioan Alexandru. Să fie, deci, o legitate ? Oricum, este o temă de reflecţie.

*

Pentru Nichita Stănescu limba maternă, limba română „este culmea comunicării. Este avutul cel mai de seamă al nesingurătăţii omului". Fiind convins că numai sinucigaşul nu gîndeşte în nici o limbă, el răsuflă uşurat : „Nu sînt un om singur. Gîndesc în limba română".

*

În cazul lui Nichita Stănescu se poate spune, cred, că el şi-a răsfăţat publicul, iar criticii l-au răsfăţat pe el. Punîndu-l în filiera : Eminescu, Arghezi, Ion Barbu, Bacovia, criticii de prestigiu de azi nu puteau face o apreciere mai înaltă şi mai adecvată.

*

Reputatul critic şi remarcabilul om de cultură, profesorul universitar Romul Munteanu, socotindu-l pe Nichita Stănescu un „poet al privirii", considera : „De la

Sensul iubirii (1960) pînă la *Epica magna* (1978) se definesc ipotezele cele mai variate ale unui veritabil *poeta artifex*. Manierismul autorului *Necuvintelor* (1969) iese astfel în evidenţă în primul rînd din spiritul lucid al artei sale, din capacitatea uriaşă de combinare a cuvintelor cu atribute opuse, ca şi din acea mutaţie rapidă a registrelor limbajului în cadrul unor poezii ce se constituie ca o adiţionare de secvenţe lirice..."

*

Autorul *Necuvintelor* îi pare aceluiaşi critic a fi : „... o conştiinţă care percepe lumea prin *simţuri transmutate*, ochiul devenind auz, iar auzul ochi confruntat cu spectacolul unui univers reifiat, înţeles ca o permanentă schimbare".

*

Ca orice mare poet şi nu numai poet, Nichita Stănescu a pornit de la complexitate spre simplitate. Nu. Nu spre simplism. Simplitatea este o mărturie a descifrării complexului, şi în gîndire şi în exprimare. Autorul *Dreptului la timp* a ajuns la simplitate. A ajuns mai repede decît alţii.

*

Pentru un critic precum Paul Georgescu nu mai existau dubii în acest sens chiar din 1964, cînd, în *Păreri literare*, afirma : „Versul lui e o împletire personală, rară, între o vitalitate care are tensiunea suplă a energiei şi o anume suavitate transparentă, luminoasă şi vibratilă." Mai mult, la autorul celor *11 Elegii* se constată adesea, după acelaşi critic literar : „... o linişte gravă, compusă din înţelegerea marii simplităţi a sentimentelor fundamentale, din încredere în valorile umane, din încredere în destinul omului". În adevăr, în versul şi poezia lui, de mătase parcă, încîntă simplitatea. Dar e o simplitate prelucrată, trecută prin multe limpeziri : Nălbită îndelung.

*

Autorul *Respirărilor* se autoapreciază drept „un elev tîrziu al lui Cîrlova și un urmaș al Văcăreștilor". Să recunoaștem : e o revendicare elocventă.

*

Singuraticul poet e sigur de nesingurătatea lui în actul creației. El simte că se află într-un permanent dialog cu cititorul, căruia i se adresează și îi răspunde. O spune chiar el : „Cititorul este un *alter-ego*, este cel pentru care scriu. Versurile mi le scriu în singurătate. Tot astfel mi le citește și el : în singurătate. Poate că nu am mulți cititori în prezent. Dar dacă poezia pe care o scriu va avea un cît de cît viitor, s-ar putea ca și acolo în viitor să-mi găsesc cîțiva *alter-ego*." Înainte de orice, reține atenția conștientizarea acestui legămînt cu *alter-ego*-ul.

*

Ideea *princeps* de la care pornește Nichita Stănescu este : „Înainte de a fi scriitor, sînt cititor". De aici, cel puțin în parte, secretul succesului său. Transpunerea în postura cititorului, a „beneficiarului" implică, determină multe obligații. Autorul *Măreției frigului* le respectă. Și, la rîndu-i, este răsplătit prin cea mai largă audiență.

*

Nu știu dacă se poate generaliza aserțiunea : „O generație nouă de poeți apare după un mare eveniment istoric". Știu însă că aceea căreia îi aparține și Nichita Stănescu, dacă nu legăm artificial și rigid generațiile de vîrstă, a apărut cu adevărat după o mare încercare istorică : cel de al doilea război mondial. De aceea probabil poezia numitei generații : Nicolae Labiș, Ion Gheorghe, Nichita Stănescu, Adrian Păunescu și atîția alții este antirăzboinică, e o poezie a păcii, a liniștii.

*

„Orice generație trebuie să depună mărturie despre înaintaș." Iată o altă deviză de la care pleacă poetul. Și cine altul decît el a vorbit atît de frumos despre Cantemir, Eminescu, Anton Pann, Eliade Rădulescu sau Arghezi ?

*

Ca nimeni altul, Nichita Stănescu însuși parcă e o poezie, mi-l închipui ca pe o poezie. Poate că numai Fănuș Neagu l-ar concura în această coincidență cu arta.

*

Dacă pentru autorul *Necuvintelor* arta este un ritual, nu e nicidecum unul exterior, impus. O spune chiar el : „Cred că nu mă înșel cînd afirm că talentul literar nu este un fenomen continuu chiar în cazul celor mai mari și mai înzestrați poeți. Talentul este profund fluctuant." Ca un angajament al permanentului început, poetul adaugă : „Un talent autentic știe să se reevalueze". Totul e ca reevaluarea să se facă la timp.

*

Apreciind că : „Primul și cel mai mare poet român este Dimitrie Cantemir...", Nichita Stănescu opinează că : „cel mai mare" pentru poezie trebuie respins, expresia fiind atribuită migrației clasamentelor în zona esteticului în care singura afirmație de valoare poate fi numai : „este poet sau nu este". Așadar, toate ierarhiile cad în fața întrebării : a fi sau a nu fi poet.

*

Cum poeții nu trebuie confundați cu sau restrînși numai la cei ce scriu poezii, sfera lor este cu mult mai mare. Și, încă o dată Nichita Stănescu are dreptate : „Adevărata istorie a poeziei românești trebuie să-și con-

semneze nu numai maeștrii prozodiei, și marii poeți de dinafara prozodiei, căci poet este Sadoveanu în unduitoarele sale naturi vii, poet este Mateiu Caragiale în aura crailor și poet este Geo Bogza în *Cartea Oltului* durabilă cît Oltul".

*

Între reflecțiile despre *Miorița*, cele ale lui Nichita Stănescu par a avea mai mulți sorți de durată. El este convins că: „Fără *Miorița* noi n-am fi fost niciodată poeți. Ne-ar fi lipsit această dimensiune fundamentală. *Miorița* este școala tristeții naționale." Lui îi datorăm ferma convingere că: „Sunetul ei e sunetul ţîţei alăptînd; veghea ei este veghea celui care-și apără plodul". *Miorița* își are filozofia ei, pe care poetul o traduce în chipul său inconfundabil: „*Miorița* nu este un cîntec de pierdere. Cine pierde așa cum a pierdut ciobanul Mioriței este instăpînit în sufletul pămîntului. Da, în sufletul pămîntului, pentru că noi toți ne-am născut pe pămînt. Pentru că pămîntul este carnea strămoșilor noștri și carnea strămoșilor pomilor".

*

Relația: pom — om i se pare poetului a fi în limba noastră „diferența dintre o consoană și o vocală". Legătura dintre ei ține deci de lege, de esență. *Miorița* este un certificat de atestare a poeziei românești. Și este așa pentru că este și un compendiu filozofic, la care au colaborat anonimii mulți din istoria neamului nostru.

*

În spiritul îndemnului Văcăreștilor, marii noștri poeți au „lucrat" cu toții la lărgirea și rodirea limbii noastre. Căci, zice el: „Nu a fost poet de seamă în această țară și nu va fi poet de seamă în această țară cel care nu va căuta și nu va găsi măcar un drum vicinal întru sporirea limbii românești". Toți poeții, cu adevărat, și Nichita Stănescu cu prisosință, au înfrumusețat și îmbogățit limba noastră comparată cîndva cu „un fagure de miere".

*

Pornind de la constatarea proprie că „Marea poezie... și-a căutat o zonă autonomă numai a ei ca dimensiune fundamentală a spiritului uman..." Nichita Stănescu ajunge la înțelegerea necesității unui sistem de referință deoarece consideră el: „Fără sistem de referință, adevărul se dezechilibrează; fără inimă emoția plutește în van; fără ochi privirea nu există".

*

Consecvent cu sine însuși, poetul găsește respectivul etalon, referindu-se la literatura noastră, în cei doi mari stîlpi ai poeziei: Eminescu și Arghezi: „Rar fenomen de echilibru între viziune și expresie, poetica lui Tudor Arghezi este un etalon național al valorilor poetice, așa cum poezia marelui Mihai Eminescu este perpetuul etalon pentru tot ce este și va fi nou vreodată în poezia românească".

*

Respectul poetului pentru autorul *Biletelor de papagal* se bazează pe argumente incontestabile. Poetul s-a cufundat adînc în universul arghezian: „Cu Tudor Arghezi, mărturisește el, avem o lecție dusă pînă la capăt, de valoare estetică. Universul poeziei lui, infinit variat și de o rară maleabilitate a expresiei, egal cu sine însuși și aproape elucidînd toată fenomenologia pe care și-o propune, îl asemui cu universul newtonian desăvîrșit la nivelul planetei și la care nu se mai poate adăugi nimic, în funcție de ceea ce el și-a propus să fie." Cu adevărat, cînd e vorba de unele personalități, sentimentul micimii te copleșește. Arghezi, atît de unic, e una din ele. El este, cum zice Nichita Stănescu, „etalonul aur, perpetuul etalon aur, el este metrul de platină, el este secunda măsurată de ceasurile de cuarț".

*

Întreaga poezie mare s-a sprijinit pe verbele esențiale. Nichita Stănescu din generația sa a înțeles mai temeinic acest lucru. El leagă verbul de viitor și invers.

Verbul păstrează memoria : „O memorie ciudată, aş zice uneori o memorie a viitorului, dar verbele însele nu au memorie, pentru că ele sînt însăşi memoria". Atît de puternică i se pare lui coincidenţa : verb-mişcare, încît apreciează că : „A opri un verb e poate mai greu decît oprirea unei raze de lumină. Lumina e însăşi mişcare."

*

Relaţia verb-mişcare-lumină n-o sesizează mulţi. Poate şi pentru faptul că unii dintre ei mizează prea mult pe adjective. Aceştia n-au înţeles şi nu vor înţelege niciodată că : „Dintre elementele antice ale materiei : pămîntul, focul, aerul şi apa singur focul avea caracteristicile verbului. Pămîntul, apa, aerul şi focul poeziei au şi ele aceleaşi trăsături."

*

Gîndurile adînci, însemne ale unei filozofii adăpate la clasici, par la Nichita Stănescu a fi toarse discret dintr-un caier lin şi liniştit, ca o rază printre vîrfurile brazilor dimineaţa, în răsăritul soarelui. Aşa se întîmplă şi în poezia *Patria* : „Sentimentul soarelui răsărind / împreună cu cea mai suavă doină din fluier, / copacul sub care m-am sărutat mai întîi, / bolta, ciorchinele cu o mie de boabe, / surîsul bărbătesc al tatălui meu...". Nu ştiu dacă e o simplă definiţie poetică a patriei. Neîndoios însă, e una ruptă din sufletul său.

*

Pentru poet patria nu este o existenţă exterioară ce trebuie învăţată, acceptată. Nu, convingerea sa neclintită este prinsă în versurile-mărturisire : „primul meu fir de păr alb, / şi mersul graţios al adolescentei, / ale tale sînt Patrie / dintotdeauna / Această seceră a mea şi acest ciocan, / spicul de grîu la fel de frumos / ca mustaţa ciobanului din *Mioriţa*, / aceste sonde care stau de vorbă / cu miezul pămîntului, / şi această demnitate a brazilor /scriind pe cer numele tău, / ale tale sînt Patrie / dintotdeauna". Cheia acestor sacre convingeri este de găsit în versurile-întrebări din aceeaşi emblematică poezie : „Cine sînt eu ? Sună-ţi cîmpiile... / Cine sînt eu ? mîngîie-ţi munţii... / Cine sînt eu ? Contemplă-ţi oraşele... / Cine sînt eu ? Priveşte-ţi uzinele... / Cine sînt eu ? Adulmecă-ţi ierburile... / Cine sînt eu ? Priveşte-te pe tine însăţi. / Al tău sînt Patrie, / Dintotdeauna". Al ei, al nostru este. El ştie că totul trece. Îl obsedează această dură lege, căreia ştie că nu i te poţi opune decît prin fapta miinii şi fapta gîndului. Şi mai ştie ceva esenţial. „Să fim cum sîntem dacă vrem să mai fim".

SUMAR